

BilSam

Bilgi Yolu Eğitim Kültür ve Sosyal Araştırmalar Merkezi
Path of Knowledge Center For Education, Culture and Social Studies
مركز "طريق العلم" للتعليم والثقافة والبحوث الاجتماعية

4 - 5 KASIM 2017

KURTUBA AKADEMİ

IV. Ulusal Öğrenci Sempozyumu

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN "ADALET" ARAYIŞI

BİLDİRİ TAM METİN KİTABI

MALATYA

BİLSAM Yayınları: 65

Ulusal Öğrenci Sempozyumu: 4

E-Kitap: 8

Yayın Tarihi: Haziran 2019

ISBN: 978-605-5026-35-6

Yayıncı Sertifika No:14983

Yayın Koordinatörü: Murat AŞAN

Editör ve Düzeltme: Dr. Osman KARACAN

Dr. Mustafa Yunus GÜMÜŞ

Kapak Tasarım ve Mizanpaj: Neslihan DOĞAN

BİLSAM Yayınları

Bilgi Yolu Eğitim Kültür ve Sosyal Araştırmalar Merkezi

Büyük Hüseyinbey Mah. Ş. Abdulvahap Akkoç Sok. No:4

İstanbuluoğlu Konağı

(Tekke Camii Arkası) Malatya

Tlf: 0 422 323 69 80 Fax: 0 422 323 36 33

www.bilsam.org bilgi@bilsam.org

www.bilsamyayinlari.com

Bu kitapta yer alan fikirler ve yazım kuralları bildiri yazar (lar)ını bağlar. Bu kitabın yayın hakkı BİLSAM'a aittir. Kitapta yayımlanan bildiriler, kaynak gösterilmek şartıyla sadece iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

MALATYA

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ
SEMPOZYUMU

“GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI”

4-5 Kasım 2017

Sempozyum Başkanı

Prof. Dr. İbrahim GEZER

Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Mehmet ÖNAL

Başkan Yardımcısı

Doç. Dr. Emin ÇELEBİ- Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sağlam

Düzenleme Kurulu

Ayşegül TOPRAK, Hatice DOĞRUYOL, İlyas KARABEKMEZ, İsa AKGÜL, Metin
BENLİ, Osman KARACAN, Ömer İsmail POLAT, Tuba Nur UMUT, Yelda POLAT,
Zehra ÖZTÜRK, Zeynep DOĞRUYOL

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Yasin AKTAY, Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ, Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ, Prof.
Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK (İnönü Üniversitesi), Prof. Dr. Hasan PEKDEMİR (İnönü
Üniversitesi), Prof. Dr. Macit Kenanoğlu, Prof. Dr. Hayri KIRBAŞOĞLU, Prof. Dr.
Muhittin ATAMAN, Doç. Dr. Emin ÇELEBİ, Doç. Dr. Erdi YAZICI, Doç. Dr. Ferhat
KENTEL (Şehir Üniversitesi), Doç. Dr. Mehmet ÖNAL (İnönü Üniversitesi), Doç. Dr.
Mustafa ARSLAN (İnönü Üniversitesi), Doç. Dr. İlhan ERDEM (İnönü Üniversitesi),
Doç. Dr. Gökhan TUNCEL (İnönü Üniversitesi), Doç. Dr. Selahattin BAKAN (İnönü
Üniversitesi), Doç. Dr. Vehbi BAYHAN (İnönü Üniversitesi), Doç. Dr. Vahap ÇOŞKUN,
Doç. Dr. Nihat AKBIYIK (İnönü Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÜÇÜK (İnönü
Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA (İnönü Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr.
Muzaffer YILMAZ, Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR, Yrd. Doç. Dr. Neslihan DERİN, Yrd.
Doç. Dr. Murat SEZİK

BİLSAM HAKKINDA

BİLSAM, 2005 yılında bir grup akademisyen, eğitimci ve işadamı tarafından “*Bilgi Yolu Eğitim ve Kültür Derneği*” adıyla kurulmuştur. Yaklaşık üç yıl süreyle içe dönük faaliyetler yürüten BİLSAM, 2008 yılının son çeyreğinden itibaren yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu süreçte dışa açılma ve aktif bir STK’ya dönüşme kararı alan BİLSAM, adını “*Bilgi Yolu Eğitim, Kültür ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*” (BİLSAM) olarak değiştirmiş ve yürüttüğü faaliyetleri kapsam ve içerik olarak arttırmıştır.

Yolculuğuna küçük bir ofiste başlayan BİLSAM, gerçekleştirdiği etkili bir ekip çalışmasıyla *Eğitim Araştırma Merkezi*, *Kültür Sanat Merkezi* ve *Gençlik Merkezi* olmak üzere, toplamda yaklaşık 3000 metre kare kapalı alana sahip üç ayrı merkez oluşturmuş ve fiziki altyapısını tamamlamıştır.

BİLSAM, yıllardır gerçekleştirdiği projeler ve her şartta sürdürdüğü bağımsız duruşuyla özellikle bilgi üretimi ve paylaşımı, üniversite-toplum işbirliği, projeci yaklaşım, takım çalışması, çoğulculuk, eleştirel düşünme, yönetim ve katılımcılık konularında yaşadığımız coğrafyanın sivil toplum anlayışına önemli farklılıklar katmış ve yeni bir soluk getirmiştir.

Nasıl Bir Sivil Toplum?

- ❖ Yönetimden çok yönetim üzerine;
- ❖ Çoğunluktan çok çoğulculuk üzerine;
- ❖ Tanımlamaktan çok tanıma üzerine,
- ❖ Tüketmekten çok üretme üzerine;
- ❖ Olaylardan çok olgular üzerine;
- ❖ Düz mantıktan çok diyalektik mantık üzerine;
- ❖ Reel politikten çok ideal politik üzerine;
- ❖ Modellerden çok değerler üzerine;
- ❖ Polemikçi yaklaşımlardan çok müzakereci yaklaşımlar üzerine;
- ❖ Merkezîyetçilikten çok âdemimerkezîyetçilik üzerine;
- ❖ Hâkim devletten çok hakem devlet üzerine;
- ❖ Kurtarıcı aramaktan çok inisiyatif almak üzerine;
- ❖ Geçmişten çok gelecek üzerine;

... ve hepsinden çok da

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

❖ Adalet, özgürlük, barış ve kardeşlik üzerine yoğunlaşan ve üyelerinin; birey olarak “*Bir ağaç gibi tek ve hür*”, topluluk olarak ise “*Bir orman gibi kardeşçe*” olmaya çalıştığı bir **Sivil Toplum** kuruluşudur.

İnsan Odaklılık, Adalet, Özgürlük, Ahlâkilik, Şeffaflık, Üretkenlik, Gönüllülük, Evrensellik, Katılımcılık, Eleştirel Düşünme değerlerini ilke edinen BİLSAM’ın misyonu: eğitim, araştırma, yayıncılık ve diğer alanlarda gerçekleştirdiği projelerle üyelerinin sosyokültürel ihtiyaçlarını karşılamak; İnsani derinlik, düşünsel yetkinlik ve mücadeleci kişilik vizyonuna sahip bir neslin yetişmesine katkı sağlamak; İyi bir insan, erdemli bir toplum, demokratik bir ülke ve anlamlı bir dünya idealinin gerçekleşmesine destek olmaktır. *Üretkenlik, katılımcılık* ve *insan kaynağı* bakımından ülkemizin ilk 10 sivil toplum kuruluşundan biri olmayı hedefleyen BİLSAM, coğrafyamızın değer üretme sürecine katkı sağlamaya çalışmaktadır. Bu amaçla eğitim – öğretim, araştırma, yayıncılık, gençlik çalışmaları, düşünce faaliyetleri, akademik çalışmalar, sosyal, kültürel ve sanatsal etkinliklerde bulunmaktadır.

ÖNSÖZ

2008 yılında BİLSAM'ın eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütmek amacıyla kurulan ve bölgemizde sistematik bilgi üretimi ve paylaşımı konusunda sivil toplum düzeyinde başlatılmış önemli projelerden olan “Kurtuba Akademi” *“İnsani Derinlik, Düşünsel Yetkinlik ve Mücadeleci Kişilik”* vizyonu ile çalışmalarını sürdürmektedir. Kurtuba Akademi'nin temel amacı; okuyan, araştıran, merak duygusu gelişmiş, sosyal zekâ ve iletişim becerisine sahip bir neslin yetiştirilmesine katkı sağlamaktır.

Akademi her yıl onlarca alanda seminer, atölye çalışmaları ve ihtisas programları düzenlemekte ve araştırmacı kampları organize etmektedir.

Akademi eğitim-öğretim faaliyetlerinde;

- ❖ Ezberlemekten çok keşfetme üzerine,
- ❖ Nasıldan çok niçin üzerine,
- ❖ Geçmişten çok gelecek üzerine,
- ❖ Tüketmekten çok üretme üzerine,
- ❖ Tanımlamaktan çok tanıma üzerine,
- ❖ Kişi ve olaylardan çok olgular üzerine,
- ❖ Ne düşünüleceğinden çok nasıl düşünüleceği üzerine,
- ❖ Peşin kabullenmelerden çok eleştirel düşünme üzerine,

... ve hepsinden çok da

- ❖ Adalet, özgürlük, barış ve kardeşlik üzerine yoğunlaşan ve
- ❖ Birey olarak *“bir ağaç gibi tek ve hür”*, toplum olarak ise *“bir orman gibi kardeşçe”* olmayı başarabilen, *fikri, vicdanı ve irfanı hür nesiller* yetiştirmeye odaklanmış özgürlükçü, demokratik ve dayanışmacı bir eğitim yaklaşımını esas almaktadır.

BİLSAM Kurtuba Akademi bu çerçevede ülkemizin genç akademik kadrolarına çalışmalarını sunma fırsatı vermek amacıyla 2-3 Kasım 2013 tarihlerinde ilk ulusal öğrenci sempozyumunu; 27-28 Mart 2015 tarihlerinde II. ulusal öğrenci sempozyumunu; 5-6 Kasım 2016 tarihinde III. Ulusal öğrenci sempozyumunu gerçekleştirdik. Temel amacı okuyan, araştıran, gelişmeye açık ve araştırmacı niteliğe sahip gençlerin erken yaşlarda öz güven kazanmaları ve geleceğe hazırlanmalarına katkı sağlamayı hedefleyen sempozyumumuz, öğrencilerin yaptıkları araştırmaları akademik bir ortamda sunma imkânı sağlamaktadır.. Sempozyumlarımızda tema belirlerken dünyamızın, ülkemizin, ilimizin ve genel olarak insanımızın ihtiyaçları öncelenmektedir. Bu çerçevede gençliğin

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

dinamik bakış açısından yararlanarak yaşadığımız sorunlara çözüm aramayı ve bir gelecek tasavvuru ortaya koymayı amaçlamaktayız. Bu hedef doğrultusunda dünyanın ve ülkemizin en fazla eksikliğini hissettiği “adalet” temasını ele almaya karar verdik.

Toplumsal bir varlık olan insanın bir arada yaşayabilme imkânının adı olan adalet, bir anlamda ontolojik bir imkân iken, öte yandan insan tekinin muhteris tutumlarının etkisiyle oluşan kaosta hayati bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu itibarla '*adalet arayışının tarihi, insanlığın tarihi kadar eskidir*' ve bu cihetle insanoğlunun tarihi, adalet arayışının tarihi olarak da okunabilir. Binlerce yıl boyunca adalet, kutsal metinlere konu olmuş, düşünürler tarafından tartışılmış, uğruna mücadeleler verilmiş, bedeller ödenmiş ve bu arayış hep süregelmiştir.

2016 yılında "*Geçmişten Günümüze İnsanoğlunun İdeal Arayışı*" temasını konu alan Kurtuba Akademi, 2017 yılında ise "*Adalet mülkün temelidir*" şiarıyla Kurtuba Akademi Sosyal Bilimler IV. Ulusal Öğrenci Sempozyumunu “Geçmişten Günümüze İnsanoğlunun Adalet Arayışı” başlığı ile düzenlemiştir.

Lisans ve lisansüstü öğrencilerinin bildirilerinden oluşan ve iki gün süren sempozyumumuzda Temel İslam Bilimleri, Felsefe, Tarih, Hukuk, Düşünce ve Medeniyet, Eğitim ve Medya, Sosyoloji, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanlarında yaklaşık 30 bildiri sunulmuştur. Türkiye'nin saygın üniversitelerinden katılan genç akademisyenlerin sunduğu bildiriler bu eserde tam metin olarak e-kitap haline getirilmiş ve ilim dünyasına kazandırılmıştır. Yeryüzünde adaletin tecelli etmesi için ufak bir katkımız olsa dahi bu bizi bahtiyar edecektir.

Editör

İÇİNDEKİLER

BİLSAM HAKKINDA	4
ÖNSÖZ	6
İÇİNDEKİLER	8
Cündullah AVCI	
İslam'da Adâlet Anlayışı ve Farabi'nin İnsanın Mutluluğu ve Siyaset Arasındaki İlişkinin İdeal ve Reel Siyaset Bağlamında Değerlendirilmesi.....	10
Hilal ÖZERDEM	
Yüzyıllar Sonra Gelen Adalet: Sokrates'in Beraatı	19
Oğuzhan KOCA	
İnsan Doğasında İktidara Karşı Adalet: Foucault Versus Chomsky	25
Tynchtykbek Manas UULU	
Kırgız Düşünür Salıcan Cigitov'un Adalet Arayışı	34
Ayşenur TAŞDEMİR	
Osmanlı Devleti'nde Adâletin Üstünlüğü (Kuruluştan Tanzimata).....	50
Gülsüm Sena KORKMAZ	
Türkiye'de Azınlık Algısı ve Adalet.....	59
Halil ECER	
Toplum Habitusunda Adalet Kırılmaları.....	67
Hatun YILMAZ	
Kırsal Kesimde Çocukların Adalet Arayışı: Batman Gerçek Örneği.....	72
Feyyaz OĞLAKÇI	
Alevi-Bektaşî Adalet Sistemi: Düşkünlük	82
Mehmet BABACAN	
Adalet mi Eşitlik mi?	95
Nazan KORKUNÇ	
Postmodern İnsan ve Adalet.....	106
Seyfettin İLİTER	
İsmet Özel'de Adaletin Şiirsel Olarak İfade Edilmesi Üzerine Bir Deneme	117
Ayşenur TUNA	
Türkiye'de Çokkültürlü Eğitim ve Adalet.....	128

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Kübra KARADAĞ

Değerler Eğitimi Kapsamında Adalet Kavramının Türkçe Eğitimindeki Yeri Üzerine Betimsel Bir Araştırma..... 133

Nazlı ÇIKIN

Hak ve Hakikat Kavramlarına Yüklenen Anlamanın Adalet Anlayışındaki Farklılıklara Etkisi 143

Osman KARACAN

Tarih Araştırmalarında ve Yazımında “Ötekileştirme” Sorunu ve Adalet..... 156

Ayşe KILIÇ

Aile Toplum ve Adalet: Kadına Yapılan Haksızlık 170

Hatice BALİN

Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadının Siyasal Katılımında Adalet ve Temel Sorunlar . 175

Mehmet Emin IŞIK

Kadına Eşitlik Üstü Adalet..... 202

Ömer Faruk BİLBAY-Abdulsamet BİLBAY

Uluslararası Kuruluşların Küresel Barış ve Adalet Söylemi: Suriye Krizi Üzerine Bir Değerlendirme..... 208

Barış KAYA

Hukuka Mahkûm Adalet 226

İbrahim Halil YILDIRIM

Adalet ve Liyakat 230

İslam'da Adâlet Anlayışı ve Farabi'nin İnsanın Mutluluğu ve Siyaset Arasındaki İlişkinin İdeal ve Reel Siyaset Bağlamında Değerlendirilmesi

Cündullah AVCI*

Özet: Erdemlerin ortaya çıkışını belirleyen ölçü, denge, uyum, hak ve doğal olanı niteleyen adâlet erdemi ve Farabi'de İnsanın Mutluluğu ve Siyaset Arasındaki İlişkinin İdeal ve Reel Siyaset Bağlamında değerlendirilmesi üzerinde durulacaktır. İslam düşüncesinin en temel merkezinde bulunan kavramlardan biri adâlettir. Bu kavramın İslam'ın ilkelerinden biri olmasının sebebi Kur'an'ın inananlara adâleti ontolojik bir sorumluluk olarak yüklemesidir.

Günümüzün faydacı ve fırsatçı politikacısı hiçbir kural ve ilkeyle kendisini sınırlı tutmamaktadır. Zaman ve mekânın değişmesiyle prensiplerini de değiştirmektedir. Hedeflediği kişisel amaç, ihtiras ve hazlara erişmek için her türlü yolu ve yöntemi meşru, mubah ve makul gören siyaset adamı, seçildikten sonra içinde bulunduğu toplumu yok saymaktadır. Dolayısıyla yaptığı sözleşmeyi unutmaktadır.¹

Toplumlar belli bir amaç uğruna, aralarında yapmış oldukları yasal veya gayri resmi sözleşmeler ile birlikteliklerini sağlamaktadırlar. Belli bir amaç uğruna, gidilen hedefe vardırması muhtemel şahısların iş başına getirilmesi sonucu; şahısların nefsi dürtüleri, etik anlayışları, hazları, ihtirasları nedeniyle toplum tarafından yapılan sözleşme unutulmakta ve kendi kişisel amaçlarına hizmet etmektedirler.

Filozoflara göre 'Erdemli Kent' ender olarak görülür veya inşası çok uzak bir ihtimaldir.² Tek yönetici olması ve herkesin onun emirlerini dinlemesi en iyi çözümdür.³ Devletin ve insanların sorunlarını çözmenin tek yolu filozofların yönetimde bulunmalarıdır.⁴

Farabî doğru/mükemmel yaratıcı/tanrı anlayışından doğru/mükemmel toplum anlayışına ulaşmaktadır. Zımnen şunu demektedir. Tanrı anlayışı çarpık olanın toplum anlayışı da bu düzeyde çarpık olacaktır. Tüm bunlar ile birlikte Faziletli Şehrin ideal bir şehir olduğu unutulmamalıdır.

Erdemlerin ortaya çıkışını belirleyen ölçü, denge, uyum, hak ve doğal olanı niteleyen adâlet erdemi ve Farabî'de insanın mutluluğu ve siyaset arasındaki ilişkinin ideal ve reel siyaset bağlamında değerlendirilmesi üzerinde durulacaktır. İslam düşüncesinin en temel merkezinde bulunan kavramlardan biri adâlettir. Bu kavramın İslam'ın ilkelerinden

* Pamukkale üniversitesi Sosyal bilimler enstitüsü Felsefe Anabilim dalı Türk-İslam düşünce Tarihi Bilim dalı Yüksek lisans öğrencisi

¹ Ekincioglu, Çiğdem, Farabi ve Siyaset Felsefesine Dair Görüşlerinin İncelenmesi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi Sivas, 2008, sy 83

² İbn Haldun, Devlet, (Çev: Osman Arpaçukuru) İlke Yayıncılık, İstanbul, 2013, sy:90

³ Aristoteles, Politika, (Çev: Furkan Akderin) Say Yayınları, İstanbul, 2015, sy:124

⁴ Platon, Devlet, (Çev: Furkan Akderin) Say Yayınları, İstanbul, 2015, sy:253

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

biri olmasının sebebi Kur'an'ın inananlara adâleti ontolojik bir sorumluluk olarak yüklemesidir.

Kur'an'ı Kerim ve hadislerde adâlet kelimesi genellikle düzen, denge, denklik, eşitlik, ölçülülük, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme ve hak yememe gibi anlamlarda kullanıla gelmiştir.⁵

Kur'an'da adâlet kavramının niteleyen birçok kavram vardır. Bunlarında başında “el-adl”⁶, “el-kıst”⁷ ve “el-Hak”⁸ kavramları gelir. Kur'an-ı Kerim'e göre adâletin ölçüsü hakkaniyettir. Hidayete hak sayesinde ulaşılabilceği gibi adâlet de hakka uymakla sağlanır.⁹

Nisa 135.¹⁰ Ayetinde vurgulanan mesajların teolojik, psikolojik, sosyolojik, etik ve politik açılardan insanlığın en muhtaç olduğu yönlendirmeleri içermektedir. Anne-babanız hakkında dahi kendi aleyhinize bile olsa adalet ile şahitlik yapılması vurgusu ile İslam'da adâlete kazandırılan anlam gözlere çarpmaktadır.

Kur'an-ı Kerim, “*Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl'e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırd edelim diye kible yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.*”¹¹ ayeti ile inananları vasat/adâlet toplumu oluşturma sorumluluğu yüklemiştir.

Kur'an-ı Kerim'e göre adâlet, ahlâkî bir erdemdir.¹² Kişinin ahlâklî ve erdemli bir hayat düzeyine ulaşabilmesi için zihinsel ve eylemsel olarak sorumluluk bilinci ile hareket etmesi gerekmektedir.

⁵ Muhammed İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, Beyrut, 1970, c.X-III, s. 457-458

⁶ Ankebut 39-40

⁷ Nahl 71

⁸ Araf 118

⁹ A'raf 159-181

¹⁰ Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırmanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

¹¹ Bakara 143

¹² Maide 8

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

İbn Miskeveyh'e göre adalet; yüklerde "idl", ağırlıklarda ölçülülük "i'tidal" ve fiillerde "adalet" düşüncesi, eşitlik anlamında türetilmiştir. Aritmetik ilminde kullanılan oranların en üstünü eşitliktir. Bu nedenle eşitlik bölünmez ve türleri de yoktur.¹³

Adalet; dostluk, ülfet, yakınlarla ilişkiyi sürdürmek, ödüllendirme, iyi muamele, bir şeyi güzelce yerine getirmek, sevgi ve dindarlıktır.¹⁴

Siyaset Arapça s-v-s veya sa-se kökünden gelen bir isim fiildir. Kelime olarak deve ve at gibi hayvanların bakımı ve yetiştirilmesi anlamına gelir.¹⁵ Şehir ve devlet yönetimi söz konusu olduğunda, siyaset insanların yönetildiği, kendi hayat değerlerini yükseltmek gibi davranışlara yönlendirildiği ve hayatlarını bir topluluk içinde yürürlüğe koydukları organizasyon sistemi veya yönetim şekline denir.¹⁶ Bu bağlamda siyaset, fizikî, ahlakî, ruhî ve zihnî olarak insanların yaşam değerlerini yükseltme sanatına verilen addır. Bir devleti veya şehri yönetme sanatı, bir ilke ve amaca yönelik olduğu için, bu ilke ve amaçlar açısından farklı siyaset anlayışlarının oluşması da kaçınılmazdır.

Bütün ilimler tek bir faydada ortaktır: Uhrevî mutluluğa hazırlamak için insan nefsinin bilfiil yetkinliğinin sağlanması¹⁷ amacıyla öğrenilir. Buna siyaset ilmide dâhildir.

Saadet, sosyal bir başarıdır. Farabî'nin siyaset felsefesindeki saadet kavramı, aynı kavramın psikoloji, eskatoloji ve ahlakında ele alınışı ile tamamen tutarlıdır.¹⁸ İnsan, işlerinin zorunlu olanlarını yapmayı ve bunlarda en üst düzeye çıkmayı, ancak, bir yerde topluluklar hâlinde bulunmakla başarabilen türlerdendir... Büyük topluluklar(cemaat) birbiriyle ilişkilerde bulunan ve birbirlerine yardım eden birçok uluslardan(umem) oluşur.¹⁹ İnsan için sosyal hayat zorunludur. Sosyal hayatın gereklerinden biri de, gerektiğinde kendisine başvuracakları engelleyici bir otoritenin bulunmasıdır.²⁰ Topluluğun bulunduğu yerde topluluk içinden birilerin yönetimde yer alması ve topluma yön vermesi gerekmektedir aksi takdirde toplumda yozlaşma ve kargaşa meydana gelmesi tabiidir. Ayrıca beşer olarak insanın ferdî yaşaması doğasına aykırı olmak ile beraber

¹³ İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlak(Ahlak Eğitimi)*, çev. Abdullkadir Şener, İsmet Kayaoğlu Cihat Tunç, İstanbul 2013, Büyüyenay Yayınları, s.136

¹⁴ İbn Miskeveyh, *age* s.41

¹⁵ Muhammed İbn Manzur, *age*, c.2, s. 253 s-v-s maddesi

¹⁶ Farabî'nin Siyaset Felsefesinin Temel Problemleri ve Kökenleri, Şenol Korkut, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri(İslam Felsefesi)Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2005, s.5

¹⁷ İbn Sinâ. *Metafizik*. Litera Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.15

¹⁸ Mehmet S.Aydın, Prof.Dr. Farabî'nin Siyasî Düşüncesinde Sa'âdet Kavramı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,1976, XXI, s.303-315

¹⁹ El-Farabî, E. N. Es-Siyasetü'l- Medeniyye veya Mebâbî'ül- Mevcûdât,(çev. Prof.Dr.Mehmet S.Aydın, Prof.Dr. Abdülkadir Şener, Prof.Dr.M.Rami Ayas)Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2012, s.75

²⁰ İbn Haldun, Devlet, (çev. Osman Arpaçukuru)İlke Yayıncılık, İstanbul, 2013,s. 89

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

hayatının ikamesi için gereken tüm ihtiyaçlarını tek başına karşılayamayacağı da açıktır. İnsanlar tek başına yeterli olmadıkları için toplum oluşmuştur.²¹

İlkel topluluklar ve hayvanlar incelendiğinde toplumun oluşması ve toplum içerisinde bir yöneticinin bulunması gerektiği gözlem ile ortaya çıkmaktadır. İlkel topluluğun ilk aşaması olan ev halkı içinde evin yönetimi için bir aile reisinin bulunması gerektiği ve bu aile reisinin kanunları ile evin yönetiminin gerçekleştiği, ailenin büyümesi ile klanların oluştuğu ve bu kan bağı ile birlikte klan içerisinde yaşayan en yaşlı üye tarafından klanın yönetildiğini tarihi verilerden öğrenmekteyiz.

Siyaset felsefesinin en büyük sorunlarından biri devlet aracılığıyla mutluluğun nasıl elde edilebileceği tartışmasıdır. Ferdi mutluluktan ziyade, toplumsal mutluluğun nasıl gerçekleşeceği tartışması, doğal olarak siyaset felsefesini de ilgilendirmektedir. Çünkü toplumlar birer devlettirler. Devlet iyi bir amaçla kurulan bir insan topluluğudur... Tüm insanlar eylemlerinde iyi denilen şeyi yapmaya çalışırlar. Devlet denilen şey aslında bir topluluktur ve bu topluluk siyasaldır.²² Devletlerin ve de insanların temel amacı iyi bir biçimde yaşamaktır. Topluluğun oluşturulma nedeni bu iyi yaşamı sağlayabilmektir.²³

TDK mutluluğu ; “*Bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, mut (I), ongunluk, kut, saadet, bahtiyarlık, saadetlilik*”²⁴ olarak, iyiliği ise “*İyi olma durumu, salah, karşılık beklenilmeden yapılan yardım, kayra, lütuf, kerem, ihsan, inayet, sağlığı yerinde olma durumu, esenlik, yarar veya elverişlilik, nimet*”²⁵ şeklinde tanımlar.

Felsefe terimler sözlüğünde ise mutluluk için verilen tanım “*Genellikle insanların kendilerine en yüksek erek olarak koydukları değer. Bilinci dolduran tam bir doygunluk durumu. İstek ve eğilimlerin tam bir uyumu ve doygunluğu. Değerli şeylerin bolluğu içinde alınan nesnel durum*”²⁶ şeklindedir.

Farabî’ye göre mutluluk(sa’âdet) salt iyilik(hayr)dir. Bu mutluluğun başarılması ve elde edilmesi için yararlı olan her şey iyidir; ancak, bu iyilik, onların özünden değil, mutluluk için yararlı olmalarındandır. Herhangi bir şekilde mutluluğa giden yolu tıkayan

²¹ Platon, Devlet, (çev. Furkan Akderin) Say Yayınları, İstanbul,2015, s.82

²² Aristoteles, Politika, (çev. Furkan Akderin) Say Yayınları, İstanbul, 2015, s.23

²³ Aristoteles, age, s.98

²⁴ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5739962a7c8ee0.54757315

²⁵ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.573996302f32a8.92282664

²⁶ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5739967a3d0737.81395026

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

her şey ise salt kötülüktür.²⁷ Her insan, mutluluğun, ne olduğunu ve bu konuda neler yapması gerektiğini kendi başına bilmez; onun bu amaç için bir öğretmen ve kılavuza ihtiyacı olur... Bir insan, bu iki konuda yani mutluluk ve ona götüren fiilleri bilmede kendisine kılavuzluk edilse de, dışarıdan bir dürtü ve itici güç olmaksızın kendisine öğretilen ve gösterilen şeyleri yapmayabilir²⁸. Mutluluk bir başka şeyin gerçekleştirilmesi için bir araç olarak istenmeyen bizzat kendisinin peşinden koşulan en yüksek iyidir. Farabî'nin siyaset felsefesi esas olarak insanın bu öteki dünyada nasıl mutlu olacağını bilme ve gerçekleştirme amacı üzerine yoğunlaşmıştır, insanın mutluluğu esas itibarıyla ahlak alınana giren bir konudur.²⁹

Farabî'nin mutluluk anlayışında asıl itibarıyla dini bir literatür yatmaktadır. İyi ve kötünün nasıl belirleneceği yani iyi ve kötü aklen bilenebilir mi yoksa iyi ve kötü ancak vahiy ile mi bilenebilir tartışması kadim bir tartışmadır. Farabî'nin mutluluk ve iyilik tanımlamalarından anladığımız kadarıyla iyilik ve kötülük vahiy ile bilenebilir ve bu vahyi öğretecek bir kılavuza ihtiyaç vardır. Bu kılavuzda Farabî'ye göre ancak peygamber görevi ile gönderilmiş ve “faal akl”ın etkisinde olan bir filozoftur. Ancak bu şekilde iyi ve kötü insanlar tarafından bilenebilir. İnsanlar her ne kadar akıl yoluyla iyi ve kötüyü belirleyebilseler de yine de dışarıdan bir dürtü ve itici güç olmadan ulaştıkları sonuçlara göre yaşayamazlar.

Farabî'ye göre saadetin temini için iki şey gereklidir: Saadetin nasıl bileneceğini ve nasıl elde edileceğini gösteren bir sanat; bu sanatın uygulanabileceği bir yer. Bu sanat siyasettir; onun uygulanma safhasına konacağı yer ise Fâzıl Şehir'dir.³⁰ Fâzıl şehrinde ilk yöneticisi “faal akl”ın etkisinde bulunan filozoftur.

Farabî, *El-Medinetü'l-Fadıla* ve *es-Siyasetü'l-Medeniyye* adlı eserlerinde İnsan bedeninin organlarını ve işleyişini, toplum düzeninin işleyişine benzeterek değerlendirmelerde bulunarak, beden organlarının her birini, toplumu yöneten ve yönetimde yer alan idarecilere karşılık olarak gösterir. Buna göre beyin, kalbin emrindedir ve onun ısısının “itidalini” ölçü ve dengesini sağlar ve bu görev veya fonksiyonu sayesinde ki eğitim, ezber ve zikir, hayal etme, fikretme gibi ruhî durumların sağlıklı bir şekilde işlemesi birini aşamada adâleti gerçekleştirir.³¹

²⁷ El-Farabî, *age*, s.78

²⁸ El-Farabî, *age*, s.84

²⁹ El-Farabî, E. N. *Tahsîlu's- Sa'âda* (çev. Prof.Dr. Ahmet Arslan) Divan Kitap, Ankara, 2013, s.16

³⁰ El-Farabî, E. N. *Es-Siyasetü'l-Medeniyye* veya *Mebâbi'ül-Mevcûdât*, s.16

³¹ El-Farabî, E. N. *El-Medinetü'l-Fâzıla*. (çev. Prof.Dr. Ahmet Arslan) Divan Kitap, Ankara, 2015, s.154

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Siyaset-i Medeniyye yöneticilerine karşı tamamen minnetsiz olmaları için toplumdaki her bir bireyin taşıması gereken manevi erdemlere dayanır. Her bir üyesi bu erdemlerle donanmış olan toplumun yaşadığı yere de ‘Erdemli Kent’ adı verilir.³²

İyi bir akıl tarafından yönetilmek iyidir, kötü bir akıl tarafından yönetilmek kötüdür... Doğru şekilde ve iyi yaşayan insan en büyük mutlulukları elde eder, diğerleri edemez.³³

Eflâtûn’un *Devlet* adlı yapıtı temelde İdeal Devlet’in kurulması, sosyal ve siyasi yapılanması, filozof ve toplum ilişkisinin belirlenmesi üzerinde durur. Ayrıca, İdeal Devlet’in karşıtı olan devletler de ele alınır Eflâtûn’un *Devlet Adamı* adlı eserinde filozofun devlet başkanı olması gerektiğini, eğer bir toplumda filozof var da, o toplumun başında değilse, burada suçun filozofta değil o toplumda olduğunu söyler. Nasıl ki tayfanın, kaptanı geminin başına getirmesi gerekiyorsa, aynı şekilde, halk da filozofu devletin başına getirmelidir.³⁴ Eflâtûn’a göre, eğer ideal devleti filozof yönetirse buna Krallık, filozoflar yönetirse buna Aristokrasi denilecektir.

Erdemli şehrin yönetici herhangi bir insan olamaz. Çünkü yöneticilik(riyâsa) iki şekilde olur; a) O insan, yaratılışı ve tabiatı bakımından yöneticiliğe istidatlı olmalıdır; b) O insan yöneticilikle ilgili iradi meleke ve tutumları kazanmış olmalıdır... O, mükemmelliğine ulaşmış ve bilfiil akıl ve bilfiil akılsal olmuş bir insandır.³⁵

İlk yöneticiden daha sonra gelen yöneticide on iki özelliğin bir arada olması gerektiğini bu özelliklerin ise; “

- a. O, bir filozof olmalıdır,
- b. İlk yöneticilerin şehir için vazettikleri, şehri kendileriyle yönettikleri kanunları, kuralları, usulleri bilmeli, muhafaza etmeli, bütün fiillerinde bu yöneticilerin izinden gitmelidir.
- c. Eskilerin kanunlarının kaydedilmemiş olduğu bir konuda, onların yollarını izleyerek yeni kanunlar çıkarsama, koyma(istinbat) konusunda üstün olmalıdır.
- d. İlk yöneticilerin kendileriyle ilgili olarak herhangi bir kanun koymalarının mümkün olmadığı onlardan sonra herhangi bir zamanda ortaya çıkan

³² İbn Haldun, *age*, s. 89

³³ Platon, *age*, s. 65

³⁴ Platon, *Devlet Adamı*, çev. Behice Boran, Mehmet Karasan, İst., 2001, s. 175-176

³⁵ El-Farabî, *El-Medinetü'l Fâzıla*, s.102

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

olaylar ve şeyler hakkında doğru hüküm vermek üzer akıl yürütme gücüne ve üstün bir pratik akla(raviyya) sahip olmalıdır.

e. İlk yöneticilerin kanunlarıyla kendisinin onların yolunu izleyerek çıkarmış olduğu yeni kanunlar konusunda halkı sözle aydınlatma, onlara kılavuzluk etme üstünlüğüne sahip olmalıdır

f. İster hizmetkâr, ister yönetici savaş sanatları söz konusu olsun her ikisinde de usta olarak savaş fiillerini gerçekleştirmek için bedenlen sağlam olmalıdır.”³⁶

Farabî’ye göre devleti yönetecek olan ilk yönetici devlet adamı olduğu kadar aynı zamanda bir nebidir. Farabî’nin devlet anlayışı teokrasidir. Devletin mutluluğu için devletin teokrasi ile yönetilmesi gerekir. Devletin ilk yöneticisi nebidir. İlk yöneticinin Nebi olması gereği birçok kanun vazetmiştir. İlk yöneticiden sonra gelecek olan yöneticinin Nebi’nin koymuş olduğu kanunlara uyması gerekmekte aynı zamanda ilk yöneticinin koymuş olduğu kanunları yorumlayacak ve akıl yürütme gücüne sahip olması gerekmektedir. Aynı zamanda ilk yöneticinin koymuş olduğu kanunlarda belirtilmeyen, müphem bırakılan konularda yeni kanunlar çıkarsama yeteneğinin bulunması gerekir.

Devlet başkanının dini referans olarak bir yönetim izlemesi durumunda bu onların hem dünyaları, hem de ahiretleri için fayda getirir. Sadece akli referans alan bir siyaset ise sadece dünya hayatı için fayda getirir.³⁷ Devlet yöneticisinin sadece akli referans almaması gerekmekte aynı zamanda ilk yöneticinin yani Nebi’nin koymuş olduğu kanunlara riayet ederek devletin yönetilmesi mutluluğu sağlayacaktır.

İyi yaşamak için gerekli olan koşullar arasında eğitim, erdem ve yetenek önde gelir.³⁸ Mutluluğun sağlanması için ise devlet yönetiminin yanında devlete tabii olan vatandaşlarının da eğitilmiş olması belli erdem ve yeteneklere sahip olması gerekmektedir. Halkın alması gereken eğitimleri Farabî eserlerinde detaylı olarak incelemiş herkesin eşit olamayacağını bundan dolayı da farklı eğitimlere tabi tutulmaları gerektiğini ancak bu şekilde dünya ve ahiret mutluluğunun sağlanabileceğini belirtmiştir.

Farabî’ye göre milletler ve şehirler ancak eğitim ve öğretim aracılığı ile varlığa getirilebilir. Öğretmek, milletler ve şehirlerde nazari erdemleri varlığa getirmektir. Eğitmek ise milletlerde ahlaki erdemleri ve ameli sanatları varlığa getirme yöntemidir.³⁹

³⁶ El-Farabî, *age*, s.106

³⁷ İbn Haldun, *age*, s. 89

³⁸ Aristoteles, *age*, s.10

³⁹ El-Farabî, E. N. *Tahsilu's- Sa'âda*, s.81

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

İyi insan olmak için gereken eğitim ve erdem onu bir vatandaşın ya kralın görevlerini yapabilecek duruma getirecektir.⁴⁰

Devletlerin durumlarının düzelmesi için kral ya da devletin başında bulunan kimselerin filozoflar olmaları gerekir.⁴¹ Ülkeyi yönetecek olanlar filozoflar olmalıdır.⁴² Platon ve Aristoteles'in anlayışında devlet yöneticisi filozof konumundadır ve ancak filozof denetimde olan bir devletin mutluluğa ulaşabileceğine değinmişlerdir. Farabî'de ise ilk devlet yöneticisi aynı zamanda bir filozof olan nebidir. İlk devlet yöneticisinden sonra gelecek olan yöneticiler ise filozof olmak zorundadırlar. Farabî'ye göre filozofların yönetmediği devletin mutluluğa ulaşamayacağı açıktır.

Farabî görüşlerini temellendirmek için şehir ve insan vücudunun benzerliğine dikkat çeker. Şehir, tüm organların kalbin yönetimi ve denetiminde kendisine verilen görevleri yapmak suretiyle vücudun sağlığını temin ettiği kusursuz ve sağlıklı bir vücut ile karşılaştırılır. Vücudun organları birbiriyle eşit değerde değil, her biri bir üsttekinin kontrol edeceği şekilde, hiyerarşik olarak yaratılmıştır. Aynı hiyerarşik yapıyı şehirde de görmek mümkündür. İnsanlar yaratılışları itibarıyla birbirinden farklıdır ve imkânları bakımından da eşit değildir. Herkes farklı birer görevi yerine getirmek üzere tayin edilmiştir.

Halkın mutluluğu için Farabî'nin ön gördüğü avamın denenmemiş ortak görüşlere uygun olan şeylerle yetinen veya yetindirilmesi gereken gruptur. Seçkinler ise nazarî bilgilerin hiçbirinde kendilerini denenmemiş ortak görüşlerle sınırlandırmayan, inandıkları ve bildikleri şeylere sıkı inceleme ve araştırmanın sonuçları olan öncüllere dayanarak inanan ve onları bilen gruptur.⁴³

Fârâbî'nin siyaset felsefesinde, erdemli devlet ve erdemli bireyler oluşturmak adına, günümüz insanı ve toplumlarının da yararlanacağı birçok unsur bulunmaktadır. Bunların başında teorik ile pratiğin paralel olması gerektiğidir. Buna göre, Fârâbî, bize, nazarî alanı çok iyi bir şekilde kurmadan, pratik alanda yapılabilecek her türlü şeyin beyhude olabileceğini söylemektedir. Aynı şekilde, Fârâbî salt nazarî erdemlerin de insanları gerçek mutluluğa götürebileceğini düşünmemektedir. Fârâbî'nin bu görüşünün günümüz için de geçerli olduğunu düşünüyoruz.

Günümüzün faydacı ve fırsatçı politikacısı hiçbir kural ve ilkeyle kendisini sınırlı tutmamaktadır. Zaman ve mekânın değişmesiyle prensiplerini de değiştirmektedir.

⁴⁰ Aristoteles, *age*, s.124

⁴¹ Platon, *age*, s.217

⁴² Platon, *age*, s.255

⁴³ El-Farabî, *Tahsîlu's- Sa'âda*, s. 89

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Hedeflediği kişisel amaç, ihtiras ve hazlara erişmek için her türlü yolu ve yöntemi meşru, mubah ve makul gören siyaset adamı, seçildikten sonra içinde bulunduğu toplumu yok saymaktadır. Dolayısıyla yaptığı sözleşmeyi unutmaktadır.⁴⁴

Toplumlar belli bir amaç uğruna, aralarında yapmış oldukları yasal veya gayri resmi sözleşmeler ile birlikteliklerini sağlamaktadırlar. Belli bir amaç uğruna, gidilen hedefe vardırması muhtemel şahısların iş başına getirilmesi sonucu; şahısların nefsi dürtüleri, etik anlayışları, hazları, ihtirasları nedeniyle toplum tarafından yapılan sözleşme unutulmakta ve kendi kişisel amaçlarına hizmet etmektedirler.

Filozoflara göre ‘Erdemli Kent’ ender olarak görülür veya inşası çok uzak bir ihtimaldir.⁴⁵ Tek yönetici olması ve herkesin onun emirlerini dinlemesi en iyi çözümdür.⁴⁶ Devletin ve insanların sorunlarını çözmenin tek yolu filozofların yönetimde bulunmalarıdır.⁴⁷

Farabî doğru/mükemmel yaratıcı/tanrı anlayışından doğru/mükemmel toplum anlayışına ulaşmaktadır. Zımnen şunu demektedir. Tanrı anlayışı çarpık olanın toplum anlayışı da bu düzeyde çarpık olacaktır. Tüm bunlar ile birlikte Faziletli Şehrin ideal bir şehir olduğu unutulmamalıdır.

İslam’da sosyal adaleti gerçekleştirmek yolunda, iki ana çizgi yol vardır. Bunlardan biri: mutlak, dengeli ve uyum halindeki birlik, diğeri de kişi ve toplumlar arasındaki umumi dayanışmadır.

⁴⁴ Ekincioglu, Çiğdem, Farabî ve Siyaset Felsefesine Dair Görüşlerinin İncelenmesi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi Sivas, 2008, s.83

⁴⁵ İbn Haldun, *age*, s.90

⁴⁶ Aristoteles, *age*, s.124

⁴⁷ Platon, *age*, s.253

Yüzyıllar Sonra Gelen Adalet: Sokrates'in Beraatı

Hilal ÖZERDEM*

Özet: Düşünce tarihiyle birlikte bir kavram mühendisliği olarak ortaya çıkan felsefe, bu işlevinin yanı sıra; toplumsal olana da eğilir. Felsefe, toplumsal yaşayışlara kavramsal olarak bakar ve tümel bir bakış açısı ortaya koyar. Bu çalışmanın amacı, Sokrates gibi felsefenin adeta babası sayılan bir kişiliğin adalet kavramını içselleştirerek yaşayışını ve bu uğurda can verişini ve daha ötesinde yüzyıllar sonra gelen bir adaleti gözler önüne sermektir. Antik çağa dair Literatür tarama şeklinde incelenecek olan bu konu, güncel olanla nihayetlenecektir. Öncelikle Sokrates'in döneminde Adalet kavramına genel bakış ile giriş yapılacak olup sonrasında Sokrates'in suçu (!) ve dönemin mahkemelerin tutumu üzerinde durulacak ve nihayetinde günümüzde kurulan mahkeme ile Sokrates'in beraatı ortaya konulacaktır. Giriş ve iki alt başlıktan oluşan bu çalışma, kavramsal bir tanımlama yapmanın ötesinde, toplumsal bir duruş ve adaletin yüzyıllar sonra da olsa yerine getirilişinin en ilginç örneği olarak gözükmektedir.

Anahtar kelimeler: Felsefe, Adalet, Sokrates, beraat.

Giriş

İnsan dünyaya gelmeden önce kavramlar gelmiştir. Dünya da var olmasıyla birlikte birey, bu kavramları algılama ve anlama çabası içerisine girer. Her varlık varoluşunun özünde olması gereken özelliklerin potansiyelini taşır. Bitki hareketi, hayvan içgüdü, insan ise akıllı olma potansiyelini bünyesinde taşır. Her varlık kendi potansiyeli kadarıyla da bu evrende yer kaplar. İnsanı, diğer varlıklardan üstün kılan şey sadece bir mekanda yer kaplaması değil; aynı zamanda bir düşünce sisteminin olmasıdır. İnsanın düşünme gücüne sahip olarak doğmasının gerçekliği ve inkar edilemezliği net olarak ortadadır. Burada, asıl mesele insanın bunun farkına varması ve pasif potansiyeli aktifleştirmesidir. Sokrates'in felsefenin¹ insani olana yani doğal olarak ahlaki olana yönelmesi bir kırılma noktası olarak görülebilir. Sokrates, böylece ahlaki olana yönelir ve bu alanın kavramları üzerinden sorgulamaya gider. Adalet kavramı bunlardan yalnızca biridir. Ancak, özellikle belirtmek gerekir ki bir beyin fırtınasının, ironinin dışında bir sorgulamaya maruz kalmanın ötesinde hayatında bu kavramı yaşamış olması önemlidir.

* İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı.

¹ Burada kastedilen felsefe, insana yönelen ve ahlaki alan hakkında konuşan bir felsefedir. Yoksa felsefenin Sokrates ile başladığı görüşü değildir. Zaten felsefe doğa felsefesi ile çok daha öncelerde bir 'arke' problemi olarak tartışılıyor idi.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Mitolojik döneme bakıldığında Adalet Tanrısı ‘*Themis*’ ilk olarak karşımıza çıkar. Bu Tanrı, Zeus ile evlenen ve doğurdukları Tanrılar (Eunomia, Dike, Eirene) ile evrende adaleti sağladığına inanılan bir kadındır. “*Themis*, kanundur, kuraldır, yasanın ta kendisidir. Ama gelip geçici yasa değil, tanrılar dünyasında da, insanlar dünyasında da değişmez, evrensel ve ölümsüz doğa yasasıdır. Tanrı yasadır...”² *Themis*, her yerde ve her zaman vardır ve Adalettir ve adalet de Tanrıdır. Mitoloji Adalet kavramını öyle değerlendirir iken Sokrates, adaleti sokak sokak gezerek arama yoluna girer. Ve kendi yöntemini kullanarak kavram çözümlemelerine gider.

Adalet kavramı iki alanda tartışılmıştır: ilki, Siyaset Felsefesi diğeri ise Ahlak Felsefesi olarak. Her iki alan da kavramsal olarak tartışılmış ve toplumsal yönü ortaya konulmuştur. İnsanın toplumsal bir varlık oluşu ve bir arada yaşama zorunluğu Adalet kavramının önemini ortaya koyar. Adalet, tek başına anlaşılması güç bir kavramdır, bu nedenle sorumluluk, özgürlük, eşitlik, hukuk gibi kavramlarla birlikte anlaşılması gereklidir. Bir bireyin toplumsal alana dahil olabilmesi ilkin ‘kendini bilme’ yetisine sahip olması ve dolayısıyla sorumluluk sahibi olması ile ilgilidir. İster toplumsal olsun ister bireysel insan ilkin kendinin farkında olabilmelidir. Bu kendini bilme hali ona seçme hakkını verecek dolayısıyla insan sorumluluk sahibi olabilecektir. Sorumluluk dolayısıyla diğer tüm hakları da beraberinde getirecektir. Sorumluluk en genel tabir ile insanın bir şeyi yapma ya da yapmama yükü olarak tanımlanabilir. Sorumluluk, özgürlüğün ön koşulu olarak ortaya çıkar. Özgürlük, kişinin neyi yapıp yapamayacağını sınırlarıdır. Özgür olan her insan böylece eşit haklara sahip olur. Eşitlik: “insanların birbirleriyle aynı değerde olduğunu belirtir...”³ Hukuk ise: “Toplumun genel çıkarlarını ya da bireylerin ortak iyiliğini hayata geçirmek amacıyla konulan ve devletin gücüyle desteklenen kural, hak ve yasaların bütünüdür.” Adalet ise: “herkesin hak ettiğini almasıdır.” Denilebilir. “Adalet her şeyi layık olduğu yere koymaktır. Ayakkabı ayağın, külah başındır.” (Mevlana)

Sokrates dönemine bakıldığında, yazmamış yaşamış biri olarak Sokrates, ancak Platon’un eserlerinden bilinmektedir. Sokrates, yurttaşlarının aklını kullanmamasından ve sorgulamadan yaşamasından büyük rahatsızlık duyar. Sadece rahatsızlık duymakla kalmaz bunu dile getirerek, sokaklar da vasıfsız gezen genç nüfusa düşünmeyi ve sorgulamayı aşılama yolunu izler. Her şeyi olduğu gibi kabul eden, eleştirmeyen böylece ilerleyemeyen halkını eleştirir, bu anlamda güçlü bir argüman geliştirerek ‘Sorgulanmamış hayatın

² Azra Erhat, *Mitoloji sözlüğü*, s.282

³ Cevizci Ahmet, *Felsefeye giriş*, s.200

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

yaşanmaya değmez olacağını’⁴ söyleyerek sağlam bir temele oturtur. Sokrates, adaleti herkes için ister. Ona göre adalet ancak düşünebilen bir toplumda mümkündür. Bu sebeple ilkin insanlar, sistemli, tutarlı, tümel bir düşünme geliştirmelidirler yani; felsefe yapmalılardır. Çünkü ancak ve ancak felsefe yapan insan adaletli olabilir. Hocası Sokrates’in adaletsizce cezalandırılmasına şahit olan Platondan öğrendiğimiz üzere:

“Cumhuriyet adlı diyalogda Platon, Sokrates’i adalet konusunda anar. Adaleti, kişi ve devlet kapsamında düşünür. Adalet devletin ve bireyin farklı kısımlarının uyumlu ve düzgün ilişkisidir. Kişinin hayatından en etkin biçimde yararlanması adaletle bağlıdır. İnsan adil olarak hayattan aldığını verir. İnsan ruhunu üçe ayıran Platon bunların akıl, ruh ve iştah olduğunu söyler. Adalet insanın farklı kısımlarının eşgüdümüdür. Kısacası, Platon’a göre adalet uyumdur. Bir de ilahi adalet anlayışı vardır. Platon’un Euthyphro ikilemiyle anılan diyalogunda anılır. Ahlaki olan ahlaka uygunluğundan dolayı mı iyidir yoksa bu tanrının iradesi midir? Sorusuna yanıt aranır.”⁵

Genel olarak vermeye çalıştığımız adalet kavram analizi ve dönemin bakışı ile bir görüş açısı belirlenebilir. Yine Platon’un ‘Niteliksel eşitsizlik’⁶ kavramı ile adaleti açıklar. “Adaletin herkese hakkını vermek mi, faydalı olanı yapmak mı, güçlünün işine gelene uymak mı olduğu sorgulanmalıdır.”⁷ Burada özellikle bir çıkarım yapmak gerekir: “Filozof, bilge insandır; hakikat ile buluşmuş ve onu temaşa edenedir. Onların yönetici olduğu toplumda yöneticilerin iyiden, güzelden, hakikatten ve adaletten sapsması mümkün değildir.”⁸

Sokrates’in Suçu (!)

Sokrates’in suçu: Aklın ışığında mevcut düzen ve önyargıları sorgulamaktır. Sokrates, mevcut kabul edilmişlikleri sorgulama yoluna gider ve bu durum ona oldukça pahalıya patlar. Tanrıların üzerinde söz söylüyor olması onu adeta yolundan sapmış bir insan olarak gösterir. Oysa ‘ya tanrılarda yalan söylüyorsa’ der Sokrates adeta bize. ‘ve hangi tanrılar der?’. Bu oldukça ciddi bir söylemdir. Yüzyılların verdiği bir kabulleniş ve bir aristokrasi ortadadır, buna karşı çıkış ve alaycı bir yöntemle görüşleri yıkma çabası elbette cezasız kalmamalıdır! Başlarda bir deli olarak görülen Sokrates, dönem mahkemelerince artık can sıkıcı olarak görüldüğünden yargılanmaya başlanır. “İ.Ö. 399’da

⁴ Platon, *Toplu diyaloglar*, (Sokrates’in savunması çev. Y. Bakıhan ÇAMURDAN), s.39

⁵ <http://www.dmy.info/adalet-nedir-adalet-felsefesi/> (23.10.2017)

⁶ Bu görüş her insanın eşit bilgi ve beceriye sahip olmadığı görüşüdür. Bu kavram ile Platon adalet- eşitlik kavramlarının eşdeğer olamayacağını belirtir.

⁷ Neşet Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, s.45

⁸ Ali Osman Gündoğan, *Felsefeye Giriş*, s.151

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Atinalı yurttaşlardan Meletos, Anytus, ve Lykon, toplum ve devlet bakımından tehlikeli bir kimse olduğunu söyleyerek Sokrates'i mahkemeye verdiler.”⁹ Sokrates'in ilkin suçu: Dinden sapmış olduğu, diğeri ise: gençleri baştan çıkardığı yönündedir. Ancak Sokrates bu iddiaların hepsine yine kendi yöntemi ile cevap verir.

Sokrates ilk iddia ile ilgili olarak kâhinlerin, kendisini ‘en bilge’ seçtiklerinden bahseder ve ekler: ‘ben en bilge değilim’. Bunu kanıtlamak için yola düştüğünü ve bilge bilinen kişilerle görüşerek bu konuda Tanrıların verdiği kararın doğruluğunu kanıtlamaya çalıştığından bahseder. “Aramızda asıl bilgisiz olanlar, en bilgili olarak tanınanlardır!”¹⁰ Görüşüne varması bu bilgin kişilerden çıkardığı sonuçlardır. Her vardığı yerde, insanların bilmemesinin ötesinde bunun farkında dahi olmadığını fark ederek, en azından kendisinin hiçbir şeyi bilmediğinin farkında olduğunu görür. Ve ekler Sokrates: “Ey Atinalılar, bilgelik sadece tanrıya mahsustur. Kâhin aracılığıyla söylediği o sözde de insanın bilgeliğinin küçük bir şey ya da bir hiç olduğunu söylemek istemiştir.”¹¹

Sokrates için ikinci iddia olan, gençleri yolundan saptırıyor olmasına ise Sokrates şöyle açıklama getirir alaycı bir dille: “ben tanrının şehrin başına sardığı bir atsinegiyim.”¹² Bunu da devlet aracılığıyla yapamayacağından bahseder yine Sokrates, “... Hak ve adalet için uğraşan bir adamın, hayatını birazcık da olsa koruyabilmesi için işlerini devlet nezdinde değil, özel olarak yürütmesi gerekir.”¹³ Sokrates bu anlamda tek korkusunun haksız yere yargılanmak olduğundan da bahseder. Ölüm değildir onu korkutan insanları düşünmekten alıkoyacak olan bir at sineğinin yokluğudur.

Sokrates'in Savunması adlı metinde görüleceği üzere Sokrates suçunu ve mahkemelerin tavrını özetler. Ömrü boyunca sokaklarda gezerek, bilgelik adına düşünsel bir alanda Adalet ve diğer kavramların epistemolojik boyutunu tartışan hapisteki bu yaşlı bilge Sokrates için realite de Adalet kavramı doğru olarak işlememiştir. Ve Sokrates ölüm cezasını, haksızlığa tercih ederek kabul eder: “... İnsan için asıl zor olan ölümden kaçmak değil, haksızlıktan kaçmaktır. Çünkü haksızlık ölümden daha hızlı koşar. Ben yaşlı ve ağır olduğumdan bana yetişen yavaş olandır.”¹⁴

⁹ Platon, *Toplu diyaloglar*, (Sokrates'in savunması çev. Y. Bakıhan ÇAMURDAN), s.17

¹⁰ Platon, *Toplu diyaloglar*, (Sokrates'in savunması çev. Y. Bakıhan ÇAMURDAN), s.24

¹¹ Platon, *Toplu diyaloglar*, (Sokrates'in savunması çev. Y. Bakıhan ÇAMURDAN), s.25

¹² Platon, *Toplu diyaloglar*, (Sokrates'in savunması çev. Y. Bakıhan ÇAMURDAN), s.33

¹³ Platon, *Toplu diyaloglar*, (Sokrates'in savunması çev. Y. Bakıhan ÇAMURDAN), s.34

¹⁴ Platon, *Toplu diyaloglar*, (Sokrates'in savunması çev. Y. Bakıhan ÇAMURDAN), s.40

Sokrates'in Beraatı

Sokrates, ölümüyle birlikte ardında sadece bir delilik bırakmış gibi gözüксе de aslında koca bir bilgelik ve sürdürü bırakarak bu güne kadar adını taşımıştır. Sadece bir felsefecinin değil genel anlamda herkesin bildiği bir isim olma özelliğine sahiptir. Mahkemedeki yargıçların adını bilmesek de çoğumuz Sokrates'i biliriz. O son ana kadar, haksızlıklara rağmen yasalara sadık kalmayı tercih etmiştir. Ve nihayet 2012 yılına gelindiğinde Yunan mahkemeler, bir hatayı düzeltmek isterler. Sokrates'in yeniden yargılanması:

“Yunanistan da, Atina da kurulan temsili bir mahkeme, MÖ 399 yılında Yunan mitolojik tanrılarına saygısızlık ve gençleri baştan çıkarmakla suçlanarak ölüm cezasına mahkum edilen Yunan filozofu Sokrates'in masum olduğuna karar verdi. Mahkemenin Avrupalı ve Amerikalı hukukçulardan oluştuğu bildirildi. Sokrates, ölüm cezasına çarptırılmasının ardından öğrencilerinin kaçma önerisini geri çevirip, Atina kanunlarının öngördüğü şekilde baldıran zehri içerek intihar etmişti. (ATINA AA)”¹⁵

Bu karar oldukça ilginç olmakla birlikte, adaletin geç de olsa yerini bulması açısından oldukça önemli bir örnektir. “Size, yani katillerime şunu haber vereyim ki benim ölümümden kısa bir süre sonra sizi, bana verdiğinizden çok daha ağır bir ceza bekliyor.”¹⁶ Ve ekler Sokrates son olarak: “Ben ölmeye, siz yaşamaya. Hangisi daha iyidir, ancak tanrı bilir.”¹⁷

Değerlendirme ve Sonuç

İnsanlığın varoluşuyla birlikte ortaya çıktığı var sayılan düşünce tarihi, yüzyıllar boyunca gerek kümülatif gerek ilerlemeci gerekse birikimli olarak sürmüştür. Kavramlar düşünce dünyasında tartışılırken, toplumsal olandan da soyutlanmamıştır. Adalet kavramı böylesi bir konumda bulunur. Felsefenin, tarih boyunca her alana değinmiş olması gerçeğiyle bakacak olursak; bu kavram ile ilgili söylemiş olduğu sözler şaşırtıcı değildir. Sokrates, düşünce tarihinin ilginç bir karakteridir ve insan felsefesine dair ilk söylemleri ortaya koyar. Adalet kavramı onun sadece düşünsel dünyasının tartışması değildir o adaletin işlemeyişini hayatına mal olması bakımından yaşamış biridir de aynı zamanda. Daha ilginç olanı ise bu günlerde gelen adalet ve Sokrates'in temsili de olsa beraat etmiş olmasıdır. Bu örnek, adaletin geç de olsa yerini bulması açısından dikkat çekici gözükmektedir.

¹⁵ <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a536716.aspx> (23.10.2017)

¹⁶ Platon, Toplu diyaloglar, (Sokrates'in savunması çev. Y. Bakıhan ÇAMURDAN), s.40

¹⁷ Platon, Toplu diyaloglar, (Sokrates'in savunması çev. Y. Bakıhan ÇAMURDAN), s.43

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Kaynakça

- Cevizci Ahmet, *Felsefeye giriş*, 2009, İstanbul, Say yay.
- Erhat Azra, *Mitoloji sözlüğü*, 20. Baskı, 2012, İstanbul, Remzi kitabevi
- Gündoğan Ali Osman, *Felsefeye Giriş*, 2. Baskı, 2011, İstanbul, Dem yay.
- Platon, *Toplu diyaloglar*, Sokrates'in savunması çev. Y. Bakıhan ÇAMURDAN, Ankara, Yargı yayınevi,
- Toku Neşet, *Siyaset Felsefesine Giriş*, 2005, İstanbul, Kaktüs yay.
- <http://www.dmy.info/adalet-nedir-adalet-felsefesi/> (23.10.2017)
- <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a536716.aspx> (23.10.2017)

İnsan Doğasında İktidara Karşı Adalet: Foucault Versus Chomsky

Oğuzhan KOCA*

Özet: İnsan doğası ve insan doğası üzerinde etkili olan faktörler ve bunların etki dereceleri, uzun zamandır bilim insanları ve filozofların araştırmalarıyla ve düşünceleriyle açıklamaya çalıştığı konulardan birini oluşturuyor. İnsanların düşüncelerini, duygularını, davranışlarını belirleyen temel faktör konusunda yapılan araştırmalar ve açıklamalar, çok sayıda farklı ve birçoğu da kendi içinde tutarlı sonuçlara varıyor. Filozoflar insan doğası üzerindeki temel belirleyiciyi bazen bir yaratıcı, bazen cinsellik, bazen ekonomik üretim araçları üzerindeki mülkiyet, bazen insanın aklıyla bulduğu yasalar, bazen Fransız filozof Michel Foucault gibi iktidar olgusu, bazen de Amerikalı filozof Noam Chomsky gibi adalet olarak saptıyor.

Yapılan bir söyleşide karşı karşıya gelen bu iki büyük filozof, insan doğası üzerine olan düşüncelerini dile getirir. Görüşlerin en çok ayrıldığı soru ise ‘siyasal mücadele, bir sınıfın tarihsel haklılığına dayandığı için mi, yoksa daha adil bir toplum hedefi güttüğü için mi meşruluk kazanır?’ sorusu olmuştur. Bu çalışmanın amacı ise, bu iki filozofun çalışmalarının içerik analizi yöntemiyle incelenerek insan doğası üzerindeki düşüncelerini sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Adalet, iktidar, insan doğası, meşruluk, siyaset.

1) Giriş

Tarihten tutun da siyaset ve psikolojiye kadar insanlığın tüm çalışmaları, son kertede gelip insanların çeşitli dışsal faktörlerin ürünleri mi olduğu yoksa sahip olduğu tüm farklılıklara rağmen insanların birbirine insan olarak bakmasını sağlayacak ‘*insan doğası*’ denilen bir şeye sahip mi olduğu sorusuna dayanır. 17. yüzyılda Galileo Galilei, güneşin dünyanın etrafında değil de dünyanın güneşin etrafında döndüğünü keşfettiğinde, pek çok kişi büyük bir şok yaşadı. O zamana kadar, insanın evrenin merkezinde bulunduğu inanmışlar ve tüm duygu, düşünce ve inanç sistemlerini bu fikir etrafında inşa etmişlerdi. Birden bire artık durum eskisi gibi değildi. Bu bakımdan Michel Foucault’nun teorisi, kültür ile ilişkisi bakımından Galileivarî bir bakış açısına sahip olarak tanımlanabilir. Galilei döneminden beri, kültür ve toplum söz konusu olduğunda insanların merkezde olduğu düşünülüyordu. Çünkü en nihayetinde bunları yaratan onlardı. Ama Foucault bunu reddetti. Kültürü öznenin değil, evrensel nitelikteki bir yapının belirlediğini ileri sürdü ve böylece, kabul edilen özne anlayışını alaşağı etti. Michel Foucault’ya göre kişi, insanların

* İnönü Üniversitesi, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

davranışlarını yöneten kuralların çoğunun daha o doğmadan önce icat edildiğinin farkına varırsa, bu karmaşık durum kendi için daha anlaşılabilir bir şey haline gelir.

Tıpkı Michel Foucault gibi Noam Chomsky de Galilei ile kıyas edilebilir. Çünkü onun dilbilim kuramı, dünyada devrimci bir etkiye sebep oldu. Noam Chomsky, dilbilim çalışmalarıyla büyük bir dönüşüm yarattı. Fakat ilginçtir ki, Chomsky'nin teorileri, Foucault'nun teorileri ile tam tersi yöndedir. Foucault kültür araştırmacısı, Chomsky dil araştırmacısıdır. Foucault'nun ilgi alanı bilimsel dil iken, Chomsky daha ziyade gündelik kullanılan dil ile ilgilenmektedir. Öte yandan Chomsky, öznenin belirleyiciliğine ve yaratıcılığına daha fazla önem atfetmektedir. Ona göre özne çevreyi belirleyebilecek donanıma sahiptir.

Bu genel girişin ardından çalışmanın ilerleyen bölümünde Noam Chomsky'nin dilbilim kuramı açıklanıp görüşlerine ağırlık verilerek onun teorik ve pratik anlamda insan doğası hakkında neler düşündüğü açıklanacak, sonraki bölümünde Michel Foucault'nun iktidar kavramından ne anladığı ve çözümlemelerinde çokça kullandığı bilgi-özne-iktidar ilişkisi anlatılarak Chomsky'nin görüşleri ile olan zıtlıkları gösterilecek, son bölümünde ise Michel Foucault ve Noam Chomsky'nin yaptıkları söyleşiden yapılan alıntılarla devam edilecektir.

2) Noam Chomsky'nin Dilbilim Kuramı, Yaratıcılık ve Adalet Anlayışı

Chomsky'nin dilbilim kuramı, insanlardaki dil organının insan türünün evrimsel gelişimi içinde ortaya çıkan bir yapı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu yapı, tıpkı insanın diğer fiziksel yapıları gibi genetik olarak belirlenmiştir ve kalıtsal olarak aktarılmaktadır. İnsan türünün genetik kodu, insanın diğer organlarının embriyolojik gelişmesini düzenlediği gibi, dil organının da büyümesini belirler.¹ Dil, insanın bilişsel doğasının bir parçasıdır ve dilin incelenmesi, insanın bilişsel doğasına ilişkin önemli çıkarımlarda bulunulmasını mümkün kılmıştır.

Chomsky bütün insan dillerinin ortak temelini oluşturan şeyin *evrensel dilbilgisi* olduğunu varsaymıştır. Evrensel dilbilgisi, dili organize etmek için sınırlı bir kurallar kümesi içermektedir ve insanlarda doğuştan var olduğu varsayılan ve diğer tüm diller tarafından paylaşılan değişmez ilkelerin toplamıdır (Örneğin dillerin tamamında nesne, yüklem ve özneye rastlamaktayız). Bu kuramın önemli bir sonucu vardır: İnsanın evrimsel süreç içinde gelişen dilbilimsel yapısı, dilbilimsel ilkeleri içermektedir ve bu ilkeler zorunlu olarak her dili kısıtlar. Bu kurallar, bir dili konuşan kişinin gelişigüzel cümleler

¹ Noam Chomsky, 'The Logical Structure of Linguistic Theory', Springer, 1975, s.78

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

türetmesini engeller. Dilin yaratıcı kullanımı da buradan kaynaklanmaktadır. Daha sonra çokça kullanacağımız insan türünün yaratıcılığı, sınırlı sayıdaki ilkeden, yüzlerce insan dili yaratmak ve bu diller içinde de sonsuz sayıda anlamlı cümle türetmek ile kendini gösterir.² Özetle Chomsky'nin dilbilim kuramı, insan beyninde bir lisan devresinin, bir başka deyişle lisan donanımının bulunduğu öne sürmesine dayanmaktadır.

Chomsky'nin dilbilim kuramı kabul görmeden önce baskın olan davranışçı kuram, dilin alışkanlık ve becerilerden oluşan bir dizge olduğunu, dile dair bilgilerin koşullanma, ilişkilendirme ve bu becerileri uygulamaya dönük alıştırmalar yapma türünden mekanizmalarla öğrenildiğini ve bir dili bilmenin bu becerilere hakim olmak, dil kullanımının ise bu becerilerin uygulanması olduğunu ileri sürmüştür.³

Chomsky için yaratıcılık kavramı çok önemlidir. Ona göre yaratıcılık, yukarıdaki evrensel dilbilgisi ilkesinin mantıksal bir sonucu olarak, tüm insanların ortak özelliğidir. Bunu herkes kullanır. İnsanlar trafikte umulmadık bir yerde sıkıştığında ne yapacaklarını düşünmek zorundadır. Ama herşeyden önce bu yaratıcılık, onun kuramında bir dil öğrenen ve merakla yeni bir dil oluşturmaya çalışan çocuk için geçerlidir.⁴ Daha sonra göreceğimiz gibi Foucault, bu fikre tamamen karşı çıkarak, sürekli olarak insan etkinliğinin gerçekleştiği *epistemolojik alanı* öne çıkarır. Ona göre bu alan, Chomsky'nin önermesinden farklı olarak, bilginin farklı oluşumlarının tamamını yöneten bilinçsiz kurallar bütünüdür.

Dilbilim kuramından hareketle insanın yaratıcı bir özellikte olduğunu belirten Noam Chomsky, insan doğasını ise toplumsal, düşünsel ve bireysel davranışlarımıza yön veren, doğuştan gelen düzenleyici ilkeler toplamı⁵ olarak tanımlar. Egemen düzenin adil olmadığını vurgulayan Noam Chomsky, bu düzenin alt edilebilecek bir durum olduğunu belirterek, insan doğasının bünyevî bir parçası olarak gördüğü yaratıcılık itkisiyle adaletli ve özgür bir birlikteliğe dayalı bir toplum kurulabileceğini belirtir.

2) Michel Foucault'da Bilgi-Özne-İktidar İlişkisi ve 'İnsan Doğası' Kavramının Reddi

Giriş kısmında da belirtildiği gibi Michel Foucault'nun çalışmaları, bilim dünyasında son derece sarsıcı etkiler yaratmıştır. Hem Foucault'nun görüşlerinin etkisinin

² Nuri Ersoy, 'Chomsky'nin Demokrasi ve Eğitim Kitabı Üzerine', www.bgst.org

³ A.g.e.

⁴ Noam Chomsky, 'The Logical Structure of Linguistic Theory', Springer, 1975, s.116

⁵ BGST Yayınları, 'İnsan Doğasında İktidara Karşı Adalet: Foucault ve Chomsky Tartışıyor', çev. Tuncay Birkan, İstanbul, 2012, s. 10

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

yüksek olması hem de anlaşılması zor olduğundan onun görüşleri üzerinde biraz daha fazla durmak gerekir.

Michel Foucault, çalışmalarında ısrarla özne ve öznel deneyim sorunlarının kendi düşüncesi için temel sorun olduğunu vurgular. Özne sorununun yapıtlarında taşıdığı bu merkezî konumun, içinde yetiştiği entelektüel ve akademik gelenekle olan ilişkisini de yansıttığı söylenebilir. Tarihsel olarak konumlandırıldığında Foucault'nun kariyeri, Fransız felsefe dünyasının aynı sorulara çok farklı biçimlerde cevap arayan karşıt iki gelenek tarafından kuşatıldığı bir döneme rastlıyor: Bir yanda fenomenoloji ve yorum bilgisi (hermenötik), diğer yanda tarihsel materyalizmden hareket eden pro-Marksist gelenek.⁶

Ona göre, öznenin kendisi tarihsel güçlerin ürünüdür ve farklı koşullar farklı türde öznelere üretmektedirler. Foucault'ya göre öznelere, iktidar tarafından şekillenen toplumsal ilişkiler içerisinde oluşturulmaktadır. Foucault, modern Batı toplumlarında insanların özne olarak yaratılma sürecinin arkeolojisini yapar, yani insanları özneye dönüştüren düzenekleri açığa çıkarır. Ondan tümüyle kurtulmak yerine, onun zuhuru tarihsel bir yorum getirir. Özne, yalnızca bir analiz konusudur. Foucault'nun asıl yapmak istediği şey, modern öznenin nasıl oluştuğunu açığa çıkarmak veya modern öznenin tarihini sorunsallaştırmaktır.⁷

İktidar konusuna gelecek olursak, her şeyden önce Foucault'ya göre *iktidar*, nihaî biçimlerinden arındırılmış olarak ele alınmalıdır, yani sadece devletin egemenliği, yasanın biçimi ya da bir egemenliğin bütünsel biçimi değildir. İktidar genellikle, yöneten bir zümreyi, egemen bir sınıfı veya ideolojiyi, kısaca aslında 'politik iktidar'ı tanımlar. Fakat ona göre iktidar daha çok bir güç ilişkileri çokluğudur ve her an her yerde bulunabilir. Bir noktayla başka bir nokta arasında her türlü bağlantıdan üreyebilir, merkezsizdir. Bir kurum, bir yapı ya da bazılarının sahip olduğu belli başlı bir güç değildir. Dolayısıyla Foucault, kurumların ve katı yapıların değil, güç ilişkilerinin göz önüne alınması gerektiğini belirtir.

Burada Foucault'nun etkilendiği iki ismi anmak, onu daha anlaşılır kılacaktır. Bunlardan biri İtalyan düşünür Antonio Gramsci'dir.⁸ Gramsci, görüşlerini çoğunlukla *hegemonya* kavramı ile açıklamaktadır. Gramsci'ye göre hegemonya; eğitim, kilise, siyasî partiler, sendikalar vb. gibi toplumsal rıza üretiminin kaynağını oluşturan özel kurumlara

⁶ Ferda Keskin, 'Foucault'nun Özne ve İktidar Kavramları Üstüne', www.cancungen.com

⁷ David West, 'Kıta Avrupası Felsefesine Giriş', çev. Ahmet Cevizci, İstanbul, 1998, s. 236

⁸ Ebru Demir, 'Foucault'da İktidarı Yeniden Düşünmek', 6 Şubat 2014 tarihli yazı, Birikim Dergisi, s.41

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

özerklik alanı tanıyan, dayanıklı ve bağımsız sivil topluma dayanmaktadır. Böylelikle egemen sınıfın kurumlar, sosyal ilişkiler ve düşünceler bağı yoluyla egemenliğini/hegemonyasını yeniden ve yeniden üretmesi söz konusu olabilir. Bu görüşün Foucault'nun görüşüyle olan paralelliği ise *söylem* fikrinde ortaya çıkar. İktidarın işlevleri konusunda Foucault, Gramsci'ye oldukça yakın bir çizgide ilerler ve iktidara '*söylem üretme ve böylelikle sosyal ilişkiler ve düşüncelerde egemen olma işlevi*' yükler.

Foucault'nun etkilendiği bir başka isim Fransız düşünür Louis Althusser'dir.⁹ Foucault, söylem kavramını yaratırken Althusser'in *devletin ideolojik aygıtları* teorisinden etkilendiği aşikârdır. Foucault'nun toplumun söylemler yoluyla iktidar mekanizmaları tarafından inşa edildiği tezi, Althusser'deki insanların birçok rolünün, davranışının, hatta düşüncesinin devletin ideolojik aygıtları olan aile, medya, eğitim kurumları gibi kurumlar tarafından belirlendiği düşüncesine oldukça benzerlik göstermektedir. Foucault da iktidar mekanizmalarından bahsederken toplumsal kurumlar üzerinden örnekler verir. Örneğin 18. yüzyıl öğrenim kurumlarını ele alır ve genellikle buralarda cinsellikten hiç söz edilmediği izleniminin yaygın bir yanılgı olduğunu söyler. Çünkü aslında mimarlık biçimlerine, disiplin yönetmeliklerine ve tüm iç düzene bir göz atmak, buralarda sürekli olarak cinselliğin söz konusu edildiğini görmek için yeterlidir. Dersliklerin mekânı, teneffüslerde çıkılan avluların düzenlenmesi, yatakhanelerin konumu, en ağdalı biçimde çocukların cinsel etkinliğine göndermede bulunur.¹⁰

Michel Foucault'nun merkezî önem taşıyan ve özne ve iktidarla ilişkili olan diğer kavramı ise *bilgi*dir. Foucault'ya göre iktidar bilgiye, bilgi de iktidara sürekli eklenir. İktidar ilişkisi sürekli bilgi üretir ve üretilen bilgi de sürekli iktidar etkilerine yol açar. Foucault'ya göre bilgi, iktidar araçlarınca şekillendirilerek yayılmaktadır. Foucault, bilginin başkaları üzerine yüklenen bir iktidar olduğunu, buna bağlı olarak da başkalarını tanımladığını öne sürer. Ona göre bilgi, özgürleşmenin önünü keserek gözetlemeye, düzene sokmaya, disipline etmeye yönelik bir kip halini alır.¹¹ Özne de iktidar-bilgi arasındaki bu karşılıklı ilişkinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.¹²

3) Söyleşi: İktidara Karşı Adalet

1971 yılında Eindhoven Teknik Üniversitesi'nde düzenlenen Uluslararası Filozoflar Projesi'nin dördüncü oturumunda bir araya gelen iki filozof, Michel Foucault ve Noam

⁹ A.g.e.

¹⁰ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul, 2004, s.196

¹¹ Sarup Madan, *Post-yapısalcılık ve Post-modernizm*, Ankara, 2004, s.101

¹² Vedat Çelebi, *Michel Foucault'da Bilgi, İktidar, Özne İlişkisi*, Bursa, 2013, s. 517

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Chomsky, '*insan doğası*' üzerine bir söyleşi gerçekleştirir. Söyleşinin birinci bölümü, daha çok ağır teorik ve epistemolojik tartışmaları konu edinirken, söyleşinin devamında konu siyasete gelir. Siyaset bölümünde söyleşi daha açıklayıcı ve anlaşılır bir hale gelir çünkü söyleşiden önce hem Foucault yaptığı tüm çözümlemelerde *iktidar* kavramının üzerinde fazlasıyla durmuştur hem de Chomsky *anarko-sendikalist* bir sosyal modelin evrensel açıdan en faydalı model olacağını ileri sürmüştür. İkinci bölümde -her ne kadar Foucault bu kavrama büyük bir şüpheyile yaklaşıp da- konu insan doğasıdır çünkü inşa edilen her şeyin temelinde insan doğasının etkileri olduğu daha genel bir kabuldür. Oldukça uzun fakat yıllar geçtikçe de dönüp dönüp tekrar incelenen bu söyleşinin özünde Chomsky, bizzat kendisinin ortaya koyduğu '*dilbilim kuramı*'ndan hareketle, insanın, kısıtlı bilgidен gelişmiş bilgi çıkarmasını sağlayabilecek sabit, değişmez ve evrensel bir *öze* sahip olduğunu belirtiyor. Bu *öz*, insanda Chomsky'nin *yaratıcılık* ismini verdiği bir mefhumu ortaya çıkartır ve insan böylece, daha adil bir toplum profili yaratabilmek için bazı önermeler ortaya koyabilir. Chomsky'ye göre iki temel görev vardır: Biri, toplumdaki baskı, terör ve yıkımın doğasını gayet açık biçimde ortaya koymak, ikincisi de, gelecekte oluşturulacak adil bir toplum hayali vizyonu yaratmak.

Foucault ise buna şiddetle karşı çıkarak, öznenin, yani her bireyin, içinde yetiştiği iktidar ilişkileri ve kültür ile kendisi olduğunu, yani çevresinin kendisini yarattığını söyler. Foucault'ya göre Chomsky'nin yaratıcılık ismini verdiği şey, yalnızca egemen ve egemen olmayan toplumsal sınıflar arasındaki çatışma ve uzlaşmaların ortaya çıkardığı sonuçlardır ve yine ona göre, Chomsky'nin adalet diye sunduğu kavramın, mevcut egemen sınıfın baskı ve kontrol aracı olarak ortaya çıkması sebebiyle, hangi sosyal model kullanılırsa kullanılsın, şu anda ortaya koyulan bir kavram olduğu için, geçilen yeni sosyal modelde bunun kullanılamayacağını belirtir.

Her iki filozofun da görüşlerini açıklayabilmesi bakımından aşağıdaki konuşmaya yer vermek istiyorum. Moderatörün Noam Chomsky'ye sormuş olduğu 'Bay Chomsky, sizin siyasî hedeflerinizi, özellikle de meşhur anarko-sendikalizminizin ya da sizin deyiminizle liberter sosyalizminizin hedeflerini öğrenmeye can atıyoruz. Nedir bu liberter sosyalizmin hedefleri?' sorusuna Chomsky şu şekilde yanıt veriyor:

'... şimdi içinde hem ekonomik hem de diğer toplumsal kurumları barındıran federatif, adem-i merkezî özgür birlikler sistemine ben anarko-sendikalizm diyorum; bana öyle geliyor ki, insanları alet derekesine, bir makinenin dişlileri derekesine indirgemek için zorlamaya gerek kalmayacak bir ileri teknoloji

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

toplumuna uygun düşen toplumsal örgütlenme biçimi budur. İnsanlara üretim süreci içindeki mekanik unsurlar muamelesi yapmaya yönelik herhangi bir toplumsal zorunluluk yoktur artık; bu alt edilebilecek bir durumdur ve benim insan doğasının bünyevî bir parçası olduğunu düşündüğüm yaratıcılık mefhumunun kendini ne şekilde isterse o şekilde gerçekleştirebileceği bir adalet ve özgür birliktelik toplumu yoluyla onu alt etmemiz gerekir’

Foucault ise Chomsky’nin bu cümlelerine şu şekilde karşılık veriyor:

‘... ben Sayın Chomsky kadar ilerilere gitmediğimi söyleyebilirim size. Yani içinde yaşadığımız bilimsel ya da teknolojik toplumun işleyişi için ideal bir model tanımlayamadığımı, böyle bir model önermemek için daha kuvvetli nedenlerim olduğunu itiraf ederim. Öte yandan, bana her şeyden daha acil gelen görev şu: Toplumsal bütünü fiilen denetleyen, ezen ya da bastıran bütün siyasî iktidar ilişkilerini, gizlenmiş olsalar bile, işaret etmemiz ve gözler önüne sermemiz gerekir.’

Toplumlarda hükümetin iktidarın ellerinde toplandığını ve yürütme, yargı, polis, ordu, bürokrasi aygıtı gibi belli sayıda tikel kurum yoluyla uygulandığını düşünmek âdet haline gelmiştir. Bütün bu kurumların millet ya da devlet adına belli kararlar alıp herkese bildirmek, bunları uygulatmak ve uymayanları cezalandırmak için oluşturulduğu bilinir. İşte Foucault, siyasî iktidarın, sanki siyasî iktidarla hiç alakası yokmuş, sanki ondan bağımsızmış gibi görünen, oysa aslında öyle olmayan belli kurumlar aracılığıyla uygulandığına inanır. Ayrıca ona göre verilmesi gereken kavga, siyasî iktidarın böylesine zannedildiğinden çok daha derinlere inmesi ve devlet aygıtının arkasında egemen sınıfın olması sebeplerinden dolayı son derece elzemdir.

Foucault, öznel deneyim biçimlerinin verili bir insan doğasının teorik olarak belirlenmiş evrensel yapılarından yola çıkarak açıklanamayacağını, çünkü bu deneyim biçimlerinin tarih içinde belli ihtiyaçlara cevap vermek üzere kurulduğunu ve bu anlamda tekil olduğunu savunuyor. Yine bu yüzden, öznel deneyim biçimlerinin kendi tekil tarihleri içinde spesifik olarak incelenmesi gerektiğini belirtiyor. Ona göre toplumsal mücadeleyi adaletin terimleriye değil, adaleti toplumsal mücadelenin terimleriyle vurgulamak gerekir.¹³

Son olarak, Noam Chomsky’nin adalet anlayışını ve Michel Foucault’nun iktidar anlayışını özetleyen kısa bir alıntıya yer vermek istiyorum. Söyleşi esnasında Foucault,

¹³ Michel Foucault, *‘İktidarın Gözü, Seçme Yazılar-4’*, İstanbul, 2003, s.121

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Fransa’da yargı ve polise karşı bir grup arkadaşıyla beraber başlattığı bir mücadeleden bahsediyor. Chomsky de buna atıfta bulunarak ‘eğer kendinizi haklı görmeseydiniz ve mücadelenizin sonunda daha adaletli bir durum ortaya çıkacağına inanmasaydınız, bu mücadeleyi başlatmazdınız.’ diyor. Foucault ise karşılık olarak, her zaman gücün ve iktidarın daha belirleyici olduğunu vurgulamak adına ‘Sayın Chomsky, insanlar adalet için değil, güç için savaşırlar. Örneğin yüzyıllardır sömürülen proleterya, ilk defa olarak örgütlü bir şekilde egemen sınıfa saldırmaktadır. Çünkü ilk defa olarak gücü ve iktidarı kendi eline alma fırsatı bulmuştur.’ şeklinde cevap veriyor.

4) Sonuç

Her iki filozof da düşünceleriyle, davranışlarıyla, çalışmalarıyla ve hatta aktivist kimlikleriyle çığır açıcı nitelikler kazanmışlardır. Elbette her iki filozofun da çalışmalarında eleştirilecek noktalar bulunmaktadır. Örneğin Jean Baudrillard, Foucault’nun iktidar kavramını çarpıttığını, onun politik iktidar kavramını sorgulamaktan kaçındığını¹⁴ belirtir. Burada çalışmanın konusu gereği bunlara yer verilmedi ancak her ikisinin de yaptığı çalışmalar, bundan sonraki araştırmacılara da yol göstermesi bakımından ufuk katacağa, referans gösterileceğe benziyor. Diğer yandan hem iktidar hem de adalet kavramlarının insan doğası üzerindeki etkileri veya insan doğasının bu kavramlar üzerindeki etkileri de insanlığın varlığı devam ettikçe cevaplaması zor sorulara konu olacağı benziyor.

Kaynakça

Baudrillard, Jean, ‘*Oublier Foucault (Foucault’yu Unutmak)*’, çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2008.

BGST Yayınları, ‘*İnsan Doğasında İktidara Karşı Adalet: Foucault ve Chomsky Tartışıyor*’, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, 2012.

Chomsky, Noam, *The Logical Structure of Linguistic Theory*, Springer, 1975.

Çelebi, Vedat, ‘*Michel Foucault’da Bilgi, İktidar, Özne İlişkisi*’, Bursa, No.1, Cilt 5, 2013.

Demir, Ebru, ‘*Foucault’da İktidarı Yeniden Düşünmek*’, Birikim Dergisi , 6 Şubat 2014 tarihli yazı.

Ersoy, Nuri, ‘*Chomsky’nin Demokrasi ve Eğitim Kitabı Üzerine*’, www.bgst.org, 2014

Foucault, Michel, *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

Foucault, Michel, ‘*İktidarın Gözü, Seçme Yazılar-4*’, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, 2003.

¹⁴ Jean Baudrillard, ‘*Oublier Foucault (Foucault’yu Unutmak)*’, çev. Oğuz Adanır, İstanbul, 2008, s.47

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Gidden, Anthony, '*Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*', çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.

Keskin, Ferda, '*Foucault'nun Özne ve İktidar Kavramları Üstüne*', www.cancungen.com, 2016.

Madan, Sarup, '*Post-yapısalcılık ve Post-modernizm*', Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2004.

West, David, '*Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*', çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınevi, İstanbul, 1998.

Kırgız Düşünür Salıcan Cigitov'un Adalet Arayışı

Tynchtykbek Manas UULU*

Özet: Tarihin belli kesitlerinde Kırgızistan'ın diğer ülkelerle olan medeni ve uluslararası ilişkileri aksamış ve bu boşluğu az sayıdaki vicdanı diri insanlar doldurmuştur. Bunların biri merhum Türk dünyasının âlimi, edebiyatçı, şair, toplum bilimcisi ve büyük eleştirmen Salıcan Cigitov'dur. O, her türlü sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda düşüşe sebebiyet veren faktörleri tek tek saymış ve hayatı boyunca bunlarla vicdanlı bir şekilde mücadele etmiştir. Biz bu makalemizde genelde dünyanın özelde de Kırgız toplumunun kötüye giden gidişatını kendi fikirleriyle, düşünce ve eylemleriyle gösterip yazan bu âlimimizin kısa hayatındaki adaleti arayan ruhunu tanımaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Salıcan Cigitov, Kırgız, Adalet, Türk Dünyası.

KIRGIS THINKER SALİCAN CİGİTOV'S SEARCH FOR JUSTICE

Abstract: In certain sections of history, the civil and international relations of Kyrgyzstan with other countries have been disturbed, and the lack of consciousness has filled people with fewer consciences. One of them is the acquaintance of the deceased Turkish worlds writer, social scientist, poet and the famous critic Salıcan Cigitov. He counted the factors that caused all kinds of social, economic and cultural decline, and struggled with them consciously throughout his life. In this article, we would like to emphasize that our knowledge, which shows and writes in general, the course of the world, in particular the progress of the Kyrgyz society, we will try to identify the soul of a thinker who seeks justice in his short life.

Key Words: Salıcan Cigitov, Kyrgyz, Justice, Turkish World.

Giriş

Dünyanın en köklü ve büyük milletlerinden olan Kırgızlar, tarihi ve kültürel değerlerini, örf, adet ve geleneklerini, dini inançlarını, dünden bugüne büyük bir itina ile taşımışlardır. Fakat bu süreç içerisinde hertürlü zulme, adaletsizliğe, eşitsizliğe, baskınlara uğramış ve büyük insan ve değer kaybıyla ancak bu günlere ulaşabilmiştir. Gerek Hokand Hanlığı, gerekse SSCB döneminde, komunizm ve bolşevik partisinin ideolojisini hayat standartı olarak kabul eden Orta Asya ve onun içinde Kırgızistan kendi varlığını sürdürebilmek ve bağımsızlığını kazanabilmek için büyük kayıplar vermiştir. Bu kayıplar tarih sahnesinde en büyük insan ve insanlığın trajedisi olarak mâlum.

* Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başında, Kırgız halkı Çarlık yönetimi altında yaşamak zorunda bırakılmıştır. Böylece Kırgız ülkesinin Rus egemenliği altına girmesi, Çarlık Rusya'sının sistemli bir ön hazırlık aşamasından sonra gerçekleşmiştir. Tıpkı Orta Asya'daki diğer ülkeler gibi Kırgızistan'ın Rus egemenliğine alınışında da Rus coğrafyacıların rolü büyük olmuştur. Rus emperyalizmi, Orta Asya'ya doğru yayılma hareketlerine başlamadan önce ve fiilen işgal ettikten sonra, topraksız Rusları ve çiftçilerini nasıl yerleştireceği hakkındaki meseleleri 1850-1860'lı yıllarda gönderdikleri "gezcinler" vasıtasıyla planlamışlardır. Konumuz Kırgız tarihinin derinliğine inmek değildir elbette, ama önemli gördüğüm bilgileri kısaca vermeye çalışıyorum. Ondan sonraki 1990 yılında dünyamız tarihinde çok önemli bir değişiklik meydana gelmiştir. Bu değişiklik, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla iki kutuplu "Soğuk Savaş" dönemi sona ermiş, nükleer savaş korkusu ortadan kalmış ve Rusya' da yeni bir dönem başlamıştır. Bütün bu sonuçların yanında bir önemli sonuç daha vardır ki, bu Türk asıllı toplumları çok yakından ilgilendirmektedir. Orta Asya' da ve Kafkasya'da Rus işgali altındaki topraklarda yaşayan Türk asıllı topluluklar, özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Soğuk Savaş ve Rus işgali döneminde çeşitli sıkıntılar içinde yaşayan ve kültürleri açısından asimilasyona tabi tutulan bu topluluklar, bugün dünyanın gelişimine uyum gösterme çabası içindedirler.

Ve bu tarihten itibaren kendi fikir ve düşünceleriyle ortaya çıkan büyük edebiyatçılar, tarihçiler ve toplum bilimcileri hertürlü zorluğa rağmen kendilerinin ürettiği bilgi ve düşüncelerini özgür bir şekilde söyleyebilme cesaretini elde etmiştir. Onlardan biri merhum düşünür, yazar, şâir, edebiyatçı, toplum bilimcisi olan Prof. Dr. Salican Cigitov'dur.

Salican Cigitov'un Kısa Hayatı

Salican Cigitov 1936 yılında Kırgızistan'ın güney bölgesinde bulunan ve tarihi açıdan çok önemli bir mekân olan Özgün ilindeki **Köldük** denen bir köyde dünyaya gelmiştir¹. Küçüklüğünden beri çok kitap okuyan Cigitov, kendi köyünün (Köldük) kütüphanesinde bulunan bütün eserleri okuyup bitirdiğinde henüz 6. sınıftaydı. İlk defa 6. sınıftayken "Tazabek agayga- Tazabek hocaya" başlıklı şiirini kaleme almıştır.² VII. sınıfı bitirdikten sonra, Bişkek (Eski adı; Frunze)'e gidip 5 numaralı okulda eğitim gördü (1951-

¹ U. A. Asanov, A. Z. Cumanazarova, T. K. Çorotegin, *Kto est v Kirgizskoy nauke*, Glavnaya redaksiya Kirgizskoy ensiklopediy, Bişkek 1997, s.217.

² Sooronbay Cusuev, *Koşçürök*, Bishkek Times, No8, 17 Mart, 2006, Bişkek, s. 12.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

1954). Burada masal kitaplarını, Rusça ve bazı Türk dilindeki kitaplar okumaya merak sardı. X. sınıfı bitirdiğinde dünya klasiklerinin birçoğunu bitirdi.³ Salican Cigitov çok genç yaşlarında iken anne-babası vefat eder ve bütün gayretini, potansiyelini sadece ilim yolunda araştırmakla, okumakla, yazmayla gerçekleştireceğini çok erken yaşlarda kavrar. O, öğrenim hayatını 1959'da Kırgızistan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesinde bitirdikten sonra aynı senede Özgen'de öğretmen olarak göreve başlar. 1962'de Kırgızistan Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olur. 1965'te Kırgızistan Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün "En genç bilim adamı" ünvanını alır. 1969'da Kırgızistan Devlet Üniversitesi Edebiyat Bölüm başkanı ve doçent olur. 1973'te Kırgızistan Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü Bölüm Başkanlığı görevini üstlenir. 1992-1993'te o tarihteki Cumhurbaşkanı Askar Akaev'in milli politika danışmanlığında bulunur. 1993'te Özbekistan Büyükelçisi olarak görevlendirilir. 1996-2000'de Kırgız-Türk Manas Üniversitesi Rektör Yardımcılığına atanır. 2001'den vefat edene kadar aynı Üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü olarak çalışmıştır. Düşünürümüzün hayatı boyunca sekiz kitabı ve beş yüzden fazla ulusal ve uluslararası dergilerde Kırgızca, Rusça, Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve Kazakça dilde makaleleri yayımlanmıştır⁴. Ayrıca kendi kızı Salima Cigitova'nın dediklerine göre O hiçbir zaman zenginlik, makam ve mevkiye itibar etmez ve asla peşinden koşmazdı. Kendisine Akaev döneminde üç kez Bışkek Sosyal Bilimler Üniversitesi, Oş Pedagoji Enstitüsü ve Slavyan Üniversitesine rektörlük görevinde bulunma isteği gelmişse de hepsini reddetmiştir. Sebebini sorduklarında, "Çocuğumu Üniversiteye geçmesine yardım et!" diye gelen yakın akraba, eş dost çok olur. Olmaz dediğimde darılırlar. Onun yerine sade bir vatandaş ve akademisyenliği tercih ederim" demiş. Kızı Salima "Şimdi böyle bir isteği hangi akademisyen reddedebilir ki?" diye şaşkınlığını ifade etmektedir⁵. Merhum düşünürümüz Prof. Dr. Salican Cigitov akciğer kanser hastalığından dolayı 11 Şubat 2006'da 70 yaşında vefat etmiştir.

³ Doğan Kaya, "Ölümünün İkinci Yılında Büyük Kırgız Âlimi Salican Cigitov", Erciyes, S. 362, Şubat 2008, s. 29.

⁴ Durmuş Arık, Fazlı Polat, *Türk Dünyası Üzerine Prof. Dr. Salican Cigitov ile Bir Söyleşi*, **Dini Araştırmalar**, Cilt 7, No 21, Ankara 2005, s. 339.

Ali Daşman, Prof. Dr. Salican Cigitov'un Özgeçmişi. www.alidasman.com

Salican Cigitov – Hayatı. <https://sputnik.kg/reference/20160421/1024553726/salizhan-zhigitov-omurbayany.html>

⁵ Röportaj, Nazira Saaliev, Bishkek Times, 17.03.2016. http://www.gungorname.com/index.php?option=com_content&view=article&id=82:prof-dr-salican-cigtov&catid=4:krgez-edebiyat&Itemid=8

Salican Cigitov'un İlmî Kişiliği

Kırgız halkı Salican Cigitov'u en çok eleştirmenliği, şairliği ve toplum bilimcisi olarak, aynı zamanda ilmi kişiliğiyle tanıyorlar. O, gerek edebiyat alanında gerekse toplumsal sorunları ele alan diğer eserlerinde bir ilim insanının nasıl olması gerektiğini, ne yapması gerektiğini gözler önüne sermektedir. Salican Cigitov, sosyal bilimlerin birçoğuyla uğraşmış ve ilgi duymuş bir şahsiyettir. Daha doğrusu hem fizik, biyoloji gibi pozitif ilimlerden hem sosyal bilimlerden haberi olmuştur. Nitekim o, Kırgız yazılı edebiyatının ortaya çıkmasında ve onun gelişmesi üzerinde ciddi meseleleri tespit edip, onları metodolojik yönden taksim etmiş, teorik yönden de çok sağlam ve uygulamada da güvenilir bir şekilde çözmeye çalışarak öne sürdüğü meselelerin ispatı için felsefe, mantık, psikoloji, tarih ilimlerine özellikle başvurmuştur⁶.

Kırgız Cumhuriyet tarihinin önemli diplomat ve devlet adamı İşenbay Abdırazzakov Salican Cigitov'un gerek edebiyat alanında gerekse diğer alanlarda büyük bir ilgiyle araştırma yaptığını, sürekli okuduğunu okuyamadığı kitap ve kaynakları da devamlı başka insanlardan sorup soruşturup öğrendiğini, toplumu toplum, insanı da insan yapan değer ve sistemler üzerine devamlı kafa yorduğunu söyler. Ayrıca algılama, anlama, sorgulama, analiz ve yorumlama safhasındaki en son değerlendirmeleri, diğer insanlardan farklı ve son derece şaşırtıcılığını, hiçbir zaman dogmanın kurbanı olmadığını vurgular. Önceden kabul edip benimsediklerini zamanın gerçeklerine, mantığına uygun düşmediğinde reddetmesini de bilen, başkalarına ters gelen yenilikleri de akıl süzgecinden geçirerek benimseyip fikir dünyasında sentezini yapabilen ve geleneksel olanla yeni olanın Salican'ın en önemli sorunlarından biri olduğunu ifade eder⁷.

O, ilmi araştırmada metodolojinin önemini vurgulamış ve kendisi de bunu tarih ve edebiyat çalışmalarında bizzat uygulamıştır. Rus edebiyatını öğrenmekle kalmayıp araştırma faaliyetlerinde Rus ilmi araştırma usulünden de yararlandığını söyler⁸. Onun ilim konusunda çok titiz davrandığını şu ifadesinden anlayabiliriz; 'dünyadaki en pozitif ilmin sahipleri de (matematikçiler) kendileri buldukları ilmin doğruları göreceli, şüpheli demektedirler. Dolayısıyla sosyal bilimciler olarak biz daha da ciddi davranmak zorundayız, doğruyu bilmediğimiz yerlerde susmayı bilmeliyiz'⁹. Onun bu görüşünü

⁶ İşenbay Abdırazzakov, Cigitovdu Eskerüü- Salican Cigitov Tuulgan kününö 70 cıl, Bişkek Times, 17 Mart 2006, s.37.

⁷ İşenbay Abdırazzakov, *Sakemdin İç Düynösü*, Bişkek Times, 17.03. 2006.

⁸ Salican Cigitov, *Talaştan kozgolgon oylor*, Ala-too, No 1, 1975, s. 139.

⁹ A.g.m, s. 141.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

özellikle hak etmeyen övgüleri yağdıran o günkü ilmi çevredeki akademisyenlere eleştiri mahiyetinde okuyabiliriz. Ayrıca bu ifadeyi bir derdi, davası, ideali olan düşünürlerin tarih boyunca bir değer olarak taşıdığı “haddini bilmek” prensibini tutunmamız gerektiğini çağrıştırmaktadır. Gerçi Salican Cigitov sadece sosyal olgular, ekonomik düşüşler, halkın medeni ve kültürel buhranlarını hiç saklamadan çıplak bir çekilde haykıran düşünür olarak değil, kendisi hakkında söylerken bile gerçeği söyleyen birisi olarak bilmeliyiz. Bu konuda Salican, Rus dilini öğrenip, Rus edebiyatını, Rus klasiklerini okuyup inceledikten sonra kendisinin entelektüel seviyesinin, bilgisinin, görüşünün daha da güçlendiğini, geliştiğini hiç gizlememesidir¹⁰. Bilindiği gibi Cigitov, Kırgızistan’da Türkiye Türkçesi yaygınlık kazanmadan önce de Türkçeyi çok iyi biliyordu. Diğer Türk milletlerinden Kazak, Özbek, Tatar, Kırım, Başkırt vs. dillerini de iyi bir şekilde bilmiş, bu dillerden bir takım çeviriler yapmıştır¹¹.

Bugünün bazı çevrelerinde bu ifade her ne kadar rahatsız edici olsa da, Salican Cigitov bir yenilikçi idi. O, bütün eserlerinde yeni olan şeyleri, insanlara faydalı olanı, o günün ve gelecekteki insanlara seslenen buluşlara saygı duyardı ve kendisi de hep yeniliğin peşindeydi. Onun ilk defa eleştiri derlemesi ‘İrlar cana Cıldar- şiiirler ve seneler’ olmuştur. Bu derleme bulunduğu kendi devir için büyük bir yenilikti. Daha sonraki eleştiri derlemesi de ‘Cangıçılık colunda- yenilenmenin, yenilikçiliğin yolunda’ adıyla çıkmıştır. Onu gerek Kırgız gerekse diğer ülkelerdeki aydın kesim Türk dünyasında akıllıca şakalarıyla bilinen Nasrettin Hoca’ya benzetmektedirler. O da Nasrettin hoca gibi mizahi olarak doğruları ve gerçekleri dile getirebilmiştir. Ancak onun şakasında (hicivlerinde) ne kadar üzücü ve üzerinde mutlaka düşünülmesi gereken toplumsal sorunlar ve dertler bulunduğunu çok az kişi kavrayabiliyordu. Toplumda özellikle aydın kesiminde ‘**Salican Cigitov’un dediği gibi**’ ifadesi çok yaygınlık kazanmıştır¹².

Ona aynı zamanda ‘абийрдин аристократы’ yani ‘erdemin aristokrati’ derlerdi¹³. Çünkü o doğru olan şeyi, onun doğru olduğuna inanıyorsa kimseden korkmadan, kimseden çekinmeden açıkça söylemiştir. Zaten bazıları tarafından sevilmemesinin sebebi de bu davranışından dolayı olsa gerektir. Türk edebiyatçısı Ahmet Güngör’ün ifadesiyle, “Hoca

¹⁰ Salican Cigitov, *Bardığı bede emes*, Kırgızstan Madaniyatı, 29 Eylül 1979, s.15.

¹¹ Salican Cigitov, *Temirgaliy Nurtazin 60 çaştа*, Kırgızstan Madaniyatı, 20 Aralık 1967.

¹² İşenbay Abdurazakov, *Men üçün Salican özünçö bir düynö bolçu*, Bişkek Times Gazetesi, No 5, 17.02.2006, s. 6.

¹³ A.g.m. s. 7.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

(Salican Cigitov) bilimde, edebiyatta ve gerçek hayatta hep doğru ve hakikatin peşinden koştu¹⁴.

O eserlerinde, söyleşilerinde hakkı, adaleti elinde tutmuş, vicdanıyla hissetmiş, yaşamıyla gerçekleştirmiştir. Kırgız halkının milli yazarı Keneş Cusupov, Salican'ın ilmi kişiliğini, kim olduğunu şu ifadelerinde söylemektedir; “O söyleşilerinde, tartışmalarında derin düşüncelerini, iç dünyasındaki gerçekleri kim olursa olsun yüzüne söyleyebildi. Salican Cigitov – kırgız ruh dünyasının kardiyogramı, erdem terazisi idi. Renksiz kelimeleri sevmeyen, zamanımızın hatibi, eleştirmeni, mizahçısı ve terbiyecisiydi. O, hakkı söyleyen, halkı uyandıran ve yol gösteren samimi kişiliği olan biriydi. Kendi hayatıyla temiz yaşamın olduğunu, düşüncelerinde ise büyük deha olduğunu gösterebildi. Gerçi köyde büyüse de, kabileci zihniyetteki faaliyetlere katılmayan, fikriyatıyla dünya düşünürlerinden eksik olmayan ruhi kabiliyeti güçlü, kültürel seviyesi yüksek bir *âlim* idi”¹⁵.

Prof. Dr. Salican Cigitov'un ilmi kişiliği, gerçekçiliği, yenilikçiliği ve bu konuda bilgi veren eserlerindeki bilgileri vermek bu makalemizi aşar. Son olarak da özellikle sosyo-politik konuların yazarı Esenbay Nuruşev'in Salican hakkında aşağıdaki değerli sözleriyle bitiriyoruz: “Salican'ın hayatı boyunca gösterdiği çabalar, söz ilmine olan aşırı ilgisi, Cigitov'u “**sözün dehası**” olarak nitelemeyi hak ediyor. Ve bunu tasdik edecek kanıtımız da var. Birileri istesin istemesin, kabul etsin etmesin kırgızın milli toplumsal düşünce alanında “**salicanizm**” adındaki ekolu ortaya çıkardı. Onun bütün düşünceleri, dahice söyleyen sözleri edebi-estetik, sosyal-hümanist anlamda kendince bir teori, konsept olmaya layık”¹⁶.

Kırgızların Din Anlayışına Eleştirisi

Salican Cigitov SSCB nin Orta Asya'da hüküm sürdüğü devirde dünyaya geldiği mâlûm. Her ne kadar tarih yazıları Rusların Orta Asya'ya eğitilmiş misyonerlerini gönderdiklerini kabul etmese bile, tarihin öbür sayfası genelde Orta Asya özelde kırgızlara dini değerleri, inançları, mistik düşünceleri inanma ve kabul etmelerini dayattıkları belli. Kırgızlar insanı insan, toplumu toplum yapan değer, düşünce, inanç ve hürriyetlerini böyle bir korkunç süreçlere, güçlere rağmen korumuş ve buğüne kadar getirmiştir. Özellikle

¹⁴ Ahmet Güngör, *Kırgızistan'ın Gülen Yüzü-I Prof. Dr. Salican Cigitov.* http://www.gungorname.com/index.php?option=com_content&view=article&id=73:salican-cigitov&catid=4:krz-edebiyat&Itemid=8

¹⁵ Keneş Cusupov, *Acal Aldında Budda, Hristos, Muhammed, Sokrat, Konfusi, Salican dagy Küçsüz Eken.* www.ruhesh.kg.

¹⁶ Esenbay Nuruşev, *Sözdün Geniyi.* <http://old.kabar.kg/science-and-culture/full/103045>.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Kırgızların Rusların hakimiyetinde olduğu döneme kadar göçebe hayat geçirdiğini varsayarsak, Kırgızların İslamlaşma süreci birtakım siyasi, coğrafik, antropolojik, sosyal sebeplerden dolayı gecikmiş, aksamış ve bunun sonucunda hiçbir mistik düşüncelerin, kültürlerin karışmadığı, kirlenmediği İslam dininin yayılmasına olumsuz etkiler yaratmıştır. Bugün hâla Kırgızistan'daki eğitim ve öğretim kurumlarında, medyada, kitaplarda gerçek İslam'ın öğretilmediği, anlatılmadığı, yazılmadığı süreci yaşıyor olduğumuzu kabul etmeliyiz. Merhum âlim Salican Cigitov Kırgızların böyle bir inanç sistemine getirdiği yorumları, eleştirilerileri ile bizi âdeta uyandırmakta, dirilmemizi istemektedir.

Cigitov, dinin büyük ve ideal fonksiyonu, önemi olduğunu vurgular. Din, halkın birleştirme, bir arada barış içinde yaşaması için en önemli rol oynadığını belirtir. Bununla birlikte dünya halkının barış içinde yaşamasını ve beraberliğini dini inançlar bozmaz denemeyeceğini, dinlerin ta baştan beri zıt olarak yaratılıp, çok defa insanları birbirine düşman ettiklerinin ve birbirlerini katletmelerine sebep olduğunu söyler¹⁷. O, alican Cigitov dinin, toplumda ideolojinin sakatlandığı, eskidiği ve etkisinin yetersiz kaldığı durumda devreye gireceğini ve orda ağır kesici rolünü üstleneceğini söylemektedir. Yani toplumun sorununu dinin üstleneceğini söylemektedir¹⁸.

Cigitov, din konusunu bütün dinleri göz önüne alarak analiz etmeye çalışır. Kırgız toplumunun din anlayışının ve bağımsızlıktan sonra toplumdaki dini hareketlenmenin ve misyonerlik faaliyetlerinin farkındadır ve “şu an Kırgızistan misyonerler için bir cennettir” demektedir. Din konusunda onun tam bir müslüman veyahut da bir ateist olduğunu söylememiz doğru değildir. Ama Cigitov, İslam dinine olumlu bakmıştır, Müslümanlığı biliyor, dünyadaki İslam ülkelerine çok saygı duymuştur. Ayrıca ölümünün son günlerinde hastanede yazdığı şiirinde onun bir müslüman olduğunu bilmemiz mümkün. Bununla birlikte Salican Cigitov din olgusuna din-ekomoi ilişkisi ışığında bakmıştır. Ona göre din-ekonomi ilişkisi çok önemlidir.

Cigitov, yabancı dini akımların ve hareketlerin Kırgızistan'ın demokratikleşme sürecini bir fırsat bilerek dini faaliyet yürüttüklerini, bu konuda gelecekte bölge için bir tehlike olduğunu söyleyen Salican Cigitov, Durmuş Arık ile yaptığı söyleşide aşağıdaki hususları dile getirmiştir:

¹⁷ Salican Cigitov, *Körköm Sözdün Şaası*, Kırgızistan Yay., 1982, s. 3.

¹⁸ Albert Bagdanov, *Est li v Kirgizstane počva dlya religipznogo ekstremizma*, 9 Temmuz 2002 <http://www.materik.ru/index.php?section=analitics&bulid=16&bulsectionid=1070>.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

“Önemli bir husus Batı'dan Hristiyanların geliyor olmasıdır. Amerika'dan da destekleyici mahiyette kredi yardımları geliyor. Bu yardımların verilmesiyle Kırgızistan'a **‘din özgürlüğü isteniliyor’**¹⁹. Bizim idareciler de bu onların istekleri doğrultusunda anayasal ve hukuksal düzenlemeleri yapıyor. Şimdi kanunlarımız yabancı dini akımlara ve hareketlere de çok geniş hareket imkanı veriyor. Bu yasal imkanlardan yararlanan yabancı dini akımlar ülkemize gelerek, deyim yerindeyse, halkın çoğunluğunun vicdanını satın alıyor. Halka para veriyor, sen bizim dinimize gir diyor. Baptist ol, Adventist ol, Evanjelik ol diyor. 2002 yılında Celalabad şehrinde AGİT, çeşitli Avrupalı vakıflar ve Kırgızistan Din İşleri Komisyonu tarafından **“İnanç ve İfade Özgürlüğü”** konulu bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansa Salican Cigitov da katılmıştır. Konferansta Kırgız politikacılar "bizde özgürlük var, demokrasi var" diye demokrasi ve özgürlüğe vurgu yapıyorlardı. Batı'dan gelen temsilciler ve katılımcılar, Baptistler, Adventistler, Yehova Şahitleri ve Hristiyanlığın diğer dini gurup ve temsilcileri de oturup dinliyorlardı. Daha sonar Kazakistan Müftüsü söz almıştır, Biraz sert bir üslupla konuşup, bazı eleştirilerde bulunmuştur. Yabancı dini akımların temsilcileri müftünün sözlerinden hoşlanmadılar. Cigitov da toplantıda söz istemiş ve konuşma yapmıştır. Yabancı din görevlilerine şöyle yaklaşmıştır: "Sizin yaptıklarınız Hristiyan ahlakı açısından da doğru değildir. Çünkü siz bizim insanlarımızın fakirliğinden, içinde bulundukları zor durumdan yararlanıyorsunuz. Onun için doğru olan şudur: Siz bize ve bölge insanına gerçekten yardım etmek istiyorsanız, ekonomik açıdan yardım edin, halkı kalkındıralım, refah düzeyini yükseltelim. Bunun için de önce iş adamlarınız gelsin. Ondan sonra misyonerlerinizle, kitaplarınızla, kasetlerinizle gelin. Halk o zaman gönüllü olarak kendi seçimini yapsın. Bir an için Batı dünyasının ekonomik açıdan Kırgızistan'ın seviyesine düştüğünü, Orta Asya ülkelerinin ve İslam ülkelerinin zengin olduğunu farz edelim. Bizim din adamlarımızın cebinde de parası çok olsun ve Batı dünyasına, sizin insanlarınızı Müslüman yapmak için göndermiş olalım. Sizin insanlarınız da Müslüman olmaya başladılar diyelim. Nasıl tepki gösterirdiniz?" Daha sonra (biraz şakayla) bizim Kırgızlar iyi Müslüman olamadılar, iyi Hristiyan olmaları da zor demiştir. Bir de benzetme yaparak:

¹⁹ Kırgız Cumhuriyetinin Anayasasının, 8. Bölümün 1. maddesi “Kırgızistan Cumhuriyetinde hiçbir din zorunlu ya da resmi olarak sayılmaz”.2003–2004 Anayasada ise din ve vicdan özgürlüğüne, her hangi bir dini faaliyetin yürütülmesine müsaade edilmiştir.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

"Kırgızlar kaza benzer. Onları suya daldırırsanız da kuru çıkarlar. Daha önce bunu gördük. Komünizm bir din gibiydi. 70 yıl Kırgızları komünizme daldırdık komünist oldular. Komünizm bitince Kırgızistan'da bir tane komünist kalmadı, hepsi demokrat oluverdi"²⁰.

Ayrıca Cigitov, Kırgızların fakir bir ülke olduğunu, fakirlik hem ekonomik anlamda hem de manevi anlamda geçerli olduğunu kaydeder. Dini ve dini ritüelleri yapmada ekonomik özgürlük, refah olmadan ideal ibadet yapılmayacağı kanaatindedir. O yüzden din ile ekonominin arasında çok önemli ilişkinin olduğunu söyler. O, Kırgızların sosyal yaşamındaki kendilerince adlandırılan bazı dini ritüelleri, törenleri eleştirmiş, bunları halkın ekonomik bütçesine olumsuz etkilerini söylemiştir. Onun böyle demesi, Kur'an'ın israfı mücadele felsefesine uygun faaliyet yürütülmesi gerektiğini göstermektedir. Cigitov, Kırgızların din anlayışında büyük bir çelişki olduğunu söyler. Aynı şekilde bir inancı benimsemede hiçbir eğitim-öğretimden geçilmeden hareket ettiğini söyleyerek, bu konuda hem devletin hem de din görevlilerin din konusunda bilgi sahibi olmasını, halkın doğru dini anlamasında ve yaşamasında çaba harcanması gerektiğini vurgular. Cigitov, İslam dininin doğru anlaşılmasında imamların, müftülerin ve dini kurumlarda eğitim veren öğretmenlerin de zamanın şartlarına göre eleştirel düşüncüyü kabul etmeleri şart olduğunu, herşeyden önce kendilerini yenilemeleri, bilgilerini arttırmaları ve çok çalışmaları şart olduğunu, bu konuda Kırgız din görevlilerinin âdeta ortaçağı yaşıyor olduğunu söyler²¹.

Salican Cigitov, Kırgızların din anlayışına ve dini yaşam tarzına toplumun ve insanın maddi, manevi yapısına zarar vermediği sürece eleştirmediğini vurgulamamız gerekir. O, insanı bilinçsizleştiren, köleleştiren, donduran bütün ideolojilere, inançlara karşı olduğunu kendi yazılarında söylemektedir. Ayrıca Kırgızistan'daki bütün dinlere olumlu bakmış, onların insana, insanlığa karşı gelmeyen ahlaki değer ve prensiplerine saygı duymuştur. Şimdi de merhum düşünürün insan ve aydının kim olduğuyla ilgili görüşlerine yer verelim.

²⁰ Durmuş Arık, Fazlı Polat, *Türk Dünyası Üzerine Prof. Dr. Salican Cigitov ile Bir Söyleşi*, Dini Araştırmalar, Cilt 7, No21, Ankara 2005, s. 347.

²¹ Durmuş Arık, Fazlı Polat, *Türk Dünyası Üzerine Prof. Dr. Salican Cigitov ile Bir Söyleşi*, Dini Araştırmalar, Cilt 7, No21, Ankara 2005, s. 347-348.

Cigitov'a Göre İnsan

Salican Cigitov insanlığa ve yaşama bağlılığına önem vermiştir. Ona göre insanın umudu hiçbir zaman bitmez, ölmez ve kesilmez, insanlık sülalesi hiçbir zaman durmaz, hayatı durduran güç yok ve insan her şeyi yenebilir. İnsan hiçbir zaman yaşam gayretinden vazgeçmez. İnsana her zaman direnç ve sabır lazımdır²².

İnsan bu dünyaya geldiğinde zaten bütün şeyleri yapabilecek bir potansiyelle doğar. Bu potansiyeldeki yetenekler ya da özellikler toplumdaki bazı durumlara göre kendini gösterir. Yeteneklerin bazıları dışarı çıkar ve geliştirilir bazıları da öylece kalır. Daha sonra yönlendirildiği ya da yöneldiği bir yolda (meslekte) birey kendini yetiştirir ve topluma kendisini öyle tanıtır. Ama ona göre bir dilcinin çok iyi bir sanatçı olabileceği ihtimali olduğu gibi bir tarihçi iyi bir dilci olabilir. Bu ihtimal her zaman vardır ve buradaki en önemli durum birey ilk olarak neden etkilendiği ve hangi yola yöneldiğidir. Bunu Cigitov Kırgız halkındaki şu atasözü ile açıklamaya çalışır: Körö- körö kösöm bolot, süylöy süylöy çeçen bolot- her zaman göre göre alışacaksın, konuşa konuşa da şair-ozan olacaksın)²³ Cigitov'a göre her hangi bir kişinin yapmakta olan bir görev ya da rol gereği kendi kendine değişmek durumundadır. Yani bu görevler insanı değiştirmeye zorlar²⁴.

Cigitov insanlığın gelişmesi için çok çalışması gerek, belli bir derecede çaba harcaması gerektiğini söyler. İnsan evrensel yeteneğe, her çeşit yeteneğe sahiptir. Bunu her yönüyle insan geliştirebilir. İnsanlığı hayvanlardan ayıran özellik de akıllı olması ve her zaman çalışıp gayret içinde olmasıdır. Ona göre insanlık tarihinde insanlık gayretinin çok büyük önemi vardır. Bir zamanlarda çok az gayret ile geçimini sürdüren zavallı mahlûkattan (hayvanlardan) insanlığı farklı kılan, aklın tam anlamıyla sahibi yapan, bütün canlıların en güçlüsüne ve tabiatın efendisine dönüştüren kendi gayretine borçludur. İnsanı hayvanlardan zaten kendi gayreti ayırt etti. Şüphesiz ki hayvanat kendisini kuşatan çevre ile pasif muamele içindedir, kendini iç ve dış dünyasını tabii şartlara göre değiştirip, tabii şartların iradesine teslim olup, çevreye pasif olarak katılır. Örneğin, eğer dış şartlar değişecek olursa, o zaman hayvan da kendi organlarını ve onların fonksiyonlarını, doğal hareketlerini ve hayat tarzını istemeden değiştirmek zorunda kalır. Fakat insanlığın durumu bundan tamamen farklıdır, hatta tamamen buna zıttır. İnsanlık tabiata aktif muamelede bulunur. Kendini kurcalayan tabiatı kendi şartlarına ve ihtiyaçlarına göre değiştirir.

²² Salican Cigitov, *Samançının Colu- Adamzattın colu*, Ala-too, No 6, 1963, s. 122.

²³ Salican Cigitov, *Talaştan kozgolgon oylor*, s. 154.

²⁴ Salican Cigitov , A.g. m, s.153.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Tabiatın kanunlarını iyice öğrenip, onları kendi gayesi için en iyi şekilde faydalanabilir. Böylece insanlığın tabiata olan muamelesinde aktif hareket, belli gaye, aklın tam bir ışığı vardır ve bunların hepsi insanın çalışması ve gayretine tamamıyla yaratıcılık bir özellik verir. Ona göre, Yaratıcılık kelimesinin de tam anlamı; insanlardaki doğal biyolojik yapı değil, insanlık tarihindeki ortaya çıkan ve geliştirilen sosyal özelliktir. Örneğin; hayvanlar doğadan istifade etmek istediklerinde karnını doyurmak için faydalanır. Bundan dolayı onların doğadan faydalanma şekli tek taraflı olmaktadır ve sınırlı bir özellik taşır; insan ise doğayı sadece kendi karnını doyurmak için faydalanmaz, o bunu her tarafıyla yürütür. Yani bunu pratik olarak da (maddi) ve ruhi (manevi) olarak da düşünür. Sonuçta insan bu iyi ve yaşamak için gayret edilmesi gereken dünyada ustaca, güçlü yaratıcı, yorulmayan değiştirici olarak yaşayıp, fiziksel gücü ve parlak aklıyla (ikinci ya da suni dünya) dediğimiz insanlık gelişmesini ve onun tarihini yaratır. Dolayısıyla insanlığın tabiatı tanıma şekli, yaratıcılığı çok yönlü ve evrenseldir. Onun tabiatı tanıma şekli ve tekrar yaratması (ikinci dünyayı) ne kadar evrensel olursa kendisindeki yetenekleri geliştirmeye de onda o kadar imkan var demektir. Yani insanoğlu kendini kuşatan tabiatı tanınması ve onu yeniden yaratma sürecinde kendini de değiştirir ve yeniden kendini yaratır. Kendindeki her çeşit maharet ve yetenekleri de her taraftan geliştirebilir. Cigitov burada şu hususu belirtmek ister: İnsanlık gerçekten evrensel yaratıktır. Onun yetenekliliği çok karışık, çok çeşitli ve çok yönlüdür. Onun için uzun bir zaman zarfında yapılmış olan bütün sosyal fonksiyonları ve roller yapmaya yeteneklidir ve işte bu çok çeşitli yeteneklerini geliştirmeye imkaniyeti vardır. Ancak bu imkânlar genelde kapalı alanlarda kalır (yaşar). İnsanın var olan yeteneklerini ortaya çıkarabilmesi onun kendi yaşadığı yaşam şartlarına ve toplumsal değişimine bağlıdır²⁵.

Cigitov, insanın ve insanlığın huzurlu yaşamasındaki en önemi etken bilgi, adalet ve düşünce olduğu kanaatindedir. Çünkü ona göre siyasal ve toplumsal yaşam alanında saydığımız üç prensip toplumun direğidir. O, insanın beşer olarak değil insan olarak yaşam sürmesi için akli, felsefi düşünceyi, eleştirel okumayı ve her zaman kendini yenilemeyi olmazsa olmazlardan sayar. Ayrıca olgun bir insanın yetişmesi için birçok faktörlerin gerekli olduğunu söyleyen Cigitov, toplumun maddi ve manevi zenginliğinin

²⁵ Salican Cigitov, *Komunistik Madaniyattın Marksça-Leninçe Konsepsiyası*, Ala-Too, No 7, 1970, s. 144-145.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

yüksek olmasını şart koşarar bunların bir insanın entellektüel, kültürel-estetik seviyesinin gelişmesine katkı sağlayacağı görüşündedir²⁶.

İlerlemenin Çözümü Olarak Türk Birliği ve Atatürk'ün İlkesi

Düşünürümüz hem üniversitelerde öğretim üyesi iken hem de politik alanda devletin birçok görevinde çalışırken Türk dünyası ve Türkiye hakkında araştırmalar yapmış ve ekonomik, kültürel ve sanat alanında insana, insanlığın faydasına dokunan ilerlemeyi nasıl başarılabilirliği hakkında kendi düşüncelerini makale ve kitaplarında vurgulamıştır. Merhum âlimimiz aynı şekilde Türkiye'ye âşık bir Kırgız vatandaştı. Orta Asya'daki Türk dilli devletler bağımsızlığını yeniden kazandıktan sonra hem ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanda birçok zorluklar çekmiş ve kendi varlığını sürdürmek için yerlere sürülmüştür. Cigitov, bu süreçleri bizzat kendisi de yaşamıştır. Bunun sonucunda çok küçük bir devlet olan Orta Asya ülkelerinin Türkiye ile ekonomik, eğitim, kültür, sanat, değerler vb. ile ortak çalışma, anlaşma yapılması gerektiği kanaatini bildirmiştir. Ayrıca başta Türkiye olmak üzere bütün Türk dünyasının kendi aralarında barış içinde yaşaması ve diplomatik ilişkilerde hakkaniyeti temele alması gerektiğini, her yönden paylaşım içinde olmalarını kendi yazılarında dile getirmiştir²⁷.

Türk dostu ve Türk Dünyası âşığı olarak bilinen Cigitov küçüklüğünden beri Türkiye'ye karşı özel bir ilgisi olmuştur. Türkiye hakkında kitaplar okumuş, özellikle İstanbul'la ilgili çok kitap okumuştur. 1993 yılında İstanbul'a ilk defa gittiğinde çok heyecanlanmış, gözlerinden yaş gelmiş, çok duygulanmıştır²⁸.

Cigitov, bu doğrultuda "İpek Yolu'nun Yeniden Canlandırılmasında İletişimin Rolü" adlı yazısında da değişen ve gelişen küresel dünyada iletişimin önemine ve Türk Birliğinin Türk Dünyasının birbirine yakınlaştıracığına olan inancını belirtmiştir. O, kısa bir süre içerisinde Türk halkları ortasında bir birlikteliğin kurulmasının gerekli olduğunu savunur²⁹.

Düşünürümüz aynı şekilde Türk dilinin öğrenilmesinin önemine de ayrıca üzerinde durmuştur. Cigitov, özelde Türk Dünyasının genelde de dünya çapında Türk dilinin bilim dili olması gerektiğini söyleyerek hem Türkiye'yi hem de Türk Cumhuriyetlerinin bu ideal misyonu gerçekleştirmede durmadan çalışılması gerektiğini vurgular. Ona göre iki önemli

²⁶ Salican Cigitov, *Eskermeler*, Alas Yay., 2006, s. 4.

²⁷ Salican Cigitov *Hvatit Toptasya u Vorot Kapitalizma*, Argument i Faktı Kırgızstan, No 12, 2006, s. 3.

²⁸ Salican Cigitov, Çev: Kemal Göz, *Karanlık Yılları ve Bir MiHenk Taşı: Siddık Karaçev*, Sosyal Bilimler Dergisi, No 15, 2006, Ankara, s. 93.

²⁹ Orhan Söylemez, Kemal Göz, *Salican Cigitov ve Dünyası*, Kırgız-Türk Manas Üniversitesi Yay., Bişkek, 2006, s. 6.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

husus var. Birincisi Türkiye Japonya gibi kalkınmalı. Eğer Türkiye istenilen düzeyde kalkınabilse Orta Asya’da etkisini arttırabilse, Kırgızistan’da çok daha fazla insan Türkçe öğrenmek için can atacaktır. Onun için Türkiye kalkınmalı, dünya devletleri arasında yerini almalı ve hatta Avrupa Birliğine girmelidir³⁰.

Dünya tarihindeki toplumların bilimsel, sosyal, ekonomik yükselişleri ve çöküşlerini en iyi araştıran Cigitov, tarihteki bazı siyasetçileri, edebiyatçıları, devlet başkanlarını tanımaya çalışmış ve onların yaptıklarını hayret etmiş, yaptıkları faaliyetlerini ilerlemek, gelişmek için model alınabileceğini vurgulamıştır. O, en önemli siyaset adamı, bir devrimci olarak isimlendirdiği Mustafa Kemal Atatürk’ü İslam Dünyasındaki gelişmelere öncüllük ettiğini söyler. Cigitov, Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önceki Osmanlı İmparatorluğunun, son iki asırlık tarihini çoğunlukla kendine tabî halkların milliyetçi güçleri ve emperyalist ülkelerin orduları ile sürekli mücadele ederek geçirdiğini, bu art arda yapılan savaşlar İmparatorluk halkının, özellikle Türklerin gücünü sülük gibi emerek uluslararası konumunu giderek zayıflattığını söyler³¹.

Bu topraklarda siyasal, sosyal kültürel alanda korkunç bir süreç devam ederken Atatürk’ün gelmesini Cigitov şöylece tasvir eder; Kahraman Türk halkının büyük bir kısmı, biraz eğitilmiş üst tabakası, bir avuç siyasî aydın, ve vatan bekçileri olan komutanlar anavatanın başına kaygı verici bir durumun gelmesine boyun eğip eli kolu bağlı bir haldeyken, tek bir şanlı Türk oğlu, General Mustafa Kemal doğduğu vatanının böylesine hakir görülmesini kabullenemedi. O Türk halkının anavatanının bağımsızlığını, bütünlüğünü, geleceğini korumak için halkını hep birlikte harekete geçmeye davet ederek baskıncılara karşı savaş hazırlıklarına başladı. Bununla birlikte, Türklerin Mustafa Kemal’in önderliğindeki millî bağımsızlık hareketi başlayarak Türk topraklarından düşman askerlerinin kovulması ile sona erdi” demektedir³².

Sosyal yaşamdaki refahı sağlamak için ekonomik özgürlüğün olması gerektiğini vurgulayan Cigitov, bu konuda da Atatürk’ün modernleşme adımıındaki ilkesinin benimsenmesi gerektiğini söyler. Türk halkının uyuşkluktan, tembellikten, yenilenmeyi kabullenemeyen kemikleşen ruhunu diriltten, tarihî büyüme sürecine adım attıran ve halkın büyük çoğunluğunun düşünüş tarzını, yaşam tarzını olumlu ölçüde değiştiren büyük

³⁰ Oljobay Şakir, *Salican Cigitovdun Azilderi*, De Fakto, 19 Şubat, 2008, s. 6.

³¹ Salican Cigitov, *Çağdaşlaşmada Atatürk Modeli*, Çev; Ayhan Çelikbay, s. 245.
http://journals.manas.edu.kg/mjsr/oldarchives/Vol01_Issue01_2001/22.pdf

³² Salican Cigitov, *Çağdaşlaşmada Atatürk Modeli*, Çev; Ayhan Çelikbay, s. 247.
http://journals.manas.edu.kg/mjsr/oldarchives/Vol01_Issue01_2001/22.pdf

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

General Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkeleri hem Kırgızistan'a ve hem de bütün İslam dünyasının ekonomik, bilimsel ve teknolojik alanda model olduğunu açıklar.

Sonuç

Bir ideali, davası ve derdi olan Kırgız düşünür, şair, toplum bilimcisi, edebiyatçı Prof. Dr. Salican Cigitov hakkında kaleme aldığımız bu yazımızda her ne kadar onun bütün yaşamını, düşüncesini, fikri dünyasını sığdıramadıysak da, âcizane Türk okuyuculara sunmaya, tanıtmaya gayret ettik. Cigitov, Kırgız tarihinde kendi yaşamında gerçeği, hakkı ve adaleti şiar edinmiş, karşısında kim olursa olsun gerçeği haykırmaktan geri durmam kahramandır. Salican, gerek yazılarında, gerekse sıradan vatandaş olarak geçirdiği hayatında vicdanını diri tutmuş, Kırgızların ve Türk dünyasının derdine derman aramıştır. O, ilk defa “bana gerçeği söylediğimden, halkım için yaptığım bu iyilikten ötürü teşekkür borcu olarak heykel yaptırmasınlar, sadece dirilsinler, uyansınlar, bu dediklerime kulak versinler yeter” diyen düşünürdür.

O, Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonraki yıllarında büyük bir buhrana düşen halkı, devleti kendi düşünceleriyle uyandıran, mürekkebi güçlü, sesi yükseklerle çıkan biriydi. Onu bir eleştirmen olarak tanıyan aydın kesim, Salican'ın söz söyleme sanatını çok iyi geliştirdiğini o yüzden “**sözün dehası**” olarak isimlendirdiği mâlum. O, Kırgızların sadece sosyal, kültürel, siyasi yaşamına değil, dini yaşamına ve din anlayışına da eleştiri getiren olması gerekenleri söyleyen biridir. Dinin sosyal bütünleşmeyi sağlayan ve adaleti gözetmemizi gerektiğini söyleyen bir ideal bir kurum olduğunu söylemiştir. Cigitov, bir görevi üstlenme işinde sadece ehil olanların gelmesini söyleyerek din adamlarının da yeniliğe açık, entelektüel, estetik seviyesi yüksek olması gerektiğini şart koşar.

Cigitov'a göre insan hayvanlardan farklı olarak yüce bir potansiyeli olan yani akli olan bir varlıktır. Aklını kullanarak medeniyet kurabilir, bilim ve düşünce üretebilir ve tabiatı bilinçli, dürüst bir şekilde kendi hakimiyetine alabilir. Ona göre insan dediğin hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmamalı, dirençli ve sabırlı olmalı. Nihilist yaşam tarzı Cigitov'a göre insanı sadece donuklaştırır, bilinçsizleştirir ve dondurur. Ona göre insanın ve insanlığın mutluluğu bilgi, adalet ve düşüncedir.

Cigitov Türk Birliğinin Türk Dünyasının birçok sorunlarını yenmede ve büyük bir gelişim yaşanmasına katkıda bulunabileceği kanaatindedir. Ayrıca bu birlik coğrafik değil, kültürler, değerler, davalar, idealler, ortak dertlerde birliktir. Bunu gerçekleştirmek için Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye de planlı, programlı çalışmalıdır. Ayrıca bu aşamada

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Türkiye'nin rolü büyüktür ve öncülük etmesi lazım. Cigitov Türk Dilinin Orta Asya'nın ve Türkiye'nin bilim dili seviyesine çıkması için gerekenleri yapılması kanaatindedir. Aynı şekilde Cigitov Türk Dünyasının Öncüsü olarak isimlendirdiği Atatürk'ün ilkelerini en iyi ilerlemeyi sağlayacak fonksiyon olduğunu söyler. Uyuşukluktan, taklitçilikten kurtularak arı ve adaletli düzen kurmak için model olduğunu vurgular.

Kaynakça

- U. A. Asanov, A. Z. Cumanazarova, T. K. Çorotegin, *Kto Est v Kırgızskoy Nauke*, Glavnaya Redaksya Kırgızskoy Ansiklopediy, Bişkek, 1997.
- Cusuev Sooronbay, *Koşçürök*, Bişkek Times, No 8, 17 Mart, Bişkek, 2006.
- Kaya Doğan, “Ölümünün İkinci Yılında Kırgız Âlimi Salican Cigitov” Erciyes, Şubat, 2008.
- Durmuş Arık, Fazlı Polat, “Türk Dünyası Üzerine Prof. Dr. Salican Cigitov ile Bir Söyleşi” *Dini Araştırmalar*, Cilt 7, No 21, Ankara, 2005.
- Abdirazzakov İşenbay, “Cigitovde Eskerüü-Salican Cigitov Tuulgan Kününö 70 Cıl”, Bishkek Times, Bişkek, 2006.
- Abdirazzakov İşenbay, “Sakemdin İç Düynösü” Bishkek Times, Bişkek, 2006.
- Cigitov Salican, “Talaştan Kozgolgon Oylor”, Ala-Too, No 1, Bişkek, 1975.
- Cigitov Salican, “Bardığı Bede Emes”, Kırgızstan Madaniyatı, 29 Eylül, Bişkek 1979.
- Cigitov Salican, “Temirgaliy Nurtazin 60 Caştı”, Kırgızstan Madaniyatı, 20 Aralık, 1967.
- Abdirazzakov İşenbay, “Men Üçün Salican Özünçö Bir Düynö Bolçu” Bishkek Times, No 5, 2006.
- Cigitov Salican, *Körköm Sözdün Şaası*, Kırgızstan Yay., Bişkek, 1982.
- Cigitov Salican, *Samançının Colu-Adamzattın Colu*, Ala-Too, No 6, Bişkek, 1963.
- Cigitov Salican, *Komunisttik Madaniyattın Marksça-Leninçe Konsepsiyası*, Ala-Too, No 7, Bişkek, 1970.
- Salican Cigitov, *Eskermeler*, Alas Yay., 2006.
- Cigitov Salican, Çev: Kemal Göz, *Karanlık Yılları ve Bir Mihenk Taşı: Sıddık Karaçev*, Sosyal Bilimler Dergisi, No 15, 2006, Ankara.
- Söylemez Orhan, Göz Kemal, *Salican Cigitov ve Dünyası*, Kırgız-Türk Manas Üniversitesi Yay., Bişkek, 2006.
- Şakir Oljobay, *Salican Cigitovdun Azilderi*, De Fakto, 19 Şubat, 2008.
- Cigitov Salican, *Çağdaşlaşmada Atatürk Modeli*, Çev: Ayhan Çelikbay.
- http://journals.manas.edu.kg/mjsr/oldarchives/Vol01_Issue01_2001/22.pdf

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Bagdanov Albert, *Est Li v Kirgizstane Poçva Dlya Religioznogo Ekstremizma*, 2002.

<http://www.materik.ru/index.php?section=analitics&bulid=16&bulsectionid=1070>

Güngör Ahmet, *Kırgızistan'ın Gülen Yüzü-I Prof. Dr. Salican Cigitov.*

http://www.gungorname.com/index.php?option=com_content&view=article&id=73:salican-cigitov&catid=4:krqz-edebiyat&Itemid=8

Cusupov Keneş, *Acal Aldında Budda, Hristos, Muhammed, Sokrat, Konfusi, Salican dagy Küçsüz Eken.* www.ruhesh.kg.

Esenbay Nuruşev, *Sözdiin Geniyi.* <http://old.kabar.kg/science-and-culture/full/103045>

Daşman Ali, Prof. Dr. Salican Cigitov'un Özgeçmişi. www.alidasman.com

Salican Cigitov – Hayatı. <https://sputnik.kg/reference/20160421/1024553726/salizhan-zhigitov-omur-bayany.html>

Saalieva Nazira ile Röportaj, Bishkek Times, 17.03.2016.

http://www.gungorname.com/index.php?option=com_content&view=article&id=82:prof-dr-salcan-cgtov&catid=4:krqz-edebiyat&Itemid=8

Osmanlı Devleti'nde Adâletin Üstünlüğü (Kuruluştan Tanzimata)

Uzm. Ayşenur TAŞDEMİR*

Özet: Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan itibaren sahip olduğu gazâ ve cihâd düşüncesi ile sağlam devlet teşkilatı sayesinde üç kıtada uzun yıllar hüküm sürmüş bir imparatorluktur. Bünyesinde çeşitli din, dil, ırk, örf ve âdetlere sahip toplulukları huzur ve refah içerisinde yaşatmış, bu mekanizmayı da uzunca bir süre korumuştur.

Osmanlı İmparatorluğu, içerisinde barındırdığı bu çeşitli unsurlarıyla uzun yıllar yaşamasını şüphesiz öncelikle adâletli ve hoşgörülü devlet anlayışına borçludur. Osmanlı Devleti çağdaşı olan devletlerin en âdili ve yönetim bakımından en hoşgörülü devleti idi. Devletin bu noktaya gelişini ve kurmuş oldukları sistemi “devlet-i aliyye-i ebed-müddet” olarak adlandırmalarının sebebini, Osmanlı Devleti’nin bünyesinde birleştirip kaynaştırdığı toplulukların yaşam tarzlarına bakarak, devletin yapıp ettiklerine ve oluşturdukları kurumsal yapıları inceleyerek yapılacak analizlerle ancak tahmin ve teşhis etmeye çalışabiliriz. Bunlar arasında kurdukları sosyal düzenin önemli bir yeri olduğu muhakkaktır.

Osmanlı Devleti kendinden önceki Türk devlet geleneklerini devam ettirmiştir. Bu devlet anlayışına göre zulümden, tebaanın can ve malının gasp edilmesinden, güçlünün zayıfı ezmesinden ancak padişahın âdil olmasıyla kaçınmak mümkündür. Osmanlı padişahları Fatih dönemine kadar halkın şikâyetlerini bizzat Divân-ı Hümâyûn’da dinlemiş, haklıyı haksızdan ayırmak gayesiyle her zaman “adâlet” kavramını ön planda tutmaya çalışmışlardır. Bu hususta gerektiğinde adâletnâmeler de çıkartmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Adalet, Kanun, Devlet, Örf

Giriş

“Küfr ile belki amma zulm ile paydâr kalmaz memleket”¹

Doğu siyaset geleneğine göre hükümdarların adâletle davranması devletin kuvvetinin ve hükümdarın otoritesinin devam edebilmesi için çok önemlidir. Oldukça geç bir dönemde yazılmış olmasına rağmen kendi dönemine kadar devam eden geleneği belirtmesi bakımından dikkate değer bir kaynak olan *Kâbusnâme*’de (yazılışı 1082 H.) hükümdarın askerle, askerin altınla güç bulduğu, altının bayındırlıkla kazanıldığı, bayındırlığın ise adâlet ve insafla yayıldığı belirtilmektedir.² Bu gerçek *Kutadgu Bilig*’de daha açık ifade edilmiştir: "Memleket tutmak için çok ordu ve asker lazımdır, askeri beslemek için de çok mal ve servete ihtiyaç vardır, bu malı elde etmek için halkın zengin

* İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

¹ Nizâm’ül-Mülk’ün Siyâsetnâme’sinin girişinde geçmektedir.

² İnalçık, Halil, “Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri”, *Reşit Rahmeti Arat İçin*, Ankara, 1966, s. 263.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

olması gerektir. Halkın zengin olması için de doğru kanunlar konmalıdır"³. Aynı eserde adâlet ve hukukun önemini vurgulayan birçok beyit göze çarpmaktadır: "Beylik kanun ile ayakta durur"⁴, "Adil kanunlar koyma ve onları tarafsızlıkla uygulama yoluyla ki bir hükümdar, uzun süre egemenliğini koruyabilir"⁵, "Beylik iyi bir şeydir; fakat daha iyi olan kanundur ve onu doğru uygulamak lazımdır"⁶.

Nizâm'ül-Mülk'ün Siyâsetnâme'sinde (ilk üç kısım) hükümdarın görevleri, âsileri cezalandırıp itaat altına sokmak, her hizmet sahibini kendi kifâyetine göre mertebesine getirmek, adil bir şekilde davranarak tebaanın huzurunu sağlamak, köprüler, kanallar yaparak, yeni yerleşim yerleri kurarak memleketi kalkındırmaktır. Hükümdarın ilk vazifelerinden biri haftanın belli günlerinde bizzat halkın şikâyetlerini dinleyip doğrudan doğruya adâleti icra etmektir.⁷

Yine bu gelenekte hükümdarın tebaanın şikâyetlerini dinlemesi ve bizzat yargılama yaparak adâletin teminine çaba göstermesi onun adil bir yönetici olmasının önemli bir göstergesidir. Sasanilerde her ayın ilk haftasında herhangi bir kimsenin bizzat hükümdarın huzuruna çıkarak şikâyetini bildirme hakkı vardı.⁸ Büyük Selçuklu devletinde hükümdarın haftada iki gün mezalim dinlemesi şarttı. Anadolu Selçuklu devletinde ise sultan, senede bir defa mahkemeye gider, kadı huzurunda varsa kendisinden şikâyetçi olanların şikâyet ve davalarına muhatap olurdu. O durumda hükümdarlık haşmet ve merasimi bir tarafa bırakılırdı.

İlk Osmanlı padişahlarından Orhan ve II. Murad, sabahları saray kapısı önünde yüksek bir yere çıkarak doğrudan halkın şikâyetlerini dinlerlerdi. Osmanlılar'da Divan-ı Hümâyûn'un ilk ve aslî görevi de şikâyetleri dinleyip halletmektir. Osmanlı padişahları divanda başkanlık vazifesinden çekildikten sonra davaları kasr-ı adâlet veya adâlet köşkü denilen bir yerde divana açılan pencere arkasından dinlemeyi en önemli görevleri saymışlardır.⁹

Yavuz Sultan Selim, Osmanlı padişahlarının en âdili sayılmıştır. Kanunî Sultan Süleyman, 1526 Mohaç Seferi'nde ekilmiş tarlalara zarar verenlerin idamla cezalandırılacağını ilan etti ve suçluları böyle cezalandırdı. Selânikî'ye göre 1591 yılı

³ Halil İncalcık, *Adâlet Kitabı*, İstanbul, Ocak, 2015, s. 21.

⁴ İncalcık, Halil, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s. 268.

⁵ İncalcık, Halil, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s. 268.

⁶ İncalcık, Halil, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", s. 269.

⁷ Bkz., Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetname*, İstanbul 2016.

⁸ Aydın, M. Âkif, "Kanunnâmeler ve Osmanlı Hukukunun İşleyişindeki Yeri" *Osmanlı Araştırmaları XXIV*, İstanbul, 2004, s. 38.

⁹ İncalcık, Halil, "Adâletnâme" *DİA.*, C. II, 1988, s. 346.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Nevruz’unda padişah deniz kenarında yazlık sarayına indiği vakit, Galata halkı kayıklarla karşısına gelip Galata kadısı aleyhinde doğrudan şikâyetle bulunmak istediler. Padişah kendilerini dinledi ve kadıyı azletti.¹⁰

Osmanlılar ancak *Kanûn-i Osmânî*’nin âdil bir idareyi, ideal bir toplum ve devlet düzenini temin edeceği inancına inanıyorlardı. Osmanlı uc beyliği dönemine ait rivâyetlerin incelenmesi göstermektedir ki, onlarda tebaayı ve malını muhafaza eden bir Osmanlı devlet sistemi düşüncesi mevcuttur. Osmanlılar fethedilen yerlerin “halkına istimâlet virüp emn ü emân-ıla yirlü yirine kodılar”.¹¹ Bursa fetholunduğu vakit “Bu tarafda hisarun dahi baki kalan halkını emn ü emân itdiler, kimsenün bir çöpini aldurmadılar”.¹² Orhan Bey zamanındaki fetihler dolayısıyla da bu Osmanlı politikası vurgulanır; “Süleyman Paşa dahı ol kadar 'adl ü dâd itdi kim cem’i ol vilayetün halkı eydürlerdi kim: 'N'olaydı evvelden de bunlar bize hâkim olalardı”.¹³

Osmanlı Ceza Hukuku

Osmanlı Devleti’nde hukukun diğer alanlarında olduğu gibi ceza hukuku alanında da esas itibariyle İslâm hukukunun uygulandığı görülmektedir. Fakat İslâm hukukunda hükümdara bazı konularda birtakım yetkiler sunulması, İslâm’ın esas hukuku olan şer’i hukuk yanında bazı kuralların da ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Kaynağını padişahın iradesinden alan bu kurallar, diğer alanlardaki düzenlemelerle birlikte zaman içinde belli bir noktaya ulaşıncı “örfî hukuk” adıyla anılmıştır. Burada örfî hukuk örf ve adet hukuku anlamında olmayıp devlet tarafından konulan hukuk anlamındadır. Nitekim Fatih Sultan Mehmed dönemi tarihçisi Tursun Bey, örfî hukuku “nizam-ı âlem için padişahlar tarafından akla dayanarak yapılan düzenlemeler” şeklinde tarif etmektedir.¹⁴ Bu nedenle Osmanlı ceza hukuku denince bununla yalnızca şer’i veya örfî ceza hukuku değil bu ikisinin bütünü anlaşılmalıdır.

Kadılar davalarda suçun türüne ve ispat şekline göre şer’i veya örfî hukuk kurallarından birini uygulamak durumundaydılar. Bunlara gönderilen çeşitli ferman, kanunnâme ve adâletnâmelerde hükmün “şer’ ve kanuna uygun” olarak verilmesi emredilmektedir. Burada “şer” şer’i hukuk, “kanun” da örfî hukuk anlamındadır.¹⁵

¹⁰ Halil İnalcık, *Adâlet Kitabı*, s. 158.

¹¹ Âşıkpaşazâde, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, (Haz. K. Yavuz-M. A. Yekta Saraç), İstanbul, 2003, s.351.

¹² Âşıkpaşazâde, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, s. 353.

¹³ Âşıkpaşazâde, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, s. 102.

¹⁴ Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, (nşr. Mertol Tulum), İstanbul, 1977, s. 12.

¹⁵ Aydın, M. Âkif, “Osmanlı Ceza Hukuku”, *DİA.*, C.VII, 1993, s. 478.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Örfi hukuk kuralları bir bütün olarak değil, çoğu kere ihtiyaç duyuldukça parça parça münferit fermanlar, iradeler şeklinde meydana gelmiş, ilgili kişilere ve mahkemelere gönderilmiş ve bir suretleri aynen veya özetlenerek şer'îyye sicillerine (mahkeme kayıtları) kaydedilip sonraki dönemlerde de kullanılmasına imkân tanınmıştır.¹⁶

Ceza Kanunnâmeleri

Osmanlı Devleti ceza ve suçların kadının takdirine bırakılmayıp kanunnâmeler biçiminde düzenlenmesine oldukça önem vermiştir. Bu Osmanlı ceza hukukunun bir özelliğidir. Burada amaç, ceza hukuku sahasında keyfi hareket etmenin önüne geçmek ve adaleti yerine getirmektir.

Benzer bir gayret kanunnamelerin halka duyurulmasında da görülmektedir. Yavuz Sultan Selim tarafından Manisa'da bulunan Şehzade Süleyman'a gönderilen siyasetnamede, adı geçen kanunnâmenin münadiler vasıtasıyla halka ilan edilmesi emredilmektedir.¹⁷

Bir taraftan kanunnamelerle duyurular yapıp ceza miktarları belirtilirken öbür taraftan cezalandırmada mutlaka hâkim kararının, kanunnâmelerdeki ifadeyle “kadı marifeti”nin aranması adaletin temininde önemli bir unsur olarak görülmüştür. II. Bayezid dönemi Tuna tuzlası yasaknâmesinde şöyle denmektedir. “Her kim yasağıma muhalefet edüp... olursa kulum bula dutup kadı meclisine getüre. Kadı dahi ber-muceb-i şer-i şerif teftiş eyleye. Eğer emrime muhalif iş ettükleri şerle zahir olursa kadı marifetiyle yasağım mucebince kulum haklarından gele. Amma kadı marifeti olmadan kimesneye kulum yasak etmek câiz değildir.”¹⁸ Aksi bir uygulama halkın bütünüyle kamu görevlilerinin takdirine ve insafına bırakılması anlamına gelirdi.¹⁹

Kanunnâmelerde yer alan hükümlerin geçerlilik süresi de padişahların yaşamları ile sınırlı olduğu için her hükümdar değişikliğinde kanunnâmeler de değişiklik göstermekteydi. Günümüze ulaşan en eski kanunnâmeler arasında Fatih'in, biri devlet teşkilatına diğeri idare, maliye ve ceza alanlarına ait çıkarmış olduğu iki kanunnâmedir.²⁰ Özellikle devlet teşkilatına ait olan kanunnâme, Fatih'ten önceki devirlerde düzenlenmiş olan kanunnâmelerin toparlanıp bir araya getirilmiş şeklidir diyebiliriz. Fatih

¹⁶ Aydın, M. Âkif, “Kanunnâmeler ve Osmanlı Hukukunun İşleyişindeki Yeri”, s. 40.

¹⁷ Enver Ziya Karal, “Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzade Süleyman'a Manisa Sancağını İdare Etmesi İçin Gönderdiği Siyasetname”, *Belleten*, 1942, Sa. 21, s. 38.

¹⁸ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri Ve Hukukî Tahlilleri*, C.III, İstanbul, 1990-94, s. 594.

¹⁹ Aydın, M. Âkif, “Kanunnâmeler ve Osmanlı Hukukunun İşleyişindeki Yeri” s. 46.

²⁰ Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul, Mayıs 2013, s. 230.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Kanunnâmesi'nde geçen kardeş katline²¹ dair madde, bahsettiğimiz husus için incelenmeye değer. Daha I. Bayezid Kosova harp meydanında (1389) kardeşi Yakub'u idam ettiği vakit bir iç savaşı önlemek gayesiyle vezirlerin oyu ile bunu uyguladı. Ardından onun oğulları arasındaki iç savaş aynı şekilde geliştiği için devleti oldukça sarsmıştı. I. Mehmed oğlu Murad'ı veliaht ilan ettiği zaman, iki küçük oğlunu ölümden kurtarmak için birtakım tedbirler almaya gitmişti. II. Murad, kendisine karşı ayaklanan, Karamanoğlu ve Bizans ile ittifak yapan kardeşi Mustafa'yı yakalayıp idam etti. Fatih tahta çıkar çıkmaz, kendinden önceki padişahların yaptığı uygulamayı devam ettirerek küçük kardeşi Ahmed'i ortadan kaldırdı.²² O, bu eski uygulamayı kanunnâmesinde “Ve her kimesneye evlâdumdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem için katl itmek münâsibdür. Ekser-i ulemâ dahi tecvîz itmişdür. Anunla âmil olalar”²³ şeklinde ifade etmiştir.

Teşkilata dair kanunnâmesinde Fatih, Nişancı Leyszâde'ye, divanda kendisiyle amel edilmek üzere bir kanunnâme tanzim etmesini emretmiş, o da Fatih Sultan Mehmed 'ten önce ataları devrinde çıkarılan kanunları toplayarak bir araya getirmiş, padişah bunu incelemiş, noksan kalan hususları bizzat tamamlamıştır. Kanunnâmenin başında padişahın bir hattı, yani doğrudan kendisi tarafından yazılmış bir emri de vardır ve şöyledir: “Bu Kânûnnâme atam ve dedem kânûnudur ve benim dahi kânûnumdur. Evlâd-ı kirâmım neslen ba'de neslin bununla âmil olalar”.²⁴

Kanunnâmede Fatih, “ahvâl-i saltanata nizam” verdiğini kendisi ifade etmiştir.²⁵ Hükümetin teşekkül şekli, yetkileri, padişah ile ilişkileri, derece ve rütbeleri, maaş ve terfiler, cezalar, hepsi, şeriatla değil, padişahın hükmüyle belirlenen maddelerdir. Fatih, bu kanunların atası ve dedesi kanunları olduğunu ifade ediyor ve “benim dahi kânûnumdur” ifadesiyle bu onaylama keyfiyetini belirtiyor.²⁶

Adâletnâmeler

Adâletnâme, kökü eski İran imparatorluklarına kadar inen Ortadoğu hükümdar ve devlet anlayışının en belirgin özelliğidir. Burada hükümdarın mutlak yetkisi, haksızlığın kaldırılmasında en son tedbir olarak görülür. Zulmü gidermek, kuvvetlinin zayıfı ezmesine

²¹ Geniş bilgi için bkz., Özcan, Abdülkadir, “Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi (Mart 1980/81)*, İstanbul 1982, S. 33, s. 7-56.

²² Halil İnalcık, *Adâlet Kitabı*, s. 102.

²³ Abdülkadir Özcan, *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*, İstanbul, Temmuz 2003, s. 18.

²⁴ Abdülkadir Özcan, *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*, s. 3.

²⁵ Abdülkadir Özcan, *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*, s. 14.

²⁶ Halil İnalcık, *Adâlet Kitabı*, s. 101.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

fırsat vermemek, halkın can ve mal emniyetini sağlamak, devlet anlayışı olarak ön planda tutulur.²⁷

Divanda mezâlim dinlenmesi, memlekette genel teftişler düzenleyerek zulüm ve haksızlıkların tespiti gibi, adâletnâme yayınlanması da, hükümdarın, memlekette adâleti sağlamak için başvurduğu yöntemlerden biridir. Osmanlılardan önce hükümdarlar birtakım haksızlıkların ve bilhassa haksız vergilerin kaldırıldığını ilan eden hükümler çıkarır, bunları eyaletlerde herkesin görebileceği yerlere, büyük camilerin duvarlarına veya şehirlerin giriş kapısına taş kitabe halinde koyarlardı. Adâletnâme de, hükümdarın yaygın bir hal alan birtakım haksızlıkları yasakladığını halka ve görevli kişilere bildiren bir genel beyanname olarak ifade edilebilir.²⁸

Adâletnâmelerde birçok konu işlenmiş ve açıkça ifade edilmiştir. Burada dikkate değer bir konu kadı ve nâiplere ait birçok suiistimallerin yer alması ve tekrar tekrar şiddetle yasaklanmasıdır. Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'da Yıldırım Bayezid'le kadınlara ait hikâye dikkate değer. Bayezid, suiistimallerinden ötürü tüm kadıları toplatmış ve hepsini bir eve koyup yakmaya karar vermiş.²⁹

Hallolmuş ya da vakti geçmiş davaları ortaya çıkararak reayayı gereksiz para cezası vermeye mecbur etmek de sık sık rastlanılan bir suiistimaldir. Örfi cezalar, suçu işleyenin şahsına göre değişir. Mesela eşkıyalığa sapmış olan kimse sancakbeyiyse başı kesilerek cezaya çarptırılır. Tefecilikle uğraşanlar küreğe konulur.

1565 tarihli âdâletnâmeye göre, “kudretlû olan kimesneler” halkın kızlarını, velilerinin gönlü olmadan zorla istedikleri kimselere nikâh ettiriyorlar ya da hanımlarını boşattırıp istedikleriyle evlendiriyorlarmış. Bu konu, devlet tarafından dikkatlice ele alınmış ve beylerbeyiliklere bu zorbalığı meneden 1565 tarihli âdâletnâme gönderilmiştir.³⁰

Eskiden beri tebaanın zulümler ve ağır vergilere karşı en etkili silahı köyünü terk edip göç etmektir. 1540 tarihli âdâletnâmede padişah, vüzera ve beylerin haslarından, zeamet ve timarlardan, Müslim ve Gayrimüslim köylerinden birçok insanın yerlerini bırakıp başka yerlere göçüp dağıldıkları belirtilmektedir. Bunun sonucunda “nice köyler ve yerler hâlî ve harâb” kalmış ve bu nedenle timar sahiplerinin de gelirleri azalmıştır. Bunun sebebi, reayaya karşı yapılan zulümlerin, sorumlu kimseler, yani sancakbeyi ve kadılar tarafından önlenmemesinden ileri gelmektedir. Kendilerinden, göç edenleri yerlerine

²⁷ İncalcık, Halil, “Adâletnâme”, s. 346.

²⁸ Halil İncalcık, *Adâlet Kitabı*, s. 159.

²⁹ Halil İncalcık, *Adâlet Kitabı*, s. 190.

³⁰ Halil İncalcık, *Adâlet Kitabı*, s. 206.

getirmek için şu tedbirleri uygulamaları istenmektedir: Evvela yerine gidip bu reayanın göçmelerinin sebebi soruşturulacak, şikâyetleri beylerden mi, kadılardan mı, subaşılarından mı, sipahilerden mi, eminler, âmiller, voyvodalar, haraççılar ve koyun hakçılarından mıdır anlaşılacak; şikâyet konuları tespit olunacak, kaç kişi göçmüştür, defterde kimin üzerine raiyyet yazılmışlardır, ne zamandan beri gitmişlerdir, tespit olunacak, şimdi nerede oturuyorlarsa oraya gidilecek, göçleri on yılı geçmemiş olanlar göçürülüp defter-i cedîd’de nereye yazılmışlar ise tekrar oraya yerleştirileceklerdir. Göçe sebep olan zulümler giderilecek, yerleri ve köyleri şenlendirilip ihya olunacaktır. Sonuç, Padişah Kapısına arz olunacaktır. Bundan sonra da herhangi bir köy dağılacak olursa, sancakbeyi ve kadı derhal oraya gidecek, göçün sebeplerini araştırarak, göçenleri yerlerine getirmeye çalışacaklardır.³¹

Âdâletnâmelerin Özellikleri

Âdâletnâme, genel mahiyetlidir. Bir âdâletnâme şu durumlarda yayınlanır; Yaygın bir hal alan suiistimalleri önleme lüzumu kendini gösterir. Padişahın Kapısına veya doğrudan doğruya şahsına, aynı mahiyette birçok şikâyetler yapılmış veya topluca şikâyetler gelmiştir. Yahut yapılan teftişler neticesinde suiistimaller görülmüştür. Tahta çıkan bir padişah da yeni ve âdil bir saltanat devri açmak istediğini göstermek amacıyla genel bir âdâletnâme çıkarır.³² Adalet fermanı hüküm sahibi yüksek idarecilere, yani şeriat ve kanuna göre hüküm verme yetkisini taşıyan kadılara, bedeni cezaları uygulama yetkisi bulunan beylerbeyi ve sancakbeylerine veya bunların adamlarına yazılırdı. Çünkü onların vazifesi zulmü önlemektir. Bu sebeple adâletnâmelerde, “almayasız ve aldirmayasız”, “etmeyesiz ve ettirmeyesiz” gibi ibarelere sık sık rastlanır.³³

Umûmî âdâletnâmeler bütün halkı, yani Müslim ve Gayrimüslim, vergi veren bütün halkı koruma amacını benimser. Bir bölge halkı için çıkarılan âdâletnâmeler olduğu gibi, belirli bir zümre için de âdâlet hükmü verilebilir.³⁴

Âdâletnâme, halka ilan edilmiş bir beyanname niteliği taşır. Âdâletnâmelerin halka duyurulması şarttır. Bunun için vesikanın bitiş kısmında, genellikle kadılara âdâletnâmeyi halkı toplayıp önlerinde okutması ve içindeki hususları iyice anlatması emredilir.³⁵

³¹ Halil İncılık, *Adâlet Kitabı*, s. 208-209.

³² Halil İncılık, *Adâlet Kitabı*, s. 210.

³³ İncılık, Halil, “Adâletnâme”, s. 346.

³⁴ Halil İncılık, *Adâlet Kitabı*, s. 210.

³⁵ Halil İncılık, *Adâlet Kitabı*, s. 211.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Âdâletnâmedeki emirlerin mutlak surette yerine getirilmesini isteyen padişah, gizli teftiş yapacağını bildirir.³⁶ Son olarak, adâletnâmeler aslında kanunların teyidi niteliğini taşır. Bazen yeni kanun koyar ya da mevcut kanunu aynen tekrar eder.³⁷

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu, devlet teşkilatı ve müesseselerinden birçoğunun temellerini, kendinden önceki Türk devletlerinde ve geleneklerinde bulduğu muhakkaktır. Burada ele aldığımız âdâletin üstünlüğü konusu Türk devletlerinde olduğu kadar Osmanlı döneminde de mühim bir konuma sahiptir.

Osmanlı Devleti'nde âdâlet, kurulu düzenin temel direkleri arasında son derece önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde mahkeme duvarlarını süsleyen “Adalet mülkün temelidir” sözü, bu anlayışın devamı niteliğindedir. Burada sözü geçen mülk padişahlık, daha yerinde bir ifade ile hükümdarlık, bir adım ötesi de hiç şüphesiz devlettir.

Ceza hukuku oldukça ince hesap edilmiş, sadece şeriata göre değil, kadimden bu yana gelen örf maddesi de yok sayılmamış, kanunlar sadece şariatla veya sadece örf esas alınarak uygulanmamış, her ikisi bir bütün olarak kabul edilmiş ve uygulanmıştır.

Ceza hukuku kapsamında yeri geldiğinde kanunnameler ve adâletnâmeler çıkarılarak, taşradan şehre her yerde tebaanın huzurunun ve güvenliğinin sağlanması için gerekli tedbirler alınmıştır. Ancak sadece tedbir alınmamış, bu emirlerin işleyişi ve uygulanması devlet eliyle gözetlenmiştir. Yeri geldiğinde ister kadı olsun ister başka bir üst düzey görevli olsun, adaleti suiistimal edenler, kendi çıkarları doğrultusunda kullananlar ağır cezalara çarptırılmıştır.

Ve'l-hâsılı kelâm; bu dünyadan bir Osmanlı adaleti geçmiştir.

Bibliyografya

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri Ve Hukukî Tahlilleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, C. III, İstanbul, 1990-94.

Âşıkpaşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Haz. K. Yavuz-M. A. Yekta Saraç), K Kitaplığı, İstanbul, 2003.

AYDIN, M. Âkif, “Kanunnâmeler ve Osmanlı Hukukunun İşleyişindeki Yeri” *Osmanlı Araştırmaları XXIV*, İstanbul, 2004, s. 38-46.

³⁶ Halil İnalçık, *Adâlet Kitabı*, s. 212.

³⁷ Halil İnalçık, *Adâlet Kitabı*, s. 213.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

AYDIN, M. Âkif, “Osmanlı Ceza Hukuku”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. VII, 1993, s. 478-482.

İNALCIK, Halil, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Mayıs 2013.

İNALCIK, Halil, “Adâletnâme” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. II, 1988, s. 346-347.

İNALCIK, Halil, “Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri”, *Reşit Rahmeti Arat İçin*, Ankara, 1966, s. 259-275.

İNALCIK, Halil, *Adâlet Kitabı*, Yeditepe, İstanbul, Ocak 2015.

KARAL, Enver Ziya, "Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzade Süleyman'a Manisa Sancağını İdare Etmesi İçin Gönderdiği Siyasetname", *Belleten*, 1942, S. 21, s. 38.

Nizamü'l- Mülk, *Siyasetname*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Fatih’in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi (Mart 1980/81)*, İstanbul 1982, S. 33, s. 7-56.

ÖZCAN, Abdülkadir, *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, Temmuz 2003.

Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, (nşr. Mertol Tulum), İstanbul, 1977.

Türkiye'de Azınlık Algısı ve Adalet

Gülsüm Sena KORKMAZ*

Özet: Basitçe hâkim topluluğun içinde "başkası olmak" diye tanımlayabileceğimiz azınlık kavramı artık yurttaşlığa doğrudan bağlanan anlamını yitirmiştir. Kavram engellileri, kadınları, LBGT bireyleri, yabancı işçileri, herhangi bir topluluğun içindeki az sayıdaki farklı dinden insanı ve benzerlerini içine alacak kadar geniş bir boyutta ele alınmaktadır.

Tüm ülke ve topluluklarda azınlık gruplar vardır. Bu toplulukların azınlık algı ve yaklaşımları da farklıdır. Kimi ülkelerde akademik , hukuksal alan ve yasal düzenlemeler de azınlıkları tanır ve dolayısıyla kabul ederler. Ayrıca kamusal alanda azınlıklar hakkında tartışabilme medeniyeti de hâkimdir.

Türkiye'de ise zeminini bulduğu an patlak veren, hakkında müzakere edilmesine mesafeli olunan azınlık ve farklılık konusunun altında büyük bir algı bozukluğu ve bilgi boşluğu bulunmaktadır. Genel tarih bilgisinin hepimize öğrettiği "biz hoşgörülü bir milletiz" kalıbının doğruluğunu kabul etmekle beraber farklı bir açığa yönelmemiz gerektiği de aşikârdır. Şöyle ki imparatorluktan modern devlet yapısına evrilen bu ülkenin "hoşgören ve hoşgörülen" gibi kulağa sıcak gelen ama arka planında hiyerarşi barındıran bir ifadeden çok mutlak eşitliğe ihtiyacı vardır.

Anahtar Kelimeler: Azınlık, Haklar, Siyasi Söylem, Adalet, Toplumsal Algı, Eşitlik

Giriş

Basitçe hâkim topluluğun içinde "başkası olmak" diye tanımlayabileceğimiz azınlık kavramı artık yurttaşlığa doğrudan bağlanan anlamını yitirmiştir. Azınlık denilince; engellileri, kadınları, LBGT bireyleri, yabancı işçileri, herhangi bir topluluğun içindeki az sayıdaki farklı dinden insanı ve benzerlerini içine alacak kadar çeşitli ve büyük bir payda akla gelir.

Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) azınlıkların tanımlanmasında objektif ölçütler olarak dil, din, kültür, nüfusun geri kalanından sayısal olarak daha az olma ve egemen konumda bulunmamayı, subjektif ölçütler olarak da kültür, gelenek, dil ve dinin korunması yönündeki istekliliği / bilinci dikkate almaktadırlar.

Modernlik öncesinde azınlık kavramı çok-uluslu devletlerdeki az sayıda etnik veya dini gruplar anlaşıldı. Bu dönem de hakim topluluk ve azınlıklar aynı zamanda bir hiyerarşinin de parçasıydılar.

* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 2. sınıf

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Fransız devrimi sonrasında gelen milliyetçilik ve eşitlik akımı aynı zaman diliminde etkili olduğu için ulus devletler azınlık meselesi ile doğmuş oldular. Ayrıca etnik köken bakımından bu mesele sadece Türkiye'nin değil; demokratik tavır olgunluğu ve fikir hürriyeti taşıdığı düşünülen Avrupa ülkeleri ve daha pek çok ülkeninde gündemini oluşturmaktadır. Yine aynı kavramın etnik köken dışında daha pek çok azınlık grubu da ifade ettiği düşünülürse günümüzde tüm dünyanın gündeminde olan bir olgu olduğunu söyleyebiliriz.

Bir toplum neden azınlık olur?

Sayısı az bir grup toplumda kendilerine biçilen rolü, verilen hakları ve hiyerarşik alandaki konumlarını benimsemişlerse hiçbir azınlık tartışması söz konusu olmayabilir. Tabi bunda alt gruba yapılan muamele, verilen haklar ve benzeri kriterler etkili olduğu gibi grubu azınlık ya da öteki yapan unsurun niteliği de önemlidir. Kişiyi öteki kılan etmen görünür/görünmez, resmi ya da gayri resmi olabilir. Bunlar kişilere direk psikolojik açıdan etkili olan kriterlerdir. Mesela bir baskı unsurunun söz konusu olduğunu varsayalım belki düşünce saklanabilir ama büyük ihtimalle etnik köken, başörtüsü veyahut başka tercihlerin saklanması imkansızdır.

Yine bir alt grubu azınlık yapan etmenlerden birisi de alt grubun "rahatsız" olmasına sebep unsurların varlığıdır. Bunlara örnek verecek olursak; fevri ve ayrımcı siyasal söylem, toplumdaki kalıp yargılar ve alt grubun kalıplardan farklı istekleri, etiketlemeler, genellemeler, eğitim sisteminde tek yönlü dayatmalar, grubun kötü örnekler üzerinden topluca aşağılanması, kamu kurumlarına girememek, ifade hürriyetinden yoksunluk, hakim toplumun veya ülke yöneticilerinin homojen yapı istemesi ve bu yöndeki baskıcı söylem ve uygulamaları, bu toplulukların kimliklerini asimile etmeye yönelik doğrudan veya dolaylı yaptırımlar, tutumlar, tavırlar...

Topluluklarda azınlıkların gündem olmasına sebep olan, azınlıkları bir şeyler talep eden konumuna getiren birtakım olgular vardır. Mesela basının nefret söylemine yol açan argümanlar kullandığına çok kez şahit olunmuştur, aynı zamanda bu argümanlar bazı kalıp önyargıların bilinçaltına yerleşmesine de sebep olur. Basının toplumsal hareket ve belleğe etkisi çoğumuzun bildiği bilimsel bir olgudur. Şöyle ki basın da yer alan söylem ve üslubun çoğunluğun görüşü zannedilmesi veya şahsi suçların bir grubu itham edercesine haber yapılması sonucunda o gruba ait diğer bireylerin kendilerini baskı altında hissetmesi söz konusu olabilir.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Etiketlemeler, genellemeler veyahut varlığını inkar gibi durumlar söz konusu olduğunda azınlık gruplar içinde kenetlenme ve toplumdan dışlanmışlık duyguları başgösterir. Bu da en kötü senaryo da içinde yaşadıkları hakim topluma düşmanlık besleme hatta ayrılmak istemeye kadar gidebilir.

Ayrımcılık bir bağlamda ifade edemeyeceğimiz kadar geniş ve çeşitli bir konudur. Bu yüzden farklı yollardan nasıl gerçekleştiğini somutlaştırmak için gruplara ayırabiliriz:

Ayrımcılık

Doğrudan ayrımcılık

Dolaylı ayrımcılık

İrk ayrımcılığı

Çoklu ayrımcılık .

Ayrımcılık ve Azınlıklar ile İlgili Hukuksal Maddeler

Uluslararası antlaşmaların ülkemizdeki yerini anlamsın için T.C anayasasının 90. maddesinin son fıkrasında belirtilen "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir." göz önünde bulundurarak Türkiye'nin de imzalamış olduğu bazı uluslararası antlaşmalarda azınlıkların yerine göz atalım.

Azınlıkların, uluslararası düzeyde bir hukuksal düzenlemeye konu olması 1966 tarihli Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 27. maddesi ile olmuştur.

27. Madde

Azınlıkların korunması

Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadet etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma engellenmez.

İnsan hakları evrensel beyannamesi

Madde 1

Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler.

Madde 2

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya içtimai menşe, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu Beyanname’de ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.

Bundan başka, bağımsız memleket uyruğu olsun, vesayet altında bulunan, gayri muhtar veya sair bir egemenlik kayıtlamasına tabi ülke uyruğu olsun, bir şahıs hakkında, uyruğu bulunduğu memleket veya ülkenin siyasi, hukuki veyahürriyetirarası statüsü bakımından hiçbir ayrılık gözetilmeyecektir.

18 ve 19. maddelerde ise herkesin fikir din ve vicdan özgürlüğü, isterse bunu değiştirme hakkı ve bu özel alanının gereklerini özgürce yaşama hakkı ve tüm bunları özgürce ifade etme hakkı teminat altına alınmıştır.

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi: (İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi)

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yanında insan haklarıyla temel özgürlükleri güvence altına alan ve bunların gözetimiyle ilgili organ ve kuruluşlar oluşturan ikinci ana belge İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesidir. Belgeyi Avrupa Konseyi oluşturmuş ve Sözleşme 3 Eylül 1953'den başlayarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmeyi 1954'de onaylamıştır. Sözleşmenin 1. bölümünde (Madde2-18) yaşama hakkı, yasadışı şiddete işkenceye köleleştirilmeye karşı korunma hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliğine dair hakları, medeni hak ve yükümlülükleri, uluslararası hukukun sağlayacağı hakları, özel ve aile yaşamına ilişkin hakları, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, anlatım özgürlüğü, barışçı amaçlarla toplanma ve dernek kurma hakkı, bu hakların ayrımcılık yapmadan herkes tarafından yaşama geçirilebilirle koşulları hükme bağlanmıştır. Sözleşmenin ilerleyen bölümlerinde bu hakların kullanılması sürecinde oluşturulacak idari ve hukuksal mekanizmalardan bahsedilmektedir.

T.C. Anayasasının 24 ve 25. Maddesi

Madde 24. – Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

VII. Düşünce ve kanaat hürriyeti

Madde 25. – Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Hak ve hürriyetlerden söz eden bu maddelerden sonra sınırlayıcı maddeyi de incelemekte yarar var.

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması

Madde 13. – (Değişik: 3.10.2001-4709/2 md.) Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.

13. maddedeki sınırlayıcı unsurlar belirtilmemiş "kanunla sınırlanabilir" gibi muğlak ve pek çok yöne çekilebilecek bir ifade kullanılmıştır. Temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasını ifade eden bir maddenin daha detaylı ve koruyucu olması hangi kesimden olursa olsun tüm vatandaşların hürriyeti için bir güvence olur.

Türk Ceza Kanununda yer alan bir madde ile devam edecek olursak açık bir yaptırım içermesi sebebiyle madde 216'nın ele alınması etkili olacaktır.

“Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama” başlıklı 216. maddesi şu şekildedir:

(1) Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir

kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması halinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Türkiye'de Azınlık Algısı

Azınlık kavramına bakış açısının modern öncesinden farklılaştığını birinci bölümde belirtmiştik. Biraz daha açmak gerekirse eskiden hakim bir topluluğun içinde "başka" kalanlar hiyerarşik olarak da altta olmaya razı oluyorlardı. Bu gayet doğal bir durumdu. Tarihimize atfedilen hoşgörülü toplum özelliği malumunuz. Genelleme yapmak doğru olmasa da çoklu hukuk sistemi, farklı din, dil ve eğitim fırsatı gibi durumlara bakarak da bu görüşü destekleyen pek çok olgu bulabiliriz. Örnek verecek olursak İspanya'da

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Hristiyan olmaya zorlanan Yahudilerin bir kısmı 2. Beyazid tarafından kabul edilmiş ve hoşgörüyle yaşamışlardır. Fakat tarihimize atfedilen hoşgörülü toplum özelliği şu sıralar mevcut olsa bile yeterli olmayacaktır. Çünkü hoşgörülü toplum her ne kadar kulağa hoş gelse de hoşgören ve hoşgörülen şeklinde bir hiyerarşi barındırdığı aşîkardır.

Türkiye’de ise ayrımcılık konusunda gerek sosyal bilim literatüründe, gerekse hukuksal alanda derin bir boşluk vardır. Bunun sebeplerinden biri, Türk modernleşmesinin birlik-beraberlik ideolojisi altında homojen bir nüfus yaratma idealidir. Bu ideal sonucu, dili Türkçeden, dini İslam’dan farklı grupların yaşadığı sorunların kamusal alanda konuşulması yakın zamanlara kadar pek mümkün olmamıştır. Okullarda okutulan resmî tarih anlayışı da tarihte ve günümüzde yaşanan ayrımcılık uygulamalarının üstünü örter niteliktedir.

Amerika ve İngiltere gibi çok-kültürlü politika izleyen ülkelere bakıldığında farklı kültür ve azınlıkların akademik literatür, hukuksal alan, yasal düzenlemeler de çok daha fazla yol kat etmiş olduğu görülür. Ayrıca kamusal alan da tartışabilme medeniyeti, sivil toplumun yaptırım gücü, barışçıl eylem olgunluğu ve eylemlerin yaptırım gücü, ayrımcılık yasaklarına karşı sert ve caydırıcı cezaların uygulanmasının büyük ölçüde hüküm sürdüğünü söyleyebiliriz.

Türkiye’de azınlık meselesini somutlaştırmak için bir anketi inceleyecek olursak : 2009 yılında Bahçeşehir Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Yılmaz Esmer yönetiminde gerçekleştirilen ve Türkiye’de 34 ilde 1.715 kişiyle yapılan “Radikalizm ve Aşîrıcılık” araştırmasının sonuçları fikir verici niteliktedir. Araştırmada “kiminle komşu olmak istemezsiniz?” sorusuna, Yahudi %64, Hristiyan %52, Amerikalı bir aile %43, başka bir ırk veya renkten olan %26 oranında cevap verilmiştir 2009 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yaptırılan AB’de ayrımcılık konulu bir araştırmada Türkiye’den de 1.003 kişiyle yüz yüze görüşme yapılmıştır. Anket sonuçlarına göre Türkiye katılımcılarının %48’si Türkiye’de en yaygın ayrımcılığın etnik ayrımcılık olduğunu belirtmişlerdir. Soruya %42 oranında din ve inanç temelinde ayrımcılık cevabı verilmiştir. Aynı araştırmada “ülkenizde ayrımcılığın bütün türleri ile yeterince mücadele ediliyor mu?” sorusuna, Türkiyeli katılımcıların %51’i olumsuz yanıt vermişlerdir.

Sonuç

Öncelikle devlet azınlıklara bakış açısını “güvenlik” ekseninden çıkarmalı, hak ve özgürlükler eksenini temel alan bir yaklaşımı benimsemelidir. Ayrıca siyasiler ayrımcı, ötekileştirici, aşağılayıcı birtakım söylem ve yaptırımlardan uzak durmalıdır. Basın da yer

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

alan haberler konusunda hassas olunmalı; ayrımcı, aşağılayıcı ifadelerin kullanılması halinde cezai yaptırımlar öngörülmelidir.

Eşitlik; azınlıkların farklı kimliklerinin korunması ile mümkün olabilmektedir. Bu da, eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağının yanında bir nevi pozitif ayrımcılık olarak görebileceğimiz birtakım "özel önlemleri" gerekli kılar. Burada; özgün kimlik ve kültürün devlet tarafından korunmasını ve engelli yahut kadın vatandaşlara iş ve siyaset alanında belirli bir minimum sayı ayrılması örnek olarak gösterilebilir.

Hiçbir kültür dayatmayla korunamaz. Kültürel çeşitlilik kendi ekolojik dengesi içinde evrilerek kendisini sürdürür. Kimlikte ve kültürde tekçi (monist) yaklaşım zamanla dışa kapalı, hoşgörüsüz, değişime karşı, baskıcı bir karaktere eğilimlidir. Tek kültür, tek kimlik yaklaşımı da insanın doğasına aykırıdır ve yapaydır. Ülkemizdeki bu tip yaklaşımlar gelişmenin ve değişimin önünde de ciddi bir engel oluşturmaktadır. Ayrıca yine bu monist yaklaşım ve farklılıkları inkar durumu kriz yönetimini zorlaştıran ve toplumlar sorunları adeta bir kara delik haline getiren bir etmendir. Farklı kültürlerin yaşadığı bir toplumda çeşitlilik talepleri görmezden gelinemez.

Azınlık ve ayrımcılık meseleleri bakımından devletin durması gereken noktayı ele alacak olursak öncelikle devletin pozitif ve negatif yükümlülüğü ele alınmalıdır.

Devletin, bir hakkın ya da özgürlüğün korunması konusundaki tutumu, bu hakkın negatif statü hakları veya pozitif statü hakları olarak tasnif edilmesine göre iki türlüdür. Bunları, negatif yükümlülükler ve pozitif yükümlülükler olarak sıralamak da mümkündür. Negatif yükümlülük devlete, yasaların izin verdiği haller dışında hakka müdahale etmeme görevi yüklemektedir. Buna karşılık pozitif yükümlülükler, kişilerin haklardan etkin şekilde yararlanması için devletin bazı tedbirler almasını, bir başka ifadeyle aktif bir şekilde müdahale etmesini gerektirmektedir. Bu ayrım doğrultusunda klasik yaklaşıma göre mülkiyet hakkı da devletin müdahale etmemesi gereken negatif statü haklarındanır.

Hiçbir topluluk sadece güçlenirse, sayıca artarsa kendilerini gösterebilecekleri ve hak elde edebilecekleri kanısına kapılmamalıdır. Azınlık ya da hakim kitle fark etmeksizin herkese eşit muamele, fırsat ve haklar tanınmalıdır.

Kaynakça

- Çayır, K., (2011) Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık, secbir.org, İstanbul.
- Okutan, M.Çağatay, (2004) Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Demokratik Eğitim Kurultayı (Eğitim-Sen), (2004) Çok Dilli, Çok Kültürlü Toplumlarda
Eğitim, Ankara

T.C. 82 Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html

Alp, S., Taştan, N., (2010) Türkiye’de Irk Veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın
İzlenmesi Raporu, İstanbul, <http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/>

Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Konularında Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Bilinç
Artırma Seminerleri, (2012) Ayrımcılık Yasağı El Kitabı,
<http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/>

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, [DOC] medeni ve siyasi haklara
ilişkin uluslararası sözleşme

www.multeci.org.tr > uploads > 2016/1

Toplum Habitusunda Adalet Kırılmaları

Halil ECER*

Özet: Eşitlik sihirli bir kelimedir, dışarıdan bakıldığında herkesi cezp eder, adalet karşısında eşitlik, özgürlükleri kullanmada eşitlik, kamusal hizmetleri kullanmada eşitlik vs. Oysa özgürlüklerin ve hizmetlerin kullanımı herkes için yasalarla korunmamışsa ve kullanabilmesini sağlayacak düzenlemeler yapılmamışsa bu söylem bir ütopyadan başka bir şey değildir. Eğer bir toplumda ekonomik eşitliği sağlayamıyorsan, özgürlüklerin ve hizmetlerin kullanımında eşitliği sağlayamazsın. Eşitlik melez olmayan sınıfsal topluluklarda geçerli olursa eşitliktir aksi takdirde hiç bir işe yaramayan içi boş bir kelime ve toplumsal krizleri ortaya çıkaran bir kavramdır. Adalet kavramında eşitsizlik mevcuttur bir yasanın, ilahi bir gücün yada bahşeden bir taraf ve muhtaç olan bir tarafın mevcudiyeti gereklidir adaleti dağıtan yada adaletle ihtiyacı olan tarafın belirlenmesinde karar alıcı bir mekanizmanın varlığı gereklidir. Eğer bu mekanizma insan ve türevleri ise adalet içerisinde ki eşitsizlik ortaya çıkar. Eğer ilahi bir mekanizma ise kime göre kimin ilahı buna karar verecek? Orta Doğu'da değişen sınırlar ve değişen roller de adaletle karar veren mekanizmanın ilahi kudret mi emperyalist güç mü buna cevap aranılacak. Bu rol ve sınır değişiminde Kürtlerin rolü ve adalet mekanizmasına ortak olmak istemeleri bu ortaklığa karşı çıkan diğer mekanizmaların engellemelerinin sosyolojik zeminde açıklanması amaçlanmıştır. Bu bildiride ki amaç literatürdeki baskı gruplarının kendilerini ilahi kudretin temsilcisi olarak lanse ederek toplumların habitusunu yok sayma ve dünya bağımlılık teorisini etnik unsurlar üzerinde özele dayandırılarak hegemonik eğilimlerin analizine dayanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Eşitlik, adalet, sınıf

1.Giriş

Adalet ve eşitlik kavramlarının toplumsal yaşamda var olabilmesi için gerekli olan ilk ve temel koşul 'birliktir'. Teorik olarak birliğin var olması, sonrasında ortaya çıkacak hak temelli dağılım, ekonomik, siyasal ve sosyal bağlamda her hakkın kullanılmasına karar verecek olan merciinin doğuşuna zemin hazırlamaktadır. Oluşan bu zeminde toplumun bütün sınıfları etkili ve gerekli olup İzlenilecek kronolojik sırayı ortaya çıkartmaktadır.

'Birlik' ve türevlerinin nasıl meydana geldiği, nasıl bir zeminde var olduğu konusu sosyolojik anlamda şiddetle cevaplanması gereken bir husus olmakla birlikte birliği

* Kent ve Toplum Entegrasyonu Anabilim Dalı

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

oluştururken iç ve dış düşman faktörlerinin ortaya atılması ile mümkün olmaktadır. Toplumun örf, adet, gelenek ve sosyal yaşamlarının temelinde oluşturulan ve makul görülen birliktelikler bir yanıyla doğal olanı göstermektedir. Öte yandan ulus devleti geleneğinde var olan ve toplumun sürekli dinamik olmasını sağlayan, güç birlikteliğini sürekli taze tutan düşman üretme politikaları dünya tarihinde hep var olmuştur. Yani söz konusu karar alma mekanizmaları kendi politikalarını uygulanabilir kılmak için dışardan (devlet dışında ya da belli bir etnik sınıfın dışında kalanlar) tehlikeli bir oluşumun varlığından söz etmektedir. Bu durum gerek mitolojide gerek dinsel anlatıda gerek ise de siyaset biliminde kendine yer bulmuş bir yaklaşım tarzı olmuştur.

Yapılan toplumsal çalışmalar gösteriyor ki Türkiye’de tesis edilen birliğin düşman temelli yani zıt kutuplar üzerinden ortaya çıkarılan birlikteliği göstermektedir. Toplumsal sınıfların ortak çıkarının olmadığı bazen şovenizm bazen ekonomik temelli argümanlarla pekiştirilmiştir. Bu noktada en ufak çıkar farklılığında bozulan birlikteliği ayakta tutmak adına yeni kutup ve yeni düşman arayışı ile sonlanmaktadır. Bu bağlamda adalet ve eşitlik dağıtan mercii objektifliğini yitirecek ve kendisi bir taraf olmaya başlayacaktır ki bu adaletin köküne dinamit döşemektir. Eşitlik hususunda taraf olduğu grup içerisinde eşitliğin var olduğunu ileri sürecektir ve tarafı olduğu bu grup içinde geçerli bir söylem olacaktır ve fakat karar alıcı mercinin aynı grupta kalacağının garantisi yoktur. Öte yandan küreselleşme eğiliminde doruğa ulaşılan zamanın konjüktürü sürekli değişim ve gelişim eğiliminde olmuştur. Yani güncellenen devlet aklının güncellenen toplumsal hafıza ile uyuşmaması bazı noktalarda problemler çıkartmaktadır. Bu uyuşmazlığın temel sebebi kapital arenanın dinamikliği ve akışkanlığından kaynaklanmaktadır. Marx’ın toplum analizinde ön plana çıkan sermayenin özünde olan yaratıcı yıkım hali toplumlar içerisinde varlığını devam ettirememektedir. Bu açıdan birey için hızlı değişime uğramayan devlet idareleri adaletin yeniden dağıtımında aksaklıklar yaşamaktadır.

Diğer birliktelik oluşumunda var olan gelenek, kültür, inanç ve sosyal yaşam bu toplumun kişiler üstü ve sınıflar üstü bir temelde var olacağı için en ufak bir tehditte birliktelik içgüdüğü zenginlik kazanacak ve aynı anda savunma ve bertaraf etme mekanizması devreye girecektir bu toplumun varoluşsal yönünü hep diri tutacak birliktelik içinde ortaya çıkacak pürüzlerin gelenek, inanç ve kültür denge-denetleme mekanizması ile giderecektir. Bu doğal ve olması gerekenin sürdürülmediği bir ortamda sıkıntılar hep var

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

olacaktır. Türkiye’deki Suriyeliler, İngiltere’deki Polonyalılar, Amerika’daki Meksikalılar, Almanya’daki Türkler gibi hâkim etnik sınıf içerisinde kendisine yer bulamayan fakat yaşamsal zorunluluklar gereği bulundukları bölgede kalmaları gereken kesimler doğal birliktelik hali ile varlıklarını sürdürebilmektedirler.

Sözü edilen denge denetleme sistemi adaleti ve eşitliği hakkıyla dağıtan ‘şeydir’ olmaktadır. Tekelleşmiş bir kurum değildir vazedilen, uyulması gereken kuralların ve davranışların toplamıdır. Bir üst sınıfı değil sınıfın kendisini temsil eder. Adaletin sınıf ile bütünleşmesi devleti, bireyin refahını sağlayan erk olarak çıkartmaktadır. Tarihteki ilk toplum sözleşmelerinin ilke olarak benimsedikleri adalet, rızanın inşasını sağlayan en önemli olgu olmaktadır.

2.Yöntemsel ve Toplumsal Eksen

Ortadoğu’da yaşanan felaketler bize gösterdi ki adalet ve eşitlik kurumunun çalışmadığı yerde silahlar ve emperyalist güçler çalışır. Irakta başlayıp Suriye ile devam eden kan gölünün nereye sıçrayacağı belli olmayan bir zaman tünelinin içerisindeyiz fakat burada dikkat edilmesi gereken bir faktör vardır. İbn-i Haldun’un dediği ‘coğrafya bir kaderdir’ söylemini de hatırlayarak, “Ortadoğu ve Mezopotamya için Kürtler bir kaderdir”. Hem de önüne geçilemez bir kaderdir işte bu noktada yukarıda söz ettiğimiz birlik inşasında nasıl bir yol izlememiz gerektiğini bize hatırlatan da yine Kürtler olmaktadır. Ülkenin refahını yükselten etken katma değerli ürünlerin üretimi yada genel hatlarıyla üretimin gerçekleşmesidir. Fakat son kırk yıl içerisinde sanayi yatırımlarının on katından fazla bir oranın askeri eylem ve teçhizata yatırıldığı görülmektedir. Bu durumda üretimin önündeki en önemli şey güvenlik problemi olmaktadır. Güvenlik problemi iki kanattan çözülmesi gereken bir husus olduğunu gerek sosyoloji tarihi gerek siyaset tarihi göstermektedir. Bu açıdan askeri yöntemle çözülmesi gereken boyutun yanında sosyolojik zemininin hazırlanması gerekliliği su götürmez bir gerçek olmaktadır. Tam bu eşitlik ve adalet ilkesi devreye girmektedir.

Kürtlerin Anadolu ve komşu bölgelerde var olduğu gerçeği kırk sene önceki devletin ideolojik aygıtlarında inkârına dayanmış ve birbirini tetikleyen eyleyişler ile günümü şeklini almıştır. Bu açıdan Türkiye’deki Kürtler üzerinden değil de Ortadoğu coğrafyası bağlamında değerlendirildiğinde daha net anlaşılma durumunu içerisinde

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

barındırmaktadır. Bu açıdan söz edilen birlik mefhumunun gerçekleşmesini sağlayacak olanın adalet ve eşitlik harcıyla karımış zihinler olmaktadır. Türkiye realitesine bakıldığında, bölge halklarının selameti hususunda medyada ve sosyal hayata öne sürülen fikirler ve iddialar bölge halkları için istenen bir huzura değil kendilerini ilahi irade yerine koyup adalet dağıtmak isteyen kişi veya kurumların söz yada faaliyetleri olmaktadır. Bu tespiti ortaya çıkmasını sağlayan etken mikro anlamda Kerkük'te ortaya çıkmaktadır. Kerkük'te yaşayan Türkmenlere yakınlık duyanlar oradaki Türkmenlerin huzurunu dile getirirken Kürtlere yakınlık duyan gruplar Kerkük'te yaşayan Kürtlerin huzurunu dile getirirler ve karar veren merciler ise Kerkük'teki petrol üzerine fikirler ortaya atarlar buda bizi bu sonuca ulaştırır.

3. Sonuç

Ortadoğu'da yaşanan savaş bize gösterdi ki orada yaşayan halkların kararı ne Türkiye toplumunda nede dünya kamuoyunda söz ettiğimiz eşitlik ve adalet kavramları üzerinde yürümedi aksine bencilce ve hegemonik bir zihniyetle yorumlanmıştır. Bölge özelinde yapılan akademik araştırmaların gösterdiği unsur bölge halkaları arasındaki tarihsel geçmiş ve kültür paylaşımının yoğun olması savaş veyahut sınır gibi kavramların toplumları birbirinden uzaklaştırmasını kolaylaştırdığı yönünde olmuştur. Bu minvalde söz konusu coğrafyaların toplumsal harmanlama ile tarihsel bir yol kat etmesini sağlamak için yine adalet ve eşitlik ilkesine uzanmak gerekmektedir.

Adalet ve eşitlik kavramlarını sosyolojik zeminde hayata geçirebilmek için ırk kavramını ortadan kaldırıp 'insan' şemsiyesi altında ele almak gerekmektedir. Şeriatinin değindiği şu husus adalet ve eşitlik kavramını bize biraz daha iyi açıklamaktadır; Adalet üst tabakanın işlevselliğidir mutlak surette tek ve gerçek otoritenin ihtiyaç ve sosyal temelli dağıtımıdır. Eşitlik ise pay dağılımıdır yani her bireyin daha fazla genişletirsek her canlının doğasında var olan payı alabilmesini ifade eder. Bu anlamda Ortadoğu'daki Türkmen, Kürt ve diğer halkların inşa ettikleri habitusun toplumsal kırılmaları ortaya çıkartmaması açısından adalet ve eşitliğin hangi merciler tarafından dağıtılması gerekliliği üzerinden bir daha düşünmeye sevk etmektedir. Öte yandan yayılmacı eğilim gösteren diğer devletlerin Ortadoğu'da söz hakkını kendilerinde bulması yine dünya ölçeğinde adalet ve eşitlik ilkesinin ihlal edildiği sonucunu çıkartmaktadır.

Başvurular

- Alkan, A. (2005). *Yerel Yönetimler ve Cinsiyet*. Ankara: Dipnot yayınları.
- Althusser, L. (1989). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arlı, A. (2007). Klasik Sosyolojide Derin Revizyon: Pierre Bourdieu Sosyolojisi. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, & Ü. Tatlıcan içinde, *Ocak ve Zanaat* (s. 131-161). İstanbul: İletişim.
- Bourdieu, P. (1996). *Toplumbilim Sorunları*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2006). *Sanatın Kuralları: Yazınsal alanın Oluşumu ve Yapısı*. (K. Sevil, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayrım*. (D. Şanan, & A. Berkkurt, Çev.) Ankara: Haretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016). *Sosyoloji Meseleleri*. (F. Öztürk, B. Uçar, M. Gültekin, & A. Sümer, Çev.) Ankara: Haretik yayınları.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2014). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Castells, M. (1997). *Kent, Sınıf, İktidar*. (A. Erendil, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Çakır, S. (2011, Mayıs 7). Türkiye'de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar. *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*(23), s. 209-222.
- Demirkıran, T. (1996). Tarih Boyunca Kuşatılan Özgürlük Adaları; Kentler. *Cogito*, 17-22.
- Eraydın, A. (1988). Sermaye Birikim Sürecinde Kentler. *Değer Dergisi*, 134-153.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2006). *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*. Ankara: İsmet Matbaacılık Yayıncılık.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (M. Morali, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Kırsal Kesimde Çocukların Adalet Arayışı: Batman Gercüş Örneği

Hatun YILMAZ*

Özet: Batman ili Gercüş ilçesinde doğuştan belki de sonradan yetişen insanların aile oluşturarak belirli hak ve hukuk çerçevesinde toplumsal yaşamın ideal ya da reel olanına oluşturmaya çalışan bir takım insanlar olmuştur. Burada ailenin temel taşı olan çocukların doğru ve yanlışın süreç analizine gerek duyulmuştur. Çocuklar burada kendi sorumlulukları gereği şekil alırlar burada çocuklardaki hareket algısını ve zihni alt yapısını tespit etmeye ve tespit ederken kültürel, psikolojik ve biyolojik olarak kendilerinde oluşturdukları izleri göz önüne sermeye çalışacağım. En önemlisi de bireydeki “eşitlik”, ”sosyal dışlanma”, “eğitim sorunlarını” kendilerince oluşturulan” kalıp yargılarla” yaşayışlarını göz önüne sermeye çalışacağım. Bu araştırmada örneklemelerin, cinsiyet, yaş ve memleket dikkat edilerek kartopu yöntemi kullanılarak ikili görüşmeler yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Aile, Düzen, Öğrenilmiş çaresizlik, Toplumsal cinsiyet.

Giriş

‘İnsanların toplum denilen sosyal çevre içinde doğdukları, yaşadıkları ve öldükleri ilk çağlardan beri kabul edilen bir gerçektir. Tek tek insanlar yani bireyler geçicidir. Bunun karşısında toplum süreklidir. Topluluk içinde yaşayan insanlar her an benzerleriyle, yani birbirleriyle, bulundukları toplum içinde daha küçük topluluklarla ve topluluk oluşturarak başka topluluklarla ilişki içinde bulunurlar. Bu anlamda ortaya çıkan alt topluluklara gelen en iyi örnek ailedir. ‘ (Demirkapı ve Bilgili2017;s:3-4)

‘Her insan, bir aile içinde dünyaya gelir. Dolayısıyla bireyler, aile içinde var olurlar ve yine varlıklarını aile içinde sürdürürler. Bireyin ruh sağlığı ve beden sağlığı için aile en vazgeçilmez mekândır.’ (Yaman2012, s:81). ‘Birey ve topluluklar arasında ortaya çıkan ilişkiler, sosyal ilişkiler olarak isimlendirilir. Sosyal ilişkiler dayanışma ve çatışma şeklinde olur. Sosyal ilişkiler ancak belirli kurallar çerçevesinde sürdürülebilir.

Aksi takdirde, yani kuralsız bir hayatın varlığı anarji dediğimiz düzensizlik halini ortaya çıkarır ki, bu durum toplumun ve bireyin devamlılığın zarar verir. Toplumlarda düzenin sağlanabilmesi için bir takım kuralların ön görülmesi zorunludur.’ (Demirkapı ve Bilgili2017;s:3-4) Bu kuralların oluşabilmesinde ise adalet olmazsa olmazdır. İnsanların toplu olarak bir arada yaşamaya başlamalarından itibaren bir sosyal ihtiyaç olarak adalet aranmaya başlanmıştır. Toplumun birbiriyle anlaşabilmesinde kurallar cezalar gereklidir belli bir düzenin var olabilmesi ve sistemin kendini oluşturabilmesi gereklidir. Adalet

* Ömer Halisdemir Üniversitesi

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

benzer durumda olanlara eşit davranmaktır. Eşitlik ilkesiyle hareket ederek hak hukuka uygun olanın en iyisini yapmaya çalışır. Toplumda güvenliği ve düzeni sağlamak adaletin görevidir. Güvenliğin ve düzenin olmadığı yerde adaletten söz edilemez. Adaletin olmadığı yerde şiddet ve zulüm egemen olur. Adalet toplumsal vicdanı teskin eder. Temel hak ve hürriyetleri koruyarak insan iradesinin saygınlığını muhafaza eder. Adalet hak hukuk, özgürlük ve eşitlik gibi kavramları kapsıyor bunların oluşabilmesinde ise adaletten belli bir düzensizliğin olması gerekir ki adaletten bahsedelim

Adalet –düzen ters orantılıdır. Düzenin olduğu yerde adaletten adaletinde olduğu yerde düzenden bahsedilemez. Düzeltilecek bir şey yoktur. Belli bir düzenin eksik olduğu yerde adaletten bahsedilebilir. Fakat düzen bozulmadan adaletten bahsetmek söz konusu değildir. Bu düzende oluşturulan belli güçler vardır otorite sağlanmaya çalışılır.’ Güç bir birey yada bir grubun başka birey ya da gruba istediğini yaptırabilmesi olarak tanımlanabilir. Bunu zorlayıcı güç olarak ta ifade edebiliriz. Ancak bu gücün yalnızca bir yönüdür. Gücün ikinci yönü ise, bir birey ya da grubun başka grubun istediğini yapmaktan alıkoymaktadır. Gücün bu yönü ise engellemekten gelmektedir’. (Aybay2015, s:42) Tıpkı kadının hayattaki yeri gibi Kadın eğer oturulmuş adalete ayak uydurursa düzen sağlanır. Eğer sisteme ayak uydurmazsa düzensizlik olur ve adalet devreye girer hak arayışları başlar. Erkek egemen olduğu için Kadına yaptırmak istediği şeyleri yaptırmaya başlar. Erkek çalışan, karar alabilen ve söz sahibidir. Kadın ise uygulayan verilen kararlara ayak uydurmaya çalışan bir objedir. Bu da adaletsiz düzenin ortaya çıkmasının sebep olur.

Yerel halk uygulayan ve uygulanan sisteme istemli-istemsiz olarak ta yapmaya başlar çünkü başka çaresinin olmadığını düşünür. Sesini çıkardığı an itibariyle birilerinin yolunu keseceklerinden korku duyarlar. Gelecek olan tepki verilecek olan tepkinin kendisine büyük bir zarar olarak geri geleceğini düşünürler. Bu yüzden de öğrenilmiş eskiden beri var olan sisteme düzene uymaya devam ederler. Çocuk yavaş yavaş bir şeyleri öğrenirken bir çaresizliğe düşer ne yapacağını bilemez çözüm yollara aramaya baslar fakat içinde doğduğu teorik çevre belli bir yerden sonra önünde sınırlarının olduğu o sınırları aşarsa ceza alabileceğini vurgular. Bu dinimizde de böyledir belli bir sınıra kadar bir şeyleri sorgular eleştirirsiniz. Sınırı aştığınız zaman diliminde kırmızı çizgiyi aşar ve aslında sonucunu bildiğiniz şeylere boyun eğmek zorunda kalırsınız. Bu nerede olursa olsun aynıdır. Çocuk yalan söylememesi gerektiğini iyi bilir yada hırsızlık yolsuzluk yapmaması gerektiğini iyi bilir bunun hem dinen cezalandırılacağını hem de günlük yaşamda adalet tarafından cezalandırılacağını iyi bilir. Özgürlüğüne inandığı değer olduğu

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

için yine bunları yapmaya devam eder kendi kendine o sorumluluğu alır ve buna göre hareket etmeye devam eder. Çocuk bir şeyleri öğrendikçe daha çok çaresizliğe düşer. Gelen yeni bilgi karşılığında başka yeni bilgiyi getirir.

1.a Amaç:

Geçmişten günümüze eksik görülen ve tamamlanmak istenen ihtiyaçlar doğrultusunda hareket etmek isteyen insanlar vardır. Benim amacım onların söylemek istediklerini dile getirmek. Bir kısım insan tarafından belirlenen veya uygulanan ataerkillik ve anaerkillik hangi insanlarda kendini belirli şekilde gösteriyor? Yerel halkın belki de bir kişi doğrultusunda hareket ederek sürü şekline dönüşmüştür. Kulaktan doğma bilgilerle birçok insanın hayatını etkilemişlerdir. İnsanlar bireylerle etkileşime ve iletişime girdikçe adalet kavramına yaklaşımı değişebiliyor mu? Yerel halkın buna yaklaşımı nasıldır? . Ailede ekonomik, eğitim, evlilik, kültür ve dış çevrenin getirileri bireyi ne kadar etkileyebiliyor? bunları göz önüne sermeye çalışacağım. Birçok kişi tarafından dile getirilmek istenen duygular, düşünceler ve davranışlar belirli bir süre zarfında birçok kişi tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin derinine inmeye çalışacağım. En önemlisi de bunları dile getirirken sorunların nasıl giderilebileceği, nelerin yapılması gerektiğinin ve bu konuda ne gibi öneriler bulunduğuna değinmek amaçlar arasındadır.

1.b Problem Tanımı:

Türk toplumunda belli kesimlerde kendini oluşturan var eden sistemler vardır. Bu sistemde insanlardaki tutumlar hangi boyutta olduğu önemli bir noktadır. Bu tutumların kırsal kesimde nasıl yol aldığı ve ne şekilde geliştiği bir problem yaratıp yaratmadığı bir problem hali almıştır. Bu bireylerde kendini nasıl gösteriyor? Azınlık grubun ilişki boyutunun olumlu ve olumsuz şekilde etkileyen tutum ve davranışlar nasıl bir etki yaratıyor. Kırsal kesimde çocukların besledikleri tutumlar bu azınlık grubundan sosyal boyutta etkilenir ve buna göre şekillenir. Bunun alt yapısına baktığımızda psikolojik, biyolojik, sosyolojik olarak toplumda farklı bir yer edinmiştir. Bu farklı yerler probleme nedendir. Böyle olması dahilinde bile çözüm üretme gibi bir şans yok denecek kadar azdır.

1.c Araştırma sorunu (hipotezler):

Toplumsal gruplarda çocuklar sosyalizasyon içerisinde şekillenmeye çalışılır. Bu çalışma bütün hayatı boyunca belli rollerle kendini gösterir. Doğuştan olan statüler sizin hayatınızı önceden şekillendirebiliyor kurulmuş bir düzen ayak uydurmanız gerekiyor eğer kurulu düzene ayak uydurmazsanız sistem sekteye uğrar. Kalıp yargılar vardır siz o kalıp yargıları eleştirmeye hakkınız yok. Grupta etkin olan etkin olmayana karşı bir ayrışma

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

görüyorsunuz. Bu ayrışma çocuk tarafından farkedildiği zaman toplumun en küçüğünden başlayarak dışlanmaya başlar ve yavaş yavaş bütün çevresini ele alarak çocuğun statüsüne kişiliğine etki eder.

2.Kavramsal çerçeve

Aile: Aile, bireyin ve toplumun fonksiyonlarında en temel ögedir. Aile, bireyin yaşamında çok önemli bir yer tutan beslenme, bakım, sevgi ihtiyacı, duygusal gelişim, psikolojik gelişim, eğitim, kültürel değerleri kazanma, sağlıklı zeka gelişimini sürdürme gibi temel ihtiyaçlarını karşıladığı birincil yer ve çevredir. Aile üyeleri arasındaki ilişkiler ve aile ortamı, psikososyal yönden gelişen bireyin en çok etkileşime uğradığı yerdir. Bu ilişkiler, bireyin kendine güvenmesini, kendine ve diğer bireylere sevgi duymasını, kimlik kazanmasını, kişilik gelişimini, sosyal beceriler geliştirmesini ve topluma Adaptasyon sürecini olanaklı hale getirir Aile birliğinde, aileyi oluşturan bireyler birbirinden etkilenir.’ Aile hukuku, kişilerin aile ilişkisi kapsamındaki ilişkilerini düzenler. Anayasada aile bir toplumun temeli olarak gösterilir. Devlet ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulamasını sağlamak için gerekli tedbirleri alma ve teşkilatını kurma görevini üstlenmiştir’. (Demirkapı ve Bilgili2017;s:269)

Düzen: ‘Toplumsal yaşamda düzen; olağan (düzenli), istikrarlı ve öngörülebilir davranış biçimlerini ifade eder ve bu nedenle toplumsal düzen bir süreklilik ve hatta akla kalıcılığı getirir. Bir siyasal prensip olarak nizam, dolayısıyla; hem tehdit, şiddet ve bunların korkusundan azade olmak anlamında fiziksel güvenlik hem de sadece düzenli ve alışkın olduğumuz koşulların neden olduğu rahatlık ve istikrar anlamında psikolojik güvenliği istifa eder. Ancak nizam ya siyasal ya da tabii olan bir olgu olarak anlaşılır. Siyasal düzen bir hukuk ve ya yönetim sistemi vasıtasıyla yukarıdan empoze edilen toplumsal kontrol anlamına gelir. Bu anlamda nizam disiplin, düzenleme ve otorite fikirleri ile bağlantılıdır. Öte yandan, doğal düzen, birey ve gruplarının gönüllü ve kendiliğinden eylemi ile aşağıdan gelir. Bu anlamda nizam toplumsal ahenk ve kararlılık gibi fikirler ile bağlantılıdır’. (Heywood 2015, s:13)

Adalet:1.Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, türe.2. Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme:3. Bu işi uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşları:4. Herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk. Toplumsal ilişkileri ve davranışları, insanların eşitliği açısından değerlendiren ve kitlelerin bilinçlenmesinde önemli bir rol oynayan bir ahlak ve hukuk kategorisi.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Zamandan kopuk, genel geçerli, mutlak ve değişmez bir adalet kavramı yoktur. Bu kavramın içeriği daha çok tarihsel olarak koşullanmıştır ve belirli bir sosyo - ekonomik kuruluş' un ekonomik, politik ve toplumsal özelliklerini, çeşitli sınıfların ahlak normlarına dayanarak dile getirir. Bu nedenle insandaki adalet ve adaletsizlik tasarımları sınıfsal bir içerik taşırlar sınıf çıkarlarını dile getirir ve tarihsel olarak da değişime uğrarlar

Ataerkillik: Ataerkillik (patriarchy)sözlük anlamında (latince) pater ya da baba tarafından yönetim demektir ve aile içinde koca-baba dominantlığına, karı ve çocukların bağımlılığına işaret eder. Ancak bu terim genellikle daha genel anlamda 'erkek egemenliği' yerine kullanılır ve kadınların maruz kaldığı baskı ve sömürüye bir bütün olarak dikkati çeker. Bu bağlamda ataerkillik genel toplumsal bir sistem olarak, erkek egemenliğin aile içinde babanın dominantlığının bir göstergesi ve sonucu olduğunu ima eder.' (Heywood2015, s:217).

Toplumsal Cinsiyet: 'Toplumsal cinsiyet (gender) toplumsal rolleri ve statüleri bağlamında kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıklara işaret eder. Toplumsal cinsiyet (gender) ve cinsiyet (sex) gündelik dilde birbirlerinin yerine kullanılabiliyor olsa da sosyal ve siyasal tahlilde aralarındaki fark önemlidir. Toplumsal cinsiyet kadın ve erkek arasındaki sosyal ve kültürel farklılıklara işaret ederken cinsiyet biyolojik ve dolayısıyla ortadan kaldırılamaz farklılıklara işaret eder. Toplumsal cinsiyet böylece toplumsal bir inşadır ve genellikle 'kadınsılık' ve 'erkeksilik' stereotipi (sosyal kategorileriyle)üzerinde işlem görür.' (Heywood2015, s:309)

Toplumsal Sınıf: 'Geniş manada benzer sosyal ve iktisadi konumu paylaşan insan grubudur.' (Heywood2015, s:311) Toplumsal sınıf toplumlar veya kültürler içindeki bireyler veya gruplar arasında hiyerarşik farklılığı (veya katmanlaşmayı) ifade etmektedir. Genellikle bireyler sınıf içinde ekonomik konumlarına ve katmanlaşma sistemi içinde benzer siyasi ve ekonomik ilgilerine göre gruplaşmaktadırlar. Örneğin; ev taşıma'da siyasi sosyal ekonomi düzeyler benzer olduğu için bir yerden bir yere taşınırlar bunun çocuk üzerinde daha iyi olunacağı inanırlar.

3.Bulgular: Kırsal Kesimde Çocukların Adalet Arayışı Genel Bir Bilgi

A. Evlilik:

Ailenin genel bir bakışı bir erkek için askerden sonra evlenmesi yönündedir. Eğer erkek belli bir yaşta ailesine isyan ediyorsa daha erken de evlendirilebilir. Burada amaç erkeğin daha çok aileden kopmamasıdır. Kadın için ise okul okuyorsa okulu bittikten hemen sonra ki bazı istisnai durumlar olabiliyor okuldayken bile bahsetme söz konusu

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

olabiliyor. Bu şekilde bir yuva kurulur. Eğer kadın okumuyorsa gelen talipler kız ergenliğe girer girmez değerlendirmeye alınır. Eğer ailenin her hangi bir üyesi belli bir yaştan sonra evlenmediyse toplum bunu aileden bilir ve aileye sürekli bir şekilde psikolojik baskı uygulamaya koyulur.

B. Eğitim:

Bu gibi kurumlarda genel itibariyle Devletin ortaya koyduğu yasalar itibariyle çocuğu okula gönderiyorlar. Ya para ödememek için ya da insanlarla uğraşmamak için bazı kesimlerde okusun mezun olsun fakat çalışmasın sadece bilgi sahibi olsun diye okutulur. Erkekler genelde ticarete atılmaları için yönlendirilir belli kesimi sırf bu yüzden lise diploması dahi almıştır. Kadın için ise bazıları hiç okutulmazken okutulan kesiminde bir sınırı vardır. Bu sınır evlendikten sonra çalışmaması gerektiğine dairdir.

C.Akrabalık:

Akrabalık gibi ilişkilerde saygı, sevgi ve manevi değerler oldukça önemli görüldüğünden dolayı çocuğa daha küçük yaşta bunu aşlamaya çalışır aile örneğin; bir bireyin kardeşi istedi diye kendi kızına sormadan onu kardeşinin oğluna verebiliyor.

D.Ekonomik Durum:

Bir ailede ekonomik durum oldukça önemlidir. Maddi durum sıkıntısı çekmemek için genel de yaz tatilinde ailece mevsimlik işlere giden aileler bulunur veya çocuk okumuyorsa genelde ticarete atılır. Meslek öğrenmesi sağlanır. Geleceğe doğru adım atması sağlanır ve kendisinin evliliğe hazırlanması sağlanır.

E.Dışlanma:

Toplumsal grup kişi eğer belli statülere sahipse değer verilirmezken statüye sahip olmayanlar ise değer verildiklerini ifade ediyorlar statülü bireyler dışlandıklarını düşünmektedir. Bireylerin bilgisinden kaynaklandığından dolayı olduğu düşünülüyor.

F.İntihar:

Ailede çocuk zorlayıcı bir baskıya maruz bırakılır çocuk özgürlüğünün kendi kişisel kararların olmadığını görünce böyle bir eyleme karşı kalır ve özgürlüğünün olmadığı bir yerde kalmaktansa ölümü tercih ediyor. genel itibariyle istemedikleri bir evlilik yüzünden ve okula izin vermemeleri sonucu böyle bir eylemi gerçekleştirirler.

‘İnsan yaratılışı itibariyle mükemmel bir varlıktır. Ancak, kendini bilmeyen ve kendine hakim olamayan bir insan, ne oranda bilgiyle donatılırsa, donatılsın yine de insanlık makamına layık olamaz. Bireyin insanlık makamına ulaşabilmesi için yapması gereken ilk iş, kendini tanıması, düşüncelerini düzene sokması, sağlam bir iradeye sahip

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

olması ve bir hedefe bağlanmasıdır. Ailenin de okulunda devletinde en önemli görev ve sorumluluğu iyi insanlar yetiştirmektir.’ (Yaman2012, s:40) ‘insan tek başına değil, belli bir zaman ve yerde, birtakım sosyal ve kültürel geleneklerin egemen olduğu bir ortamda yaşar. İnsan fiziksel çevresi ile olduğu gibi toplumsal çevresi ile de sürekli bir etkileşim, karşılıklı alışveriş halindedir. (Balkış, Baymur2015;s:293)’belli bir ortamda yaşayan insanın kişiliği, içinde bulunduğu toplumun özelliklerine, gelenek ve göreneklerine göre biçimlenir. İnsan davranışları üzerinde kişinin içinde doğduğu toplumun büyük etkisi olur. Çocuk bir yandan biyolojik bakımdan olgunlaşırken, bir yandan da toplumsallaşır; yani içinde doğduğu toplumun değer yargılarını, davranış, konuşma, giyiniş biçimlerini benimseyerek o toplumun bir üyesi haline gelir. Evlenme, doğum sünnet gibi merasimler; çocuk bakımı eğlenme tarzları; başlangıçları çok eski devirlere uzanan atasözleri, hatta batıl inançlar okumuş ve okumamış insanların kişiliklerini ve günlük davranışlarını etkiler. Toplumdan gelen ve benliğimize işlemiş olan batıl inançları, okumuş olanlar bile kafalarında söküp atmakta zorluk çekerler’ (Balkış, Baymur2015;s:293-294) ‘Ailenin içinde sağlıklı, huzurlu ve kalıcı bir iletişim kurabilmek için gerekli olan değerlerden biriside anlayıştır. Nitekim günümüzde aile içi iletişimde en önemli sıkıntıların başında karşılıklı anlayış eksikliğinden gelmektedir. Birey, aile ve toplum için önem arz eden ve mutlaka kazanılması gereken bir değer olan anlayış, aile içi sağlıklı iletişimin zorunlu şartlarından biridir.’ (Yaman2012, s:103) ‘Ailelerde, ebeveynlerin en değerli varlıkları yetiştirdikleri çocuklardır. Çocukların da en önemli güç kaynakları aileleridir. Dolayısıyla, aile herkes için hem güvence, hem güç kaynağı, hem de değer merkezidir.’ (Yaman2012, s:129 Aile içinde bireyler belli haklara sahiptir.

‘Hobbes’a göre “hak “ve “yasa” kavramları tıpkı “özgürlük ve yükümlülük” gibi kendi içlerinde karşıt savlardır. İnsanın doğal hakkı, yani temel bireysel özgürlüğü kendi içinde sınırsızdır. Ancak aynı zamanda bu hak kendi kendini yıkar, zira her bir hak “herkesin herkese karşı savaşı “içinde bütün diğer hakları ihlal eder ve bu koşullarda kişinin hayatı her zaman tehdit altındadır. Birey her şeyden önce kendini korumaya çalıştığı için de bu durum tahammül edilmez bir çelişkiye yol açar.’ (Tuncel ve gülenç 2013, s:241)örneğin; bir kadın istemediği bir evlilik olduğu durumda kendi özgürlüğünü kullanmaya kalktığı zaman bunun getireceği sonuçlara da katlanmak zorunda kalıyor. Bu toplumda daha çok ataerkillik mevcut olduğu için erkek babanın dediğinden çıkamazken kadın eşinin dediğinin altında her şeye boyun eğerek yaşamını sürdürmeye çalışır anne kızının iyiliğini düşünerek evlenmesini ister çünkü; gelen adayın ekonomik durumuna

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

bakılarak ya da hangi aileden olduğuna bakılarak kız evlendirilir. Evlenme süreçlerine baktığımızda görücü usulü genel olarak olduğunu görürüz çok nadiren severek evlilik yapan bireyler gördük. Nişanlanma bir hafta içerisinde olurken en geç bir ay düğünler çok bekletilmeden o da bir ay yada iki ay içerisinde oluyor. Bu evlilik biçiminde kadının mutlu olması pekte önemli değildir. Rahat bir hayatı varsa refah maddi sıkıntısı yoksa hiçbir şeyden şikayet etmemesi gerektiği düşünülür. Kadın kendi özgürlüğünü istediği zaman koşulların altında hareket sergilediği için şiddete maruz kalıyor. Bu duruma Aile göz yumuluyor. Örneğin; bir kadın şunu dile getirir çocuk yaşta kendisinin evlendiğini kızının da evlenmesinde hiçbir sakıncanın olmadığını dile getirmişti ve okul gibi kurum da kendisinin de okumadığının onun da okumasına gerek olmadığını dile getirmişti. Olayı anlamaya çalışmadan kadını suçlayabiliyorlar genel yargıları” kocandır severde döver de sevdiği için yapıyor deniliyor”. Boşanma gibi şansları çok azdır. Boşanan bireyler baba evine geldiğinde toplum kadına çok farklı bakar ve erkeklerin kafasını karıştırmaması diye kadına uygun yeni bir eş adayı aranır burada evlenmiş, belli bir yaş almış dul bireyler göze çarpar. Toplumsal statik toplumsal dinamiği belirliyor. hak yasa denilen kavramlar işte burada kopukluğa sebebiyet vermeye başlıyor. Burada aslında Marx’a bakılırsa: ‘ Marx’ın ahlaki perspektifi özgürlük, insan topluluğu ve kendini gerçekleştirme kapsar: Kişinin hayatı üzerinde dış müdahalelerin olmamasını, hayatını etkileyen toplumsal karar oluşturma süreçlerine katılım hakkını ve kendini gerçekleştirme araçlarına ulaşabilme hakkına sahip olmayı içerir. Marx bunların azamileştirilmesi ve eşit dağıtımının gerektiğini söyler’

Adalet erkekte te farklı bir şekil de görülür adil diye gördükleri algıladıkları şeylerden biriside evlilikteki eş seçiminde ailenin onayı alınmış kişiler olması gerektiğidir. Daha çok sosyal ve ekonomisi nerdeyse birbirine benzer ailelerden kız istenir. Erkek askerden ya hemen sonra ya da askere gitmeden başı bağlanır. Burada ki amacına bakıldığında erkeğin oturtulmuş kalıpsal var olan düzene bağlı olarak hareket etmesi sağlanır. Bu sağlanır ki gelecek nesillerin de bu sistemden devam etmesi hak diye gördükleri şey aslında bireysel farklılığın fonksiyonel olduğu parça bütün şeklinde gelir. Geçmişten günümüze kadar babadan oğula varlığını korur ataerki olarak baktığımız şey biyolojik eşitsizliğe toplumsal eşitsizliğe denk getirir. Düzen korunması için babadan oğula düzen sağlanır bu ekonomik ve sosyal olaraktan kendini gösterir. Baba kendi otoritesini oğlunun üzerinde kurarken oğlu da hem gelecek nesil üzerinden hem de eşi üzerinden otoritesini kurar. Eğitim konusunda da belli bir yaştan sonra erkeklerin okulu bıraktığı

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

görüldür. Babaya daha çok yardım etmeye yönelik gider erkek ve belli bir birikim yapmaya çalışır. Güç otorite babada olduğu için ve örnek olarak alındığı için toplumda saygı gördüğü için erkek te babası gibi olmak ister babasının takındığı tutum ve davranışı erkekte kendi ailesinde kurmaya yönelik gider. Burada da adaletsiz sosyalleşme görüldür kurulu var olana düzene uyuluyor. Kendi özgürlüğüyle verilen her hangi bir konuda kararlar çok azdır.

Ailenin temel taşı olan çocuğa baktığımızda kültür değerlerini olumlu olumsuz olarak kalıtsal olarak değil öğrenme sonucu elde eder. Öğrenilmiş çaresizliğe denk gelir. Kültürü benimser var olan geçmişten günümüze kadar kültürel perspektif kazanarak gelmiştir. Sosyal yaşama biçimi gelenek ve görenekleri, insanların psikolojik biyolojik özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre ne kadar şekil alırsa çocuğun gelecek ile ilgili toplumla başarılı ve mutlu bir hayat sürebilir. Çocuğun eline kalem vermektense işe girmesi bir an önce ticarete atılmasını isteyen bir zihniyet gelecek nesillerin belli statüye sahiplenmesinin önünü keser. Aynı zamanda sorumlulukları gereği hareket etmesini sağlamaya çalışırlar. çocuk belli bir bilgiyi sorgularsa ya özgür olma isteğinin belirdiğinin ya da o sorumluluğa erişebileceğini göstermeye çalışır. Düzene ayak uydurduğu zaman mutlu olacak. Otoriteye boyun eğme mutluluğu beraberinde getirir.

Sonuç

Sonuç olarak, çocuklar kırsal kesimde kendi özgürlüğü kısıtlanan bir obje halini almıştır fakat bunu alırken sadece o kısıtlamaya maruz kalmaz ailenin diğer üyeleri de buna maruz bırakılmıştır. Sorunun çözümü, kırsal kesimdeki insanların bilinçlendirilmesi yönünde olmalıdır. Önemli olan bu insanların refahının yanında mutlu olabilmeleridir. toplumsal grubun bireyin özgürlüğüne karışmaması gerekir

Kaynakça

- Bilgili ve Demirkapı, F.E (2017), Hukukun Temel Kavramları, Bursa: ezgi matbaası
Heywood, Andrew (2015), Siyasetin Temel Kavramları, Ankara: Tarcan Matbaası
Aybay, Ahmet (2015), Eğitim Politikası, Ankara: Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaacılık
Yaman, Ertuğrul (2012), Değerler Eğitimi, Ankara: Akçağ Yayınları
Balkış - Baymur (2015), Genel Psikoloji, İstanbul: İnkılap kitapevi ve ticaret AŞ
Tuncel ve Gülenç (2013), Siyaset Felsefesi Tarihi, Ankara: Doğu Batı yayınları
<https://www.bing.com/search?PC=WCUG&FORM=WCUGDF&q=aile>
<https://www.bing.com/search?q=adalet+nedir&q=HS&pq=adalet&sk=HS2&sc=8-6&cvid=4C1B51A400DF4434877570897F6846E6&FORM=QBRE&sp=3>

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

<https://www.bing.com/search?q=adalet+nedir+k%c4%b1saca+bilgi&FORM=QSRE1>

[https://www.bing.com/search?PC=WCUG&FORM=WCUGDF&q=TOPLUMSAL+SINIF
&conversationid=](https://www.bing.com/search?PC=WCUG&FORM=WCUGDF&q=TOPLUMSAL+SINIF&conversationid=)

[https://www.bing.com/search?PC=WCUG&FORM=WCUGDF&q=marksist+adalet+bak
%C4%B1%C5%9F+a%C3%A7%C4%B1lar%C4%B1&conversationid=](https://www.bing.com/search?PC=WCUG&FORM=WCUGDF&q=marksist+adalet+bak%C4%B1%C5%9F+a%C3%A7%C4%B1lar%C4%B1&conversationid=)

[https://www.bing.com/search?PC=WCUG&FORM=WCUGDF&q=adalet+d%C3%BCzen
+ili%C5%9Fkisi&conversationid=](https://www.bing.com/search?PC=WCUG&FORM=WCUGDF&q=adalet+d%C3%BCzen+ili%C5%9Fkisi&conversationid=)

[https://www.bing.com/search?PC=WCUG&q=adalet+d%c3%bczen+ili%c5%9fkisi&conv
ersationid=&first=11&FORM=PERE](https://www.bing.com/search?PC=WCUG&q=adalet+d%c3%bczen+ili%c5%9fkisi&conversationid=&first=11&FORM=PERE)

Alevi-Bektaşî Adalet Sistemi: Düşkûnlük

Feyyaz OĞLAKÇI*

Özet: Alevilik-Bektaşîlik İslam heterodoksisin de önemli bir yere sahiptir. Tarihsel birtakım gelişmeler Alevi-Bektaşîleri kendi hukuk sistemlerini oluşturmaya yöneltmiştir. Resmi devlet otoritesinin dışında çok ciddi müeyyideleri olan yeni bir yargı sistemi oluşturmuşlardır. Bu oluşan sisteme “düşkûnlük” ismini vermektedirler. Düşkûnlük kurumu Alevi-Bektaşî toplumun ahlaki yapısını koruyan ve adaleti sağlayan güçlü bir mekanizmadır. Toplumun ahlaki yapısını bozacak suçları işleyenlere, Alevi-Bektaşî erkânında ceza verilir ve düşkün ilan edilir. Cinayet, zina, livatâ, hırsızlık ve herhangi bir suçu olmadan karısını boşamak gibi suçlardan birini işleyen kimseler için yargı cemi yapılır ve suçlarına göre ceza verilir. Bu cezalar ekonomik, psikolojik ve toplumsal cezalardır. Eğer pişman olması ve af dilemesi sonucunda tekrar Alevi hukuku devreye girer ve bazı ritüeller sonunda affedilebilir. Bazı suçlar kesinlikle affedilmez. Bu denli toplumdan uzaklaştırılan insan, aile veya gruplar başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Göç ettikleri yerlerde işledikleri suçu ve Alevi kimliklerini gizleyerek zamanla Sünni olmuşlardır.

Anahtar kelimeler: Alevilik, Bektaşîlik, düşkûnlük, erkân, adalet, hukuk, cem

Giriş

Bektaşî ve Alevilerde “*eline-diline-beline hâkim olma*” sözü ahlak ve hukuk esaslarından en önemlilerindendir. “Edeb” kelimesi, Arap alfabesiyle yazılışına göre, bu üç sözcüğün baş harflerinden oluşmaktadır. İkrar töreninde bele bağlanan yünden örülme tiğ-bend denilen kuşağa üç düğüm vurulur. Bunlar; Allah-Muhammed-Ali’yi simgelediği gibi eline-diline-beline hâkim olmanın da simgesidir.¹

Eline-diline-beline sahip olmak ilkesinin Alevilerde genelde İslam ahlakı bakımından, özelde tasavvuftaki çerçevesinden bir vurguyla ele alındığı görülmektedir. Alevi toplumlarda, tasavvuf tarikatlarından farklı olarak her birey aynı zamanda tarikatın bir üyesi olarak görülmüş, toplum üyelerinin sosyal hayatlarında uymak zorunda oldukları kurallar sınıfına sokulmuştur. Kapalı toplum yapısında hayatını devam ettiren bireyler için bu kurallar, o yapıda yaşayabilmenin

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi Bölümü Sosyal

¹ Bedri Noyan, *Bektaşîlik-Alevilik Nedir?* Ankara 1987, s. 84

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

şartı olarak görülmüş, dolayısıyla söz konusu kurallar çiğnendiği zaman bu kuralı çiğneyen kişi düşkün ilan edilerek toplumdan dışlanmıştır.²

Alevi-Bektaşî gelenekte ahlak ve ahlaki yapı çok önemlidir. Aleviler bu ahlaki yapıyı korumak ve devamlılığını sağlamak için çeşitli kurallar ve bu kurallara uymayanlara da çeşitli müeyyideler belirlemişlerdir. Belirlenen bu müeyyideler İslam ahlakından farklı şeyler değildir. Buradaki farklılık resmi otoriteye karşı olan bir farklılıktır. Aleviler toplumda huzursuzluk çıkaran birisini resmi otoriteye değil de kendilerinin otorite olarak kabul ettiği dedeye bildirmişlerdir. Dede de düşkünlük cemi denilen cemde toplumun huzurunu bozan insanları yargılamıştır.

Alevi topluluklarının hukuk sistemi olan düşkünlük kurumu resmi hukukun dışında oluşmuş, geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktarılan bir örf hukukudur. Bu hukuk eski ve sürekli. Bu hukukun bağlayıcı ve zorunlu olduğuna dair genel bir inanç vardır. Bu nedenle düşkünlük kurumu hukuku grubun tüm üyelerine, zengin-yoksul, genç-yaslı, kadın-erkek, mürşit-mürit, ayrımı olmaksızın uygulanır.³

Düşkünlük nedir?

Alevi-Bektaşî inancına göre büyük günah sayılan, dine, inanca, yola, kula karşı yapılan hatalı ve gelenek göreneklere aykırı davranışlarından (cinayet, zina, livata, hırsızlık, suçsuz karısını boşama vb.) dolayı pir ve toplum tarafından cezalandırılarak toplumdan soyutlanmaktadır. Düşkün, suçunun derecesine göre ceza almaktadır. Düşkünlük zamanla kalkabilir. Yani tekrar tarikata kabul edilebilir.⁴ Düşkünlük sürekli değildir. Zaman sonra kalkabilir veya kaldırılabilir. Düşkünlüğün kaldırılması için yapılan yargılama törenine **Mürüvvet meydanı** denir. Düşkün, mürüvvet meydanına getirilirken meydan eşiğine baş koyar ve mürşitten barışıklık sağlamasını diler. Mürşidin hakemliğinde yapılan yargılamada temel alınan ölçüt suçlunun düzelmesi ve toplumunda kişiyi düzelmiş kabul etmesidir. Mürşidin düşkün ilan ettiği kişiyi yine kendisi kaldırabilir, kendisi yoksa aynı ocağa bağlı başka bir mürşit kaldırabilir.⁵

Alevi-Bektaşîlik inanç sistemi içerisindeki temel kurumlardan biri olan düşkünlük, suçların önlenmesinde, toplumsal düzenin sağlanmasında, bireylerin tutum ve davranışlarına bazı sınırlamalar ve düzenlemelerin getirilmesinde etkili bir kontrol

² Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara okulu yay, Ankara 2015, s.370

³ Hüseyin Bal, *Alevi İslam Yolu*, Cem vakfı yay, İstanbul 2004, s.70

⁴ Ahmet Günşen, "Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektaşîlik Erkan ve Deyimlerine Bir Bakış", *Türkoloji Araştırmaları* 2007, Cilt II, Sayı II, S.338

⁵ Lütfi Kaleli, *Bin bir Çiçek Mozaiki Alevilik*, Can yay., İstanbul 2008, s.273

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

mekanizması olduğu görülmektedir. Düşkünlük, Alevi-Bektaşî çevrelerin asırlardır Anadolu'da yaşattığı önemli bir geleneksel kurum özelliği taşımaktadır. İçeriği ölçüde ahlaki bir özelliğe sahiptir ve her şeyden önce genel ahlak anlayış ve toplum içinde yerleşmesini, bireylerin toplumsallaşmasını amaçlamaktadır.⁶

Alevilik-Bektaşîlik inancına göre; dünya işleri dünyada çözümlenir. Kişi olan borcunu ödeyemeden ölse bile, bu yalnızca onun sorunudur. Dünya işleri kapsamında kul borcunu ödemek bir Alevi-Bektaşî için temel koşuldur. Bu koşulu yerine getiremeyen yargılanıp düşkün ilan edilir ve toplumdan dışlanır. Bu nedenle kul borcu olanlar asla ceme alınmaz.⁷ Düşkün edilen dünyaya ve bu dünyanın tek geçerli gerçek olarak kabul ettiği koşullarına teslim edilmektedir.⁸ Düşkün ilan edilmek çok basit bir şey olarak algılanmamalıdır. Düşkün ilan edilen kişi toplumdan tamamen dışlanır. Bu dışlama insanın aidiyet duygusunu da zedelemektedir. Zamanla bu aidiyet duygusu zedelenen insanlarda sünnileşme dahi görülmektedir. Dışlandıkları toplumlarda barınamayan insanlar başka yerlere göç etmişlerdir. Gittikleri yerlerde düşkün olduklarını, işledikleri suçu ve hatta alevi kimliklerini saklamışlardır. Zamanla bulundukları topluluklarla kaynaşarak örf, adet ve geleneklerini benimsemişlerdir. Hatta sünnileşmişlerdir.⁹

Bu yargılama sistemi, Alevilik-Bektaşîlik inancını diğer inanç sistemlerinden ayıran önemli bir özelliktir. Resmi hukuk sistemini kabul etmeyen Aleviler-Bektaşîler için cemler, Osmanlılar döneminde halk mahkemeleri gibi çalışmıştır. Aleviler-Bektaşîler hiçbir zaman Osmanlının mahkemelerine gitmedi. Bu yola başvuran bir Alevi-Bektaşî düşkün ilan edildi. Ve toplumdan dışlandı. Alevilik- Bektaşîlikte cem dinsel nitelikli bir toplantı tören olmanın yanında hem ruhen yenilenme hem de toplumsal ve bireysel sorgulanma yeri olmuştur. Böylece sorunların kendi içinde çözülmesi yoluna gidilmiştir.¹⁰ Bu sistemi günah çıkarma ve aforoz olarak görenler olsa da çok sağlıklı bir yaklaşım olduğunu düşünmüyoruz. Çünkü otorite olan dede veya mürşit günah affetmesi söz konusu değildir. Toplumun düzeni ve ahlakı için birtakım yaptırımlar almaktadır.

⁶ Ali Albayrak, "Alevi-Bektaşî Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme", Sufi Araştırmaları Dergisi, cilt VI, sayı: XII 2015 s.33

⁷ Abdulkaki Bakır, *Alevilikte Erkan ve Düşkünlük*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2009, s. 84

⁸ Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Mülkiyeliler birliği vakfı yay., Ankara 1996, s.85

⁹ Cenksu Üçer, "Türk Boylarının Aleviliği ve Sünniliği Üzerine Bazı Düşünceler"., Ondokuzmayıs üniversitesi İlahiyat dergisi, Ceylan Ofset yay., Sayı: 20-21, Samsun 2005, S.263-364

¹⁰ Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevilik ve Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*, Kaynak yay, İstanbul 2005, s.204.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Düşkünlük hukukunun oluşmasında tarihsel iki faktörün rol oynadığını düşünmekteyiz. Bunlardan birisi Osmanlı döneminde önemli siyasi olaylara sebep olan Erdebil tekkesidir. Erdebil tekkesi ilk başlarda sünni bir hareket olmuştur. Bu sünni sünni harekete zamanla içinde ehli beyt sevgisi olan Türkmenlerde katılmış hatta Osmanlı Osmanlı devleti irşat faaliyetleri yürüten Erdebil ocağına Bursa'dan yardımlar göndermiştir.¹¹ Daha sonraları Erdebil ocağının şii çizgiye kayması, Osmanlı devleti içinde isyanlara karışmaları sonucunda Osmanlı-Erdebil (Safevi) mücadelesine dönüşmüştür. Kaldı ki Osmanlı da ilk başlarda Erdebil ocağına çerağ ödeneği adı altında yardımlar yapmıştır.¹² Bu iktidar kavgasında Anadolu erenler geleneğine mensup, İslam tasavvufunun bir parçası olan Alevi Türkmenleri içine kapanmıştır. Bu içe kapanma alevi toplumlarının bütün sosyal yaşamına etki etmiştir. Sosyal yaşamları farklılaşınca bu farklılaşmayı diğerlerine anlatmamak, sır tutmak önemli bir ritüel olmuştur. Hatta sırrını ifşa eden düşkün ilan edilmiştir.¹³ İçe kapanıklık zamanla düşkünlük sistemini ortaya çıkarmıştır.

Diğer önemli sebebi ise tasavvuf geleneğinden gelen düşüncedir. Alevi- Bektaşî geleneği İslam tasavvufundan ayrı düşünemeyiz. Hacı Bektaşî Veli'nin "Makalat" isimli eseri incelendiğinde bunu rahatlıkla görmekteyiz.¹⁴ Alevi cemlerinde yapılan zikirle, okunan dualara, nefis terbiyesine, ahlaki yaklaşımlarına bakıldığında Aleviliğin İslam tasavvuf anlayışının önemli bir parçası olduğunu görmekteyiz.

Aleviler, düşkünlüğün Alevi toplumunun siyasal düzenle çatışması ve bir türlü barışamaması sonucu kendi içinde toplum huzuru ve salahiyetini sağlamak için geleneklerine dayalı olarak oluşturdukları bir kontrol sistemi olduğunu söylemektedirler. Alevilere göre, Alevi toplumu Yavuz Sultan Selim'den sonra Osmanlı siyasi otoritesiyle ters düştüğü için Osmanlı kadılarına ve onların uyguladıkları hukuka olan inançlarını yitirmiş, kendi içlerine kapanarak sorunlarını kendi aralarında çözmek için birtakım mekanizmalar meydana getirmişlerdir.¹⁵

¹¹ Mustafa Ekinci, Erdebil Tekkesinin Kuruluşu, Gelişmesi ve Anadolu'daki Dini ve Siyasi Faaliyetleri, (Doktora Tezi), Şanlıurfa 1997, s.53

¹² Tahsin Yazıcı, "Safeviler" İ.A., C. X, S.53; Kamuran Gürün, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Bilgi yay., İstanbul 1984, s.596

¹³ Salih Gökçe, Ataköy(Kızıldere) Beldesi, 1950 doğumlu, ilkökul mezunu

¹⁴ Geniş bilgi için bakınız: Hacı Bektaşî Veli, *Makâlât*, Esat Coşan'ın tenkitli basımından sadeleştiren Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1990

¹⁵ İlhan Selçuk, Gencay Şaylan, Şenay Kalkan, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Yön yay, İstanbul, 1994, s.261.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Ergenlik çağına giren her birey, bazı istisnalar hariç, hukuki sorumluluk altına girer ve tasarruf hakkına haiz olur. Alevi-Bektaşî hukuk sistemine göre ergenlik çağı diyebileceğimiz yaş haddi ikrara dayanır. Yani ergenlik, kişinin yola girmesidir. Bir Alevinin, ikrar vermek suretiyle buluğ çağına geldiğini topluma ilan etmesi, yola uyma zorunluluğunun da meydana geldiği anlamına gelir. Alevi Bektaşî hukukunda buluğun ölçüsü ikrardır.¹⁶ İkrar vermek demek bir çeşit ahitleşmektir. Her bir can ahdinin gereğini ve sorumluluğunu yerine getirmek zorundadır.

Düşkünlük dar kurumunun işletilmesinin sonucu olarak doğar. Dara durup, görülmeden hiç kimse düşkün ilan edilmez. Yalnız Alevilikteki dar ile Bektaşilikteki ayırmakta yarar vardır. Dar Bektaşilikte üyelerini tekke büyüklerinin oluşturduğu cem mahkemesi iken; Alevilikte görgü cemleri gereği ayrı bir dar heyetine gerek duyulmamıştır. Her evli ve musahibi olan kişi belirli aralıklarla dede huzuruna çıkarak görülmek ve cem erenlerinde rıza almak zorundadır.¹⁷

Alevilik-Bektaşilikte yola giren herkesin neler yapıp neler yapamayacakları, görgü, musahip gibi cemlerde, dede, talip ve baba tarafından belirtilir. Tarikata giren kişilerden bu konuda ikrar alınır.¹⁸ İkrar töreni tövbe ile baslar. Kişi tövbe ettikten sonra, mürşidin ona yapacağı telkin, yani vereceği öğütler dairesinde hareket etmeye ikrar verir, söz verir, and içer. ikrar veren kişi artık bu ahlaki ve hukuki kurallara saygı gösterecek, zerre kadar bunlardan sapmayacaktır.¹⁹

Tören başlangıcında öğütler verilmeden önce kişi “Bu yol güçtür, Ateşten gömlektir giyilmez, demirden leblebidir çiğnenmez, kıldan ince köprüdür geçilmez, kılıçtan keskindir dayanılmaz, demirden yaydır çekilmez. Gelme, gelme! Dönme, dönme! Gelenin malı, dönenin canı...” diye uyarılmıştır.²⁰ İkrar veren kişi ahdini yapmış bu yola girmiş kabul edilir. Eğer bu yolun kurallarına uymaz ve fevri davranırsa hemen yargılanır ve cezai yaptırımlar uygulanır.

¹⁶ Hasan Yıldız, “Alevi Bektaşilerde hukuk düzeni”, *Türk/Folklor Dergisi*, yıl 2002, sayı 30, s.183

¹⁷ Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, s.85

¹⁸ Seyit Derviş Tur, *Erkânname: Aleviliğin İslam’da yeri ve Erkânları*, Can yay, İstanbul 2002, s. 472-486.

¹⁹ Abdülbaki Bakır, *Alevilikte Erkan ve Düşkünlük*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2009, s. 77

²⁰ Noyan, Bedri, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, cilt. VII, Ardıç yay., Ankara 2006, s.571-572.

Düşkünlüğe Sebep Olan Suçlar ve Cezaları

Düşkünlük, Alevi-Bektaşilerde gruba üye olmuş bireyin grubun değer ve normlarına muhalif davranması ve bunda ısrar etmesiyle gruptan ihraç edilmesi durumudur. Birey, üyesi olduğu grubun tüm maddi ve manevi değerlerine istisnasız uymak uymak zorundadır. Eğer muhalif olur ve bu durumunu sürdürürse gruptan uzaklaştırılır. Hiç kimse onunla konuşmaz, selam alıp vermez. Sosyal bir yaptırım olan bu ceza grup üyesi için anlamlı ve yükü oldukça ağırdır. Bir noktada bireyin grup için yok sayılması anlamına gelmektedir.²¹ Düşkünlük cezasının Alevi-Bektaşî topluluklarında toplumu düzenleme işlevini yerine getirdiği söylenebilir. Bireyler böylesine ağır bir cezayı göze alamamakta, toplumdan ayrı yaşamaya cesaret edememektedirler.²²

Alevi Dede babası Bedri Noyan, suçları; küçük, büyük ve orta günahlar diye kategorize ederek şöyle açıklamıştır:

Küçük Suçlar: Talibin yol içinde olup biteni yol dışında olanın yanında konuşması, Mürşidinden izinsiz bir iş yapması, halktan kişiler tarafından bir söz işitmesi vb.dir. Küçük günah olarak isimlendirilen bu suçlar az tarik ve az tercümanla cezalandırılır. Kendisi suçunu ele alıp mürüvvet derse; ona birkaç öğüt verip, cemiyet erenleri de onun suçundan geçip, özür ve niyazını kabul etmelidir. Kendisi gelmez de gözcü tutup ele verir ise, kendisi de yola boyun verir ise sitem sürüp üç erkân (üç sopa) ve tercüman da alınır.

Orta Derecede Suçlar: Bir kişinin bir suç işlemesi halkın gözüne değse, halk içinde eksik bir yol göstermiş olsa, yabancı bir kimseye el kaldırmış, bir kimseye kibir, kin ve garaz etmiş, eliyle koymadığını almış, gözüyle görmediğini görmüş gibi söylemiş, bir kimseye zarar vermiş olsa bu ve benzeri suçlar günah-ı mutavassıt yani orta dereceli suçlar kategorisinde değerlendirilir. Orta dereceli olarak isimlendirilen bu gibi suçlarda, tarik ve tercüman miktarı artar. Bunları işleyen talip kendi günahlarını darda durup peymançeye geçip (yani niyaz duruşu alıp) yola boyun vererek “mürüvvet!” diyerek ele verirse sitem sürülüp, beş tarik vurulur, tercüman da alınır.

Büyük Günahlar (Günah-ı Kebair): Kişi Mürşidinden destursuz gizlenmiş olsa, rehberinden ve musahip kardeşinden izinsiz bir iş etmiş olsa, musahibinin evine, malına zarar verici olup onları örtücü, koruyucu olmazsa, musahip evine, eli uzunluk etmiş, yol sırrını açmış, mürşit gözünden düşmüş, musahibinin gönlünü kırmış, yola gelip dönmüş ve

²¹ Ramazan Uçar, *Sosyolojik Açıdan Alevilik-Bektaşilik*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2006, s.40

²² Mehmet Eröz, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1977, s.144-145

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

tekrar meydana gelmiş olsa bunlar büyük suçlardan sayılır. Büyük suçlu yola boyun verip, peymançe'de darda durup (yani niyaz ederek meydan odası ortasında durup) mürüvvet dileyerek yüzünü yere sürerse ona kırk tarik vurulur. Eğer mürşit kırktan geçerse “on iki tarik” vurulur. Bunun hiçbirini bağışlamak erkân değildir. Ayrıca tercüman olarak bir kurban tığlattırılır.²³

Bazı yanlış evlilikler de düşkünlük sebebidir. Talibi ile veya alevi olmayan biriyle evlenen dede düşkün sayılır.²⁴ Bu bazı bölgelerde uygulanmamaktadır. Özellikle alevi-sünni karışık yaşayan yerlerde uygulanmamaktadır. Tokat'ın Almus ilçesinin Ataköy (Kızıldere) köyü bunlardan birisidir.²⁵

Alevi dedesi Ali Haydar Celasun, düşkünlük ve diğer ceza gerektiren durumlar hakkında şu bilgileri verip, Alevilerin polise, mahkemeye avukata gitmeden bugün bile davalarını nasıl çözdüklerine dair örnekler veriyor: Küfürbaz suçlu: iki cem boyu cemden ihraç edilir. Üçüncü cemde suçlu bir kurban kestikten sonra suçu kalkar ve karşı tarafa yarım maaşını verir. Borçlu: üç cem boyu ceme alınmaz. Borcu bir misli fazla öder. Ve cem de iki kurban keser. Dayak/tokat atma, ya da yaralama durumlarında suçlu: üç yıl kimseyle konuşturulmaz, üç yıl cemlere giremez, üç maaşını karşı tarafa öder, yedi kurban keser. Bunları gerçekleştirdiğinde düşkünlüğü kalkar. İftira atma gibi durumlarda suçlu: Kimseyle konuşturulmaz, iki yıl cemlere giremez, iki aylık maaşını verir, cemde beş kurban keser. Bu durumlardan sonra düşkünlüğü kalkar. Kovulma gerektiren suçlar: Zina, cinayet (sebepe ne olursa olsun.), toplumu satmak, yakınlarını satmak, Bele-dile sahip olmamak, her türden ırkçı olmak, devleti vatanı satmak.²⁶

Düşkünlük suçları her yerde aynı uygulanmaz. Bölgelere göre farklılık gösterebilir. Hırsızlıkta: Üç ay düşkünlük cezası verilir. Hırsızlık hakkında üç defaya kadar ocak dedesinin vereceği cezalar vardır. Daha fazla tekrarında seyahat verilir. Yani sürgün edilir. Yedinci defa hırsızlık ederse, sakalı, bıyığı kesilerek, (sakalı ve bıyığı çalınarak) bir daha dönmek üzere sürgün edilir. Yine çalınanın iki katı ödenir.

Adam öldürmek: Adam öldürmek büyük suçlardandır. Çok seyrek karşılaşılan bir durumdur. Özellikle öldürülen kendi yol kardeşlerinden biri ise bu

²³ Noyan, Bedri, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, s.576-577

²⁴ Lütfi Kaleli, *Bin bir Çiçek Mozağı Alevilik*, s.331

²⁵ Salih Gökçe, Ataköy(Kızıldere) Beldesi, 1950 doğumlu, ilkokul mezunu

²⁶ Ali Haydar Celasun, *Alevilikte Cem*, Alev yay., İstanbul 1993, s. 76-77.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

daha da büyük bir suçtur. Alevilerden birini öldürene lanet edilir. Ve aralarında işi görülür. Ancak buna imkân olmadığı hallerde resmi makamlara haber verilir. Bu son çaredir ve mekruh sayılır. Bilmeyerek ve kaza ile öldürme olaylarında, ölenin ailesinin bir ödeme alması ve suçluyu bağışlaması yetkisi asıl mürşide, Pire verilmiştir. Adam öldüren ancak üç yıl sonra mürüvvet meydanı hakkına kavuşabilir. Buna da ancak pir ocağı izin verebilir. Suçlunun cezası gereği üç yılı köyde sürgünde geçer, kan pahasını da ocağın kestireceği kadar öder. Tekrarında ortadan kaybolsun denilir.

Yalan söylemek: Yüz bir gün düşkün kalır. Mürüvvet meydanı masrafını görür. Ve çift kurban tığlanır. Zina isleyen: Bir yıl üç gün sürgün cezası verilir. Dönüşünde davacının rızasını alması şarttır. Yoksa evlenmeğe mecburdur. Zina eden evli ise karısı da davacı olabilir. Tekrarında ve büyük zina suçlarında ortadan kaybolsun denir. Sırları açıklayan: Dört yıl baş okuttuktan sonra ancak meydana alınabilir. Meydanda dara durulup bu fakirden ağrınmış incinmiş can kardeş varsa dile gelsin, bile selsin, hakkını istesin diye yapılır. Mürşit kendisinden bir şikâyeti olan var mı? diye sorar. Yoksa tacını ve tığbendini (kuşağını) yeniden tekbir getirerek giydirip kuşatır. Böylece temize çıkar. Bu tören genel olarak Muharrem mateminden çıkılınca, on iki Muharrem günü akşamı başlar ve ay sonuna kadar sürer. Bunun dışında da yapılabilir. Bu cezalar ancak Mürşidin ölçümü ile olur. Mürşidin daha celalli veya daha imtiyazlı olmasına göre dergâhtan dergâha değişebilir.²⁷

Rıza Yetişen, Tahtacı aşiretlerin; adet, gelenek ve göreneklerini anlatırken toplumda işlenen suçlar ve cezaları hakkında bilgiler vermektedir. Buradaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Alevi topluluklar arasında kesinleşmiş sabit bir ceza söz konusu değildir. Yerine zamanına göre ve suçun algılanış biçimine göre farklı cezalarla karşılaşabilmektedir.²⁸

Düşkünlükte Yargı Süreci

Düşkünlük hukukunu günümüz yargı hukuku gibi düşündüğümüzde ve günümüz hukuk sistemine benzettiğimizde sistematik bir yargı hukuku yoktur. Fakat ciddi ve ağır müeyyideleri vardır.

Savcılık görevini rehber denilen kişiler yerine getirir. Rehber, görevli olduğu yörelerde yargılamadan önce ön soruşturma yapar, insanlar arasında olup bitenleri tüm ayrıntılarıyla dedeye anlatır. Rehberin dedeye anlattığı her olay halk mahkemelerinde bir dava sayılır. Ancak dede, rehberin getirdiği davalardan bazı önemsiz olanlarını halk

²⁷ Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, s.587-589

²⁸ Rıza Yetişen, *Tahtacı Aşiretleri*, Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık, İzmir 1986, s. 133-134.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

mahkemelerine götürmeden çözüme bağlar. Rehber halk mahkemelerinin kurulduğu görgü cemine kadar dedeye sürekli olarak davalarla ilgili bilgiler verir. Böylece savcılık görevini yerine getirmiş olur.

Halk mahkemelerinde görgü aşamasına taşınan suçların tamamı kamusal suçlar olarak kabul edildiği için, esas olarak zarara uğrayan toplumdur. Dolayısıyla işlenen suç topluma karşı işlenmiştir, bu sebeple görgü cemine gelindiğinde savcı değişir. Dedenin “*Oturan duran, duran oturan boynuna*” demesiyle halk mahkemesinde bulunan herkes sanık hakkında davacı ve halk mahkemesinin savcısı haline gelir. Herkes savcı ve davacı olmakla birlikte dileyen herkes, sanığın avukatlığını da yapabilir.²⁹

Duruşmaya çıkanlar bir cecim üzerine (ala kilim) yan yana oturtulup sorguya çekilir. Bu yüzdendir ki darılıp kavga edenlerin biri diğerine gelecek yıl ben bunun hesabını ala kilim üzerinde sorarım der.³⁰

Halk mahkemelerinde mahkeme başkanı dededir. Ancak dedenin tek başına yargıçlık fonksiyonu yoktur. Dede sadece mahkeme başkanı sıfatı ile mahkemenin düzenli işleyişini sağlar. Mahkeme esnasında halka söz hakkı verir, yanlış gördüğünde müdahale eder, toplumdaki diğer bireyler gibi sorular sorar, mahkemede halkın verdiği kararları sanığa ve topluma bildirir ve kararları halkla birlikte uygular.

Halk mahkemelerinde kararlar, toplumun gözleri önünde verilir. Mürşit haksız olana adaletli bir hukuki müeyyide yükler.³¹ Kararlar o toplumdaki insanların genel kanaati ile alınır. Dedenin tek başına karar alma yetkisi yoktur. Dede dahi gerektiğinde yargılanır ve düşkün ilan edilir.³² Örneğin: Dede talibi ile evlenemez. Dede talibin babası sayılır. Dede kendi soyunu sürdürmek zorundadır ve ancak dede soyundan biri ile evlenmelidir. Yoksa düşkün ilan edilir.³³

Halk mahkemelerinde herkesin edep usulünde konuşması serbesttir. Konuşmak istemeyen kişilere ise herhangi bir zorlama yoktur. Karar aşamasına yaklaşıldığında, mahkeme başkanı sırayla herkese verilecek karara ilişkin sorular sorabilir. Bu durumda kişiler kararın hafifletilmesini ya da değişik bir cezanın

²⁹ Dursun GÜZEL, *Alevi Halk Mahkemeleri*, Übl yay., İstanbul 2004, s. 31

³⁰ Ali YILDIRIM, *Alevi Hukuku ve Düşkünlük*, Doruk yay., İstanbul 2010, s.45

³¹ Ali YILDIRIM, *Alevi Hukuku ve Düşkünlük*, Doruk yay., İstanbul 2010, s.45

³² Nureddin ŞAHİN, Görümlü (varzıl) dedesi, 1964 doğumlu, İlkokul mezunu

³³ Lütfi Kaleli, *Bin bir Çiçek Mozaği Alevilik*, s.331

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

uygulanmasını önerebilir ya da bir başkasının önerisine katılabilir. Verilecek ceza hakkındaki görüş yoğunluk kazandığında, mahkeme başkanı bu konudaki kendi görüşlerini görüşlerini söyler ve genellikle bireysel yetkisini kullanmaz.

Son aşamada suçlunun fikri alınır, tarafların ve akrabaların görüşü sorulur ve ve böylece ortaya çıkan karar halk tarafından alınmış olur. Çetinkaya bir misal verir; verir; *“Dede kişiye; “el gövdenin kaşındığı yeri bilir, köylünün bildiği ya da bilmediği bütün eksiklerini ortaya koy; seni senden soruyorum der.”* şikâyet olsun ya da olmasın aynı işlem yapılır. Kişi herhangi bir suç işlemediğini söylese cemde birisi kalkıp bunun doğru olmadığını ve mesela kendisinden borç aldığını ama ödemediğini söyleyebilir. Bu itiraz edenin de durumunu halka sorar dede. Kişi de halkın huzurunda suçunu itiraf edip, *“ben belli bir miktar para aldım ama param yoktu ödeyemedim”* gerektiğinde durumunu ifade etse, dede alacaklıyla verecekliyi barıştırır, borcunu ödeyeceğinin garantisini alır. Böylece mahkemeye gitmeden olay orada çözülür. Yaşanan olaylara halk şahitlik eder ve sonuca da halk karar verir.³⁴

Bireyin kimsenin görmediği ve bilmediği bir suç işlemesi durumunda ise suçun itirafı bireyin vicdanına kalmıştır. Kişi yalan söyleyip dedeyi kandırabilir. Dedenin yapacağı bir durum yok. Bu itiraf işi de manevi bir durumdur. Kolay bir olay değildir. Söz konusu suçu ikrarına uygun olarak itiraf edip cezasını talep edebilir. Aksi halde herhangi bir cezai yaptırımın olması söz konusu değildir.³⁵

Halk mahkemelerinde tanıklık kesin delil olarak kabul edilmez. Tanığın doğruyu söylediğinin kabul edilmesi için, Alevi toplumunun saygı duyduğu kişiler adına yemin etmesi gerekir. Konuşmak isteyenler *“Pirim, dilli başlı mıyım? Diye dededen izin isteyip bildiklerini anlatırlar.”*³⁶ şikâyetçi ya da suçlu kendiliğinden vicdan azabı duyup ortaya çıkmadığı durumda, haksızlıkları bilenler, zanlı orada ise, mağduru ve olayı da delilleriyle herkesin duyabileceği bir biçimde izin alarak mürşide sunar.³⁷ Tanıklara ve şikâyetçilere yemin ettirme töreni şöyle anlatılır: *“Dede üç boğumlu kayın ağacından yapılma erkân değneğini yeşil torbasından çıkarır. Ocağın yanına gider. Değneğin bir ucunu ocağa dayayarak şikâyetçiye: “Altından geçen, suyundan içen Hak yönünden dur olsun mu?” der. O da: “Olsun!”, diye erkân değneğinin altından bir defa geçer. İkinci defasında mürşit: “Altından geçer, suyundan içip kötü dille gıybet eden Hak yönünden dur olsun*

³⁴ Ömer Faruk Savuran, *Anadolu Aleviliğinde Düşkünlük Kurumu*, (yüksek lisans tezi), İzmir 2010, s.30-31

³⁵ Ömer Faruk Savuran, *Anadolu Aleviliğinde Düşkünlük Kurumu*, (yüksek lisans tezi), İzmir 2010, s.32

³⁶ Mehmet Yaman, *Alevilik İnanç-Edep-Erkan*, Garip Dede Türbesi Derneği yay., İstanbul 2004. s. 253.

³⁷ Hasan Gülşan, *Anadolu Alevi Müslümanlığı*, Can yay., İstanbul 2001 s. 71.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

mu?” der. Şikâyetçi yine: “Olsun!”, diyerek değnek altından geçer. Üçüncü defasında mürşit: “Kardeşine bilmeden kemlik eden Yezit kanına kanım olsun mu?” der o da: “Olsun!” diyerek değnek altından geçer.”³⁸

Bu şekilde de tanık ve şikâyetçilerin doğru söyleyip söylemediği teyit Ancak tanıklık yapan kişinin alevi olması şart değildir, hatta tanık gayrimüslim dahi olabilir.³⁹ Tanıklık yapanın ya da itirazda bulunanın durumunun da halka sorulacağını ifade edilir.⁴⁰

Halk mahkemelerinde yargılamanın yapıldığı yer önemli değildir. Herhangi bir resmi bina mecburiyeti yoktur. Köy odası, herhangi bir ev veya dergâh olabilir. Mecbur kalındığı takdirde açık havada dahi halk mahkemeleri kurulabilir. Günümüzde Cemevi olarak adlandırılan mekânlarda söz konusu yargılama işlemleri yürütülmektedir.

Sonuç

Alevilik-Bektaşılık İslam geleneğinin hatta İslam tasavvuf geleneğinin dinamik bir yapısıdır. Tarihsel ve sosyolojik birtakım değişimler Aleviler üzerinde farklı etkilere sebep olmuştur. Özellikle Erdebil ocağı ve siyasi emellerinin bun da çok etkili olduğunu düşünmekteyiz. Osmanlı döneminde ki bazı siyasi olaylar da kimi günümüz yazarları tarafından çok farklı yorumlanarak toplumda Alevi-Sünni ayrışmasına neden olmaktadır.

Aleviler siyasi ve toplumsal farklılaşma ile içe kapanmışlardır. Kendi problemlerini resmi otorite de aramak yerine kendi hukuk sistemlerini oluşturmuşlardır. Buna düşkünlük hukuku demektirler. Toplumun huzurunu bozan suçlar dede eşliğinde yargılanmış ve belli cezaya tabi tutulmuştur. Bu cezaların en ağırı ise düşkünlüktür. Düşkün olan kişiye neredeyse toplumda yaşam hakkı tanınmamaktadır. Selam dahi verilmemektedir. Cenazesine kimse katılmaz, düğününe kimse gitmez.

Günümüzde kentleşen toplumla birlikte birçok şeyimiz değişmektedir. Hiç kuşkusuz ki bu değişimden Alevilerde nasibini almaktadır. İnsanlar büyük kentlerde yoğun ve yorucu şartlarla mücadele etmekte. Böylelikle dindarlıkları

³⁸ Bedri Noyan, *Bektaşılık-Alevilik Nedir?* s.202.

³⁹ Dursun Güzel, *Alevi Halk Mahkemeleri*, s. 35.

⁴⁰ Ömer Faruk Savuran, *Anadolu Aleviliğinde Düşkünlük Kurumu*, (yüksek lisans tezi), İzmir 2010, s.32

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

da azalmaktadır. Otorite olarak görülen, kutsal olarak görülen birçok şey zamanla sıradanlaşmaktadır. Dedelerin nüfusu zayıflamakta, otoritesi sarsılmaktadır.

Her şeye rağmen düşkünlük hukuku Aleviler için hala önemini korumakta ve devam etmektedir. Özellikle kırsal kesimlerde daha yaygın olarak sürekliliğini korumaktadır.

Kaynakça

- Abdulkaki BAKIR, *Alevilikte Erkan ve Düşkünlük*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2009
- Ahmet GÜNŞEN, Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektaşilik Erkan ve Deyimlerine Bir Bakış, *Türkoloji Araştırmaları* 2007, Cilt II, Sayı II
- Ali ALBAYRAK, Alevi-Bektaşî Ritüelleri ve Temel Kurumlarından Hareketle Sosyal Bütünleşme, *Sufî Araştırmaları Dergisi*, cilt VI , sayı: XII 2015
- Ali Haydar CELASUN, *Alevilikte Cem*, Alev yay., İstanbul 1993
- Ali YILDIRIM, *Alevî Hukuku ve Düşkünlük*, Doruk yay., İstanbul 2010
- Ayhan YALÇINKAYA, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Mülkiyeliler birliği vakfı yay., Ankara 1996
- Bedri NOYAN, *Bektaşilik-Alevilik Nedir?* Ankara 1987
- Noyan, Bedri, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, cilt. VII, Ardıç yay., Ankara 2006
- Cenk ÜÇER, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara okulu yay, Ankara 2015
- Cenk ÜÇER, “Türk Boylarının Aleviliği ve Sünniliği Üzerine Bazı Düşünceler -Tokat Bölgesinde Sünnileşenler (dönükler) ve Ehli Beytçi Papahlılar Örneği-“, *Ondokuzmayıs üniversitesi İlahiyat dergisi*, Ceylan Ofset yay., Sayı: 20-21, Samsun 2005
- Dursun GÜZEL, *Alevî Halk Mahkemeleri*, Übl yay., İstanbul 2004
- Esat KORKMAZ, *Ansiklopedik Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Kaynak yay, İstanbul 2005
- Hacı Bektaşî Veli, *Makâlât*, Esat COŞAN’ın tenkitli basımından sadeleştiren Hüseyin ÖZBAY, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1990
- Hasan YILDIZ, “Alevî Bektaşilerde hukuk düzeni”, *Türk/Folklor Dergisi*, yıl 2002, sayı.30
- Hasan GÜLŞAN, *Anadolu Alevî Müslümanlığı*, Can yay., İstanbul 2001
- Hüseyin BAL, *Alevî İslam Yolu*, Cem vakfı yay, İstanbul 2004
- İlhan SELÇUK, Gencay ŞAYLAN, Şenay KALKAN, *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*, Yön yay, İstanbul, 1994

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Lütfi KALELİ, *Bin bir Çiçek Mozaği Alevilik*, Can yay., İstanbul 2008

Mehmet ERÖZ, *Türkiye’de Alevilik Bektaşılık*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1977

Mehmet YAMAN, *Alevilik İnanç-Edep-Erkan*, Garip Dede Türbesi Derneği yay., İstanbul 2004

Mustafa EKİNCİ, *Erdebil Tekkesinin Kuruluşu, Gelişmesi ve Anadolu’daki Dini ve Siyasi Faaliyetleri*, (Doktora Tezi), Şanlıurfa 1997

Ömer Faruk SAVURAN, *Anadolu Aleviliğinde Düşkünlük Kurumu*, (yüksek lisans tezi), İzmir 2010

Ramazan UÇAR, *Sosyolojik Açıdan Alevilik-Bektaşılık*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2006

Rıza YETİŞEN, *Tahtacı Aşiretleri*, Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık, İzmir 1986

Seyit Derviş TUR, *Erkânname: Aleviliğin İslam’da yeri ve Erkânları*, Can yay, İstanbul 2002

Tahsin Yazıcı, “*Safeviler*” İ.A., C. X, S.53; Kamuran GÜRÜN, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Bilgi yay., İstanbul 1984

Kaynak Kişiler

Nureddin ŞAHİN, Görümlü (varzıl) dedesi, 1964 Tokat/Almus doğumlu, İlkokul mezunu

Salih GÖKÇE, Ataköy (Kızıldere) Beldesi, 1950 doğumlu, İlkokul mezunu

Adalet mi Eşitlik mi?

Mehmet BABACAN*

Özet: “Eşitlik mi adalet mi?” sorusunun cevabını bulmak ve her iki kavramı tam anlamak için öncelikle her ik kavramı tek tek ele almak gerekir. Eşitlik kelime özünde; Bedensel, ruhsal başkalıkları ne olursa olsun, insanlar arasında toplumsal ve siyasal haklar yönünden ayırım bulunmaması durumu, Adalet ise; hak ve hukuka uygunluk; hak ve hukuku gözetme ve yerine getirme; doğruluk ve adil olma durumu olarak belirtilmektedir. Özellikle bu iki kavramın kullanım durumları arasındaki farklar çoğu kez karıştırılmakta hatta eş anlamlı olarak kabul edilmektedir. İslam dini ilahi kitap Kur’an-ı Kerim de eşitlikten ziyade adaletten bahseder. İslam dini toplumsal olarak, ailesel ve bireysel adaletten ve adaletin eşit şekilde dağıtılmasından söz eder. Birkaç örnekle konuyu özetlersek; eğer çocuklarımız arasında eşit olmamız gerekirse kız ve erkek çocuklarını aynı hayat şartlarında aynı hayat pratiklerinde yetiştirmemiz gerekir. Söz gelimi kız çocuğuna pembe elbise erkek çocuğuna mavi elbise gibi. Başka bir örnek; eğer eşit davranırsak bit ata ve bit merkebe aynı yükü yüklememiz gerekir. Ancak adillik bize her birinin bize taşıyabilecekleri kadar yük yüklememiz gerektiğini ifade eder. Hz. Ömer gibi **Adaleti** en keskin ve en **Eşit** şekilde dağıtabilmemiz temennisiyle.

Anahtar Kavramlar: Eşitlik, Adalet.

Ayetler ve Tanımlar Işığında Adalet ve Eşitlik

Giriş

“Eşitlik mi adalet mi?” sorusunun cevabını bulmak ve her iki kavramı tam anlamak için öncelikle her iki kavramı tek tek ele almak gerekir. Eşitlik kelime özünde; Bedensel, ruhsal başkalıkları ne olursa olsun, insanlar arasında toplumsal ve siyasal haklar yönünden ayırım bulunmaması durumu, Adalet ise; hak ve hukuka uygunluk; hak ve hukuku gözetme ve yerine getirme; doğruluk ve adil olma durumu olarak belirtilmektedir. Özellikle bu iki kavramın kullanım durumları arasındaki farklar çoğu kez karıştırılmakta hatta eş anlamlı olarak kabul edilmektedir. İslam dini ilahi kitap Kur’an-ı Kerim de eşitlikten ziyade adaletten bahseder. İslam dini toplumsal olarak, ailesel ve bireysel adaletten ve adaletin eşit şekilde dağıtılmasından söz eder. Birkaç örnekle konuyu özetlersek; eğer çocuklarımız arasında eşit olmamız gerekirse kız ve erkek çocuklarını aynı hayat şartlarında aynı hayat pratiklerinde yetiştirmemiz gerekir. Söz gelimi kız çocuğuna pembe elbise erkek çocuğuna mavi elbise gibi. Başka bir örnek; eğer eşit davranırsak bir ata ve bir merkebe aynı yükü

* İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

yüklememiz gerekir. Ancak adillik bize her birinin bize taşıyabilecekleri kadar yük yüklememiz gerektiğini ifade eder. Hz. Ömer gibi **Adaleti** en keskin ve en **Eşit** şekilde dağıtabilmemiz temennisiyle.

Kavramsal Olarak Açıklama

Adalet

Adalet: hak ve hukuka uygunluk; hak ve hukuku gözetme ve yerine getirme; doğruluk, adil olma durumu.

Güncel sözlükte: 1. Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, türe. 2. Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme 3. Bu işi uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşlar 4. Herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk. **Felsefe terimi olarak:** doğrunun, hakkın korunması; doğru olmanın öz belirtisi. 1. Platon ve Aristoteles'ten beri, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme demek olan bir ana erdem. 2. (Daha dar, biçimsel anlamda) Doğru olarak kabul edilmiş olanda uzlaşma. Herkesin hakkının yasalarla tanınmış olması. 3. (En dar anlamda) Yargıcın niteliği olarak, yürürlükte olan hukuk yasalarının kesin bir uygulanması. Ancak bu uygulama, insan yaşamındaki durumların ve ilişkilerin sonsuz çeşitliliği ve karmaşıklığı içinde, çok kesin ve en yüksek tüze olarak görülmek istenirse, en büyük bir tüzesizliği de dönüşebilir; bu yüzden ölçülü bir sağduyuyla tamamlanmak zorundadır. **Kökenbilimsel sözlükte:** 1. dengeli olma, adil olma, hak gözetme, 2. adalet **denk idi, dengeledi**, adil davrandı.

Kısaca, “ahlaki doğruluk” algısıdır denilebilir. Hukuk kurallarının uygulanışı olarak algılandığı gibi, bireyler arası görgü, örf, gelenek ve göreneklere uygun eşitlik anlayışı da olabilmektedir. Kelime birçok dilde birçok farklı kavramı çağırıştır. Antik çağlarda adalet, iktidar tarafından konulmuş kurallara uymaktır. Bu kurallar Frigya’da çift bozanı öldürmekken, Roma’da gladyatör dövüşlerinde eğlence olarak öldürülmek olabilir. Tarih boyunca göreceli ve çok farklı adalet anlayışları türemiştir. Bugün adalet, hukuk kurallarının uygulanışı olduğu kadar, sosyal adaleti de çağırıştır. Sosyal adalet ise toplumun sömüren ve sömürülen kesimi arasındaki ahlaki eşgüdumdür. Toplumun geneli için, en azından zaruri yaşam şartlarının sağlanması ve sebepsiz zenginleşmenin önlenmesi sosyal adaletin önemli öncelikleridir.

Adalet siyasal sistemlerde bireyler arasındaki ilişkilerin ve eylemlerin ahlak bakımından adil ya da doğru olma niteliğidir. [1] İsmail Fenni Ertuğrul tarafından başkasının hukukuna riayet etmek, herkese ait olanı kendine vermek faziletidir. [2] Ahmet

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Cevizci kısaca “herkesin hak ettiğini alması” şeklinde tanımlamıştır.[3] Teoman Duralı ise “Bir şeyin, bir var olanın aid olduğu yerde bulunması” karşılığını vermiştir.[4]

Adalet gücü bağımsız olmayan bir milletin, devlet halinde varlığı kabul olunmaz. **M.K. Atatürk**

Medeniyetin ilk şartı adalettir. – **Sigmund Freud**

Kaplan adamı öldürmek isterse adı vahşilik, adam kaplanı öldürmek isterse adı spor olur. Suç ile adalet arasındaki fark da bundan büyük değildir. – **George Bernard Shaw**

Adalet taksimcidir, bölüşülecek şeyleri o bölüştürür... fakat şaşılacak şey şu ki bunda ne cebir vardır ne de zulüm! – **Mevlâna Celâleddin-i Rûmî**

Adalet, her şeyi lâıyk olduğu yere koymaktır. Ayakkabı ayağındır, külâh başın. – Mevlâna Celâleddin-i Rûmî

Yapacağımız ilk şey, hadi tüm avukatları öldürelim. **William Shakespeare**, Kral Henry VI, *Bölüm 2*

Adalet, her kişiye borçlu olunanı vermektir. **Platon**, Devlet, 335e

Şu öncülde mi başlamalıyız: Bir kimsenin adaletsiz davranması tamamen yasaklanmalı mı yoksa bazı hallerde izin mi verilmeli ?**Platon**

Kuvvetsiz adalet iktidarsızdır, adaletsiz kuvvet zorbadır. **Pascal**.

Adaletin felsefi teorisini anlamak ahlaksal bir ödevdir, çünkü onu yanlış anlamanın ölüme yol açan sonuçları vardır. **Jonathan Westphal**. Justice. Introduction.p.xxv. Hackett Publishing. 1996

Adaletin erdemlerin en önemlisi olduğu düşünülüyor. (...) Nitekim şu atasözümüz vardır: “Adalette bütün erdemler bir arada bulunur. Kendi amacını kendinde en çok taşıyan erdemdir, çünkü , kendi amacını kendinde taşıyan erdemin tam kullanılmasıdır. Tamdır, çünkü bu erdeme sahip olan yalnızca kendi kendinde değil başkasıyla ilgili olarak da kullanabilir. **Aristoteles**, Nikomakhos’a Etik 1129b Çev.Saffet Babür Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1998, s.95

Adalet devletin orta direğidir; çünkü siyasal topluluğun temeli hak’tır ve hak neyin adaletli olduğuna karar vermenin ayırıcısıdır. **Aristoteles**, Politika, çev. Mete Tunçay, Remzi Kitebevi, İstanbul, 2002, s.10

İnsan mükemmel olduğu zaman hayvanların en iyisidir: ama yasadan ve adaletten ayrıldığı zaman hepsinin en kötüsüdür. **Aristotle** Politika I, 1253a31

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

“Adalet amaçların ölçütü ise, araçların ölçütü de hukuka uygunluktur.” **Walter Benjamin**, “Şiddetin Eleştirisi Üzerine”, Şiddetin Eleştirisi Üzerine, Hazırlayan Aykut Çelebi, Metis Yayınları, İstanbul 2010, s. 20.

İslam Dininde Ayetler Işığında Adalet ve Adillik

Adalet kavramı ve hükmedildiğinde adaletle hükmedilmesi pek çok Kur'an ayetinde açıklanmış tavsiye ve emredilmiştir. Kur'an ayetlerine göre samimi olarak iman etmiş bir kul, hakkı ve hukuku gözeterek herhangi bir konuda hüküm vereceği zaman adil ve tarafsız olur. Yakınları aleyhine dahi olsa adaletten sapmaz. Şahitliğini gizlemez. Ölçüde, tartıda hesap ve kitapta dosdoğru olur. İnsanları aldatmaz aralarında ayırım yapmaz. Aralarında anlaşma bulunan düşman topluluklara karşı bile adaletli olur gerçeği saptırmaz. Yetimin, öksüzün malını gözetir. Ne kendi heva ve istekleri nede yakınlarının heva ve isteklerine göre hareket etmez. Olay ve durumlara menfaat açısından değil doğruluk ve adalet açısından yaklaşır. Karar vermeden önce dikkatli bir biçimde inceleme yapar. Allah'ın adil olanları ve adaletle davrananları sevdiğini bilir. Bu konudaki Kur'an ayetlerinin bir kısmı şu şekilde gösterilebilir:

Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla

Ey iman edenler, belirli bir süre için borçlandığınız zaman onu yazınız. Aranızdan bir kâtip doğru olarak yazsın, kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın, yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan sakınsın, ondan hiçbir şeyi eksiltmesin. Eğer üzerinde hak olan (borçlu), düşük akıllı ya da za'f sahibi veya kendisi yazmaya güç yetiremeyecekse, velisi dosdoğru yazdırsın. Erkeklerinizden de iki şahid tutun; eğer iki erkek yoksa şahidlerden rıza göstereceğiniz bir erkek ve biri şaşırdığında öbürü ona hatırlatacak iki kadın (da olur). Şahidler çağırıldıkları zaman kaçınmasınlar. Onu (borcu) az olsun, çok olsun, süresiyle birlikte yazmaya üşenmeyin. Bu, Allah katında en adil, şahitlik için en sağlam, şüphelenmemeniz için de en yakın olandır. Ancak aranızda devredip durduğunuz ve peşin olarak yaptığınız ticaret başka, bunu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alış-veriş ettiğinizde de şahid tutun. Yazana da, şahide de zarar verilmesin. (Aksini) Yaparsanız, o, kendiniz için fisk (zulüm ve günah) tır. Allah'tan sakının. Allah size öğretiyor. Allah her şeyi bilendir. (Bakara Suresi Ayet 282)

Allah'ın ayetlerini inkâr edenler, peygamberleri haksız yere öldürenler ve insanlardan adaleti emredenleri öldürenler; işte onlara acıklı bir azabı müjdele. (Ali İmran Suresi Ayet 21)

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Şüphesiz Allah, size emanetleri ehline (sahiplerine) teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emrediyor. Bununla Allah, size ne güzel öğüt veriyor. Doğrusu Allah, işitendir, görendir. (Nisa Suresi Ayet 58)

Ey iman edenler, kendiniz, anne-babanız ve yakınlarınız aleyhine bile olsa, Allah için şahidler olarak adaleti ayakta tutun. (Onlar) ister zengin olsun, ister fakir olsun; çünkü Allah onlara daha yakındır. Öyleyse adaletten dönüp heva (tutkuları) nıza uymayın. Eğer dilinizi eğip bükür (sözü geveler) ya da yüz çevirirseniz, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır. (Nisa Suresi Ayet 135)

Ey iman edenler, adil şahidler olarak, Allah için, hakkı ayakta tutun. Bir topluluğa olan kininiz, sizi adaletten alıkoymasın. Adalet yapın. O, takvaya daha yakındır. Allah'tan korkup-sakının. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızdan haberi olandır. (Maide Suresi Ayet 8)

Onlar, yalana kulak tutanlardır, haram yiyicilerdir. Sana gelirlerse aralarında hükmet veya onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirecek olursan, sana hiçbir şeyle kesin olarak zarar veremezler. Aralarında hükmedersen adaletle hükmet. Şüphesiz, Allah, adaletle hüküm yürütenleri sever. (Maide Suresi Ayet 42)

Rabbinin sözü, doğruluk bakımından da, adalet bakımından da tastamamdır. O'nun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O, işitendir, bilendir. (En'am Suresi Ayet 115)

Yetimin malına, o erginlik çağına erişinceye kadar -o en güzel (şeklin) dışında- yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı doğru olarak yapın. Hiç bir nefse, gücünün kaldırabileceği dışında bir şey yüklemeyiz. Söylediğiniz zaman -yakınınız dahi olsa- adil olun. Allah'ın ahbine vefa gösterin. İşte bunlarla size tavsiye (emr) etti; umulur ki öğüt alıp-düşünürsünüz.â€œ (En'am Suresi Ayet 152)

Musa'nın kavminden hakka ileten ve onunla adalet yapan bir topluluk vardır. (A'raf Suresi Ayet159)

Yarattıklarımızdan, hakka yöneltip-ileten ve onunla adaleti kılan (uygulayan) bir ümmet vardır. (A'raf Suresi Ayet 181)

De ki: â€œRabbim adaletle davranmayı emretti. Her mescid yanında (secde yerinde) yüzlerinizi (O'na) doğrultun ve dini yalnız kendisine has kılarak O'na dua edin. â€œBaşlangıçta sizi yarattığıâ€œ gibi döneceksiniz.â€œ (A'raf Suresi Ayet 29)

Allah şu örneği verdi: İki kişi; bunlardan birisi dilsiz, hiçbir şeye gücü yetmez ve her şeyiyle efendisinin üstünde (bir yük), o, onu hangi yöne gönderse bir hayır getirmez;

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

şimdi bu, adaletle emreden ve dosdoğru yol üzerinde bulunanla eşit olabilir mi? (Nahl Suresi Ayet 76)

Şüphesiz Allah, adaleti, ihsanı, yakınlarla vermeyi emreder; çirkin utanmazlıklardan (fahşadan), kötülüklerden ve zorbalıklardan sakındırır. Size öğüt vermektedir, umulur ki öğüt alıp-düşünürsünüz. (Nahl Suresi Ayet 90)

Ey Davud, gerçek şu ki, Biz seni yeryüzünde halife (yönetici) kıldık. Öyleyse insanlar arasında hak ile hükmet, istek ve tutkulara (hevaya) uyma; sonra seni Allah'ın yolundan saptırır. Şüphesiz Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarından dolayı şiddetli bir azab vardır. (38 Sad Suresi Ayet 26)

Şu halde, sen bundan dolayı davet et ve emrolunduğun gibi doğru bir istikamet tuttur. Onların heva (istek ve tutku) larına uyma. Ve de ki: Allah'ın indirdiği her kitaba inandım. Aranızda adaletli davranmakla emrolundum. Allah, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz sizindir. Bizimle aranızda deliller getirerek tartışma ya (huccete gerek) yoktur. Allah bizi bir araya getirip-toplayacaktır. Dönüş O'nadır.â€œ (Şura Suresi Ayet 15)

Tartıyı adaletle tutup-doğrultun ve tartıyı noksan tutmayın. (Rahman Suresi Ayet 9)

Andolsun, Biz elçilerimizi apaçık belgelerle gönderdik ve insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye, onlarla birlikte kitabı ve mizanı indirdik. Ve kendisine çetin bir sertlik ve insanlar için (çeşitli) yararlar bulunan demiri de indirdik; öyle ki Allah, kendisine ve elçilerine gayb ile (görmedikleri halde) kimlerin yardım edeceğini bilsin (ortaya çıkarsın). Şüphesiz Allah, büyük kuvvet sahibidir, üstün olandır. (Vakıa Suresi Ayet 25)

Allah, sizinle din konusunda savaşımayan, sizi yurtlarınızdan sürüp-çıkarmayanlara iyilik yapmanızdan ve onlara adaletli davranmanızdan sizi sakındırmaz. Çünkü Allah, adalet yapanları sever. (Mümtehhine Suresi Ayet 8)

Eşitlik

1. Eşit olma durumu.
2. Yasalar karşısında ve siyasal, toplumsal haklar bakımından yurttaşlar arasında hiçbir ayırım bulunmaması durumu.

Eşitlik, nicelik ve nitelik bakımından aynı olmaktır. **Ne eksik, ne de fazla olana** eşit denir. Her eşitlik bu tanıma uymayabilir. Mantıkta aynı değere sahip olmak iken; matematikte farklı ifadelerle aynı anlama gelmek, eşitliktir. Bununla birlikte toplumsal eşitlik anlamı toplumun bireylere aynı fırsatları sunmasına işaret eder. Hukuki

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

eşitlik, insani eşitlik, cinsel eşitlik, ırksal eşitlik gibi anlamları da mevcuttur. Denklik, müsavilik, müsavat, muadelet sözcükleriyle eş anlamlıdır.

Eşit Olanların Niteliği

Eşitlik kavramı, Antik Çağ Yunan düşüncesinden beri, gittikçe önem kazanarak, hemen bütün düşünürlerce ele alınmıştır. Önce Apolonnialı Diogenes Doğa Üstüne adlı yapıtında bu kavramı ele almış ve "Değişmeye bağlı olan nesnelerden her biri bir başkasına eşit olamaz, çünkü eşit olması için onunla aynı şey olması gerekirdi" demiştir. Platon da Phaidon'unda Sokratik diyaloglarla "eşitlik kavramına bütünüyle uygun olan iki nesne olamaz" sonucuna varır. Bu diyaloglara göre iki şeyi eşit kılmak için önce onları ayırt etmek gerekir. Alman düşünürü Leibniz, ayırt edilemezlik ve özdeşlik ilkeleriyle Diogenes-Sokrates-Platon düşüncelerini yenilemiş ve Monadologie adlı yapıtında, "Doğada, hiçbir zaman, tümüyle birbirine eşit olan, aralarında bir ayırım yapılamayacak olan iki şeyin bulunmadığını" ileri sürmüştür

Eşitlik konusunda Aristo'dan, Byrce ve Kelsen'e kadar birçok düşünür ve bilim adamı kafa yormuş, ne olduğunu belirlemek amacıyla gayret göstermiştir. Buna rağmen bütün bu çalışmalar ikna edici olmamıştır¹. Eşitlik kavramı ilk bakışta basit ve anlaşılabilir bir kavram olarak gözükmemektedir. Örneğin, "özgür nedir" denince, birşeyi gösterip "budur" diyemeyiz; ama "eşit nedir" sorusuna, bilardo toplarını gösterip "bunlar eşittir" diye cevap verebiliriz². Bununla birlikte ayrıntıya inildiğinde, demokrasiyle ilgili birçok kavram gibi, eşitlik kavramı da karmaşıklaşmakta, anlaşılması güçleşmektedir. Ancak, bir şeyin tam olarak ne olduğunun bilinmemesi, onun istenmemesini ve kullanılmamasını gerektirmez.

Eşitlik Ölçütleri

"Hangi özellikler açısından eşitlik" sorusuna verilen cevap, hiçbir zaman her bakımdan eşitlik olmamıştır ve olmayacaktır da. Bireyler birçok açıdan birbirinden farklıdır. Sağlık, uzun ömürlü olma, güzellik ve yakışıklılık, yetenek, çekicilik, beğeniler, tercihler ve daha birçok şey açısından kişiler birbirinden farklılık gösterir. Bunlar hayal gücümüzle desteklendikçe, o kadar çok özellikler listesi oluşur ki artık sayılamaz olur⁴. Buna göre eşitliği, temel ilkelerinden biri olarak ele aldığımız demokrasinin, bir ütopya peşinde olduğu sonucuna mı varacağız? Buna cevabımız olumsuz olacak ama hemen arkasından, demokrasinin ilgilendiği farklılıkların açıkça adaletsiz ve düzeltilebilir farklılıklar olduğunu eklemek gerekecektir⁵. Demokrasi, bütün insanların eşit yaratıldığı önermesine bağlı kalacaksa ki artık bunun aksini söylemek mümkün değildir, farklı

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

durumlar için hangi tür eşitliğin uygun olacağına karar vermek durumundadır¹⁶. Demokrasinin bu konuya bakışı, Sartori'nin eşitlik ölçütleriyle ilgili sistematığı çerçevesinde ele alınacaktır¹⁷. Sartori'ye göre eşitlik ölçütleri şunlardır:

1. Herkese aynı, yani (yararlar olsun, yükümlülükler olsun) herkese eşit paylar
2. Aynılara aynı, yani eşitlere (yararlar olsun, yükümlülükler olsun) eşit paylar ve bu nedenle eşit olmayanlara eşit olmayan paylar. Bu konuda dört alt ölçüt önem kazanmaktadır:

- a. Oransal eşitlik, yani halen var olan eşitsizlik derecesi oranında, yeknesak olarak payların dağıtımı,
- b. Uygun farklılıklara eşit olmayan paylar,
- c. Herkese liyakatına (yeteneğine veya hakettiğine) göre,
- d. Herkese ihtiyacına (temel veya başka türlü olabilir) göre.

3. Eşitlik Türleri

3.1. Hukuksal Eşitlik

Hukuksal eşitlik, yasalar önünde eşitlik şeklinde de anılmaktadır. 18. yüzyılda ortaya çıkan hukuksal eşitlik, demokrasilerin tarihi gelişimi sırasında ilk ortaya çıkan eşitlik türüdür.

3.2. Siyasal Eşitlik

Burjuvazi tarafından başlatılan, işçiler ve diğer halk kesimlerince devam ettirilen uzun mücadeleler sonunda, hukuksal eşitlikten sonra siyasal eşitlik de demokrasilerde yerleşmiştir³². Siyasal eşitlik herkese oy hakkının tanınması, herkesin yalnız bir oy hakkına sahip olması, her oyun eşit değerinde olması, herkesin seçilme hakkına sahip olması, kısaca siyasal hayata herkesin eşit olarak katılabilesidir.

3.3. Sosyal ve Ekonomik Eşitlik

Sosyal ve ekonomik eşitlik kavramları orijin olarak Marksist kurama aittir. Marks bu kavramlarla sosyal ve ekonomik farklılıkların olmadığı sınıfsız bir toplumu öngörüyordu. Marks'a göre demokrasideki hukuksal ve siyasal eşitlik birer biçimsel aldatmacadır.

3.4. Fırsat Eşitliği

Fırsat eşitliği, başlangıç noktasında bütün insanların aynı imkanlardan yararlanabilmelerinin sağlanması anlamına gelmektedir³⁵. Bireyin toplum içindeki yeri ve durumu herşeyden önce kişinin hareket noktasını belirlemektedir. Fakat ancak yollar açık olursa hareket imkânı bulunabilir. Feodal sistemde ya da sınıflar arasında katı sınırların olduğu başka toplumlarda insanlar bulundukları katmanları aşamazlar. Feodal düzenin

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

kalıntılarına karşı olan Fransız Devrimi'nin başarılarından birisi, bir kişinin nereye gelebileceğinde ve nereye kadar ilerleyebileceğinde aile statüsünün değil, kendi yeteneğinin belirleyici olduğu fırsat eşitliğini uygulamaya başlamasıdır.

Sonuç

Eşitlik ve adalet kavramlarının kullanım yerlerine göre, kullanım amaçlarına göre ve kullanıldıkları zamanlara sürekli eş değer ve eş anlamlı kabul edilmektedir. Tanımlardan, ayetlerden, açıklamalardan ve örneklemelerden açıklanacağı üzere çok farklı anlamlar ve misyonlar ifade etmektedirler. Dünyevi düzen içerisinde çok önemli değerler yüklü olan bu kavramlardan hiç kuşkusuz ön plana çıkan adalet kavramıdır. Elbette insan kanunlar ve kurallar önünde eşittir. Elbette hesaba çekileceğimiz gün herkese eşit şartlarda muamele edilecek. Ancak varlık alemi içerisinde adalet ve adillik düzeni çok ama çok özel bir yere sahiptir. Her insanın ve her varlığın sahip olduğu özellikler ve yetiler ışığında adaletle hükmetmek, karar vermek ve davranmak zorunluluktur.

Çoğu zaman, eşitlik mefhumunun, adaletle karıştırıldığını görüyoruz. **Eşitlik**, *iki şeyin her yönden denk olması demektir. Adalet ise, her hak sahibine hakkını vermek ve haksızları cezalandırmak şeklinde tarif edilir.*

İnsana iki, koyuna ise dört ayak verilmesinde bir eşitsizlik vardır, ama adaletsizlik yoktur. İnsana böylesi, koyuna da öylesi yaraşır...

Mutlak eşitlik, *yâni her şeyin her yönüyle birbirinin aynı olması adalete zıttır.*

İnsanların sanatlarına bir göz atalım: Bir şair, kasidesinde her harfi kelimenin tamamını dikkate alarak yazar. Her kelimeyi, şiirin bütününe nazara alarak yerleştirir. Her mısraı da şiirin tümünü gözeterek kaleme alır. Burada mutlak eşitlik değil, adalet söz konusu... İlk mısra başa düşer, son mısra arkada kalır, ama hepsi aynı gayeye hizmet ederler.

Bir fabrikatör, fabrikasının büyüklüğünü, bölmelerini, motorlarını, kazanlarını, tâ en küçük civatasına varıncaya kadar her şeyini hikmet ve adaletle tanzim eder. Ve ortaya mükemmel bir fabrika çıkar. Mutlak eşitlik bu nizamı harap eder...

Bir ressam da öyle değil mi? O, çizdiği her bir tabloda her deseni yerli yerine oturtur. Renkleri, şekilleri mutlak eşitlikle değil, adaletle taksim eder. Neye ne yakışırsa onu onunla boyar. Kime ne münasipse ona o şekli verir. Ve ortaya harika bir eser çıkar...

Cenâbı Hakk'ın şu âlemdeki icraatı da eşitlik üzerine değil, adalet esasına göre cereyan ediyor. İnsanlar arasında mutlak eşitlik olsaydı her şeyden önce, anne, baba ve evlât kavramlarından söz edilebilir miydi? Bütün insanların, bütün yönleriyle eşit olmaları

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

halinde artık ortada toplum hayatı diye bir şey kalmaz. Bu faraziye ile, ne peygamber (as.), ne ümmet, ne kumandan, ne nefer, ne baba ne evlat, ne işveren, ne işçi, ne öğretmen ne talebe kalır. Bilmem böyle bir cemiyet hayatı düşünülebilir mi?

Diğer varlıklara da bir göz atalım:

Mutlak eşitlik olsaydı ne yer kalırdı, ne de gök!.. Şimşek çakıyorsa, bulutların elektrik yüklerinin aynı olmadığındandır.

Ruhumuzla bedenimizi düşünelim. Mutlak eşitlik olsaydı hangisi hangisine hükmedecekti? Organlarımızın hepsi el yahut tamamı kalp olsaydı hayatımızı sürdürebilir miydik?..

Serçe ile kedinin eşit olmadıkları mâlûm. Ama, her ikisinde de ilâhî adalet bütün berraklığı ile okunmakta... **“Kedilik”** mahiyeti neyi gerektiriyorsa, ruh hâletinden, diş ve tırnak yapısına, vücut çevikliğine kadar hepsi adaletle verilmiş; hiçbir şey noksan bırakılmamış. Aynı şekilde, **“serçelik”** mahiyeti de neyi icap ettiriyorsa, ona da o kabiliyetler ve o vücut yapısı eksiksiz takdim edilmiş.

İşte adalet budur. *“Niçin o serçe oldu, bu kedi?”* diye bir soru sormaya kimsenin hakkı yoktur. Sorulursa, **“Allah böyle olmasını istemiştir.”** diye cevap verilecektir. Aksini irade etseydi o soru yine sorulacaktı.

Kaldı ki, ne o serçe ne de o kedi, başka bir âlemde imtihana tâbi tutulmuş değiller. Tâ ki, başarılarına karşılık, kendilerine verilen hayat makamını az bulsunlar. Onlar daha düne kadar, yokluk karanlıklarında Allah’ın lütfunu gözlemekteydiler. Hiçbir hakları yokken Cenâbı Hak onlara, şu hazır bedenlerini ve ruhlarını ihsan etti. Onlar da bunu şuurlu bir şekilde biliyormuşçasına, hallerinden memnun olarak sürdürüyorlar hayatlarını. Ruhlarında, kadere itirazın zerresi dahi bulunmuyor.

İşte bütün bunlar İlâhî adaletin harika tecellileri. Biz bu tecellileri ibretle seyretmeliyiz ve şu geçici dünya hayatında insanların farklı tarzlarda imtihan edilmelerini de bu şuurla değerlendirmeliyiz. **Hikmeti**, ancak âhirette anlaşılacak olan bazı farklılıkları hemen itirazla karşılamamalıyız.

Kaynakça

ETİK VE “ETİKLER” İoanna KUÇURADI (*) TMH - TÜRKİYE MÜHENDİSLİK HABERLERİ SAYI 423 - 2003/

EMMANUEL LEVİNAS İÇİN ADALET NEDİR?1 Yrd. Doç. Dr. Nurhayat ÇALIŞKAN AKÇETİN* Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi – Sayı:21 (2013) -
Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER198>

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

DEMOKRASİLERDE EŞİTLİK İLKESİ Arş. Gör. Cemal BALTACI Süleyman
Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doğuhan Murat Yücel, Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde Hürriyet Kavramının
Çözümlemesi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bahar 2017, Sayı 19,
ss. 179-188

[1] GÜÇLÜ, A. 2008: **Felsefe Sözlüğü**, 9, Bilim ve Sanat Yayınları, 2008.

[2] ERTUĞRUL, İ.F. 239.

[3] CEVİZCİ, A. 2014: 13.

[4] DURALI, T. 2013: **Kutadgubilig, Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü**, 81,
Dergah Yayınları, 2013.

[5] GENCER, B. 2007: “**Osmanlı Kozmopolitanizmi İçin Tabii Hukuk Teorisi: Sava Paşa**”, Bilimname : Düşünce Platformu, 2007/2, cilt: V, sayı: 13, s. 18.

- <http://www.allah.web.tr/kuran-ayetlerine-gore-adalet-ve-adil-olmak.html> YAZAR
: Emre Dorman * 18.10.2017 TARİHİNDE ERİŞİLMİŞTİR.

-http://www.felsefe.gen.tr/felsefe_sozlugu/e/esitlik_nedir_ne_demektir.asp
YAZAR: Sosyolog Ömer YILDIRIM* 18.10.2017 TARİHİNDE ERİŞİLMİŞTİR.

-<https://sorularlailamiyet.com/esitlik-ve-adalet-ayni-sey-midir-degilse-aralarindaki-fark-nedir> Yazar: Alaaddin Başar (Prof.Dr.) Kategori: Adalet Adalet
konusunda en çok merak edilenler 18.10.2017 TARİHİNDE ERİŞİLMİŞTİR.

Postmodern İnsan ve Adalet

Arş. Gör. Nazan KORKUNÇ*

Özet: Yaşadığımız karmaşık dünyada, en önemli meselelerden biri ortak yaşayabileceğimiz bir payda bulmaktır. Şiddetin ve cinsiyet ayrımcılığının öne çıktığı bir dönemde; din, ekonomi ve siyasi birçok sahada çeşitli sorunlarla iç içe yaşıyoruz. Neredeyse herkes için konforun ve huzurun kaynağı addedilen modern dünyaya dair beklentiler yerini aksine bunaltan, ötekileştiren ve kutuplaştıran bir atmosfere terk etmiştir. Metafiziksel dizgelerin büyük ölçüde yıkıldığı ve insanı bir arada tutacak monolitik yapıların kalmadığı gerçeğiyle yüzleşen postmodern insanın bir arada ve adil bir toplumda yaşaması nasıl mümkün olacaktır, sorusu yüzleşmemiz gereken temel bir sorudur. Araştırma, bu sorunlara adalet düzleminde katkı sunma imkanını araştırarak, çağımızın merkezi sorunu olan adalet anlayışına felsefi bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bu araştırmanın amacı, insan ve adalet anlayışlarının yeniden düşünülmesine katkıda bulunmaktır. Postmodern dönemde adalet fikrinde yaşanan değişime nelerin sebep olduğuna ve bu değişimler sonucunda kimlik ve farklılıkların oluşumunda ve yapısında ne gibi farklılıklar meydana geldiğine ilişkin tutarlı düşünceler ileri sürebilmektir. Bu çerçevede, adaletin postmodern dünyadaki imkânına dair nasıl bir felsefi katkıda bulunabiliriz, gibi sorular araştırmanın odağında olacaktır. Bu çalışmada bugünün dünyasında nelerin kimler için adil olduğuna ve önem arz ettiğine ilişkin değerlendirmeleri adaletin imkânı hususunda ele almaya çalışacağız. Bu bağlamda postmodernist bakışın adalet anlayışını irdeleyen post-yapısalcı filozofların adaletle dair görüşleri sunularak tek ve kapsamlı bir adalet teorisinin olmayacağını savunmaları yönündeki söylemleri incelenecektir.

Etkinliği ve popüleritesi son derece yüksek bir postmodern söylem ve karşı konulmaz bir moda haline gelmiş olan postlu tamlamaların, öncelikle bir kültürel altüst oluşu, en azından dolaylı olarak ifade ettikleri söylenebilmektedir¹. Değişen ve yenilenen her kavram gibi adalet ve insan kavramları da postmodern görüşün payandalarında, kendine yer açma çabasıdadır. Bunu yaparken de modernitenin ana damarları olan soyutlama, sübjektivizm, aklın evrenselliği, basitlik ve sadelik, hukuka duyulan güven ilkesi gibi ürünleri yıkmaktan geri durmamıştır. Bu çalışmayı tetikleyen asıl mesele birçok şeyin toplumsal açıdan ele alındığı modern dönem geride bırakılırken; ortak yaşama ilişkin algılamamızda paradigma değiştiriyor olduğumuzdur. Yeni paradigmanın odağındaki insan

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri ABD, Doktora öğrencisi.

¹ Gencay Şaylan, *Postmodernizm*, İstanbul, 2009, s.46.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

ve adalet tartışmalarına göz atacak olursak, modern dünyanın asırlar içinden süzülerek gelen kavramlarında söz gelimi, adalet ve insan kavramlarında olduğu gibi beliren bir takım değişimle birlikte, kavramsallaştırmada ve düşünsel açıdan bir anlam bütünlüğünü yaratmada problemler söz konusudur.

Çağımızda postmodern anlayıştan ve bu anlayış içinde gelişen bireylerden söz etmek kaçınılmaz olup adaletin aktörü olarak insana ait potansiyel dönüşümlerin araştırılması önemli bir husustur. Bu araştırmada ele alınan asıl husus, insan probleminin şekilleniş sürecinin postmodern dönemde felsefeye nasıl yansıdığını tespit etmek ve bu yansımaları oluşturan adalet (anlayışı) üzerinden değerlendirmeye çalışmaktır. Öncelikle, modernizm ve postmodernizm kavramları kısaca tanımlanacak olup sonrasında felsefi manada postmodern insandan ve adaletten kast edilenin ne olduğu hususu irdelenecektir. Sonuç olarak, postmodernitenin kendisinin bir belirlemeye karşı olduğu savından hareketle kavramsallaştırmadan, insanın çevresi ile kurduğu ilişki bakımından bir takım ikilemlerin oluşmasına zemin hazırladığı vurgulanacaktır. Modern hukuk üzerinde de bulanıklık oluşturmakta olan bu ikilemlerin neticesinde “hukuk, vicdanları teskin edici olmaktan giderek uzaklaşmış, bu noktada, vicdan ve adalet kavramlarının modern hukuk tarafından çok net biçimde tanımlanmadığını ve içeriğe dair değerlerin tüketilmediğini belirtmemiz gerekir”.

Modernizm genel manada; “İnsanların kendi iradelerinden başka, her türlü aşkın otoriteyi redderek, özgürlüklerinin önüne yine kendilerinin koydukları engelleri aşma kararlılığı ve kişisel özgürlükle bir arada yaşamının gereklerinin birbirlerini kısıtladığı değil, zenginleştirdiği bir toplum yaratma hayalidir”². Bunun yanı sıra aydınlanmayla irtibatlandırılan ideal ve kabuller için kullanılan modernizm; aydınlanmayla gerçekleştirilen entelektüel dönüşümün sunduğu dünya görüşünü ve hümanizm, dünyevileşme ve demokrasi üzerine yükselen bilimci, akılcı, ilerlemeci ve insan merkezci ideolojiyi ifade eder.³

Postmodernizm, genel olarak “modernizmin temel kavramlarından biri olan rasyonelliğin ve epistemolojinin yadsınması olarak düşünülebilmektedir”⁴. Birçok çağdaş düşünürün postmodernizmi birbirlerinden farklı bir biçimde tanımlayıp, yorumladıkları, söylenebilmektedir. Söz gelimi “bir kısım düşünür, postmodernizmi ‘kritik bütünlük

² Hasan Bülent Kahraman, *Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye*, İstanbul, 2002, s.1.

³ Murat Yüksel, *Hukuka Postmodern Yaklaşım*, İstanbul, 2010, s.11.

⁴ Gencay Şaylan, *Postmodernizm*, Ankara, 2009, s.33.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

göstermeyen düşünce dışı bir süreç’ olarak nitelerken bir kısım düşünür ‘hiperentelektüelizm’ ya da doğrudan ‘antientelektüelizm’ olarak tanımlamaktadır”.⁵ Postmodernizm, modernizmin tam bir karşıtlığı ya da sonu olmaktan ziyade, modernizme bazı konularda itiraz eden bir akımdır. Dolayısıyla modernizme toptan bir karşı çıkış söz konusu değildir, modernliğin yüklendiği bazı çizgilerin yeniden yazılmasıdır ve devralınan şeyin dün olduğu düşünülürse mutlaka şüphe edilmelidir.

Toplum ve siyasetle ilgili sorunların aydınlatılması, öncelikle bu sorunların hem öznesi hem de nesnesi olan insanın neliğine ilişkin sorunun yanıtlanmasını gerektirmektedir. Bu yüzden filozoflar varlık, bilgi ve değere ait hususlarda öncelikle bir insan görüşü ortaya koymaya, insanın yapısını belirlemeye girişmek durumunda kalmışlardır. Bunun en tipik örneklerini adil bir toplumun nasıl olanaklı olacağını araştıran Platonda; insanları hep ulaşmak istedikleri mutluluğa ulaştıracak bir siyasal düzenin nasıl olması gerektiğini soruşturan Aristoteles’te bulabiliriz. İnsanın varlık yapısına ilişkin sorunun, Platon ya da Aristoteles ile başladığını söylemek doğru değildir; ancak insana ilişkin düşüncelerin odağında etik ve siyasetin, dolayısıyla adaletin olduğunu söylemek mümkündür.

Anlaşılabileceği üzere her felsefe sorunu, kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı olarak insanla, daha açık bir ifadeyle insanın neliği ile ilgilidir. Denilebilir ki her tartışmanın temelinde insana ilişkin bir kabul bulunmaktadır. Araştırmamızda ele alınan problem, tarihsel bir panorama yapmak değil; insan probleminin şekilleniş sürecinin postmodern dönemde nasıl yansıdığını tespit etmek ve bu yansımaları oluşan adalet (anlayışı) üzerinden değerlendirmeye çalışmak şeklinde olacaktır.

Antikçağda insanın neliği kendisini içinde bulunduğu *dünyanın/phusisin* bir parçası olarak bu dünyanın neresinde konumlandıracağı sorunu ile birlikte ele alınmıştır. Ancak Ortaçağda, diğer bilgi alanlarında olduğu gibi insana ilişkin bakış köklü bir dönüşüme uğrar. İnsan daha önceki kozmos merkezli konumunu yitirerek, Tanrıyla bağlantısında konu edilmeye başlanır. Daha açık bir ifadeyle insanın değerlendirilmesi teoloji merkezli bir antropoloji içerisinde yapılır. Kısacası, ortaçağın insana bakışı tamamen Tanrı odaklıdır. Tanrısal bir gücün yarattığı sınırlı bir varlık olarak konumlandırılan insan değerini ve konumunu Tanrısal olanla belirler.

Antikçağ ve Ortaçağın aksine ‘insan nedir?’ sorusunu Modern düşünce önemli bir kopuş ile yanıtlar. Tanrısal ve doğadan kopuşun yarattığı krizle birlikte insan, aynı

⁵ A.g.e., s.33.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

zamanda doğa karşısında tam anlamıyla yetkin ve üstün bir “özne” olarak konumlandırılır. Söz konusu dönemde insan, bilme kapasiteleri bakımından merkeze alınan bir varlık haline gelmiş ve bununla birlikte onun, doğadan ve diğer canlılardan kendi kapasiteleri bakımından bir mahiyet farkının bulunduğu düşünülmüştür.

Modern düşüncede ortaya çıkan kuram ve görüşler, insan doğasının birliğini açıklama çabasından vazgeçmemekle birlikte her filozof ya da düşünür insanın ana yapı özelliğini, onu diğerlerinden ayıran temel özelliği bulduğuna inanmıştır. Nitekim Nietzsche ‘güç istenci’nden söz ederken, Freud dikkatleri ‘cinsel içgüdü’ye, Marx ise ‘ekonomik içgüdü’ye vermiştir⁶.

Modern insan kuramının düşünsel odağının yitirilmesi ve yerine tam bir düşünce karmaşası geçmesi, Max Scheler’e göre ‘Düşünce tarihinin en büyük sorunudur’⁷. Bu noktada birbiriyle hiç ilgilenmeyen bilimsel, felsefi ve teolojik antropolojilerin olmasına rağmen insan hakkında üzerinde birleşilen bir bilgiden hala yoksun bulunmaktayız. İnsanı araştıran bilimlerin durmadan çoğalması, insana ilişkin düşüncelerimizi aydınlatmaktan çok karıştırmış hatta belirsizleştirmiştir diyebiliriz. Bu durum Max Scheler’i insanın neliğini (özünü) yeni bir bakış açısından hareketle araştırmaya, insanla diğer canlılar ve ‘her şeyin temeli’ arasındaki bağı sorgulamaya götürmüştür. Scheler felsefenin tüm önemli sorunlarının aslında ‘İnsan nedir?’ sorusuna geri götürülebileceğini, filozofların çeşitli görüşlerinin temelinde hep bir insan görüşünün yattığını ifade etmiştir.

Postmodernizme bakacak olursak aydınlanma düşüncesinin temel fikri olan sosyal gerçeklikten soyutlanmış özne görüşünü reddederek, insanı farklı yapıların ve söylemlerin ürünü olarak değerlendirmektedir. Bunun yanı sıra eşitliği, sosyal bir durum olarak nitelendirmiş; ataerkilliği reddederek her türlü evrenselleştirmeye karşı çıkmıştır. Onlara göre evrenselci görüş; kültür, ırk ve sosyal durum farklılıklarını dikkate almaz ve değerlendirmez. Postmodernistler sadece bireysel tekilliklerin meşruluğunun kabul edilmesi gerektiğini; yerel bilgi, yerel kültür, yerel etnisitelerin korunması gerektiğini ileri sürmektedirler. Evrensel geçerli temel ilkelerin bulunmadığını, evrensel düşüncenin de bulunmayacağını öne süren postmodernistler, böylesi kaygan bir zeminde adalet fikrinin nasıl temellendirilebileceğini tartışmaya çalışmıştır. Açıkça ifade edilmelidir ki felsefe tarihinde farklı insan anlayışları, farklı adalet anlayışlarını da beraberinde getirmiştir.

⁶ Max Scheler, ‘İnsanın Kosmostaki Yeri’, Ankara, 1998, s.23.

⁷ A.g.e, s.23.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

“Adalet nedir?” sorusunu yanıtlayabilmek için öncelikle “İnsan nedir ?” sorusunun yanıtlanması gerekmektedir. Çünkü insan “adalet” olgusunun hem öznesi hem de nesnesi konumundadır. Dolayısıyla, insana ilişkin birtakım saptamalar yapılarak adaletin ne olduğu üzerine fikirler ileri sürülebilmiştir. Nitekim filozofların öncelikle bir insan görüşü ortaya koymaya, insanın yapısını belirlemeye girişmek durumunda kalmış olmaları da insan ve adalet konularının ilintilerini açığa çıkartıyor. Bunun en tipik örneklerini adil bir toplumun nasıl olanaklı olacağını araştıran Platon ile insanları hep ulaşmak istedikleri mutluluğa ulaştıracak bir siyasal düzenin nasıl olması gerektiğini soruşturan Aristoteles’te buluruz. İnsanın varlık yapısına ilişkin sorunun Platon ya da Aristoteles ile başladığını söylemek doğru olmaz; ancak, insana ilişkin düşüncelerin odağında etik ve siyasetin, dolayısıyla adaletin olduğunu söylemek mümkündür.

Modernleşmeden postmodernleşmeye doğru gelişen süreçte, modernitenin sadece siyasete, kültüre ve bilime ilişkin temel kavrayışları değil, hukuka yönelik yaklaşımı da sorgulanır haldedir. Postmodern düşünürler için insan ve toplum belirlenemez olgular olduğu için belirleyici bir toplum kuramı olanak dışıdır. ‘Postmodernist düşünür ya da akademisyenler, özellikle insan ve toplum ile ilgili ve insanın dışındaki gerçekliği bire bir temsil eden kuramsal bilginin yapılamayacağı görüşündedirler’⁸. Onlara göre, genel olarak toplumda parçalanmışlık, kaos ve süreksizlik vardır ve bu nedenle herhangi bir toplumsal kuramın belirleme iddiası havada kalacaktır*.⁹

İnsanın neliğine ilişkin sorunun yanıtlanması çağlar boyu birtakım varyasyonlarla süregelmiştir. Kısaca ifade edecek olursak, her felsefe sorunu kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı olarak insanla ilgilidir. Bu hususta Braidotti’nin de ifade ettiği gibi “Günümüzün muhafazakâr, dini toplumsal kuvvetleri insanı doğal hukuk paradigması içerisine bir kez daha sokmaya çalışırsa, insan kavramı güncel bilimsel ilerlemeler ve küresel ekonominin kaygılarının baskısı altında, her iki koldan sıkıştırılmış durumdadır”¹⁰.

İnsanın neliği hususuna kısaca değindikten sonra adalet olgusuna değinilecek olursa: “Adalet; tabi hal koşullarında yaşayan, yıkıcı ve yalnız bir insan için anlamsız; toplum için yaşamsal değerdedir. Egemenlik, devlete ait bir kavramdır ve ondan adaleti gerçekleştirecek araçları sağlanması beklenir. Bu yüzden adalet sadece devletin varlığı ile ya da sadece yasanın uygulanması ile değil, hukukun varlığında ve uygulanmasında vücut

⁸ Gencay Şaylan, *Postmodernizm*, İstanbul, 2009, s.287.

^{9*} Marksist ya da yapısalcı-işlevsel kuramlar toplumla ilgili bir düzenlilik olduğu varsayımından hareket edip bu düzenliliği kavrayıp, açıklamaya yönelmiş bulunmaktadır. İşte belirlemeden kastedilen de budur.

¹⁰ Rosi Braidotti, *İnsan Sonrası*, Çev: Öznur Karakaş, İstanbul, 2014: s.11.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

bulur”.¹¹ Bu uygulayıcı kuşkusuz insandır; meşruiyetini, ona tabi olan insanların iradesinden alan hukuk kuralları; hukuka bakışımızı, onu uygulayışımızı ve adalete dair anlayışımızı aynı potaya düşürmektedir.¹²

Adalet kavramı, felsefe tarihinde belli bir anlam istikrarına kavuşmuş olmamakla birlikte neredeyse felsefe tarihine bilgi kuramsal ve felsefi boyutuyla ciddi bir dinamizm kazandırmıştır. Adalet sorunu çoğunlukla hukuk, politik, etik vb. alanlarda uzun süre canlılığını korumuş ve felsefenin ilgisini her çağda üzerine çekmiştir. Hukukun gerçekleştirmeye yöneldiği amaçlar, aynı zamanda adalet idesinin kapsamını belirler. Dolayısıyla, bu amaçların çokluğu ve hem nitelik, hem de nicelik yönünden farklılığı adalet konusundaki fikirlere de istensin veya istenmesin yansımaktadır. Adaletin gereklerine göre, hayatın nimetlerinin insanlara arasında paylaştırılmasına ilişkin görüşler, kişiden kişiye, toplumdan topluma, zamandan zamana değişmektedir. Çoğu kez ‘ herkese payına düşeni vermek’ olarak nitelendirilen adalet idesinin gereği sayılan isteklerin ‘fayda’ ilkesine tamamen ters düştüğü, hiç olmazsa bazen görülmektedir. Örneğin, herkese hak ettiği cezanın verilmesini öngören adalet anlayışı ile hukuku sosyal bir koruma aracı sayan ve suç işleyenlerin ruhsal eksikliklerinin göz önüne alınmasını öngören adalet görüşünün birbirine uymadığı açıktır. Bunun yanı sıra adaletin bir insani duygu olduğunu belirtiyorsak bunun dozu, yoğunluğu ve tatmini farklı farklı olacaktır. Ancak insan, hem çıkarına uygun olanı hem adil olanı isteyerek, bu ikilemi ayakta tutar.¹³

“Postmodernite, merkezi iktidarın yarattığı hukukun düzenleyici işlevini artık hegemonyacı, tahakkümcü olarak görmektedir. Kendi dünyasını bir kültür alanı olarak gören birey, ya küresel alanda ya da cemaat içinde bir yer bularak bu tahakkümden kurtulacağını düşünmektedir. Böylece hukukun biçimciliğinden, genelleştirmelerinden de kurtulacağı inancındadır. Oysa bu bir kurtuluş değil, kaçıştır. Bireyseli ararken, çoklukta kaybolmaktır”.¹⁴

Postmodernizm ve modernizm hakkında genel bir sonuca ulaştıran bilgisel arka planın bazı unsurlarına kısmen değindikten sonra insan ve adalet ilişkisinin tam olarak anlaşılabilmesi için, bu olguların postmodernizmde ne anlama geldiğini ve nasıl kullanıldığını bilmek gerekmektedir. İnsanı tek başına düşünmek mümkün değildir; insan ancak çoğulluk içinde düşünülebilir. Sözgelimi Foucault’un modernite ve hümanizma

¹¹ Rukiye Akkaya Kia, *Moderniteden Postmoderniteye Egemenlik ve Hukuk*, İstanbul, 2011, s.177.

¹² A.g.e., s.177

¹³ Rukiye Akkaya Kia, *Moderniteden Postmoderniteye Egemenlik ve Hukuk*, İstanbul, 2011, s.176.

¹⁴ A.g.e., s.179.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

eleştirisi toplum ile ilgili yeni perspektifleri ortaya atması ve ‘insanın ölümü’ tezi, bilgi ve iktidar ilişkileriyle ilgili çözümlemeleri onu postmodern düşüncenin belli başlı kaynaklarından biri haline getirmiştir. Foucault modern teorilere karşı bilen öznenin tahrip edilmesini tahrip edilen insanın yerine ise farklı bir insanı diriltmeye ve inşa etmeye çalışır. Bu inşada, ‘İnsan nedir?’ sorusunun içeriği kadar adaletin içeriği ve insana yansımaları da şekillenir. Etiğin ve politikanın temel taşıyıcısı olan insan hem etik ve politikanın gerçekleştiricisi, hem de etik ve politik olanla gerçekleşendir.

Bu aşamada adaletin etik ve politik düzlemde modern çağın sorunları olarak öne çıkan kimlik ve farklılık problemlerinin karşısında nasıl şekilleneceği sorusu kaçınılmaz olarak postmodern insanın yüzleşmek zorunda bırakıldığı bir sorun olur. Bugün bölünmüş ve parçalanmış insanın felsefi bir tavır ile yeniden bütünleştirilmesi zaman içinde oluşan çabaların en anlamlısıdır. Postmodern insan tipinin tanımlanması ve karakterinin ortaya konulması açısından bu kimliklerin ortak özelliklerinin, farklılıklarının tespit edilmesi ve başat niteliklerinin neler olduğuna ilişkin tartışmalar postmodernist bakışın adalet anlayışını irdeleyen Jean François Lyotard, Jacques Derrida ve Michel Foucault gibi post-yapısalcı filozofların adalet dair görüşlerini, tek boyutlu ve kapsamlı bir adalet teorisinin olmayacağını savunmaları yönündeki söylemlerini hatırlatmakta yarar vardır.

Postmodern insanda kimliğin aşırı parçalanmışlığı ve çeşitliliği kadar geçiciliği de dikkat çekicidir. Kimliğin bu niteliği bireyleri bağlayan değerler oluşturmaya engeldir. Postmodern toplumsal teori uzlaşa düzen, sistem ve bütünlük nosyonlarını redderek toplumsal alanda farklı olanın özgünlüğünü koruması ve ifade edebilmesinin ortamsal koşullarını oluşturmaya vurgu yapar. Postmodern düşünce dünyanın ontolojik yapısının çoğul oluşu ve bu yapının değiştirilemezliğinden hareket eder.

Bu yaklaşımın toplumsal yansıması kültürel ve kimliksel farklılıkların kendiliklerinden taviz vermeden birlikte var olabilmeleridir. “*Farklılıklar ve özgüllükler irdelenirken özel değerleri, ritleri, folklorlarıyla bir alt kültürler toplumunda az ya da çok yapay bir biçimde dışlamalara götürecek tuzaktan sakınmak gerekir. Bu kültüralist sapma, her biri kendi gerçeklik iddiasını mırıldanan ya da haykıran topluluklardan oluşan parçalanmış bir toplum imgesi vardır. Bugünkü dönemin her birey için belirgin özelliği yerel düzey ile küresel düzey arasındaki bir gidip gelmedir*”¹⁵. “Postmodern düşünce kategorisi içinde yer alan düşünürlerin, daha adil, daha insancıl ya da daha eşitlikçi bir dünya talepleri yoktur, bu amaca yönelik toplumsal ya da bireysel eylem

¹⁵ M.Auge, P. Colleyn, *Antropoloj*, Ankara, 2014, s.22.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

projeksiyonlarından söz edilmemektedir”.¹⁶ “İnsan ve topluma yönelik her türlü düzenleme önerisi, bireyin özgürlüğünü kısıtlayacağı gerekçesiyle rededilmektedir.”¹⁷

Modernizmde ideoloji, sosyal değerler, etnisite, entelektüelite gibi kavramlar kimliği karakterize eden çevresel olgulardır. Bu olgular kimlik için birer referanstır. Kimlik, entelektüel referansa göre ya da diğer referanslara göre biçimlenmektedir. Postmodernizmde ise referansa inançsızlık vardır. Bu inançsızlık nedeniyle, içi boş, narsist bir birey, dolayısıyla, manipüle edilebilir kimlikler ortaya çıkmaktadır. Tek bir gerçekliğin olduğunu öneren modernizm, kimliğin de tek olduğunu söylemektedir. Bu nedenle, modern kimlik, hem etkin hem edilgen, düzene uymak zorunda olan, farklı roller içerisinde kendini tanımlamaya çalışan ve bunun gibi bir takım çelişkileri içinde barındıran ruhsal bir duruma dönüşmüştür. Bunun yanı sıra, “modern zamanlarda dominant kimlikler, azınlık durumdaki kimlikleri “öteki ve yabancı” kesimler/kimseler olarak görmüş ve onların nazarında bu öteki ve yabancıların, kendilerine benzemeleri için düzeltilmeleri gerektiğini¹⁸” düşünmüştür.

Modernizm modern anlayışı benimsemeyen toplumları reddederek ötekileştirmektedir. Üst kültür ve alt kültür ayrımı nedeniyle, hiyerarşik yapı içerisinde baskın kimlik oluşumları gündeme gelmektedir. Bunun aksi bir tavır sergileyen postmodernizm ise farklı kimliklerin biraradalığını savunmakta ancak aidiyetini yitirmiş, iktidarsız ve narsist kimlik yapıları söz konusu olmaktadır. Modern kimliğin sabit ve değişmez karakteristiği, postmodern kimlikte akışkan bir hal almıştır denilebilir. Farklılık, bölünmüşlük, çeşitlilik ve özgün olanın yüceltildiği postmodernizmin kimlik inşasında modern düşüncenin tersine belirsizlik, heterojenlik, görecelik, parçalanmışlık kavramları ve S. K. White’ın deyimi ile ötekini tahakküm altına almanın reddini içeren bir farklılık politikası hâkimdir.

Kimlik; farklılıklar ve benzerlikler çerçevesinde inşa edilir. Postmodern dönem ile birlikte kimlik tanımlamalarında referans olarak ulusal kimlik yerine cemaat, dil grupları, hatta cinsel gruplar ve somut ya da kurgusal gruplar alınır. İmaj, görünüş ve tüketime dayalı boş zaman faaliyetleri de kimlik inşasında rol oynar. Benlik iddiasına sahip olmayan postmodern birey geçici, sıra dışı olana ilgi duyar ve tüm bağılıklardan sıyrılmak sureti ile aile, din, ulusal bağılıkları önemsemez. Farklı kimliklerin bir arada ve uyum içinde

¹⁶ Gencay Şaylan, *Postmodernizm*, İstanbul, 2009, s.52.

¹⁷ A.g.e., s.52.

¹⁸ M. Zeki Duman, “Küreselleşme, Kimlik ve Çokkültürlülük”, *Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu*, Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi, Ankara, 2009,s.591.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

yaşayabileceği bir ortam sayesinde hem bir dünya vatandaşı haline gelir ve hem de kendini yansıtan grup içinde özgür bir şekilde kendisini tanıma ve gerçekleştirme imkânı bulur.

Sonuç olarak, postmodern insan ve adalet temaları çağımızın hukuk kuramı tartışmalarında esaslı bir yer işgal etmektedir. İnsan haklarının evrenselliği fikrinin üzerine dayandığı bu temel kavramlar kimi düşünürlere göre birleştirici olmaktan uzak aksine ayırıcı ve kategorize edicidir. Douzinas’a göre “insanlık fikri, içinde bulunulan tarihsel dönemde insan olarak kabul edilenleri kapsar. Böylece, daha başından itibaren, hemen her tarihsel dönemde insan olarak kabul edilmeyen bir ‘öteki’ nin varlığı zorunlu hale gelir¹⁹. Postmodern toplumun bireye kendi içsel dinamikleriyle aşamayacağı sorunları karşısında sunabileceği bir çözüm önerisi ve aracı yoktur. Postmodernistlerin özgürlük ve yorum vurguları kültür, kimlik ve özgünlük alanında çözüm üretebilmekten uzak görülmektedir. Globalleşen dünyanın sorunları karşısında aşırı parçalanmış insanın nasıl bir adalet olgusu inşa edebileceği ve adaletin kendini gerçekleştirmesinin ne kadar önünü açtığı sorunları önemini korumaktadır. “Yani postmodern söylem için bir “iyi ve adil” kavramı yoktur bunun tanımı yapılamaz. Bu durumda birey için algıladığı adaletsizliklere, kötülöklere göz yummaktan başka seçenek kalmamaktadır ve bu felsefe ya da epistemolojik olmaktan çok etiksel bir sorundur”²⁰.

Dünya ölçeğinde adaleti sağlamak imkânsızsa adalet fikrinden vazgeçmek mi gerekiyor? Veya bu eleştirelilik bize nihilizmin kapısını mı aralıyor? Elbette hayır! Aşağılanmamış, zincire vurulmamış, terk edilmemiş, hakir görülmemiş bir adalet ve insan projesi hala mümkündür. İnsan, aynılıklarına indirgenmesiyle değil aksine farklılıklarının içselleştirilmesiyle özgürleşecek ve zincirlerinden kurtulacaktır. “Adalet mümkün müdür? Peşinden adalet ‘x ya da y’dir diyemeyiz. Zira bu tür bir tanımlama etik buyruğu soyut bir kurama ve ‘adil ol’a ilişkin hükmü ise boş bir yargı ifadesine dönüşecektir. Adalet teorilerle ya da hakikatle ilgili bir şey değildir, adil toplumun hakiki bir temsilinden türemez”.²¹ Hâlbuki postmodern durum, adalet açmazına ilişkin farkındalığımızı arttırmıştır. Dahası, “Adil olmak daima gelecektedir; geleceğe yapılan bir vaattir, olaya ve her bir durumun biricikliğine bakma ve benden bir talepte bulunacak yüzün mutlak yinelenemezliğine karşılık verme sözüdür. Diğer tüm vaatler gibi, bu vaadin de bir şimdiki

¹⁹ Costas Douzinas, *Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları Eleştirel Bir Yaklaşım*, Çev: Rabia Sağlam, Kasım Akbaş, Ankara, 2016, s. 23.

²⁰ Gencay Şaylan, *Postmodernizm*, İstanbul, 2009, s.45.

²¹ Costas Douzinas, *Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları Eleştirel Bir Yaklaşım*, Çev: Rabia Sağlam, Kasım Akbaş, Ankara, 2016, s.158.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

zamanı ‘işte adalet budur ya da şudur’ diyebileceğimiz bir zamanı yoktur. Ötekinin – yüzündeki- iyi ve hukuk arasında ertelenmiş adalet daima ya gelmek üzeredir veya zaten gerçekleşmiştir”²².

Özellikle vurgulanmalıdır ki “Postmodern hukuk kuramı, adalet adına hukuku bozmaya ve hukuka, içerdiği önlenemez şiddeti hatırlatmaya devam etmek zorundadır. Postmodern adalet teorisi, ötekiliğin yaşamasına izin verir ve aynılığın işleyişini yadsıyacak eleştirel bir alan haline gelir. Hukuk zorunlu olarak evrensellik ve soyut bir eşitlik formuna bağlıdır; fakat arızinin, vücut bulup somutlaşmış ötekinin taleplerine de saygı duymalıdır; etiğe gömülmüşlüğü’nün hakkını verebilmek için başkalık etiğine nüfus etmelidir.”²³ Unutulmamalıdır ki “Adalet zorunludur, yani karşılaştırma, birlikte varolma, zamandaşlık, birleştirme, düzen, yüzlerin görünürlüğü; dolayısıyla yönelimsellik ve idrakte bir sistemin kavranırlığıdır. Tam da bu yüzden adalet divanı önünde eşit koşullarda birlikte var olabilmektedir”²⁴.

Hukukun ve adaletin paradoksal bağı’nı hatırlatacak olursak hukuk pek çok öteki ile uğraşır; hepsini aynı kefeye koyar. Onları farklının benzer, ötekinin aynı olmasına olanak veren hak, ödev ya da ortak payda gibi araçlar kullanarak birbirine benzetir. Adalet hukuka içkindir, fakat bu içkinlik, hukukun kendisine adil olmaması anlamına gelir. Hukuk, yeni bir hukuku, yeni bir politikayı, yeni bir yeri ya da olmayan yeri (ütopya) içinde barındırır. Adalet, hukukun içerisinde hem özgül adaletsizlik ve şiddet hallerini hem hukukun genel yönelimini yargılayan bir boşluk, derin bir yarık olarak bulunur²⁵.

*“Postmodern dönemin insanı açısından, yabancılaşma ve toplumsal kopuş en büyük sorundur. Bu kopuş, yerel ve mahremiyete dair bir alan olan cemaati beslemektedir. Yabancılığı perdelemek, kopuşun acısını başka yönlere kanalize etmek adına, cemaat yerel bir savunma mantığı yaratmaktadır. Bu sıkışmış insan, düzeni sorgulayarak onu değiştirme gücünü kullanmayı değil, sistemin dışında kalarak korunmayı, kendisi ile baş başa kalmayı istemekte, kendisi gibi olmayanları tehlikeli bir grup olarak değerlendirmektedir”*²⁶

Dahası, “Günümüzün insanı, barış ve aklın ilkesi bir yana, güçlünün manipülasyonlarına alet olabilecek kadar acizleşmiştir. Bu insan, güç adına yapılan

²² A.g.e., s. 164.

²³ Costas Douzinas, *Hukuk, Adalet ve İnsan Hakları Eleştirel Bir Yaklaşım*, Çev: Rabia Sağlam, Kasım Akbaş, Ankara, 2016, s. 164.

²⁴ Emmanuel Levinas, *Otherwise than Being or Beyond Essence*, London: Kluwer, 1991, s.157.

²⁵ Costas Douzinas, *Hukuk, adalet ve İnsan Hakları Eleştirel Bir Yaklaşım*, Çev: Rabia Sağlam, Kasım Akbaş, Ankara, 2016, s.173.

²⁶ Rukiye Akkaya Kia, *Moderniteden Postmoderniteye Egemenlik ve Hukuk*, İstanbul, 2011, s.113.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

savaşları seyreden bir nesne olmaktan çıkmadıkça, ne modernler ne de postmodernler, hukuka güvensizliğin vicdanlarımızda yarattığı boşluğu doldurmayacaktır"²⁷.

Kaynakça

- Auge M., Colleyn P. (2014), Antropoloj, (Çev. İsmail Yerguz), Dost Yay., Ankara.
- Braidotti, Rosi (2014), İnsan Sonrası, (Çev: Öznur Karakaş), Kolektif Kitap, İstanbul.
- Douzinias, Costas (2016), Hukuk, adalet ve İnsan Hakları Eleştirel Bir Yaklaşım, (Çev: Rabia Sağlam, Kasım Akbaş), Nota Bene Yay., Ankara.
- Duman, M. Zeki (2009), “Küreselleşme, Kimlik ve Çokkültürlülük”, Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu, Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi, Ankara.
- Kahraman, Hasan Bülent (2002), Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye, Everest Yay., İstanbul.
- Kia, Rukiye Akkaya (2011), Moderniteden Postmoderniteye Egemenlik ve Hukuk, Beta Yay., İstanbul.
- Levinas, Emmanuel (1991), Otherwise than Being or Beyond Essence, Kluwer, London.
- Scheler, Max (1998), İnsanın Kosmostaki Yeri, (Çev. Harun Tepe), Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Şaylan, Gencay (2009), Postmodernizm, İmge Yay., İstanbul.
- Yüksel, Murat (2010), Hukuka Postmodern Yaklaşım, 12 Levha Yay., İstanbul.

²⁷ Rukiye Akkaya Kia, *Moderniteden Postmoderniteye Egemenlik ve Hukuk*, İstanbul, 2011, s.181.

İsmet Özel’de Adaletin Şiirsel Olarak İfade Edilmesi Üzerine Bir Deneme

Seyfettin İLİTER*

Özet: İsmet Özel, ülkemizin yetiştirdiği nadide şairlerinden birisidir. Şiirlerinde kullanmış olduğu metaforik ve eleştirel üslup onu şiir alanında zirvelere çıkarmaktadır. Bununla birlikte eserlerinin çoğunda belirgin bir şekilde farkedilen sanatsal, entelektüel ve felsefi birikim onun şiir dünyasında olduğu kadar düşünce/tefekkür dünyasında da önemli bir şair/mütefekkir olduğunu göstermektedir. Özel’in yazın dünyasının bir karşılığı olarak gösterebileceğimiz yaşamı, onun eserlerinin kendisi açısından bir hülasasını oluşturur. Kendi yaşamında ve eserlerinde erdem ve adalete ilişkin duyduğu hayranlık ve temenni belirgin bir şekilde kendini gösterir. İnsanların erdem sahibi ve adaletli olabilmeleri açısından bir çözüm önerisi olarak şiirin yol göstericiliğini bizlere işaret eder. O şiirleri vasıtasıyla modern insanın sefaletini göstererek ona her daim çıkış yolları sunar. Fakat bu her zaman şairin istediği şekilde neticeye varmaz. Bütün olumsuzluklara karşı şair, adaleti ve erdemi ön planda tutarak üzerine düştüğünü ifade edebileceğimiz vazifesini sürdürmeye devam etmektedir. Bizler bu çalışmamızda adalet kavramını ve bu kavramın onun şiiriyle olan münasebetini ele alarak bir ufuk kazandırma girişimine başvurmayı amaçlamaktayız.

Giriş

İsmet Özel, ülkemizin yetiştirdiği nadide şairlerinden birisidir. Şiirlerinde kullanmış olduğu metaforik ve eleştirel üslup onu şiir alanında zirvelere çıkarmaktadır. Bununla birlikte eserlerinin çoğunda belirgin bir şekilde farkedilen sanatsal, entelektüel ve felsefi birikim onun şiir dünyasında olduğu kadar düşünce/tefekkür dünyasında da önemli bir şair/mütefekkir olduğunu göstermektedir. Özel’in yazın dünyasının bir karşılığı olarak gösterebileceğimiz yaşamı, onun eserlerinin kendisi açısından bir hülasasını oluşturur. Kendi yaşamında ve eserlerinde erdem ve adalete ilişkin duyduğu hayranlık ve temenni belirgin bir şekilde kendini gösterir. İnsanların erdem sahibi ve adaletli olabilmeleri açısından bir çözüm önerisi olarak şiirin yol göstericiliğini bizlere işaret eder. O şiirleri vasıtasıyla modern insanın sefaletini göstererek ona her daim çıkış yolları sunar. Fakat bu her zaman şairin istediği şekilde neticeye varmaz. Bütün olumsuzluklara karşı şair, adaleti ve erdemi ön planda tutarak üzerine düştüğünü ifade edebileceğimiz vazifesini sürdürmeye devam etmektedir. Bizler bu çalışmamızda adalet kavramını ve bu kavramın onun şiiriyle olan münasebetini ele alarak bir ufuk kazandırma girişimine başvurmayı amaçlamaktayız.

“Ben İsmet Özel; Şair Kırk Yaşında”

* İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Türk şiirinin müstesna şairleri arasında bulunan İsmet Özel 1944 yılında Kayseri'nin Düvenönü mahallesinde dünyaya gelmiştir. Altı kardeşin en küçüğü olarak doğan Özel, babasının memuriyetinden dolayı bu Anadolu şehrinde yaşama merhaba demiştir.¹ Babası Ahmet Bey polistir. Aslen Bağdatlı olan Süleyman Çavuş adındaki bir askerin evladıdır Ahmet Bey.² Özel ailesinin o dönemlerde normal hayat standartlarının üzerinde bir yaşantısı olduğu söylenebilir. Zira İsmet Özel'in babası Ahmet Bey Cumhuriyet döneminin ilk polis memurlarından biridir. Annesi Sıdika Hanım ise Sultan Reşat zamanında ilkokulu bitirmiştir. Hem memuriyet sahibi bir babanın hem de mektep görmüş bir annenin evladı olması Özel'in ta çocukluktan itibaren kültürlü bir şekilde büyümesine olanak sağlamıştır.³

Kültürlü bir şekilde büyümesinin başka bir nedeni de kendisinin ailenin en küçük çocuğu olması hasebiyle ağabeylerinin ve ablalarının ilgisine mazhar olmasındandır. En büyük abisinin resimle ilgilenmesi ve yaz aylarında resim yapmak için kırlara, ovalara giderken küçük kardeşleri olan İsmet Özel'i götürmesi şairin hayatında kültürel açıdan derin etkiler bırakmıştır. Özel'in çocuk yaşlarda olmasına rağmen hayal dünyasının bu denli zengin olmasında abisiyle yaz mevsiminde yapmış olduğu bu gezilerin önemli katkıları olduğu kanaatindeyiz.⁴

1950 yılında Kastamonu Abdülhak Hamit ilkokulu'na başlar. İlkokula başladığı yıllarda özellikle ikinci sınıfta öğretmenlerin derslerde baskın tavırlar sergilemelerine karşı çıkar. Bu duruş hayatının ileriki yıllarında kendisi için söylemiş olduğu “kadirşinas itaatsizlik”in temellerini oluşturur. Bu tavır, şairin yaşama ilişkin diğer dönemlerinde de merkezi bir yer tutmuştur. Denilebilir ki şiire olan ilgisi de bu tavrın bir mahsulü olarak ortaya çıkmaktadır. Zira o, ilkokul 3. sınıfta okurken kendi çabalarıyla Ankara'da yayımlanan bir ilkokul gazetesine **Kış** isimli şiirini gönderir. Şiirin gazetede yayımlanmasını da kendisini hakir gören bir okul öğretmeninden öğrenir. Bu durum şairin yaptığı işin olumsuz tepkiler almış olsa da kendi dünyasında iyi bir iş yapmış olduğu şeklinde kayda geçer. Şairin sonraki hayatında şiirle olan münasebetinin bu dönemlerde şekillendiği söylemek yerinde bir tespit olacaktır.⁵

¹ Reşit Güngör Kalkan, Ben İsmet Özel Şair- Bir Portre Denemesi-, Okur Kitaplığı, İstanbul 2010, s.30.

² İbrahim Tüzer, İsmet Özel-Şiire Damıtılmış Hayat, Dergah Yayınları, İstanbul 2012,s.21.

³ İsmet Özel-Şiire Damıtılmış Hayat, s.22.

⁴ İsmet Özel-Şiire Damıtılmış Hayat, s.25.

⁵ İsmet Özel-Şiire Damıtılmış Hayat, s.28-29

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

İsmet Özel 1955 yılında ilkokulu bitirerek babasının emekliliği ve ablalarının liseyi okumaları amacıyla ailecek Çankırı'ya taşınırlar. Özel, ortaokulu ve lise birinci sınıfı burada okuduktan sonra aile Ankara'ya taşınır. Şair lise öğrenimine ikinci sınıftan itibaren Ankara Gazi lisesinde devam eder. Şairin hayatını şekillendiren hadiselerin önemli bir kısmı da liseyi okuduğu yıllarda vuku bulmuştur. Bilhassa lise son sınıfta matematik dersini geçemez, yazın kursa gitmiş olmasına rağmen bu dersi veremeyen şair bu nedenle liseyi dört senede bitirmek zorunda kalır. Dolayısıyla şair bir yıl beklemekle karşı karşıyadır. Bu bekleyiş sürecinde Özel'in dünyayı araştırıp anlamlandırmaya çalıştığı görülmektedir. Bu arayışı anlamlı kılmak için kütüphanelere gittiği konferanslara ve resim sergilerine katıldığı görülmektedir.⁶

İşte bu bekleme sürecinde dünyaya ve kendisine ilişkin kavrayışın büyük bir değişkenlik gösterdiğini temaşa etmekteyiz. O bir senelik boş vaktinde sosyalist ve şair olduğunu ifade etmektedir. O dönemde maddiyat peşinde koşan insanların kaba insanlar olduğunu fark eden şair, böyle bir dünyanın insanı olmamak için insanın ve âleminin özüne dair üst düzey bir arayış ve şuur etkinliği olan şiirle hemhal olmayı kendisine uygun görmüştür diyebiliriz.⁷

Netice itibarıyla şairin kendisine münhasır olan kişiliği ile birlikte ilkokuldan başlayıp lise çağlarında da devam eden dünyayı ve kendini aramaya/anlamlandırmaya yönelik arayışlarının şiirle ünsiyet kurmasında önemli olduğunu ifade edebiliriz. Şiir bu minval üzere yürüyenler için her zaman ufuk açıcı bir görev üstlenmiştir. İsmet Özel de şiirin temin ettiği bu ayıklık halini büyük ölçüde kullanmıştır, diyebiliriz. Bütün bu sebeplerden ötürü Özel'in kendisini ifade etmek ve karşısındakine bir söz söylemek adına şiiri bir öz meselesi yaptığı ileri sürülebilir. Waldo Sen Neden Burada Değilsin adlı kitabında hayat ve şiir macerasını şu şekilde özetlemektedir:

“Bir varmış bir yokmuş. Bir şair İsmet Özel varmış. İyi şiirler yazarmış. Nasıl olmuşsa bu İsmet bir gün komünist olmuş. Derken Efendim, bir kömünist olarak da iyi şiirler yazmayı başarmış ve hatta böylelikle yıldızı parlamış. Gel zaman git zaman, İsmet Özel'in duyguları, düşünceleri, nançları değişmiş (1974'te *Amentü* şiiriyle Müslüman olduğunu beyan ediyor) ve Müslümanlığı bir hayat yolu olarak benimsemiş. Ama işe bakın

⁶ İsmet Özel-Şiire Damıtılmış Hayat, s.28-29.

⁷ İsmet Özel-Şiire Damıtılmış Hayat, s.30.

ki adam iyi şiirler yazmaya devam etmiş. Eh, o erdiyse muradına, biz de çıkabiliriz kerevetine.”⁸

İsmet Özel’de Şiirden Adaletle Doğru Bir Yürüyüş Denemesi

İsmet Özel, kendi hayatında üç temel kelimenin olduğunu ifade eder: Bunlar; Şair, Komünist ve Müslüman.⁹ Bizler burada konumuzun dışına çıkmamak adına bu üç kavramdan biri olan Şair ve o kelimeyle hayati bir ilişkisi bulunan şiir üzerinden bir adalet tasavvuru yapmaya çalışacağız. Bu konunun izah edilebilmesi için Öncelikle şairliğin Kimliği ve neliğinin üzerine konuşmak ihtiyacını hissediyoruz:

“Peki şair kimdir? Kendiside yaratılıştan şiir söyleme gücü verilmiş üstün yetenekli biri mi? Yoksa aldığı eğitim sonucu başarılı şiirler kurma gücüne ermiş bir usta mı? Yahut bazı mahrumiyetleri bünyesinde yücelterek şair olmak zorunda bırakılmış bir çaresiz mi? Diyebiliriz ki şairin ortaya çıkışında yeteneğin, eğitimin, ve sosyopsikolojik zorlamaların belli dozlarda etkisi vardır.”¹⁰

Fakat İsmet Özel söz konusu etkilerin insanın şair olmasındaki hakkını teslim etmekle birlikte, o daha çok şiirin şairle olan bağlantısı üzerinde durmaktadır. Başka bir deyişle şiirin ortaya çıkmasında şairin iradesinin, özgünlüğünün ve yaratımının önemli Saikler olduğuna dikkatleri çekmektedir.¹¹ Bu anlamda merkezinde özgünlük ve kendilik kavramlarının bulunması şiiri insanın bir duruşu haline getirmektedir. İnsanın hayat içerisinde nerede, ne zaman ve nasıl duracağına dair kaygıları şiirle teması mümkün kılan dayanaklar olarak görülebilir. Kuşkusuz şiiri bu ilişkiler bağlamında değerli kılan şey, onun estetik bir söz sanatı oluşundan ziyade şairin onu yaslanacak bir değer olarak görmesinden dolayıdır.¹² Özel şiire yüklemiş olduğu bu anlamı 1969 yılında yazdığı Yıkılma Sakın adlı şiiriyle bize ulaştırır:

Sana durlanmış kelimeler getireceğim
Pörsümüş bir dünyayı kahreden kelimeler
Kelimeler, bazıları tüyden bazısı demir
Seni çünkü dik tutacak bilirim
Kabzenin, çekicin ve divitin
Tutulduğu yerden parlayan şiir.¹³

⁸ İsmet Özel, Waldo Sen Neden Burada Değilsin, Çıdam Yayınları, İstanbul 1991, s.14-15

⁹ Waldo Sen Neden Burada Değilsin, s.15.

¹⁰ Waldo Sen Neden Burada Değilsin, s.16.

¹¹ Waldo Sen Neden Burada Değilsin, s.16.

¹² Waldo Sen Neden Burada Değilsin, s.17.

¹³ Özel, Erbain, s.129.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

İsmet Özel şiirini belli ölçülerde içerisinde yaşadığı toplumla da ilişkilendirmektedir. Şiiri hayat macerasının merkezi olarak kabul etmekle birlikte onun aynı zamanda bu topraklarda yaşayan insanların temel bir ihtiyacı olduğunu da ifade eder. Nitekim o bu konuyu şu şekilde dikkatlerimize sunar:

“Türk toplumu ya da Türk milleti, aşamayacağı zorluklar karşısında kendini ve bir tarım ekonomik, siyasi sosyal olayların kötü sonuçlar doğuracağından korkuluyorsa, bunun sebebi, bu toplumun şiirle olan ilişkisini koparmış olmasıdır. Bu kopukluğu bir şekilde tamir etmek lazım. Çünkü dediğim gibi, biz millet olarak varlığımızı şiire borçlu bir toplumuz.”¹⁴

Toplumun varlığı ve selameti için kaygılanan şairin , toplum büyük bir kesimi tarafından da aynı kaygıyla karşılandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Bilakis, toplumun büyük bir kesimi tarafından çoğu zaman haksız bir şekilde eleştirildiğini dahi görmekteyiz. Kuşkusuz şairler yazdıkları şiirlerle birçok insanın gönlüne taht kurarken diğer taraftan başka birilerinin de eleştiri odağı haline gelebilmektedirler. Tam da bu noktada İsmet Özel’in insanların çoğu tarafından Adaletsiz bir şekilde yargılandığını ifade etmemiz gerekir. Zira şair insanların bu adaletsizleri karşısındaki durumunu Kanla Kirlenmiş Evrak adlı şiiriyle dile getirmektedir:

Karanlık sözler yazıyorum hayatım hakkında.

Aşklarım, inançlarım işgal altındadır

Tabutumun üstünde zar atıyorlar

Cebimdeki adreslerden umut kalmamıştır...¹⁵

Hatırlanacağı üzere Yunan Felsefesinde varlık bahsinden insan bahsine geçiş Sokrates ile başlamıştır. Sokrates, insanı merkeze alarak onunla ilişkilendirilen adalet, erdem, ölçü gibi insanın temel özellikleri üzerinde durmuştur. Bu kavramlar içerisinde bulunan adalet için, insanın bilgili olması ile adaletli olmayı hemen hemen aynı bağlamda değerlendirmiştir. Ondan sonra gelen öğrencisi Platon ise adaleti, herkesin hakkının teslim edilmesi anlamında kullandığını görmekteyiz. Aristo ise, haksızlık etmek ve haksızlığa uğramak arasında bir orta yoldan hareketle adaleti tanımlamaya çalışmıştır. İslam inancında ise adaletin Allah’ın **El-Adl** sıfatı dolayımında kullanıldığını görüyoruz. Bu bağlamda Kutsal kitabımız Kuran’da bir adalet tanımı yapılmak yerine, o kavramın daha çok fiil anlamındaki haliyle kullanıldığını söyleyebiliriz. Nitekim Bakara Suresi’nin 282. Ayetinde “Adaletle yazmak”, Ali İmran Suresi’nin 18. Ayetinde “adaletle şahitlik”, yine

¹⁴ İsmet Özel, Çenebazlık, Şule Yayınları, 2006 İstanbul, s.97.

¹⁵ Özel, Erbain, s.159.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

aynı surenin 21. ayetinde “adaleti emretmek”, Nisa Suresi’nin 58. Ayetinde “adaletle hükmetmek” şeklinde adaletin bahis konusu edildiğini görmekteyiz. Tabi burada Allah’ın *El Adl* sıfatına sahip olduğunu ve insanlara da adaletli olmayı Nahl Suresi 90. Ayette emrettiğini görmekteyiz:

“Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder; hayasızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir.” Şair ismet Özel de hem bir Müslüman hem de bu toplumda yaşayan bir fert olarak adalet tasavvurunu bazı şiirlerinde işlediğini görmekteyiz. Öncelikle Özel’in, *Sebeb-i Telif* adlı şiiri bağlamında adaleti tasavvur etmeye çalışacağız:

Üstümde yıldızlı gök” demişti Königsberg’li

“içerimde ahlak yasası”.

Yasa mı? Kimin için? Neyi berkitir yasa?

İster gözünü oğuştur, istersen tetiği çek

İdam mangasındansın içinde yasa varsa.

Girmem, girmedim mangalara

Yer etmedi adalet duygusu

içimde benim

çünkü ben

ömrümce adle boyun eğdim.¹⁶

Özel, söz konusu şiirde Alman Filozof Immanuel Kant, ın hayranlık duyduğu iki önemli durumu gündeme getirir: “Üstümde yıldızlı gök” ve “İçerimde ahlak yasası”. Aslına bakılırsa üzerimizdeki yıldızlı gökün adaletli bir şekilde var olduğunu görmek mümkündür. Zira o bulunduğu ya da bizim öyle tasavvur ettiğimiz durumunu herkes için her şartta korumaktadır. Bununla Birlikte içerimde ahlak yasası vurgusunun Özel tarafından pek hoş karşılanmadığı görülebilir. Yasa mı? Kimin için? Sorularını sorarken, adaletin aslında büyük ölçülerde birileri için olduğunun altını çizer. Dolayısıyla şair böyle bir adalete mesafeli hatta karşı bile duruyor denilebilir. Zira adaletli olmak için illa da bir yasaya bağlanmak gerekmemektedir şair için. Çünkü o, ömrü boyunca adle/adil olana boyun eğmiştir.

Buradan varacağımız sonuç şu olabilir, o suni/insan eliyle yapıldığı düşünülen yasaların insana adalet temin edemeyeceği görüşündedir. Nitekim şairin şiirde altını çizdiği gibi bu suni yasaların birileri için yapıldığı inancı hakimdir. Ve söz konusu yasalar adaleti

¹⁶ İsmet Özel, Bir Yusuf Masalı, Şule Yayınları, İstanbul 2003, s.29.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

tesis etmekten ziyade birileri için menfaat getirecek mahiyettedir. Şairin bu anlamda içerisinde yaşadığı toplum için bir tedirginlik hali yaşadığını söyleyebiliriz. Özel, insanların içerisinde bulundukları kötü durum için *Karlı Bir Gece Vakti Bir Dostu Uyandırmak* adlı şiirinde şu çağırışı yapmaktadır:

Kardeşler deseydim kardeşlerim
Bakın yaklaşıyor yaklaşmakta olan
Bakın yaklaşıyor yaklaşmakta olan
Bakın yaklaşıyor...¹⁷

Şair bu çağırışı yapmış olmasına rağmen içerisinde yaşadığı toplumdaki ciddi anlamda bir karşılık görememiştir. Günümüz insanı açısından adaletle ilişkin tavır sahibi olmak çok da gereken bir haslet değildir. Zira şair insanların bu vurdumduymazlıkları karşısındaki üzüntüsünü *Amentü* şiirinde dile getirir:

...Çıkardım
Boğaza tıkanan lokmanın hartasını
Çıkınımda güneşler halka dağıtmak için
Halkı suvarmak için saçlarımda bin ırmak
İhtirdim caddeleri meğer ki mezarlarmış
Hazırmış zaten duvarsıkılmış bir yumruğa
Fly Pan-Am
Drink Coca-Cola¹⁸

Şair toplum açısından bir hareketlilik, şuurlanma hali sağlamaya çalışsa da bunun mümkün olmadığını kavramıştır diyebiliriz. Kuşkusuz bu miskinlik hali toplumun hepsi için ima edilmiş olmasa da büyük bir çoğunluk göz önünde bulundurularak söylenmiştir. Peki ismet özel adalet konusunda hep kötümser mi davranmaktadır. Kuşkusuz hayır. Ama onun adalet anlayışının tecelli edeceği yer bu dünya değildir. Ona göre mutlak anlamda adaletin dağıtılacağı yer öte âlemdir. Dolayısıyla burada adaletle ölümü ele almak gereği hasıl olmaktadır. Müslüman bir kişinin ölümden korkmayacağı düşünülürse şairin de böyle bir korku içerisinde olmadığı hatta ölüme arzu duyduğu bile söylenebilir. Nitekim 1965 yılında yazmış olduğu *Partizan* adlı şiiriyle bu hususu şöyle dile getirir:

ölünce bir partizan gibi ölmeliyim
Sabahın kuşluk vaktine savrulan

¹⁷ İsmet Özel Erbain, Şule Yayınları, İstanbul 2011, s.161.

¹⁸ Özel, Erbain, s.182.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Savrulan savrulan ergen ölümleri gibi.¹⁹

Şair *Münacaat* adlı şiirinde de ölüme duymuş olduğu isteği belirgin bir şekilde ifade etmektedir:

Bu yaşa erdirdin beni, gençtim almadın canımı
Ölmedim genç olarak, ölmedim beni leylak
Büklümlerinin içten ve dışarıdan
Sarmaladığı günlerde
Bir zamandı
Heves ettim gölgemi enginte yatan
O berrak sayfada gezindirsem diye
Ölmedim, bir gençlik ölümü saklı kaldı bende.²⁰

Daha önce de belirttiğimiz gibi Şair ölümün bir son olmak şöyle dursun bir başlangıç olduğuna dair inancını hep diri tutmaktadır. Zira ölümden sonraki hayatın mutlak anlamda adaleti dağıtacağı fikrindedir. Ve gerçekle yüzleşmekten de çekinmediğini söylemek gerekmektedir. Şair bu konuyu 1984 yılında yazmış olduğu *Celladıma Gülümserken Çektirdiğim Son Resmin Arkasındaki Satırlar* adlı şiirinde bizlere bildirmektedir:

... söyleyin
Aynada iskeletini
Görmeye kadar varan kaç
Kaç kişi var şunun şurasında...²¹

Şair burada aynayı bir metafor şeklinde ele alarak, kendisinin insanı bütün çıplaklığıyla gösteren bu metafor karşısına geçme cesareti gösterdiğini haber vermiştir. Özel bu cesareti göstermekle adaletin kendisini bulacağını düşünmektedir diyebiliriz. Bu mevzuu da şiirin son kısmında açıklığa kavuşturmaktadır:

Yapılsın adil pazarlık
Yapılsın yapılacaksa
İşte koydum işlemeyi düşündüğüm suçları
Sizin geçmiş hatalarınız karşısına
Ne yapsam

¹⁹ İsmet Özel, Erbain, Şule Yayınları, İstanbul 2011, s.67.

²⁰ Özel, Bir Yusuf Masalı, s.11.

²¹ Özel, Erbain, s.235.

Döl saçan her rüzgarın
Vebası bende kalacak
Varsın bende biriksin
Durgun suyun sayhası
Yumuşatmayı bilen ateş
Öğüt sahibi toprak
Nasıl olsa geri verecek
Benim kılıcımı.²²

Şair dünyada bulunduğu sürece birtakım suçlamalara maruz kalacağını düşünmektedir. Zira bu dünyada ahlaklı adaletli bir şekilde yaşamaya çalışmak zordur. Çünkü şair maddenin manaya üstünlük kurduğu bu dünyada maddiyat çarkının dişlileri arasından kendini alıkoymanın zorluğuna işaret etmektedir:

üstü kükürtlü bu dünyadan
Kancıklık
sıçradı çevirdiğimiz sayfalara....
Çırpını çırpını giden atlardan indik
Girmek için patavatsız yurttaşlar sırasına...²³

İşte böyle bir dünya şairin gözünde yasaların olduğu bir dünyaya karşılık gelmektedir. Ve burada adaletin tecelli etmesi olanaksız görülmektedir. Dolayısıyla bu dünyada sadece yaşamak adaleti sağlamak açısından yeterli değildir. Batı düşünce tarihinde ahlak öğretisini temellendiren filozofların ilki olan Sokrates’e göre ahlaklı ve adil olmanın şartlarının temeli “ en yüksek iyi” amaç edinebilmekte yatmaktadır.²⁴ Her ne kadar İsmet Özel de Sokrates gibi bilgili/bilgece olmaya kıymet verse de, onun esas özelliği yazdığı gibi yaşamasında, yaşadığı gibi yazmasında kendini gösterir. Zira salt bilmenin insanı ahlaklı ve adaletli kılmayacağı aşîkârdır.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Özel’in adaletin bu dünyada tecelli edemeyeceğine dair inancı onu savaşımdan, çarpışmaktan ve cephede durmaktan alıkoymamaktadır. Dünyaya ilişkin bu olumsuzluklara rağmen şair bizi her daim adaletin dünyaya yansımaları sağlamak için mücadele etmeye çağırmaktadır. 1968 yılında *Sevgilim Hayat* adlı şiirinde bu savaşımın önemini bize haber vermektedir:

²² Özel, Erbain, s.238.

²³ Özel, Bir Yusuf Masalı, s.22-23.

²⁴ Doğan Özlem, Etik-Ahlak Felsefesi, inkılap Yayınları, İstanbul 2004, s.42.

Ben öyle bilirim ki yaşamak
Berrak bir gökte çocuklar aşkına savaşmaktır
Çünkü biz savaşmasak
Anamın giydiği pazen
Sofrada böldüğümüz somun
yani ıscacık benekleri çocukluğumun
cılık yaralar halinde
yayırlılar toprağa
etlerimiz kokar
gökyüzünü kokutur.²⁵

Dolayısıyla insan, bu dünyada ikamet ettiği sürece mücadele ederek adaleti sağlamaya çalışmalıdır. Kuşkusuz bu basit bir mücadele değildir. Şair de bu mücadeleyi kazanıp adaleti sağlamak için adeta ömrünü ortaya koymuştur. Şair bu mücadeleye ilişkin görüşlerini şu şekilde bize özetlemektedir:

“Dünyaya gelmek bir saldırıya uğramaktır... Soğuk saldırır bize, sıcak saldırır. Açlığın, hastalığın, korkunun saldırılarını savuşturma yoluyla yaşarız, hayatta kalırız. Yaşiyor olmak savaşıyor olmaktan başka bir şey değildir. Bir gün son nefesimizi verdiğimizde bize yapılan ilk saldırıyı tamamen püskürtmüş oluruz. Savaş bitmiştir.”²⁶

İsmet Özel’in, 1971 de yazdığı *Sevgilime İftarı* adlı şiirinde mücadeleye ve adaleti tesis etmeye yönelik kaygılar taşıdığı görülmektedir.

...Benim bu sası karanlığa zorla, zorlayarak
Tutuşmuş bir gül sıkıştırmak boynumun borcu.²⁷

Şiir dünyanın içerisinde bulunduğu kötü gidişata temas ederek, şairin bu karanlığı ortadan kaldırmak için yapmak istediği mücadeleyi bize sunmaktadır. Nitekim şair burada karanlık gül metaforunu kullanmaktadır. Karanlık genel anlamda insana ürperti veren bir duruma işaret eder. bir bakıma karanlığın olduğu bir yer aynı zamanda korkunun ve sıkıntının da olduğu bir yerdir. Fakat şair bu karanlığı bertaraf edebilmek için gülleri bir metafor olarak kullanmaktadır. Zira gül hem güzelliği hem de iyi olanı simgeler. Ve karanlıkla mücadele için şair gül/ler aracılığıyla söz konusu karanlığı iyiye çevirmek niyetindedir.

²⁵ Özel, Erbain, s.109.

²⁶ Özel, Waldo Sen Neden Burada Değilsin, s.9.

²⁷ Özel, Erbain, s.152.

Sonuç Niyetine

İsmet Özel şiirleri üzerinden yapmaya çalıştığımız adalet tasavvuru onun öte alem inancını hesaba kattığımızda bir anlam kazanmaktadır. Şiirlerinin çoğunda toplumun birçok kesiminin dünyaya ilişkin bir menfaat içerisinde olduğunu belirtmektedir. Bu durum insanların ruhlarına zarar vermekte ve insanların estetik, erdem, adalet gibi kavramlarla ünsiyet kurmalarını engellemektedir. Şair her ne kadar bu olumsuzlukları bertaraf etmek için mücadele etmek istese de yeterince muhatap bulamamaktan yakınmaktadır. Her seferinde insanları kalplerine, şiirlere ve evlerine davet etmeye çalışsa da büyük bir çoğunluğun bu durum karşısında bigâne kaldığı fark edilmektedir. Bütün bu çabaların nihayetinde şair adaletin bu dünyada gerçekleşmesi umudunu yitirmektedir. Yasaların dahi bu dünyada bir düzen oluşturmaya çalışmak şöyle dursun birçok kimsenin menfaati doğrultusunda yapıldığını düşünmektedir. Tam da bu noktada dünyaya ilişkin adaletin sağlanamayacağını düşünerek bir Müslüman olarak öte alemde adaletin tecelli edeceğine dair inancı belirlemektedir. O, mutlak surette adaletin tecelli edeceği yer olarak öbür âlemi işaret etmektedir. Zira insan yapıp etmelerinin eksiksik bir şekilde karşısına çıkacağı yer öte âlemdir. Orada Yaratıcı herkesin işlemiş olduğu günah ve sevapların karşılığında onlara adaleti ya da cezayı verecektir. Şairin de böyle bir inanca sahip olması onu üzerinde yaşadığımız dünya özelinde umutsuzluğa sevk etse de, adaletin tam tekmil tecelli edeceği öte âleme ilişkin inancını da kuvvetlendirmektedir.

Türkiye’de Çokkültürlü Eğitim ve Adalet

Ayşenur TUNA*

Özet: Devletin adaleti sağlama konusunda hakkı olana hakkını vermek gibi bir pozitif yükümlülüğü olduğu gibi, belirli alanlara müdahale etmemek de onun negatif yükümlülüğüdür. Bu anlamda eğitim hizmeti sağlanması kadar eğitimin kullanılması ile bir ideolojinin aşılınmaması gereği de eğitimde adaletle dâhildir.

Eğitim hakkı T.C. Anayasasında yer alan, yaş, ırk, dil, cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin herkese tanınmıştır. Bu noktada devletin sunduğu eğitim imkânının ayrımcılıktan uzak olması gerekir. Eğitimde adaletin sağlanabilmesi için verilen eğitimde eşitlik ilkesi gözetilmeli; ötekileştirmelere yer bırakılmamalıdır. Yani adil bir eğitim sistemi, objektiflik, eleştirelilik ve çoğulculuk özelliklerini bir arada taşıyabilmelidir.

Ülkemiz çok farklı etnik ve dini grupların bir arada yaşadığı kozmopolit bir coğrafyadır. Dolayısıyla eğitim sisteminin tüm bireylere eşit mesafede olması büyük önem arz eder. Ancak geçmişe bakıldığında ülkedeki eğitim sisteminin daha çok iktidara gelen partilerin ideolojilerine göre şekillendiği görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında; inkılapları, batılılaşma fikrini, laikliği topluma benimsetmek için eğitim araç olarak kullanılırken özellikle son zamanlarda eğitimde belirgin bir şekilde İslami öğelerin etkisi hissedilmektedir. Bu, eğitim sistemine yansıyan dini görüş veya ideolojileri benimsemeyenleri “öteki” konumuna düşürme riski taşımaktadır. Böylesi bir eğitim hizmeti; herkesin, her zaman tam anlamıyla eğitim hakkını kullanabilmesi gerekliliğine ters düşecektir ve eğitimin adil bir şekilde verilip verilmediğini tartışmaya açık hale getirecektir.

Anahtar Kelimeler: Kültürlerarası iletişim, eğitimde eşitlik, kültürel çeşitlilik, kültürel çatışma, eğitim hakkı, ayrımcılık

1.Giriş

Türkiye kültürel çeşitliliğin fazla olduğu, farklı yaşam tarzına sahip insanları bir arada barındıran kozmopolit bir ülkedir. Bunun büyük bir zenginlik olmasının yanı sıra devlete birtakım yükümlülükler getirdiğini de söyleyebiliriz. Bu halde devlet, toplumların çatışma içerisinde olmadan ve birbirini yok etmeden bir arada kalabilmesi için en uygun politikayı benimsemek zorundadır. Bu yükümlülük T.C. Anayasasının 5. Maddesinden kaynaklanır. Anılan madde; devletin, ülkenin bağımsızlığını ve bütünlüğünü koruması gerektiğini hüküm altına alır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus bütünlük ifadesinden ne anlaşılabilecektir. Bütünlüğün korunması sırasında her kültürün yaşam alanı olacak mıdır? Yoksa tek kültürlü bir toplum oluşturmak suretiyle sağlanacak bir

* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

bütünlükten mi bahsedilmektedir? Elbette devletin her kültürün çizgisine saygılı, ayrımcılıktan uzak, uzlaşmacı fakat asla asimile etmeyi hedeflemeyen bir yaklaşım içerisinde olması gerekmektedir.

2.Eğitimde Eşitlik İlkesi

Devlet, bireyin doğumundan ölümüne kadar olan tüm süreçlerinde etkilidir ve onun bütün yaşamına ilişkin düzenlemeleri yapar. Dolayısıyla bireyin fikri gelişimi için en önemli alan olan eğitim de yine devletin düzenlediği bir sistem dâhilinde yürütülür. İşte bu anlamda devletin farklılıklara yaklaşımı çok daha büyük önem arz eden bir husustur.

Devlet tarafından sağlanan eğitim imkânı eşitlik ilkesine uygun olmalıdır. Çünkü T.C. Anayasasının 42. Maddesinde kimsenin eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamayacağı belirtilmiştir. Buradan hangi gruba ait olduğuna bakılmaksızın bu eğitim hakkının herkese tanındığı anlaşılmalıdır. Dolayısıyla devletin her bireye eşit mesafede olan, din, dil, ırk ayrımı gözetilmeksizin her kesime hitap eden bir eğitim hizmeti sunma yükümlülüğünün olduğu anlaşılmalıdır.

Uluslararası alanda da eğitim hakkına ve eğitimde eşitliğe ilişkin düzenlemeler vardır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26. maddesinde bu konu ile ilgili hükümler yer alır:

1.Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yükseköğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.

2.Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yönündeki çalışmalarını geliştirmelidir.

3.Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır.

3.Çokkültürlülüğe Karşı Benimsenen Tutumlar ve Eğitimdeki Yansımaları

Ülkemizde eğitimde uygulanan politikalarda ve benimsenen yaklaşımlarda kültürel çeşitliliğin yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. Bundan dolayı eğitimde eşitlikçi bir anlayışın da tam olarak oturtulamadığı gözlemlenmektedir. Bu anlamda benimsenen tek kültürlü yaklaşım, eğitime ilişkin önemli kararlar alan Milli Eğitim Şurasında yapılan beyanlardan açıkça anlaşılmaktadır. Birinci Milli Eğitim Şurası'nda Tunceli Maarif Müdürü Kadri Güney, ülkede farklı dilleri konuşan bireylerin varlığına değinmiş ancak bu kimselerin esas olarak Türk olduğunu ifade etmiştir. Burada farklı dillerin konuşulduğu

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

kabul edilmekle birlikte bu kimselerin sahip oldukları etnik kimlikler tanınmamış, tüm gruplar tek bir etnik ve dini çatı altında kabul edilmiştir. Bu şuraya katılanlardan Mehmet Emin Erişgil ise anadili Türkçe olmayan yerlere enstitü kurularak bu bölge halklarının Türkleştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Hükümet programlarında da kültürel çeşitlilik uzunca bir müddet dikkate alınmamış, yoğun milliyetçi tutumlar sergilenmiştir. Din eğitime verilen önem de sık sık vurgulanmış fakat verilen bu eğitim Hanefi mezhebini merkeze alan ve diğer din ve mezheplere pek fazla yer bırakmayan bir yapıda olduğu için farklılıklar anlamında yine sorunlu bir sistem oluşumuna neden olmuştur. Ayrıca benimsenen bu tutumların değişen hükümetlere göre farklılık göstermesi de toplumu olumsuz etkilemiş ve kültürel çatışmalar için yeni ortamlar doğurmuştur. Örneğin; önceki dönemlerde daha milliyetçi tutumlar sergilenirken günümüz siyasetinde etnik farklılıklara karşı daha ılımlı bir tutum izlenmektedir. Fakat ne yazık ki tam olarak uzlaştırmaya yönelik, farklılıkların bir arada ve eşit statüde olduğuna dair bir yaklaşım kazanılamamıştır.

Milli Eğitim Şuralarında ve hükümet programlarında izlenen bu tutumlar eğitimde de etkisini göstermekte ve fikri gelişimin bu en önemli aşamasında olumsuz etkiler oluşturmaktadır.

4.Ülke Tarihinde Farklılıklara Yanlış Yaklaşımların Örneklenmesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Ocakları gibi birtakım dernekler ulusal kültürün oluşturulması için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ancak çok kültürlü Anadolu coğrafyasında bu ulusal kültürün inşası diğer kültürlerin yok sayılması suretiyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Kurultaylarda yapılan konuşmalarda kültürel çeşitliliğe yer verilmeyeceği açıkça dile getirilmiştir. Üstelik Türkçe dışında bir dille konuşanlara para ve hapis cezası öngörülmesini bir gereklilik olarak ifade etmişlerdir. Bu öneriler uygulama alanı bulmasa dahi dönemin zihniyetini göstermesi bakımından önemlidir. Yine eğitim alanında da Türkçe dışında dillerin konuşulmasının yasaklandığı bilinmektedir. Bunu; farklı etnik gruplara ait bireylerin kendi dillerini konuşmalarının yasaklandığını, konuştukları takdirde çeşitli cezalarla karşılaştıklarını belirten beyanlarından anlamaktayız. Lazca ile ilgili uygulamalar açısından 1924 doğumlu M R Ö'nün ifadeleri durumu ortaya koymaktadır; “Otuzlu yıllarda okullarda Temizlik ve İntizam Kolu, Kızılay Kolu gibi isimlerle çalışma kolları oluşturulurdu. Bunlar arasında “Lazca Konuşanlarla Mücadele Kolu” diye bir kol daha vardı. Ben dördüncü ve beşinci sınıfta iken bir müddet bu kolun başkanlığını yaptığımı hatırlıyorum. Bu işi faydalı olduğuna inanarak yapardık. Çünkü talebeler de

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

öğretmenler de Laz kökenli idiler ve Türkçeleri meramlarını ifade edemeyecek kadar bozuktu. Lazca Konuşanlarla Mücadele Kolu' ndaki faaliyetlerime hiç anlam veremezdim. Çünkü okulda tamam; Lazca konuşanlara ihtarımı yapardım, ama eve gelince, köye çıkınca hiç Türkçe bilmeyen babaannem, dedem, komşuma hiç etkili olamıyordum. Hal böyle olunca, onlarla ben de Lazca konuşuyordum. Yani 'görevli de suç işliyordu'. Garip, yüzeysel bir kandırmaca. Bir çocuğun ikiyezli gelişmesinde felaket etkili olacak bir uygulama. Ayrıca onlara 'Lazca konuşmayın!' Demek, 'Siz hiç konuşmayın ' anlamına geliyordu. Çünkü Lazcadan başka dil bilmiyorlardı. Böyle bir teklif, onların aklımızdan şüphelenmelerini gerektiriyor ve şaşkın şaşkın gülmelerine vesile oluyordu. Bu çok büyük bir çelişki idi. Çocuk ruhumda oluşan bu çapraşık duygular, beni konunun nedenlerini anlamaya doğru iterdi, ama hiçbir izah tarzını da bulamazdım. Bu konudaki pozisyonumu ikiyezlilik imiş gibi algıladım ve hatırladığıma göre utanır veya sıkılırdım.”

Yine Kürtçe bakımından getirilen yasaklamaları anlatan M T'nin ifadeleri de durumu anlamamızda yardımcı olacaktır: “1974 yılında İlkokul 3.sınıf Öğrencisi Diyarbakır ili, Bismil ilçesi, Belli köyü ilkokuluna sinirli öfkeli bir öğretmen atandı. 'Bundan sonra Kürtçe anne, baba, kardeşler ve köylü dâhil kimse ile konuşulmayacak.' dedi. 3-4 kişilik bir grup tespit edip atadı. Bunlar Kürtçe konuşan öğrencilerin numarasını-adını öğretmene veriyordu.

Köyde amcamın dükkânında görevli öğrencilerle birlikte bulunuyorduk. Yaşlı bir amca bana bir soru sordu, arkadaşla baktım ve sonucuna katlanarak Kürtçe yanıt verdim. Bizde hele büyüklerle okul dışında Türkçe konuşmak ukalalık ve özentili sayılıyor ayıplanıyordu. Ertesi gün okulda erkenden numaramın verildiğini üç dört kişiyle beraber öğretmenin karşısına çıkarıldığımda anladım. Ellerimiz morarınca kadar öğretmenin sopalı dayığına maruz kaldık. Bu bende inada dönüştü. Arkadaşlar beni takip ediyor, ben Kürtçe konuşuyordum özellikle de ispiyoncunun yanında. Benim Kürtçe konuşmaktan vazgeçmeyeceğimi anlayan öğretmen sayısız dayaktan sonra cezalandırmaktan bıktı.”

5.Sonuç

Bireylerin kendi kültürlerini koruyarak bir arada yaşayamayacaklarına ilişkin olumsuz bir kanı oluşmasını engellemek veya bu yönde oluşmuş kanıları değiştirmek amacıyla geçmişte yapılmış yanlış uygulamaların sona erdirilmesi gerekmektedir. Eğitim imkânı tam anlamıyla ülkedeki tüm gruplara eşit mesafede olmalıdır. Ayrıca kültürler arası iletişim sağlanmalı ve bu yolla oluşması muhtemel çatışmaların önüne geçilmelidir. Ancak bu şekilde ülkenin bütünlüğü kalıcı bir şekilde koruma altına alınmış olacaktır. Aksi

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

takdirde kültürlerin çatışma içerisinde olması ve ülkenin huzurunun sağlanması oldukça zor görünmektedir. Zira bireyler kendi kültürlerine saygı duyulduğu, kendileri olarak devlet içerisinde var olduğu ve kendi değerleriyle var olamayacaklarına ilişkin bir tehdit hissetmedikleri sürece devlete aidiyet duyacaklardır. Aidiyet duygusu bütünlüğü de beraberinde getirecektir.

Eğitim alanında farklı grupların uğradığı bu ayrımcılıklar temelde ulus devlet yapısından kaynaklansa da sadece bununla açıklanabilecek bir olgu değildir. Ülkedeki kültürel çeşitliliği kabul etmek ve benimsenecek politikalar bakımından bunu göz önünde bulundurmak gerekir. Ülkenin bütünlüğü ancak tüm gruplara ve tüm bireylere hitap edecek bir yönetim anlayışı ile korunabilir. Farklı değerlerin çatışması da bu yolla engellenebilir. Üstelik birbiriyle çatışmayan farklı kültürlerin bir arada bulunması, toplumu oluşturan bireylerin zengin bir fikir dünyasına sahip olmasını ve ülkenin gelişmişlik düzeyinin artmasını sağlar. Dolayısıyla eğitimde öğrencilerin farklı kültürleri eşit statüde ama birbirinden farklı olarak görebilmesi sağlanmalı ve bu yolla kültürlerarası iletişimde süreklilik oluşturulmalıdır.

Kaynakça

- Çol, M. Bülent, “Eğitim Hakkı (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında)”, egitimhakki.blogspot.com.tr
- Arslan, Seyfettin, “ Çokkültürlü Eğitim ve Türkiye; Mevcut Durum, Beklentiler, Olasılıklar”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, S:57, cilt15, 2016
- Demokratik Eğitim Kurultayı (Eğitim-Sen), “Çok Dilli, Çok Kültürlü Toplumlarda Eğitim”, 2004, Ankara
- Alp, Seda / Taştan, Nejat, “Türkiye’ de Irk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu”, *İzleme Raporu (İstanbul Bilgi Üniversitesi)*, İstanbul, Şubat, 2011, s.30-47
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html
- T.C. Anayasası, www.tbmm.gov.tr/anayasa82.htm

Değerler Eğitimi Kapsamında Adalet Kavramının Türkçe Eğitimindeki Yeri Üzerine Betimsel Bir Araştırma

Kübra KARADAĞ*

Özet: Ülkemizdeki eğitim kurumlarının öğretim programında belirtilen kazanımları öğrencilere kazandırmak gibi çeşitli amaçları vardır. Bu amaçlar öğrencilerin karakter ve ahlaki gelişimleri için kazandırılmak üzere belirlenmiştir; ancak bir de öğretim programlarında yakın zamana kadar belirtilmeyen amaçlar vardır. Ülkemizde “değerler eğitimi” başlığı altında öğrencilerin kişisel gelişimleri için kazandırılmak istenen değerler verilmektedir. Öğretim programlarında (MEB, 2017) vatan sevgisi, nezaket ve görgü kuralları, sabır, adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık ve özgür düşünebilme, dürüstlük, misafirperverlik, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik gibi birçok değerın işlenmesi ile birlikte **sınıf ortamında** uygulamalarla hayata geçirilmesi ve davranışa dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Değerler eğitimiyle öğrencilere vatanseverlik, adil olma, temiz olma, görev bilinci içinde olma, sağduyulu olma, dürüst olma, cesur olma gibi pek çok değer aktarılmaya çalışılmaktadır. Kanad (1951) yaptığı çalışmasında “Okullar hangi özellikte insanlar yetiştirilmelidir? Okulların temel hedefi ne olmalıdır?” sorularını sormuş ve cevap olarak, “Biz okullardan çıkacak kuşağın onur sahibi olmasını, adil, cesur, görev bilinci yüksek ve namuslu olmasını kısaca ahlakî karakterli olmasını istiyoruz.” demiştir. Bu çalışmada da değerler eğitimi kapsamında verilen adalet kavramının Türkçe derslerinde nasıl verildiği araştırılmıştır. Çalışmanın örneklemini 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler oluşturmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda 5. sınıf Türkçe derslerinde değerler eğitimi kapsamında adalet değerinin 3 metinde yer alan karakter ile sezdirilerek verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değerler eğitimi, adalet kavramı, Türkçe eğitimi.

1. Giriş

Değer konusunda pek çok alanda (hukuk, din, felsefe gibi) pek çok tanım yapılmış ve adalet yeniden ele alınmıştır. Değer, temelinde davranışlarımızı yöneten ve anlam yükleyen bir kavramdır. Uysal (2003), değerler üzerine yaptığı tasnif çalışmasında değeri insanın yapıp ettiklerini determine eden ilke ya da ilkeler olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama bize değer kavramının temelinde bir kontrol mekanizması olduğunu açıklamaktadır. Değer kavramı, Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğünde ise şu şekilde açıklanmaktadır: Değer bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, birlik ve devamını sağlamak için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen;

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Eğitimi Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bölümü

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

onların ortak duygu, düşünce, amaç ve yararını yansıtan genelleştirilmiş temel ahlâki ilke ya da inançlara denir (Kızılcı ve Erjem, 1994). Bu tanımlama da bize değer kavramının toplumun ortak düşüncelerini yansıttığını göstermektedir.

Akbaş'a (2008) göre değerler, toplumu oluşturan bireylere, nelerin önemli olduğunu, nelerin tercih edilmesi gerektiğini ve kısaca nasıl yaşanılması gerektiğini belirtir. Eğitim kurumlarının genel hedefleri incelendiğinde birçoğunun vatansever olma, temiz olma, sağlığına dikkat etme, düzenli olma, adil olma, yaratıcı olma, girişimci olma gibi birçok değer içerdiği görülmektedir. Eğitim kurumları bunlar ve benzeri değerler ile öğrencilere nelerin önemli olduğunu ve nasıl yaşanması gerektiği konusunda rehberlik eder.

Toplumu bu denli etkileyen değer kavramının eğitim ortamlarında olmaması düşünülemez. Bu çalışmada ele alınan adalet değeri ise tanımlanması ve bir kalıba oturtulması oldukça zor bir kavramdır. Kelsen (2013), "Adalet Nedir?" adlı çalışmasında adalet kavramının tanımını yapmak için çeşitli kaynaklardan araştırma yapmasına rağmen çalışmasının sonucunda adaletin tanımını nasıl yapacağına karar verememiştir; çünkü adalet hem çok öznel hem de karmaşık bir olgudur.

2. Yöntem

Bu çalışmada değerler eğitimi kapsamında verilen adalet kavramının Türkçe derslerinde nasıl verildiği araştırılmıştır. Çalışma kapsamında Millî Eğitim Bakanlığının 2017 yılında yayınladığı 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler incelenmiştir. Değerler eğitimi kapsamında verilen adalet değerinin Türkçe derslerinde nasıl verildiği araştırılmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Karasar (2012)'a göre betimsel tarama yöntemi, olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların "ne" olduğunu betimlemeye, açıklamaya çalışan çalışmalarda kullanılmaktadır.

a. Verilerin Toplanması

Çalışmada verilere 5. sınıf Türkçe ders kitabında (MEB, 2017) yer alan metinlerin betimsel tarama yöntemiyle incelenmesi yoluyla ulaşılmıştır. Ders kitabında yer alan metinlerle ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

**KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI**

Tablo 1. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Metinler

Temalar	Metinler	Metin Türü
Çocuk Dünyası	Oyuncak	Ana Metin
	Çocukluk	Ana Metin
	Alis Harikalar Diyarında-Tavşanın Peşinden	Ana Metin
	Anlamak	Dinleme/İzleme Metni
	Güneşin Uyuduğu Yer	Serbest Okuma Metni
Millî Mücadele ve Atatürk	Bilmeyen Var Mı?	Ana Metin
	Mustafa Kemal'in Kağnısı	Ana Metin
	15 Temmuz	Ana Metin
	Dersimiz Atatürk	Dinleme/İzleme Metni
	Küçük Ağa	Serbest Okuma Metni
Erdemler	Güvercin	Ana Metin
	Karagöz Hacivat-İncelik	Ana Metin
	Püf Noktası	Ana Metin
	Adsız Çeşme	Dinleme/İzleme Metni
	Yunus Emre'den Seçmeler	Serbest Okuma Metni
Bilim ve Teknoloji	Uzayda Bir Gün	Ana Metin
	Sarımsak Soslu Makarna	Ana Metin
	Bir Dâhiyle Konuşmak	Ana Metin
	Sanki Caminin Bakım Kılavuzu	Dinleme/İzleme Metni
	Jules Verne	Serbest Okuma Metni
Millî Kültür	Anadolu Sevgisi	Ana Metin
	Forsa	Ana Metin
	Tanburî Cemil Bey Enstrümanları Anlatıyor	Ana Metin
	Dede Korkut	Dinleme/İzleme Metni

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

	Çocuk Doğru Söyledi	Serbest Okuma Metni
Okuma Kültürü	Okuma Kitaplarım	Ana Metin
	Kitabın Serüveni	Ana Metin
	Karikatür	Ana Metin
	Küçük Şeylerin Hikâyesi-Kütüphane	Dinleme/İzleme Metni
	Keramet Kavukta Mı?	Serbest Okuma Metni
Sağlık, Spor	Anadolu'nun Cirit Oyunları	Ana Metin
	Sağlıklı Yaşıyorum	Ana Metin
	Cazgır	Ana Metin
	Bilinçsiz İlaç Kullanımı	Dinleme/İzleme Metni
	Hasta	Serbest Okuma Metni
Doğa ve Evren	Yüksek Evde Oturanın Türküsü	Ana Metin
	Reçete	Ana Metin
	Kar Tanesinin Serüveni	Ana Metin
	Kuş Ağacı	Dinleme/İzleme Metni
	Ben Bir Çınar Ağacıydım	Serbest Okuma Metni

2.2 Verilerin Çözümlemesi

Bu çalışmada değerler eğitimi kapsamında verilen adalet kavramının Türkçe derslerinde nasıl verildiği araştırılmıştır. Çalışma kapsamında Millî Eğitim Bakanlığının 2017 yılında yayınladığı 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler incelenmiştir. Değerler eğitimi kapsamında verilen adalet değerinin Türkçe derslerinde nasıl verildiği araştırılmıştır. Bu kapsamda ders kitabındaki metinleri incelemek üzere tema değerlendirme formu oluşturulmuştur. Metinlerin hangi temaları içerdiği bu form üzerinden işaretlenerek belirlenmiştir.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu kısımda, 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabında (MEB, 2017) yer alan metinlerde yer alan değerler yönelik bulgular sunulmaktadır. Araştırma kapsamındaki Türkçe ders kitabı incelendiğinde, metinlerde yer alan değerler Tablo 2'de belirtilmiştir.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Tablo 2. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerde Yer Alan Değerler

Temalar	Metinler	Metin Özelliği	2017 Türkçe Dersi Öğretim Programındaki Değerler											
				nezaket	sabır	adil	aile	bağımsız	dürüst	Misafir	saygı	sevgi	sorumlu	temizlik
Çocuk Dünyası	Oyuncak	Ana Metin												
	Çocukluk	Ana Metin												
	Alis Harikalar Diyarında- Tavşanın Peşinden	Ana Metin												
	Anlamak	Dinleme/İzleme Metni												
	Güneşin Uyuduğu Yer	Serbest Okuma Metni												
Millî Mücadele ve Atatürk	Bilmeyen Var Mı?	Ana Metin												
	Mustafa Kemal’in Kağınsı	Ana Metin												
	15 Temmuz	Ana Metin												
	Dersimiz Atatürk	Dinleme/İzleme Metni												
	Küçük Ağa	Serbest Okuma Metni												

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Erdemler	Güvercin	Ana Metin												
	Karagöz Hacivat- İncelik	Ana Metin												
	Püf Noktası	Ana Metin												
	Adsız Çeşme	Dinleme/İ zleme Metni												
	Yunus Emre'den Seçmeler	Serbest Okuma Metni												
Bilim ve Teknoloji	Uzayda Bir Gün	Ana Metin												
	Sarımsak Soslu Makarna	Ana Metin												
	Bir Dâhiyle Konuşmak	Ana Metin												
	Sanki Caminin Bakım Kılavuzu	Dinleme/İ zleme Metni												
	Jules Verne	Serbest Okuma Metni												
Millî	Anadolu Sevgisi	Ana Metin												
	Forsa	Ana Metin												

**KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI**

	Tanburî Cemil Bey Enstrümanları Anlatıyor	Ana Metin												
	Dede Korkut	Dinleme/İzleme Metni												
	Çocuk Doğru Söyledi	Serbest Okuma Metni												
Okuma Kültürü	Okuma Kitaplarım	Ana Metin												
	Kitabın Serüveni	Ana Metin												
	Karikatür	Ana Metin												
	Küçük Şeylerin Hikâyesi-Kütüphane	Dinleme/İzleme Metni												
	Keramet Kavukta Mı?	Serbest Okuma Metni												
Sağlık, Spor	Anadolu'nun Cirit Oyunları	Ana Metin												
	Sağlıklı Yaşıyorum	Ana Metin												
	Cazgır	Ana Metin												
	Bilinçsiz İlaç Kullanımı	Dinleme/İzleme Metni												

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

	Hasta	Serbest Okuma Metni												
Doğa ve Evren	Yüksek Evde Oturanın Türküsü	Ana Metin												
	Reçete	Ana Metin												
	Kar Tanesinin Serüveni	Ana Metin												
	Kuş Ağacı	Dinleme/İ zleme Metni												
	Ben Bir Çınar Ağacıydım	Serbest Okuma Metni												

Çalışma kapsamında incelenen 8 tema içinde yer alan 40 metinde adalet temasında yer alan 3 metinde rastlanılmıştır. Bu metinler şunlardır:

1. “Millî Mücadele ve Atatürk” temasında yer alan “15 Temmuz” Ana metni
2. “Millî Mücadele ve Atatürk” temasında yer alan “Küçük Ağa” Serbest Okuma metni
3. “Erdemler” temasında yer alan “Adsız Çeşme” Dinleme/İzleme Metni

Bu metinlerde yer alan karakterlerin adaletli davranışları ile öğrencilere adalet değeri sezdirilmektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Tüm toplumlar, değerlerini yeni yetişen nesillere kazandırmak için çaba harcamaktadır. Bu çaba toplumsallaşma sürecinde kendini göstermekte, toplumsal yaşamdaki her tür eylem değerlere göre algılanıp değerlendirilmektedir. Bireyden beklenen, içinde yaşadığı toplumun değerlerini benimseyerek bunları olgu ve olaylara yaklaşımında ve davranışlarında ölçüt olarak kullanmasıdır (Kıncal, 2007).

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Hayatımızda geniş yer kaplayan değerlerin eğitim dünyasında mutlaka yer alması konusunda eğitimciler hemfikirken hangi değerlerin verileceği konusunda bir fikir birliği yoktur (Ateş, 2013). Değerler öğrencilerin hayatlarının merkezini oluştururken okulda da olması gerektiği araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir. Bu araştırmada 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabında bulunan metinler değerler eğitimi kapsamında incelenmiştir. Değerler eğitimi kapsamında metinlerde adalet kavramının nasıl verildiği araştırılmıştır. Araştırma incelenen 40 metinde adalet kavramının 3 metinde verildiğine rastlanılmıştır. Adalet kavramını içeren 3 metindeki karakterlerin davranışları hayatlarındaki adalet duygusu ile bu değer öğrencilere verilmiştir.

Kaynakça

- Akbaş, Oktay, *Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış*, Değerler Eğitimi Dergisi Cilt 6, No. 16, 9-27. Web sayfası: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/302506> (Erişim tarihi: 17.09.2017). 2008.
- Ateş, Fatih, *İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin Değerler Eğitimi ve Uygulamalarına Yönelik Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma*, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. 2013.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., Demirel, F., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Pegem Akademi (13. Baskı), 2008.
- Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım (24. Basım), 2012.
- Kelsen, Hans, *Adalet Nedir?* (Çeviren: Ali Acar), Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 107. Sayı. Web sayfası: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-107-1301> (Erişim tarihi: 17.09.2017). 2013.
- Kıncal, Y. Remzi, *Vatandaşlık bilgisi*, Ankara: Nobel Yayınları (2. Basım). 2007.
- Kızılçelik, S. ve Erjem, Y., *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Ankara: Atilla Kitabevi, 1994.
- MEB, *Türkçe Dersi Öğretimi Programı. (1–8. sınıflar)*, Web sayfası: <http://www.meb.gov.tr> (Erişim tarihi: 17.09.2017). 2017.
- MEB, *5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı*, Web sayfası: <http://www.meb.gov.tr> (Erişim tarihi: 17.09.2017). 2017.
- Şen, Ülkü, *Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin İlettiği Değerler Açısından İncelenmesi*, Web sayfası:

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/sen_ulker.pdf (Erişim tarihi: 17.09.2017). 2008.

Uysal, Enver, *Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanı Erdemler–İslâmî Erdemler*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Cilt: 12, Sayı:1, 2003 s. 51-69. Web sayfası: [http://www.eskieserler.com/dosyalar/mpdf%20\(332\).pdf](http://www.eskieserler.com/dosyalar/mpdf%20(332).pdf) (Erişim tarihi: 17.09.2017). 2003.

Hak ve Hakikat Kavramlarına Yüklenen Anlamın Adalet Anlayışındaki Farklılıklara Etkisi

Nazlı ÇIKIN*

Toplumda kavramsal bir kargaşa yaşanmaktadır. Hak/ikat gibi kavramlarımız tutarsız temellendirilip; ayrışmanın tefrikanın adalet sisteminin bozulmasının temel unsuru haline getirilmektedir. Bu sebeple öncelikle kavramsal temellendirme yapılacak bunların tutarlılığı müzakere edilecektir.

1.1.Hak: Sözlükte’’ gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek; bir şeyi gerçekleştirmek; bir şeye yakinen muttali olmak’’ anlamlarında mastar ve “gerçek, sabit, doğru, varlığı kesin olan şey’’anlamlarında isim olan hak kelimesi (çoğulu hukuk) genellikle batılın zıddı olarak gösterilir.¹

Ragıp el isfahani, hakkın asıl manasının mutabakat ve muvafakat olduğunu belirttikten sonra ayetlerden örnekler vererek başlıca dört anlama geldiğini belirtir.1. bir şeyi hikmetin gereğine uygun olarak icat eden; bundan dolayı hak Allah’ın bir ismi veya sıfatı sayılmıştır.2. hikmetin gereğine uygun olarak yapılan iş; Allahın bütün fiilleri bu anlamda haktır.3.bir şeye aslına uygun ve doğru olarak inanma, bu şekilde kazanılmış inanç, bilgi. 4.gerektiği şekilde, gerekli ölçüde ve gereken zamanda meydana gelen iş.²

İslam düşüncesinde hak kavramı genellikle’’ dış dünyada mevcut olan, mevcudiyeti sabit ve devamlı varlık, gerçeğe uygun bilgi, hüküm, söz’’anlamlarında kullanılır. Felsefeyi.’’insanın gücü ölçüsünde varlığın gerçeklerini (hakaik) bilmesidir şeklinde tanımlayan Kindi, filozofun bilgi faaliyetindeki amacını da “hakkı bulma’, ameli faaliyetindeki amacını da’’ hakka uygun davranma “olarak gösterir ve bir konuda hakka ulaşınca fiilinde sona ereceğini belirtir.³

Kindiye göre hak her şeyin varlığının ve gerçekliğinin sebebidir; bundan dolayı sebeplilik bağlantısı bilinmeden hakka ulaşılmaz. Hak aynı zamanda’’var olan’’demek olduğuna göre her varlığın ilk illeti Allah’tır ve bundan dolayı Allah “ilk haktır’’felsefenin bütün ilimlerin şerefli olması ilk hakkın bilgisine yönelmesinden ileri gelir.⁴

Farabi, hakkı “aklın dış dünyada var olan gerçekliği tam bir uygunlukla kavraması’’şeklinde tanımladıktan sonra Allahın hem var olması hem de düşünülmesi

* Çıkın, Nazlı, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi.

¹ Mustafa Çağrı, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.c.15, s.137

² Mustafa Çağrı, ‘Hak’,s.137

³ Mustafa Çağrı, ‘Hak’,s.138

⁴ Mustafa Çağrı, ‘Hak’,s.138

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

itibariyle hak olduğunu ve onun bizatihi hak olduğunu belirtir. Bundan dolayı kindi de Farabide Allah'ı ilk hak diye adlandırır.⁵

Hak terimiyle ilgili tanımları başlıca üç başlıkta toplayan İbn Sina, vacibu'l-vücudun bu tanımlara uygun olarak bizatihi ve sürekli bir gerçek, mümkünü'l-vücud olan diğer şeylerin ise mevcudiyetlerinin vacibü'l-vücuttan bağımsız bir varlığa sahip olmaktan yoksun bulunması itibariyle batıl olduğunu ifade eder ve bundan dolayı ibni Sina'da Allah'ı ilk hak diye adlandırır. Zira bir şeye varlık veren ve gerçeklik kazandıran sebep ve ilke hak olmaya o şeyden daha layıktır; onun hakkındaki bilgi de mutlak olarak hakkın bilgisi ve bundan dolayı gerçek bilgidir.⁶

İlk sufilerin Allah anlamında, bazen de batılın veya halkın karşıtı olarak kullandıkları hak kelimesine sonraki asırlarda yeni anlamlar yüklenmiştir. Nitekim Zünnün el-Mısri, "Hak Allahtır" demiştir. Serrac yukarıdaki ifadeleri açıklarken, "insan fiiline bakar ve onu kendisine nispet eder; ancak gönlünü marifet nurları kaplayınca her şeyi Allaktan, Allah'la kaim, Allahın malumu ve Allaha ait olarak görür demiştir. Sufiler, "Zahirde halk ile batında hak ile bulunmalı" veya , "Veli hak'tan alır, halka verir" dedikleri zamanda hak ile Allahı kastederler. Hallacı-ı Mansur'un ünlü "Enel Hak" sözünde yer alan hak kelimesi de bu anlamda kullanılmıştır.⁷

İbnü'l Arabî, insanların zihinlerinde mevcut birbirinden farklı Allah tasavvurlarına "yaratılmış hak" dediği gibi yaratma aracı olması dolayısıyla hakka "el- hakku mahlûk bih" (yaratma vasıtası olan hak) adını vermektedir.⁸

Hak: İnsan varlığına, bir kimseye var olan yasalarla, evrensel beyannameler ya da en azından sözlü bir gelenekle tanınan belli şekillerde hareket etme özgürlüğü yetkisi ya da olanağı. İnsana tanrı, kral, yasa, toplumsal bilinç ya da gelenek gibi bir otorite kaynağı tarafından verilen, desteklenen, kutsanan yetki, özgürlük ya da ayrıcalık. Bireylere toplumsal ilişkiler ve ahlaki bakımdan tanınan davranış özgürlüğü.⁹

1.2.Hakikat: Hakk kökünden türetilmiştir. Hakikat (çoğulu hakaik) kelimesi Kuran-ı kerimde geçmez. Bir hadiste yer alan "hakikatü'l iman" terkinde hakikat"halis, küh, mahz" kelimeleriyle açıklanmıştır. Bir mantık terimi olarak ise hakikat düşüncenin

⁵ Mustafa Çağrııcı, "Hak", s.138

⁶ Mustafa Çağrııcı, "Hak", s.138

⁷ Mustafa Çağrııcı, "Hak", s.151

⁸ Mustafa Çağrııcı, "Hak", s.151

⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yay. 2.Basım Ekim 1997, s.314

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

dış dünyadaki nesnelere uygunluğunu ifade eder. Nitekim ayı mantıki anlayışla hak terimi de “bir önermede hükmün gerçekle örtüşmesi şeklinde tarif edilmiştir.”¹⁰

İbni Sina’nın idealist anlayışına göre hakikat zihinde hâsıl olan ve kavranabilen gerçeklik, vücut ise ona sonradan katılan bu gerçekliğin zihin dışında sabit olan varlığıdır bu açıdan bakıldığında tanrı ve diğer varlıkların biri kendilerinde ve kendi varlıklarına özgü olan (vucudi), diğeride bizim zihnimizde tasavvur ettiğimiz ve bu anlamıyla bizim zihnimizde bulunan olmak üzere iki türlü hakikatinden söz etmek mümkündür.¹¹

Farabi ve İbni Sina geleneğini sürdüren İslam filozofları Allah hakkında zat ve sıfat, mahiyet ve vücut veya hakikat ve vücut gibi iki arı realiteden söz edilemeyeceği, Allahın zâtı dışında ezeli ve ebedi hakikatler olarak sıfatlar kabul etmenin onun her yönden birliği, basitliği ve benzersizliği gerçeğine aykırı düşeceği, bu sebeple Allahın yalnızca zâtının hakikat kabul edilmesi, sıfatlara ise hakiki ve zorunlu birer varlık olarak bakılmaması, onun sadece selbi sıfatlarla nitelendirilmesi, subuti sıfatların hakikat sayılmayıp bunlarla ilgili lafızların aynı zâtın hakikatini ifade edecek şekilde yorumlanıp tevil edilmesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır.¹²

Hakikat ve gerçeklik kavramlarının birbirlerinin yerlerine kullanılmalarından kaynaklanan kavram kargaşasını gidermek adına hakikat kavramını biraz daha açmak isterim

Hakikat: Zaman zaman gerçeklik anlamında kullanılmakla birlikte temelde bilginin temel bir özelliği olarak ortaya çıkan doğruluk için kullanılan terimdir. Bu çerçevede içinde en basit tanımıyla doğruluk, bir yargıda var olanın olumlanması ve var olmayanın yadsınması anlamına gelir. Hakikat daha özel olarak da tasavvufta, dört makamdan üçüncüsüne karşılık gelir ve hakikat ehli adı altında, Tanrının gerçek özünü bilenleri, gerçekten var olanın yalnızca tanrı olduğuna inanarak, kendini Tanrı yoluna verenleri, tanrının sırrına erenleri gösterir.¹³

Peki, hakikat bir olmasına rağmen İbnü-l Arabî nin de belirttiği gibi insanların zihinlerinde mevcut birbirinden farklı Allah tasavvurlarının olmasının sebebi nedir? Konusu gelmişken hakikat tasavvurlarındaki farklılıklara kısaca değinmek isterim.

¹⁰ Mustafa Çağrı, “Hakikat”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.c.15,s.177

¹¹ Mustafa Çağrı, “Hakikat”, s.177

¹² Mustafa Çağrı, “Hakikat”, s.177

¹³ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.315

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Bazen birbirinden farklı hatta bezende taban tabana zıt fikirler ortaya konması insanın fitratından farklı farklı yaratılmasından kaynaklanmaktadır. Allah elbette ki bu farklılıklarında göz önüne alarak insanı yaratmıştır. Tıpkı kendini reddetme olasılığı olmasına rağmen insanoğlunu yaratması gibi. Bu Allahın insanoğluna tanıdığı bir hak gibidir. Zira bütün insanları kabul etme potansiyeli üzerine yaratsaydı ve ona reddetme seçeneği tanımasaydı insan iradesinin ve imtihanının bir ehemmiyeti kalmazdı. Şayet Allah farklılaşmayı, farklı yolları ayrışmanın unsuru olarak görseydi tüm insanlığı tek bir ümmet olarak yaratır, hatta irade hürriyeti gibi bir unsuru da ortadan kaldırırdı.

Farklılığın sebeplerinden bir diğeri insanın yaşadığı toplumdan, tecrübelerinden, ilgi alanlarından ve yeteneklerinden ayrı düşünölemeyeceğı gerçeğidir. Zira insan toplumsal bir varlıktır bu söz insanın tek başına yaşayamayacağını ifade ettiğı gibi insanın tamamen bağımsız olamayacağını da ifade eder. Bu sebeple İnsan bir ürün ortaya koyduğunda o salt insanın ürünü değil o toplumun da ürünüdür. Örneğın daha çok bedevi Arap kabilelerden oluşın ve coğrafi şartlar bakımından daha dağlık, şehirden daha uzakta yaşayan, Haricilerin Tanrı/Din tasavvuru nasıl ki Mürciyeden, Mutezileden farklı ise her toplumda, her ortamda buna bağılı olarak tasavvurumuz değışmekte farklılaşmaktadır. Tüm bu farklılaşmalardan hareketle de ona dair elde ettiklerimizin, ürettiklerimizin tümü farklılaşacak bu da tanrı kavramını dolayısıyla tasavvurunu oluşturmaktadır.

Tüm bunlardan hareketle burada vurgulamak istediğım ilk husus insanın fitratının başlı başına buna olanak tanınması, Allahın insana bu seçenekleri zaten sunmuş olmasıdır. Bu noktada Maturudi de Kitabut Tevhidinde farklılığın Allahın nişanesi olduğunu belirtmesi bunun, güzelliğının de bir göstergesidir.

Hakikat birdir fakat yukarıda izah ettiğımız üzere bireysel, sosyal, coğrafi tüm farklılıklarımızdan hareketle tezahürleri farklıdır. Bu tezahürlerin her biri ondandır fakat bizatihi o değildir.

Yaşantımız boyunca elde ettiğımız veriler bizim bilgi kaynağımızı oluşturur. Bizde bu elde ettiklerimizden hareketle bir Tanrı/Allah tasavvuru oluştururuz zihnimizde. Kindiyi’de merkeze alarak hiç kimse bugüne kadar hakikati tamamen kuşatıp kavrayamamışsa ona dair ürettiklerimiz eksik, hatalı, çelişkili olabilir. Dolayısıyla bize açık olmayan, hatta fizik âleminde dahi müzakere edemeyeceğımız bu konularda hüküm verme konusunda acele edilmemelidir. Hatta hüküm asla verilmemelidir. Kendi farklılıkları sebebiyle oluşın tasdik sürecindeki hak algısını din ile aynileştirip hakikat tekelciliğı yapılmamalıdır.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

15 Temmuz 2016 gecesi Türk milletinin yaşamış olduğu tecrübenin sebebi de **hakikat tekelliliği yapan** bir kişinin hak tasavvuruna körü körüne bağlılıktır. Bu tür kitlelerin hareketlerine meşruiyet sağlaması hak ve hakikat kavramına yüklenen anlamlarda, kesin inançta aranmalıdır. Çünkü Bu olayların istikrarlı bir şekilde yaşanıyor olması, hakikat tasavvurlarını **din ile aynileştiren zihniyetlerin**, var olduğunun göstergesidir. İman; korku ve ümit arasında olması gerekirken hakikat tasavvurlarından bu kadar **emin** olmak ancak din ile aynileştirmeye açıklanabilir. Hak/ikat gibi kavramlarımızı ayırışmanın, tefrikanın unsuru olmaktan kavramların özüne-aslına inerek (İslam filozoflarından, gelenekten (Hanefi-Maturudi) tanımlayarak kurtarabiliriz.

Kitle hareketlerinin oluşmasında, kitlelerin hedefinde, onları harekete geçiren, yâda bireylerini tetikleyen unsurlarında ne kadar fark bulunursa bulunsun bu yapıları birlikte eyleme geçiren duygular hemen hemen ortaktır. Çünkü genelde beraber hareket etmelerini sağlayan, besleyen, teşvik eden unsurlar vardır. Biz bunlara hak ve hakikat kavramlarına yüklenen anlamlardan hareketle kendi içimizdeki kaygıların sebeplerine değinerek genel hatlarıyla incelemek niyetindeyiz. Bu sebeple hak ve hakikat kavramlarının yaslandırıldığı Fırka-ı Naciye hadisinin gelenekteki ve şimdiki kullanımını müzakere edeceğiz.

Dinden beslenerek oluşan kitle hareketlerinde temel dayanak Fırka-ı Naciye hadisidir.

Bu konuda farklı rivayetler farklı senetlerle gelmiştir. Bunlardan bazıları zayıf, bazıları sahihtir. Bu konudaki hadisleri inceleyen âlimlerin zayıf dediği rivayetler sahih olan rivayetlerden farklıdır. Bu sahih rivayetlerden biri şöyledir:

“Yahudiler yetmiş bir (71) fırkaya ayrıldılar, biri hariç diğerlerin hepsi cehenneme girer. Hristiyanlar yetmiş iki (72) fırkaya ayrıldılar, biri hariç diğerlerin hepsi cehenneme girer. Bu ümmet de yetmiş üç (73) fırkaya ayrılacak, biri hariç hepsi cehenneme girer.” (Ebu Davud, Sünnet, 1; Tirmizi, İman, 18)

Tüm cemaat/tarikatlar buradan hareketle kendisine toplum içerisinde yer edinir ve en hakiki kendisi olduğunu söyler. Kitlelerin tamamı bu hadisteki Naciye kendisi olarak tanımlayıp, geri kalan tüm insanları cehenneme sokarken bizim gelenekte sufi/zahid/arif âlimler bunu bir çatı, şemsiye olarak belirleyip, belirli ilkelere sahip olan herkesin Naciye dâhil olacağını söyler.

Burada gelenekten kastımız Hanefi-Maturudi gelenektir. Bu geleneğin önemli temsilcilerinden Ebul Kasım Hâkim es-Semerkindi Sevadü'l Azam 1. bapta konuyu bir çatı, şemsiye olarak izah eder. Çünkü Gelenekte ilim sahibi olmak aynı zamanda hikmet

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

sahibi olmayı gerektirir. Tahsil ettikleri ilim salt bir ilmi ifade etmekten öte tüm ilimlerde zirve olmayı ifade eder. Hatta bu anlamda bilgi dahi özne ve nesne arasındaki akt olarak tanımlanmaz.

Örneğin Kutadgu Bilig, aklın yanında gönülden ve marifetten de müstağni kalmaz, hatta Kutadgu Bilig’de akıl ve gönül hep birlikte zikredilir. İnsanın değeri; onu yükselten bilgi, akıl, anlayış ve gönüldür. Kaşgarlı Mahmutta Kutadgu Biligde olduğu gibi, çok cepheli bir yapıya sahiptir. Burada Bilig hem akıl, hem ilim hem de hikmet anlamında kullanılır. Kutadgu Biligin tesirinde kaleme alınan Atabetül Hakayık’ın giriş bölümlerinden sonraki bölümleri Edip Ahmet’in bilgi meselesine verdiği ehemmiyeti gösterir.”Söz, bilerek söylenirse bilgi sayılır”.bu bilinen ve inanılan her şeyin tahkiki merhaleye erişmesi gerektiği gerçeğini ifade etmektedir.¹⁴

Hakıyyım es-Semerikandi de Sevadul A’zam da 39.bapta hikmet meselesini bu çerçevede mutaala etmiştir.

İlim+Hikmet+Marifet İslam Tasavvurunu ifade eder. Felsefe’de İslam medeniyetinde hikmete olan sevgiyi ifade eder. Teorik bilgileri zihinde biriktiren âlim olmaz. Lafız âlemine takılmakla da ilim adamı olunmaz. Olunsa bile kimseyi aydınlatmaz.¹⁵

Felsefe-kelam-tasavvuf birlikteliğini ayaklara alıp yalnız kelamın Cedel yöntemi ile topluma muamele de bulunan, lafız âlemine takılan kitlelerin 15 Temmuzda neler yapabileceğini gördük.

Yani tüm bunlardan açıkça anlaşılması gereken bu gelenek bilgi tanımını çok cepheli incelemiştir. **Felsefe- kelam ve tasavvuf birlikteliğini** beraber hayata geçirmiştir. Üçünün beraber hayata geçirilmesi ise **burhan yöntemi** ile evrene bakmayı gerektirir. Gelenek tanımlamalarından ve bu özelliklerinden hareketle; tüm tezahürleri barındıracak (tekfire, ayrıma, hakikat tekelciliğine gitmediği müddetçe), saygı duyacak güçte, kuvvette ve birikimdedir.

Eğer Türkiye 15 Temmuzı yaşadıysa burada bir şeylerin tanımlanmasında, temellendirilmesinde, işleyişinde hata ediliyor demektir. Hak zihnimizde kurguladığımız, ötekiler bulup kesmek isteyen bir kılıç mıdır? Yoksa her birimizin ulaşmak istediği en yüce gaye midir? Fakat kendini hakikat ile özdeşleştiren kitleler için liyakat bizatihi kendilerinin

¹⁴ Fatih Mehmet Şeker ,”İslamlaşma Sürecinde Türklerin İslam Tasavvuru”,Diyanet Vakfı Yayınları, 2.Baskı Şubat, Ankara 2012, ss.403-404

¹⁵ <https://youtube.com/watch?v=byC4GzdPFXU> Erişim tarihi 18. 02,2017

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

grubuna dâhil olmakla elde edilir. Bu sebeple böyle bir sistemin merkezinde adalet ilkesi yerini benim kitlem benim hizbim ilkesine bırakmaktadır.

Hakeza müstakil olamamak, birey olma olgunluğuna erişememek bu kavramlardan beslenerek oluşan kitle hareketlerinde yer almaya sebep olan en önemli etkidir. Bu toprakları yurtlandırıran Hanefi- Maturudi gelenekte; vurgu bizimde buradan istifade ettiğimiz gibi müstakillikle ilgilidir.

Yesevi gelenek her daim bireyi önceler, hesap sormak değil, hesap vermek üzerine kuruludur, İman, İslam ve ihsanı, şeriat tarikat ve hakikat şeklinde bireysel yaşama aktarmayı söyler. Halk içinde her daim hak ile beraberliğini vurgular. Şiddet, 3. şahısların ihlali yoktur. Bunu yapanlar varsa, devlet ve siyaset arasındaki mesafeyi ayarlayamayanlardır ki, bunlar yüzünden diğerlerinin hedefe alınmaması gerekir.¹⁶

Topçuda bu konuda şunları söyler:

Toplum içinde olduğu gibi sadece kendi ferdiyeti içerisinde fert, kendini tanımak ve kendi kendine ait olmaktan uzaktır. Kişiyi ne fert meydana getirir nede toplum. Hem anarşist, hem uysal, ikisi de aynı yanılmanın kurbanıdır; kendi kendilerine ait olmak isterlerken, gerçek anlamda ve sefil bir şekilde kaybolup giderler. O halde biz biri diğeri kadar hatalı olan anarşizmi de, uysallığı da reddediyoruz; keza biri diğeri kadar hatalı ferdiyetçiliğinde sosyalizminde ötesine geçiyoruz. Ve ferdiyetçiliğin insanla Allah arasında bir geçit bir vasıta olduğunu tanıyan, onu insanın Allaha doğru bir yükselişi ve ya atılışı diye kabul eden şahsiyetçiliğin görüşünü benimsiyoruz.¹⁷

Kolektif hak talebinde bulunup, kolektif hakka giren bu yapılanmaların görüldüğü üzere bu toprakları yurtlandırıran Hanefi- Maturudi -Yesevi gelenekle uzaktan yakından alakası yoktur. Bu sebeple bunların tamamını bir olarak görmemekle birlikte şimdiki yapılanmaların hiçbirinin bu çizgide ilerlemediğinin de altını çizmek gerekir. Bu yapılar hala kendisini Naciye olarak görmeye, diğerlerinin şeyhi olmadığı müddetçe şeyhinin şeytan olduğunu söyleyip, boşalan yerlerin yerini alma çabasına devam etmektedir. Kin duygusunu, hoşgörüsüzlüğü Cedel yöntemi ile ötekiler yaratmayı körüklemektedir.

15 Temmuz 2016 da sürekli diyalog ve toplumsal barış diyen ve özel okumalarını klasik metinler bağlamında yapan bir cemaatin, geleneksel Sünni yapıların devlete mesafeli durma politikası yerine devlete sızmayı ve ele geçirmeyi hedefleyen bir örgüte

¹⁶ Mevlüt Uyanık’’Dini Düşüncede Yenilik Sorunu ve Günümüz Felsefe Akımları Seçmeli Dersleri İçin Ek Okuma Metni’’, Çorum 18.11.2014, s.4.

¹⁷ Nurettin Topçu, “İsyan Ahlakı”Dergâh Yay,21.Baskı Ocak, İstanbul 2017, s.220-221

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

dönüşmesini gidermek, Yesevi geleneğini takip etmeye çalışan gruplarında hedef tahtasına konulmasına mı yol açacaktır?¹⁸

Ahmet Yesevi'nin Hanefî fikhî, Maturudî kelamıyla yoğurduğu sufi öğretî bile ezoterik yapılanma olarak sunulursa, elimizde Ehli Sünnetin itidallığına dair ne kalır?¹⁹

Bu soruların cevabı genel manada çizdiğimiz tablodan da hareketle elbette hayırdır. Gelenekteki itidal çizgide olan yapılar ile bunlar elbette aynı kefeye konulmamalıdır. Bu toprakları yurtlandırıp nefes veren bu sürecin bizatihi kendisidir.

Bu anlamda Mevlüt Uyanık'ın şu sözleri meselenin özünü tespit ediyor niteliktedir.

Cemaat ve cemiyet ilişkilerini müzakere edelim, temel aksaklıkları giderelim ama bunu yaparken tarihsel ve kültürel birikimi yok edecek bir boyutta olması yeni bir tür seleflilik ve seküler radikallikle sonuçlanmaz mı? Neticede bir cemaatin örgütlenmesini analiz edelim ve hataları giderelim denilirken öyle ağır cümleler kullanılıyor ki, İslamiyet'in yayılması ve benimsenmesinde son derece etkili olan âlim, abid ve arif sufi âlimler ve takipçilerini de tekfir edecek boyuta ulaşmaya başladı. Şimdi ilim ve irfan, bilgi ve marifet arasındaki hassas denge, âlim ve arif kavramlarını Cibril hadisi bağlamında okumayı bırakıp, velî tasavvurunun ihsan mertebesine ulaşmış kişi olma ihtimali yok mu sayılacak?²⁰

Bu sebeple temel aksaklıkları giderelim derken, yeni bir selefliliğe, seküler radikalizme yol açmaktan tarihsel süreci göz önünde bulundurarak kaçınmamız gerekir. Zira bunlara burhan yöntemi gereği saygı duymak kabul ettiğimiz anlamına gelmez. Bu noktada Farabîyi zikretmek yerinde olacaktır.

İslam felsefesi kurucu âlimi Farabî “Hakikat”ı burhan yöntemini merkeze alarak farklı perspektiflerden anlamaya çalışan modelleri bir “düşünce pazarı” kurarak sergilemeye çalışır. Hakikat adına bize kim, ne getirirse getirsin ona şükran duyulur; fakat bu şükran, sunulanı aynı şekilde kabul edilmesini gerektirmez, eleştirel bir şekilde içinde bulunulan şartlar bağlamında yeniden yorumlanma ve yeniden sunum söz konusudur.²¹

Bu konuda beş sanatı ayrıntılı olarak inceleyen Mantık ilmi bize gerekli verileri sağlar. Birbirlerine zıt düşünceleri incelemek ve bunlar hakkında tartışan kişi arasında her

¹⁸ Mevlüt Uyanık “*Selefi Zihniyet Arap Baharı ve Türkiye*” Araştırma Yay, Birinci Basım, Eylül, Ankara 2016,s.133

¹⁹ Uyanık, age, s.133

²⁰ Uyanık, age, s.132

²¹ Mevlüt Uyanık, *Bir Türk Felsefesinin İmkânı*, <http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/soylesiler/item/332-bir-turk-felsefesinin-imbani-prof-dr-mevlut-uyanik-ile-soylesi> 18/12/2016; <http://turkocaklari.org.tr/sayfa/7237/cankaya-subesinden-39-turk-felsefesinin-imb-ni-39-konferansi.html> Erişim: 14.03.2017

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

birinin kendi düşüncelerini doğru, karşısındakini yanlış çıkarmak için getirilen söz ve deliller hakkında hüküm vermek Mantık ile mümkün olur. Ayrıca karşımızdakinde tashih etmek istediğimiz bir fikir, ancak kendimizdeki fikirleri düzelten yolları bilmemizle mümkün olur. Kendi düşüncemizde bir şüpheye düştüğümüz zaman, hemen onu yine biz sınarız, o yanlışları anlar ve tashih ederiz.²²

Eğer bu hususlara dikkat edebilirsek bir “Türk Felsefesi”nin metodolojisinin üç sacayağı ortaya çıkmış olur. Burada öncelikli olarak felsefe ve burhan yöntemi vardır. Çünkü burhan, kesin sonuçlar hâsıl eden bir çıkarım şeklidir. Herhangi bir olay/vakıa ve sebebinden elde edilen ispat üzerinde durur, burada önemli olan kesin öncüllerin tespiti. Dolayısıyla burhanda ispattan önce belirli ilkelerin tespiti öncelenir. Tanım, postula/aksiyom veya hipotez denilen bu öncüller herhangi bir ilimde önceden kabul edilmiş hususları belirttiği gibi o ilimde önceden kabul edilmiş meseleleri de gösterir. Aritmetiğe nispetle sayı, fiziğe nispetle kütle, metafiziğe nispetle Varlık gibi zati sıfata dairdir. Öncüller ispatın dayandığı önermelerdir, problemler ise ispatın çözüme yöneldiği özel meseleler veya şüphelerdir. Bu noktada hem kesin öncüller hem de hipotezden nasıl bahsedilebilir diye sorulacak olursa, kendileri apaçık olmamaları sebebiyle ya da doğruluklarının ispat edilmiş başka bir disiplinden alınmış olan veyahut ispat aşamasında kendileri apaçıklık özelliği kazanan önermelerdir deriz. Aksiyom zaten bir hüküm ya olumludur ya da olumsuzdur önermesinde olduğu gibi apaçıktır. Velhasıl Farabi ve İbni Sina’dan hareketle söyleyecek olursak, burhan bizim metodolojimizin öncelikli yöntemini oluşturur.²³

Hak/hakikat kavramlarına (biricik hakikat) anlamının yüklenmesinin getireceği felaketi 15 Temmuzda gördük. Bu zihniyetin bizim geleneğimizde olmadığını, bu kullanımların tutarsızlığını gerek meşruiyet sağladıkları hadisten hareketle, gerekse İbni Sina, Kindi, Farabi gibi filozoflardan hareketle izah etmeye çalıştık. Dolayısıyla biz Bu kavramlara yüklenen anlamların keskinliği ve tutarsızlığı nedeniyle ötekileştirme yoluyla toplumsal yapıyı ve devletin düzenini bozduğunu, bireysel hak ve hürriyeti kaldırıp

²²Mevlüt Uyanık, *Bir Türk Felsefesinin İmkânı*, <http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/soylesiler/item/332-bir-turk-felsefesinin-imkani-prof-dr-mevlut-uyanik-ile-soylesi> 18/12/2016; <http://turkocaklari.org.tr/sayfa/7237/cankaya-subesinden-39-turk-felsefesinin-imk-ni-39-konferansi.html> Erişim: 14.03.2017

²³Mevlüt Uyanık, *Bir Türk Felsefesinin İmkânı*, <http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/soylesiler/item/332-bir-turk-felsefesinin-imkani-prof-dr-mevlut-uyanik-ile-soylesi> 18/12/2016; <http://turkocaklari.org.tr/sayfa/7237/cankaya-subesinden-39-turk-felsefesinin-imk-ni-39-konferansi.html> Erişim: 14.03.2017

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

kolektif hak talep ettiğini, bununda milletçe huzur ve güven içerisinde yaşamamızı engellediğini düşünmekteyiz.

Tüm bunlardan hareketle Mevlüt Uyanık hocamın Çözüm Önerisi olarak sunduğu **Felsefe, Kelam ve Tasavvuf disiplinlerinin Eşgüdümünü Sağlayarak Yeni Bir Din Dili Oluşturmak** fikrini önelemektedir.

Genel hatlarıyla bu çözüm yolu şöyledir:

Hanefi zihniyeti burhan yöntemiyle temel gidilecek yol (mezhep) belirlemiş, Maturidi cedel/diyalektik yöntemle diğer dini tasavvurlara karşı temel ilkelerin tutarlılığını ortaya koymuştur. Yesevi ve Yusuf has Hacıp ise belagat/hitabet ve şiir yöntemiyle bu iki alim ile talebelerinin oluşturduğu öğretiyi geniş halk kitlelerine yaymışlardır. İşte bu sacayağı dışında kalan veya bir şekilde bunların ortaya koyduğu öğretilerden sapan, dini bir meta haline getiren bütün oluşumlar uydurulmuş/yapay din tasavvurlarıdır.²⁴

15. Temmuz öncesinde dini cemaatlerin cemiyetleşmesi ve bir sivil toplum kuruluşuna dönüşmesi, Atayurt/Türkistan ve Anayurt/Türkiye kültürel sürekliliğini bütün dünyaya anlatan yumuşak güç (soft-power) olma ihtimalini önemsiyordum. Ama artık her birini siyasi/iktisadi birim olduğunu, sıfır sermayeli dini değerleri pazarlayan şirketler ve gelişim durumlarına göre holdingler gibi olduğunu, 15 Temmuz terörist saldırısından gereken dersin alınmadığını görünce dinin bir ayrışma noktasına yeni bir din dili oluşturulması zorunluluk haline gelmiştir. Bu yeni din dilinde Yesevi ve Yusuf Has Hacıp gibi alimlerimizin yol ve yöntemini, bunun temel kodlarını anlayıp güncellenmesiyle olabilir. Bu açıdan öncelikle mevcut politik söylemlere meşruiyet sağlayan ve mutlak hakikat tezleri gibi sunulan, 73 fırka sözüyle meşruiyet sağlanmaya çalışılan zihniyetten yani benim mezhepim/tarikatım kurtuluşa erendir, diğerleri sapkındır diyen cedel/diyalektik yöntemden kaçınmak gerekir. Burhan yöntemi gereği yani hakikatin nesep ve sebep bağı bağlamında Arap-Fars iktidar savaşları ve bunlara meşruiyet arama yorumları dışında oluşan fıkıh/Hanefi, itikad/Maturudi merkezli bireysel ahlak ve zühdü önceleyen, sivil bir dini tavır nasıl olabilir bağlamında Yesevi ve Yusuf Has Hacıpi yeniden okuyabiliriz.²⁵

Bunun yolu bize göre Felsefe, Kelam ve Tasavvuf disiplinlerini Eşgüdümünü Sağlayarak Yeni Bir Din Dili Oluşturmaktan geçmektedir. Bununla kastımız da şudur. Dil,

²⁴ Mevlüt Uyanık, “*Milli Birlik ve Barışın Tesisinde Din ve Felsefenin Rolü*”, Milli Birlik Sempozyumu, 23. Mart.2017 Ankara, s.2-3.

²⁵ Uyanık, “*Milli Birlik ve Barışın Tesisinde Din ve Felsefenin Rolü*”, s. 3

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

düşünce irtibatını irdeleyip, iç konuşma ve dış konuşma, tasavvur ve tasdikin mantıksal temellendirmesini yapmak. İster başlı başına bir disiplin isterse bir alet ilmi olarak alınsın Mantıksal sorgulama ile delilin butlanından medlulunda butlanı gerekmeceğinden hareketle düşüncelerimizi, kavramlarımızı rasyonel eleştirel ve tutarlı önermeler haline getirmemiz şarttır. Buradan hareketle yapılan çıkarsamalar/kıyasların tutarlılığın temel önermelerimizle çelişip çelişmediği son yaşanan darbe girişiminde de ortaya çıktı. Felsefi; Kelami, Batini ve Sufi Okumaların tutarlılıklarını yeniden gözden geçirmemiz de şart oldu. Tefsir, tevil, batini okuma ile Anadolu'daki deyim ile “zırva tevil götürmez” şeklindeki aşırı yorumlarla tefsir, hadis, fıkıh, kelim ve tasavvuf disiplinlerinin temel önermeleriyle irtibatını yeniden güncellemek gerekir.²⁶

Özellikle ilahiyat bağlamında söyleyecek olursak, Medeni/siyaset ilimleri olarak sunulan fıkıh, kelim ve ahlak-tasavvuf ilişkisini yeni bir din diliyle ifade etmemiz gerekir. Biz bunun felsefeyi Anadolu'da yeniden yurtlandırma adı altında yapmaya çalışıyoruz. Eğer Türkistan/Atayurt-Türkiye/Anayurt kültürel sürekliliğini felsefe, kelim ve tasavvuf disiplinlerini eşgüdümüyle birlikte okur ve güncellersek yeni din dilini oluşturabiliriz.²⁷

Sonuç olarak; Hak sözlükte ‘ gerçek, sabit, doğru olmak bir şeye yakinen muttali olmak anlamlarında genellikle batılın zıddı olarak kullanılır.

Kindiye göre hak her şeyin varlığının ve gerçekliğinin ilk sebebidir. Hak aynı zaman da var olan demek olduğuna göre her varlığın ilk illeti Allah'tır. Bundan dolayı Allah ilk haktır. Hakikat hak kökünden türetilmiştir. İbni Sina'nın idealist anlayışına göre hakikat zihinde hâsıl olan ve kavranabilen gerçeklik, vücut ise ona sonradan katılan gerçekliğin zihin dışında sabit olan varlığıdır.

Hakikat birdir fakat tezahürleri farklıdır. Bu tezahürlerin her biri ondandır fakat bizatihi o değildir. Haktan hareketle bizde zuhur eden bu halin doğruluğunun ya da yanlışlığının test edilebilirliği de mümkün değildir. Çünkü herkes bunu bizatihi kendisi tecrübe eder. Kindiyi'de merkeze alarak hiç kimse bugüne kadar hakikati tamamen kuşatıp kavrayamamışsa ona dair ürettiklerimiz eksik, hatalı, çelişkili olabilir. Dolayısıyla bize açık olmayan, hatta fizik âleminde dahi müzakere edemeyeceğimiz bu konularda hüküm verme konusunda acele edilmemelidir.

²⁶ Uyanık, “*Milli Birlik ve Barışın Tesisinde Din ve Felsefenin Rolü*”, s. 3

²⁷ Uyanık, “*Milli Birlik ve Barışın Tesisinde Din ve Felsefenin Rolü*”, s. 3

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Dünü anlamaya çalıştığımızda da hak/hakikat kavramalarından hareketle ötekileştirme üzerinden kendini ispat ve ötekini yok etme problemi ortaya çıkmakta bugüne baktığımızda da aynı problemin içerisine düşmekteyiz.

15 Temmuz 2016 gecesı Türk milletinın yaşamış olduğu saldırının sebebi de **hakikat tekerciliği yapan** bir kişinin hak tasavvuruna körü körüne bağlılıktır.

Bu olayların istikrarlı bir şekilde yaşanıyol olması, hakikat tasavvurlarını **din ile aynileştiren zihniyetlerin**, var olduğunun ve bu zihniyetlerin liyakat sistemini vicdanı hür bir şekilde (en hakiki zihniyetiyle) ortadan kaldırdığını gösterir.. İman; korku ve ümit arasında olması gerekirken hakikat tasavvurlarından bu kadar **emin** olmak ancak din ile aynileştirmeyle olmamakla açıklanabilir. Hak/ikat gibi kavramlarımızı ayırışmanın, tefrikanın unsuru olmaktan kavramların özüne-aslına inerek (İslam filozoflarından-Hanefi/Maturudi gelenekten) tanımlayarak kurtarabiliriz.

Bunun yolu da felsefe, kelam ve tasavvuf disiplinlerinin verilerinin birbirini ötekileştirmeden eşgüdömlü bir şekilde yorumlanmasıyla mümkün olacaktır. Yeni Din dilinde kasıt da budur; böylece felsefe dilinin kelam ve tasavvuf disiplinlerine taşındığı ve bir Tanrı-evren-insan ilişkilerini kavrama ve yeni sorunlar için ortaya atılan mevcut çözüm önerilerinin tutarlılığını test edecek veya yeni çözüm üreterek seçeneklerimizi artıracaktır Eğer Türkistan/Atayurt-Türkiye/Anayurt kültürel sürekliliğini felsefe, kelam ve tasavvuf disiplinlerini eşgüdümüyle birlikte okur ve güncellersek yeni din dilini oluşturabiliriz.

Tüm metinleri ortadan kaldırsak bile temel iki ilkemiz şunlar üzerine kurulmalıdır.

1. Kendisine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma.
2. Bir kişiye yapılan haksızlık tüm insanlığa yapılmış gibidir.

Kaynakça

- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları 2.Basım, Ekim 1997.
- Çağrıci, Mustafa, ''*Hak*'', XLIV, DİA, XV, İstanbul 1997.
- Çağrıci, Mustafa, ''*Hakikat*'', XLIV, DİA, XV, İstanbul 1997.
- Şeker, Fatih Mehmet, , ''*İslamlaşma Sürecinde Türklerin İslam Tasavvuru*'', Diyanet Vakfı Yayınları, 2.Baskı Şubat, Ankara 2012.
- Topçu, Nurettin, ''*İsyan Ahlakı*'', Dergâh Yay, 21.Baskı Ocak, İstanbul 2017.
- Uyanık, Mevlüt, Uyanık ''*Selefi Zihniyet Arap Baharı ve Türkiye*'' Araştırma Yay, Birinci Basım, Eylül, Ankara 2016.
- Uyanık, Mevlüt, ''*Milli Birlik ve Barışın Tesisinde Din ve Felsefenin Rolü*'', Milli Birlik Sempozyumu, 23. Mart.2017 Ankara.

Tarih Araştırmalarında ve Yazımında “Ötekileştirme” Sorunu ve Adalet

Osman KARACAN*

Özet: “Ben”i tanımlamanın bir yolu olarak icat edilen “öteki” kavramı, bir kimlik tanımlamasından ziyade farklı olan kimlikleri aşağılama vesilesi haline getirildi. Özellikle etnisite merkezli anlayışların yarattığı mikro milliyetçilikler mensup oldukları millet/ulus adına bir tarih inşasına girişirken, tarihi bilgi ve belgeler üzerinde ciddi oynamalarda bulunarak aynı zamanda bir öteki inşa etme sürecini işlettiler. Bunun için en büyük argümanlar da tarih biliminin verilerinden çıkarıldı. Bilimsel tarih yazımının önündeki en önemli sorun ötekileştirme sorunudur. Ötekileştirme sorununu halledememiş tarihçi, objektifliğini yitirmekte, tarihi bilgi ve belgelere yaklaşıırken önyargılı hareket etmekte, tarihi olay ve olguları zamanın ihtiyaçlarına göre yorumlamakta ve anakronizm hatasına düşmektedir. Tarih yazımında ötekileştirmenin yarattığı sorunlardan kurtulmanın yolu tarihi bilgi ve belgelere, farklı etnik ve dini gruplara, farklı kültürlerle dair okumalarımızda adaleti öncelememizdir. Sunumumuzda tarihi bilgi ve belgelere yaklaşımlardaki sorunlar ve etnik/mezhepsel önyargının yarattığı ötekileştirmenin meydana getirdiği sorunlar irdelenerek tarih yazımı üzerindeki etkilerine değinilecek ve tarih araştırmalarında ve yazımında adaletli yaklaşım nasıl olmalıdır? sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih yazımı, Eklektizm, Önyargı, Ötekileştirme, Adalet.

İnsanlık tarihinin serencamına baktığımızda neredeyse her dönemde toplumlar, kaynakları farklı olsa da büyük sorunlarla uğraşmak durumunda kalmıştır. Çağımızda da başta Ortadoğu olmak üzere dünya üzerindeki insan toplulukları büyük sorunlarla cembelleşmektedir. Kimi toplumlar doğal felaketlerin kısılcındayken kimi toplumlar ise insan kaynaklı sorunların pençesinde kıvranmaktadır. Biz de bugün burada insan kaynaklı ve adaletsizliğin en büyük nedenlerinden biri olan “Ötekileştirme” sorununu tarih araştırmaları ve yazımı bağlamında ele alacağız. “Ötekileştirme” sorununun tarih araştırmalarında ve yazımında nasıl ortaya çıktığını ve bu sorunu ortadan kaldıracak adil bir yaklaşımın nasıl olması gerektiğini irdelemeye çalışacağız. Temel tezimiz, tarih araştırmalarında ve yazımında ötekileştirmenin büyük toplumsal sorunlara zemin hazırladığı; ötekileştirmeden uzak demokratik bir yaklaşımın ise hem daha adil ve daha barışçıl bir dünya var edebileceği hem de hâlihazırda “ötekileştirme”den kaynaklı

* İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

sorunlarımızın çözümüne katkı sağlayacağı ve sorunlarımızı minimize edebileceği yönündedir.

Hâlihazırda din ve etnisite ayrımı yapmadan dünya üzerindeki tüm insanlar arasında dünyanın en büyük sorunu nedir diye sorulacak olsa doğrudan verilecek cevaplardan biri “adaletsizlik” olacağından şüphe yoktur. Çünkü antidemokratik uygulamalar, yoksulluk ve ekonomik dengesizlik, ahlakî sorunlar (taciz, tecavüz, etnik ve mezhepsel ayrımcılık, hırsızlık, sömürgecilik, toplumsal şiddet... vs.), insan hakları ihlalleri, evrensel değerlerden azade güç mücadeleleri, savaşlar... gibi sayılabilecek pek çok husus temelde adaletin yetersizliği ile ilintilidir.

Adalet Nedir?

Adalet, eşitlik ve denklik anlamlarına gelen bir kelimedir.¹ Konumuz itibarıyla adaleti tanımlamak istersek, tüm insan ve kavimlerin yaratılış itibarıyla birbirlerine denk ve eşit olması ve birinin bir diğ erinden üstün veya aşağı olmaması durumudur. Bu adalet ilkesine göre aşağı ve üstün toplumlar yok, birbirine eşit olan toplumlar vardır.

Hz. Muhammed’in Veda Hutbesi’ndeki ifadesiyle “*Ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Âdemin çocuklarısınız. Âdem ise topraktandır. Arap olanın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi kırmızı tenlinin siyah üzerine siyahın da kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü yoktur.*” İnsanlar ve toplumlar arasında doğal herhangi bir üstünlük veya alçaklık bulunmamasına rağmen tarih araştırmalarında ve yazımında farklı saiklerle de olsa pek riayet edilmemektedir. Tarih metinlerinde “biz”den olmayanın ötekileştirildiğine çokça tanıklık edilebilmektedir. Tarih araştırmalarında ve yazımında ötekileştirmenin yapılması geçmişteki insanlara yapılmış büyük bir haksızlıktır. Nötr ve statik olmayan tarihi metinlerde ötekileştirmenin yapılması, sadece geçmişte kimi birey ve toplumlara yapılmış büyük bir haksızlık değil, aynı zamanda bugün de bu büyük haksızlıkların sürdürülmesine önemli bir dayanak anlamına gelmektedir.

Tarih araştırmaları ve yazımında ötekileştirmeye geçmeden önce bir kavram olarak “öteki”yi irdelemek ve daha sonra ötekileştirme ve ötekileştirmenin kaynakları üzerinde durmak gerekiyor.

¹ Rağıb el-İsfahanî, Müfredât, Çıra Yayınları, 3. Baskı, (Tercüme: Abdalbaki Güneş-Mehmet Yolcu), İstanbul, Aralık 2012.

Öteki ve Ötekileştirme

İnsanoğlunun tarihindeki en kadim tartışmalardan biri kimlik tartışmasıdır. Yani birey ve toplumların kendini ve kendi dışında kalanları tanımlama olgusu. Ötekiyi de ortaya çıkaran bu kimlik tartışmalarıdır. Kimlik; “kim” olduğumuza dair ortaya konulan değerler dizgesinin tümü olarak ifade edilebilir. Zaman zaman “Milan Kundera’nın ifadesiyle “İktidar, sizi nereden yaralıyorsa, orası kimliğinizdir” tespitinde olduğu gibi bir yönümüz ön plana çıkıyor olsa da aslında kimlik bizi tanımlayan özelliklerimizin toplamıdır. Öteki de buradan vücut buluyor. Öteki yani ben veya bizden olmayandır. İşte burada ben/biz’i diğerinden ayıran her özellik ötekini temsil etmektedir.

Kimlikler arasındaki farklılıkları vurgulama anlamında biz ve ötekinin tanımlanması, bir sorun olarak algılanmaması gerekiyor. Fakat ötekileştirme ise büyük toplumsal sorunların kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü ötekileştirme bir kimlik tanımlamasından ziyade kimlik farklılıklarının doğal farklılıklarmış gibi algılanması ilkesine dayanmaktadır. Ötekileştirme, kimliklerin toplumsal süreçlerin sonunda ortaya çıkmış, inşa edilmiş, kurulmuş karakterlerini görmezden gelerek, bir toplumsal gruba ait farklı bir özelliğin, sadece bu gruba özgü, bu grubun tüm üyelerince paylaşılan, doğal, içkin, kalıcı, değişmez bir “öz” teşkil ettiği iddiasını tartışılmaz bir hakikat olarak kabul eder. Böylelikle, ötekileştirme söylemlerinde bütüncü bir yaklaşım ortaya konulmakta ve “bütün zenciler saldırgandır”, “bütün kadınlar yalancısıdır”, “bütün Avrupalılar ahlaksızdır”, “bütün Batılılar emperyalisttir”, “bütün Müslümanlar potansiyel teröristtir”, “bütün Yahudiler kurnazdır”² veya “bütün Türkler barbardır”, “doğu toplumları geridir” “bütün Araplar pistir” gibi genellemelere sıkça rastlanır.

Ötekileştirme farklı olanı aşağılama, küçük görme, hor ve hakir görme, kendisiyle yaşanılmayacak, tehlikeli, güvenilmez şeklinde tezahür etmiştir. Ötekileştirmenin amacı farklı olanı zayıflatma, güçten düşürme, iktidarsızlaştırma ve gayrimeşru hale getirmektir. Siyasi bir söylem olarak kullanıldığında biz ve öteki arasında her şeyi, biz lehine, ötekinin aleyhine olacak şekilde bir sürecin işletilmesini hedeflemiştir.

Tarih boyunca ötekileştirme, toplumsal düzeyde etnik, dini, mezhebi, ideolojik, coğrafya, ten rengi ve cinsiyetçilik gibi çok farklı yönleriyle tezahür etmiştir. Fakat modernleşmenin etkisiyle dünyada ve ülkemizde ciddi bir kimlik siyaseti baş gösterdi.

² Hakan Yılmaz. 2010. “ ‘Türkiye’de ‘Biz’lik, ‘Öteki’lik, Ötekileştirme ve Ayrımcılık: Kamuoyundaki Algılar ve Eğilimler”. Açık Toplum Vakfı (Destek No: 2009001) ve Boğaziçi Üniversitesi (Destek No: 07K120620) tarafından eş katkıyla desteklenen araştırma projesi. Tamamlanma tarihi: Haziran 2010. Erişim adresi: www.hakanyilmaz.info

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Yükselen bu kimlik siyaseti aynı zamanda kimlikler arasında çatışmayı da tetikledi ve ötekileştirmenin altyapısını oluşturdu. Her kimlik kendisini bir karşıtlık üzerinden ifade etmeye çalıştı. Doğal olarak biz kimliğini tanımlayan her ideoloji, din, mezhep ve etnisite kendisine ulusal, mezhepsel, dinsel ve ideolojik bir ötekiyi de tanımlamaya çalıştı. Biz ve öteki çelişkisi üzerinden kurgulanan kimliğin yükselişi, biz ve öteki kimliği arasında bariyerlerin yükselmesine neden oldu. “Ötekileştirme siyaseti” ayrılıkçılığı ve kimlik çatışmalarını hızlandırarak toplumsal ve siyasi alanda hâkimiyeti ele geçirdi.

Müdürlleşme döneminde kimlik ve kimlik çatışmalarını besleyen önemli bilim dallarından biri de tarih ilmidir. Bir ilim dalı olarak “Tarih”, statik veya nötr metinlerden ibaret değildir. Tarihi olay ve olgular geçmişin bilgisini vermekten ziyade geleceğin inşasına odaklı metinlerdir. Tarihin araştırılması, bilgi ve belgelerin kullanımı ve tarihyazımı hep yeni kimliğin inşa edilmesi sürecine hizmet etmektedir. Tarihçi de çoğu zaman burada anakronizme saplanarak geçmişi doğru ve tam bir şekilde okuyup oradan dersler çıkarmak yerine, mensup olduğu ulus ve ideolojilerin ihtiyaçları doğrultusunda geçmişte dayanaklar bulmaya çalışmaktadır. Aynı mantıkla öteki hakkında da olumsuz deliller bulmaya çalışmaktadır. Fransız ihtilaliyle ortaya çıkan ulus olgusunun binlerce yıl geriye götürülmesi ve oradan günümüze taşınması bu anakronik anlayışın bir ürünüdür. Bu anlamda tarih her duruma ve koşula göre yeniden kimlik üretiminin hizmetine sokulmaktadır. Nasıl bir kimlik arzulaniyorsa bunun dayanaklarını tarihte bulmak çok zor olmasa gerek.

Tarih Araştırmalarında ve Yazımında Ötekileştirme

Tarih araştırmalarında ve yazımında ötekileştirme nasıl olmaktadır?

Tarihçi, ilmi çalışmalarında tecessüsü, kuşkuculuğu ve objektifliği asla elden bırakmamalıdır. Tarihin oluşumunun öznesi olan insan, yaşadığı dönemin siyasi yapısının, düşüncesinin, ideolojisinin, sosyolojisinin, psikolojisinin, kültür dünyasının bir parçasıdır. Duygulardan, düşüncelerden ve siyasetten yalıtılmış bir varlık değildir. Kimi zaman düşmanlığı, kimi zaman iktisadi hedefleri, kimi zaman ise başka bir duygu onu yönlendirmiştir. Bu reel durum birey için olduğu kadar, toplumlar için de geçerlidir. Yaşadığımız çağda nasıl ki birbirlerine dost ve düşman olan toplumlar varsa geçmişte de vardı. Nasıl ki duygularımız, çıkarlarımız, siyasi hedeflerimiz, korkularımız varsa geçmişteki toplumların hepsi için de bu böyleydi. Gerek ülke içerisinde gerekse ülke dışında ötekileştirilenler de vardı. Zalimler ve mazlumlar da vardı. Irkçılık ya da mezhepçilik yapanlar da vardı. Tarihçi bu gerçeğin farkında olmalıdır. Araştırma boyunca

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

karşılaşmış olduğu her bilgi ve belgeyi bu yönüyle tetkik etmek ve süzgeçten geçirmek durumundadır. Eğer geçmişteki olay ve olguları tetkik edip bir süzgeçten geçirmezse birinin lehine diğerinin ise aleyhine olacak şekilde olayları yorumlamaya devam edecektir.

Tarihçi bilgi ve belge olmadan konuşamaz, elbette. Ancak tarihçi belge fetişizmine de saplanmamalıdır. “Tarihi güçlüler yazar” ifadesi çok önemli bir gerçekliğe dikkati çekmekte ve tarihçiyi uyarmaktadır. Kazananların kendi lehlerine ve rakiplerinin aleyhine olacak şekilde bir tarih hazırladıklarını gözden uzak tutmamalıdır. Tarihin aktörlerinin, kendi yaptıklarını haklı ve meşru göstermek için çoğu zaman kendi rakipleri aleyhine olacak şekilde dezenformasyonda bulundukları, algı operasyonları yürüttükleri ve bu şekilde rakiplerini aşağıladıkları, şeytanlaştırdıkları ve ötekileştirdikleri unutulmamalıdır. Tarihçi, geçmişte, kasıtlı olarak sessizleştirilen ve ötekileştirilenlerin sesine kulak vermeyecek olursa yaptığı iş güçlülerin borazanlığından öteye gidemeyecektir. Güçlülerin borazanlığı ise adaletsizliğin süreklileşmesine hizmet edecektir.

Tarihçinin de her insan gibi farklı duygulara sahip olması normal bir durumdur. Fakat bir bilim adamı olarak tarihçinin, bu duygularını araştırmalarına bulaştırmaması gerekir. Kimseyi ötekileştirmeden olayların gerçeği ne ise, onu ortaya çıkarmaya çalışmalıdır. Tarihçi geçmişteki olay ve olgularla ilgi araştırmalarını yaparken adeta bir savcı gibi hareket etmelidir. Taraf tutmadan lehte ve aleyhte ne kadar bilgi ve belge varsa onların hepsini toplayıp tetkik etmeli ve gerçekleri ortaya çıkarma çabasında olmalıdır. Bunu yapmadan tarihte kendini kime yakın hissedip onları yüceltiyor ve diğerlerini küçültüp, bazen de şeytanlaştırıyorsa burada tarihçi ötekileştirmeye devam etmekte, tarihte bir haksızlık ve adaletsizlik varsa ona katkı vermeyi sürdürmektedir, denilebilir.

Tarihçi, sadece bizden olanların değil ötekileştirilenlerin sesine de kulak kabartmalıdır. Onların da tarihteki rollerine, emeklerine ve değer üretimlerine olan katkılarına yer vermelidir. Bu Tarihe karşı gösterilmesi gereken adil şahitliktir aslında. Bu ister bir ulus olsun, isterse bir dinin mensupları ya da bir mezhebin takipçileri olsun... Bu, gerçeği değiştirmez. Bu anlayışın hilafına hareket edildiğinde belki geçmişte kalmış, bugün için bizim toplumda devamı olmayan kimi ulus ve dinlerle ilgili önyargılı yaklaşım, toplumsal düzeyde bazı rahatsızlıklara sebep olmayabilir; ama bu ötekileştirici yaklaşım hem bilime uygun değil hem de adil ve doğru bir yaklaşım değildir. Fakat bugün toplumumuzda devamlılığı olan ulus, din ve mezheplerle ilgili önyargılı yaklaşım, adalet açısından sıkıntılı olduğu gibi toplumsal düzeyde de çok büyük krizlere yol açacaktır. Örneğin Moğollarla ilgili ötekileştirici dil ve yaklaşımlar bilimsel olmasa da toplumsal

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

düzeyde bir rahatsızlığa sebep olmazken Türkler, Ermeniler, Kürtler, Rumlar, Aleviler, Şiiler, Sünniler... hakkında ötekileştirici dil çok büyük rahatsızlığa da sebep olmaktadır. Ancak ister devamlılığı olsun isterse olmasın, geçmiş hakkında ötekileştirici dil her hâlükârda adalete uygun değildir.

Tarih araştırmalarında ötekileştirmenin yapıldığı önemli alanlardan biri de araştırmacının tarihi kaynaklar arasında eklektik davranmasıdır. Bu eklektik yaklaşım bilimsel olarak yürütülmekten ziyade, araştırmacıların kendisine yakın kaynakları muteber kabul edip kullanması ve kendi fikrine, ideolojisine, düşüncesine uzak diye kimi kaynakları muteber kabul etmemesi ve onları reddetmesidir. Başka milletler ile mensup olduğu millet hakkındaki bir sorunu ele alırken kendi ulusuna mensup bilgi ve belgeleri sorgulamadan sadece belge var diye kabul edip kullanırken, diğer ulusları düşmanlaştırarak hiçbir şekilde kaynaklarını kullanmamasıdır. Bu da aslında bilimsel olarak ötekileştirmenin tezahürüdür. Tarih alanında bu sorunlu yaklaşım çok ciddi boyutlardadır. Örneğin Ermeniler hakkında tarihimizde yapılan araştırmalara baktığımızda, araştırmaların büyük bir kısmının “Ermeni Soykırımı”nın olup olmadığı tezi üzerinde yapıldığını görmekteyiz. Hatta tarihimizde millet-i sadıka olarak adlandırılan Ermenilerin 93 Harbi öncesine ait tarihleri hakkında ciddi çalışmalar oldukça azdır.

Ermeni soykırımının olup olmadığı tartışması bir yana tarihçilerimiz de siyasetçilerimiz gibi meseleye yaklaşarak, daha araştırmanın başında “Sözde Ermeni Soykırımı” diye başlamaktadırlar. Tersî yönden aynı tavır Ermeni tarihçilerde de görülmektedir. Ermeni tarihçiler “Ermeni Soykırımı Tezi”ni bir ön kabul olarak araştırmaya girişmektedirler. Bu tezin karşısında binlerce belge olmasına rağmen bu belgelere bakma gereği bile hissetmeden bir ulusu topyekûn soykırım ile suçlayarak ötekileştirmeye devam etmektedirler. Bu şekilde uluslararası karşılıklı ötekileştirmeye devam edilirken her ulusun tarihçileri kendi kaynaklarını tamamen muteber kabul etmekte ve kullanmaktadır.

Tarih araştırmacısının ötekileştirme yaptığı durumlardan biri de metnin inşa edilme sürecinde ortaya çıkmaktadır. Bu noktada geçmiş, tarih ilmi adı altında, politik ve ideolojik amaçların propagandasında sıkça kullanılmıştır/kullanılmaktadır. Sürekliliğin ve yeniliğin birlikte hüküm sürdüğü bir oluş ve akış süreci olarak ifade edebileceğimiz tarih inşa edilirken nasıl bir gelecek hayal ediliyorsa öyle inşa edildiğine tanık olmaktadır. Bu

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

yöndeki beklentiler, öğrenci gruplarını ve sıradan vatandaşı hedef aldığına tehlikeli bir araç durumuna getirilmektedir.³

Tarih metinleri inşa edilirken, geçmişin okunmasından ziyade bir gelecek tasavvuru ortaya konmaktadır. Dönemin siyasilerinin ve güç merkezlerinin hedefleri doğrultusunda geçmiş bugün için kullanılabilir bir duruma getirilmekte ve zararlı unsurlardan arındırılmaktadır. Bu çerçevede ulusçuluk mantığı etrafında inşa edilen tarihçilik kimi zaman tarihi yarıda kesmekte kimi zaman bir anda başka bölgelere kaydırılabilmektedir. Yeni kimlikte arzulanan ne varsa tarih öyle inşa ediliyor. Türkiye’de tarih öğretilirken Anadolu tarihinin kısmen atlanması⁴, tarihimizin belli dönemlerinin görmezden gelinmesi ve belli dönemlerin de özellikle ön plana çıkarılması hep zihinlerin nasıl inşa edilmesi gerektiği noktasındaki anlayışla ilgilidir. Osmanlı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin kendine köken olarak Orta Asya’da medeniyet arayışına girmesi ve Osmanlıyı geri plana itmesi ötekileştirmenin en bariz göstergesidir.

Geçmiş hakkında tarihi metinler inşa edilirken çoğu zaman bugünden yola çıkılarak bu inşa faaliyeti gerçekleştirilmektedir. Bugün için düşman ve öteki olarak görülenlerin geçmişleri hakkında da ötekileştirici bir dil kullanılmaktadır. Tarihçi kendini kiminle özdeşleştiriyorsa onun karşısında yer alan rakiplerin kim oldukları ve ne yaptıklarına bakmadan onu aşağılamakta ve şeytanlaştırmaktadır. Tarihçi durduğu yere göre tarihin aktörlerini diktatör, zalim, despot, müstebit, vatan haini, terörist, eşkıya, asi, işbirlikçi, dönme, gâvur, ajan... gibi ifadelerle ötekileştirici bir dile başvurmaktadır. Yine desteklemiş olduğu tarafa bakarken özgürlük kahramanı, kurtarıcı, ulu önder, mücahit gibi övücü ifadeler kurabilmektedir. Kürtler arasında ulusçu bir mantığın gelişmediği dönemlerde Osmanlı-Kürt ilişkilerini değerlendiren bazı “Kürtçü Tarihçiler” ulusçuluk mantığı etrafında değerlendirme yaparak bugünün gömleğini geçmişe giydirmenin mücadelesi içerisine girmişlerdir.

Tarihi metinler yeniden inşa edilirken “biz”den olarak değerlendirilen kaynaklardaki metinlere mutlak doğru muamelesi yapılır ve aynı şekilde devam ettirilmeye çalışılır. Karşı metinlerin iddialarına asla yer verilmez.⁵

³Salih Özbaran, Türkiye’de Tarih Eğitimi ve Ders Kitapları Üstüne Düşünceler, Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, ss.61-69, s.62 vd.

⁴ Özbaran, S., a.g.m, s.64, Anadolu’nun tarihinin kısmen anlatılmasının sebebi öteki kimlik olarak tanınan Yunan ve Ermeni geçmişinin bulunmasıdır. Bu noktada Anadolu’da bir süreklilikten söz edilemeyeceği için inşa edilmeye çalışılan kimlik açısından atlanması gerekiyor.

⁵ Falk Pingel, Tarihsel Anılar ve Çok etnisiteli Bir Bağlamda Tarih Ders Kitapları: Bazı Deneyimler, Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, ss.134-140, s.136

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Tarihçiler yaşadığı siyasi dönemin zihinsel yapısını inşa etmek için ihtiyaç duyulan düşünce ve anlayışları geçmişten çıkarmaya çalışırlar. Ne kadar geriye gidilirse o düşüncenin doğruluğu o kadar kanıtlanmış olduğu algısı hâkimdir. Bu nedenle tarihçi bugün hâkim olan siyasi ideoloji ile geçmiş arasında bir bağ kurmaya çalışır ve savunulan düşüncenin tarihte sürekli var olduğunu savunur.

Tarihçinin ortaya koymuş olduğu metinler, bu hastalıklardan uzak değilse ve rasyonel ifadelerden oluşmuyorsa, bir bilim olarak tarih istenen neticeleri vermeyecektir. Tarihte kullanılan ötekileştirici dil, tarihin öğrenilmesinden ziyade insan grupları arasında düşmanlığı artıracak ve bir kesimi şeytanlaştıracaktır. Şeytanlaştırmanın öğrenmeye ve entelektüel algılamaya bir katkısı olmadığı gibi toplumsal barışı da tehdit eder bir boyuta taşıyacaktır.

Şimdiye kadar ifade ettiklerimize ek olarak belirtilmesi gereken bir ötekileştirme de ötekileştirilenlerden kaynaklı ötekileştirme sorunudur. Genel anlamda güçlü, çoğunluk ve hâkim ideoloji mensuplarının yaptığı ötekileştirme üzerinde durulurken zayıfın, azınlığın ve dışlanmış olanların yapmış oldukları ötekileştirme üzerinde durulmamaktadır. Güçsüz, zayıf ve iktidar dışı kimi güçlerin de kendi dışında kalanları ötekileştirdiği bilinen bir gerçektir. Bu iki yönlü işlemektedir. Birincisi kendisinden daha zayıf olana yönelik sürdürülen ötekileştirme politikası iken ikincisi kendisinden güçlü olana karşı sürdürülen ötekileştirilme politikasıdır. Kendisinden daha zayıf olana yönelik sürdürülen ötekileştirme tavrı, aslında kendilerini ötekileştirenlerin davranışlarının bir tekrarıdır başka bir şey değildir. Örneğin “modern batının” Türkiye’ye bakışı ne ise Türkiye’nin de Ortadoğu’ya ya da İslam dünyasına bakışı odur. Batı Türkiye’ye bakarken Türkiye’yi doğu ve dolayısıyla gelişmemiş, geri kalmış ülke statüsünde görürken Türkiye de Ortadoğu’yu ya da İslam dünyasını gelişmemiş, geri kalmış ülkeler mesabesinde görmektedir. Batı “beyaz adamın yükü” olarak “barbar” doğuyu “medenileştirilmesi” düşüncesini işlerken doğuda olan ise kendisinden daha aşağıda ve geride olduğunu düşündüklerine bu gözle bakmaktadır. Tarih metinleri bu perspektifle inşa edilmektedir.

Ötekileştirilenlerin güçlü olanı, iktidarı, çoğunluğu ötekileştirdiği bir durum ise daha çok travmatiktir. Araştırmacı yazar Vamik Volkan’ın kavramsallaştırması ile bu duruma “kitlesel büyük grup travması” da diyebiliriz. Vamik Volkan “Büyük Grup” ifadesini belli duygu paylaşımlarıyla birleştirilmiş belli hassasiyetleri paylaşan, binlerce ya da milyonlarca bireyi anlatmak için kullanmaktadır. Bir etnik, dini ve mezhebi grup büyük bir gruptur. “Kitlesel Büyük Grup Travması” ile anlatılmak istenen düşman grup tarafından

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

bir büyük grup üzerine kasıtlı olarak verilen yaradır. Yara alan grup yani kurban grup, büyük kayıplar, utançlar, küçük düşürülme, çaresizlik ve kendini ifade edememekten dolayı acı çeker. Kitlesel travmatik grup üyeleri, kayıplarından kaynaklanan yas sürecini başarıyla geçiremezler veya utanç, küçük düşürülme ve çaresizliği tersine çeviremezler. Sosyal ya da politik alanlarda kendilerini ifade edemezler ve sonunda çaresiz öfke duygusunu içselleştirip, mazoşizmi idealize ederler veya hastalıklı sadist patlamalara eğilimli hale gelirler. Bu göstergeler toplumun genelince de paylaşılır. Kısacası kitlesel travmatik grup üyeleri, belli psikolojik görevleri başarılı bir şekilde yerine getiremezler ve bu görevleri, gelecek kuşak(lar)ın çözeceğine dair bilinçli ve bilinçsiz bir duygu paylaşımıyla gelecek kuşakların çocuklarına yansıtırlar.⁶

Tarih araştırmaları ve yazımı noktasında aşağılanan, dışlanan, kısaca ötekileştirilen yaralı “Büyük Grup” kendisini ezen, aşağılayan, küçük düşüren ve ötekileştiren toplumun söylediklerini asla kale almaz. Çünkü onlar kendilerine yapılan tarihi haksızlıkları unutamazlar. Onları asla referans kabul etmezler. Kendilerinin daima haklı olduklarına inanırlar; fakat bunu açıkça ifade edemezler. Daima korku ve endişe ile yaşarlar. Kendi gettolarında fikirlerini açıkça dile getirmelerine karşın dışarıya karşı çok ketum davranırlar. Ötekileştirilen yaralı grup, kendilerini ötekileştirenleri asla güvenilmemesi gereken düşmanlar olarak kabul ederler. Yaralı grup tarihi metinleri inşa ederken, merkeze kendilerinin haklı olmaları tezini alırlar. Kendi duruşlarını tartışma konusu edecek hiçbir bilgi ve belgeyi doğru kabul etmezler. Geçmişi doğru bir şekilde okuyup değerlendirmek yerine daha çok kendi mağduriyetlerini dile getirebilecek ve yeni kuşakların zihinlerini bu şekilde inşa edecek bir anlatıdan yanadırlar. Kendilerinin haklılığına dair en ufak bilgi kırıntıları onları çok önemli bilgilere ulaşmış gibi coştururken kendilerinin haksızlığına yönelik onlarca belge olsa da bu belgeleri önyargılı ve taraflı diye reddederler. Yaralı grup bu tavrıyla aslında kitleler arasında ebedi bir düşmanlığın sürmesine neden olmaktadır. Yaralı grup kendi çocuklarının hayata sağlıklı bir şekilde bakmalarının önünü tıkamakta ve büyük travmaların etkisiyle öfke ve nefretle büyümelerini ve hayatlarını idame ettirmelerine neden olmaktadır.

Bu, ötekileştirmenin yarattığı son derece ağır travmatik bir durumdur. Sağlıklı bir toplum ötekileştirilenlerin bu travmatik durumdan kurtulması için onların bu yaradan kurtarmasını sağlamaktır. Buda ötekileştirmenin sonlandırılması ve yaranın tedavi

⁶ Vamik Volkan, https://www.academia.edu/17928522/Secilmis_Travma ,Erişim Tar. 02.11.2017

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

edilmesiyle mümkündür. Sağlıklı bir bakış açısı geliştirmeden ve ötekileştirmeden kaynaklı bu ağır yaralar ortadan kaldırılmadan sağlıklı bir toplum asla oluşturulamaz.

İnsanlığın tecrübesinin bir birikimi olarak da tanımlanabilecek olan tarih, evrensel bir mantıkla incelendiği zaman ancak gerekli katkıyı yapmış olacaktır. Bu da ancak tarihin evrensel bir mantıkla kimseyi ve hiçbir toplumu ötekileştirmeden yapılması durumunda mümkündür. Ötekileştirme durumunda aslında tarihsel tecrübeden alınabilecek derslerin sınırlandırılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle iyi ve kötü, etnik ve dini, doğu veya batı ayrımı yapmadan, tüm insanlığın birikiminden yana olan İslam dini, ötekileştirmeye karşı durmuştur. Maide Süresi 8. ayette: “Ey iman edenler, adil şahitler olarak, Allah için, hakkı ayakta tutun. Bir topluluğa olan kininiz, sizi adaletten alıkoymasın...” (Maide Süresi: 8) diye buyrulmaktadır. Her ne kadar müfessirler bu ayet hakkında, hüküm verilirken insanlar ve toplumlar arasında adil şahitlik yapmaya ve adil olma noktasında bir emir olduğunu ifade etseler de burada geçmiş hakkında araştırmalar yapan ve geçmişteki olay ve olgulara şahit olan tarihçiye de adil bir şahitlik yapma çağrısını barındırmaktadır. Yine geçmiş hakkında yargılamada bulunan tarihçiye “bir toplum hakkında olan kininiz sizi adaletten alıkoymasın” çağrısını yineleyerek geçmiş hakkında kimseyi ötekileştirmeden doğruları dile getirme noktasında bir çağrıyı barındırmaktadır.

Tarihte farklı yüzleriyle karşımıza çıkan ötekileştirme sorunu tarihsel sürekliliğe sahip olmadığı halde çoğu zaman tarihi metinler inşa edilirken böyleymiş gibi ifadeler kullanılır. Yani dinler, kültürler, mezhepler, ideolojiler, renkler ve cinsiyetler arasında ezeli bir çatışma olmadığı gibi ezeli bir dostluğun olmadığı da kesin olarak bilinen bir realitedir.⁷

Faklı etnik, dini ve kültürel grupları kendine araştırma konusu olarak seçen tarihçiler ve sosyologlar genel olarak kendilerine öznel birtakım anlatımlar söz konusu etmişlerdir. Çoğu zaman çok net olan gerçeklikler farklı ideolojik algılamalar, menfaat ve siyasi çıkarlarla bağlantılı olarak kurgulanmış ve gerçekler tersyüz edilmişlerdir. Bilimsel anlamda doğru bilgiye ulaşmak ve ahlaken farklı olana adil bir yaklaşım sergilemek adına duygularını bir kenara bırakması gereken bilim adamı, çoğu zaman kendisine yakın olan biz ve kendisinden uzak olan öteki hakkında konuştuğu için çok fazla sorun edilmemiştir. Fakat böyle bir durumda birey duygularına esir düşmekte ve gerçekleri tespit etme şansını kaybetmektedir.

⁷ Stefanos Pesmazoğlu, “‘Ötekilik’ Üzerine Bazı Yöntemsel Yorumlar”, Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, ss.7-12, S.7 vd.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Geçmişin değerlendirilmesi ancak bilimsel yaklaşımla mümkündür. Duyguların ön planda olduğu bir tarihçilikte ancak efsaneler inşa edilir. Geçmiş tabulaştırılır, gerçeklerin üstü örtülür. Bu nedenle tarih doğru bir şekilde incelenemez ve geçmişin yanlışlarıyla hesaplaşılamaz. Olaylar ve olgular, biz ve öteki üzerinden okunur. Biz ve öteki üzerinde kurulacak süreklilik bağı bugünüme de çok ciddi yansımaları olacaktır. Bu noktada geçmişle hesaplaşma, nadir olarak sadece bir siyasi ahlak sorunu olmakla birlikte kural olarak günlük siyasi hayatın bir parçasıdır. Farklı tavırların arkasında, siyasi alanda meşruiyet kazanmak, kitleleri harekete geçirmek, karşıtlarını zor durumda bırakmak isteyen farklı çıkarlar vardır. Uzun ve zorlu bir süreçtir.⁸

Ötekileştirmeden uzak, adil bir yaklaşım nasıl olmalıdır, sorusuna cevap vermek gerekiyor. Burada etnik, dinsel, mezhepsel, bölgesel bir hastalığa girmeden meseleye tüm insanların eşitliği üzerinden demokratik bir bakışla tarihin doğru anlaşılacağını düşünmekteyim. Ancak tarihe bu şekilde bakılacak olursa geçmiştekilere haksızlık yapılmamış ve toplumsal barış tesis edilmiş olur. Geçmiş övmek ya da yermek bireyin ve toplumun tarihten ibretler almasının önüne geçmektir. Geçmiş, incelenip onların tecrübelerinden yararlanmak haricinde doğrudan bize bir katkısı da yoktur. Bakara Süresinde “Onlar bir ümmetti; gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz, onların yaptıklarından sorumlu değilsiniz.”⁹ Şeklinde buyurulmaktadır. Burada geçmişin bize bir katkısının olmayacağı çok açık bir şekilde dile getirilmiştir. Evet, geçmişin tecrübesinden yararlanma haricinde tarihin hiçbir kahramanı bizim yardımımıza koşmayacaktır. Hiç kimse mezarından kalkmayacaktır.

Kur'an-ı Kerim'in Tarihi Olayların Aktarımına Yaklaşımı

Tarih araştırmalarında ve yazımında ötekileştirmeden uzak adil bir yaklaşım nasıl olmalıdır sorusunun bir cevabını da Kur'an-ı Kerim'de bulmaktayız. Kur'an-ı Kerim'in büyük bir yekûnunu oluşturan ve geçmişin bilgisini veren kıssaların yani tarihi hikâyelerin nasıl ele alınması gerektiği noktasında çok açık ifadeler bulunmaktadır. Kuran'da geçen kıssaların bir amaç ve gayeye matuf olmasına karşın bize tarihi nasıl incelememiz ve nasıl anlatmamız gerektiği noktasında çok önemli uyarılar bulunmaktadır. Maide süresi 27, Kehf 13, Kasas süresi 3 ve Âl-i İmran süresi 62. ayetlerde bu noktada çok net bir bakış açısı kazandırılmaktadır.

⁸ Robert Maier, Otoriter Veya Totaliter Bir Geçmişle Nasıl Hesaplaşılır? Ders Kitabı Yazarlarının Önündeki Sorunlar, Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, ss.13-22, s.17

⁹ Bakara Süresi/134

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Bu ayetlerde kıssaların nasıl anlatılması gerektiği ifade edilirken “bi’l-hak” yani hak kelimesi kullanılmaktadır. Maide Süresi 27. ayette Adem’in iki oğlunun kıssasının anlatılması emredilirken. “Ey Rasûlüm, ehl-i kitaba, Âdem’in iki oğlunun haberini hakkıyla oku.”¹⁰ “bi’l-hak” olarak anlatılmasından söz edilir. Yine Kehf süresi 13. ayette Ashâb-ı Kehf kıssasından bahsedilirken “Biz sana onların haberlerini bir gerçek (olay) ”bi’l-hak” olarak aktarıyoruz.”¹¹, Kasas süresinin 3. ayetinde de Musa ve Firavun kıssasının aktarımına dair yine “bi’l-hak” lafzı zikredilmektedir. “Biz sana Mûsa ve Firavun’un mühim haberlerinden, iman edecek bir kavim için, gerçek olarak okuyacağız.”¹² Bu ayetlerin yanı sıra Âl-i İmran 62. ayette Hz. İsa’nın gerçek kimliği ve akıbetine dair anlatılanlar “el-hak” diye özetlenmektedir. “İşte İsa hakkında işin gerçeği budur.”¹³

Hak Kelimesi Arap dilinde “batıl”ın zıddı olup “gerekli, sabit, doğru olmak” anlamlarına mastar ve “doğru, sabit, sahih” gibi manalarda isim-sıfat kabul edilir. Ragıp el-İsfehani bu kelimenin Arapçadaki esas anlamının “mutabakat” ve “muvafakat” (uygunluk) olduğunu belirtmektedir. Gerekli zamanda ve gerektiği biçimde yapıldığı zaman meydana gelen şeye hak denildiği gibi aslına uygun olarak bilinen şey veya doğru düzgün şekilde yapıp edilen iş de hak diye nitelendirilir.¹⁴

Hak kelimesinin tüm anlamlarının burada izahının mümkün olamayacağını ifade ederek Âdemin iki oğlunun kıssası üzerinde durmak istiyorum. Burada Fahreddin er-Razi bu ayette geçen hak kelimesinin dört manaya gelebileceğini ifade etmiştir. 1. Kıssanın Allah katından inzal gerçeğine uygun bir şekilde anlatılması, 2. Hak ve hakikate müteallik ve aynı zamanda Kitab-ı Mukaddes’teki varyantına uygun olarak anlatılması, 3. Sahih bir niyetle anlatılması, 4. Eğlence kabilinden sayılmaması, aksine kıssadan hisse alınması. İbn-i Aşur da söz konusu ayetteki “bi’l-hak” lafzını “doğru, gerçek, yalandan uzak anlamında kullanmıştır.”¹⁵

Yukarıdaki ifadelerde bu kıssaların bir amaca matuf olarak anlatıldığı, batılın zıddı olması ve çoğunlukla bu şekilde kullanılmış olması; oyun ve eğlence için anlatılmadığı üzerinde mutabık¹⁶ kalırsa bile tarihsel açıdan anlatılan her hikâyeye zaten bu amacı

¹⁰ Maide Süresi/27

¹¹ Kehf Süresi/13

¹² Kasas Süresi/3

¹³ Ali İmran Süresi/62

¹⁴ Mustafa Öztürk, Kur’an Kıssalarının Mahiyeti, Kuramer yayınları, 2. Baskı, Haziran 2017, s.217

¹⁵ Öztürk, M., a.g.e.,s.219

¹⁶ Öztürk, M., a.g.e., s.219 vd.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

taşımaktadır. Bu amacın varlığı tarihi olayların amaç için saptırılması gerektiğini ifade etmez. Yani doğrudan tarihteki olaylar nasıl cereyan etmişse aslına sadık kalınarak anlatılması gerektiği çok açıktır. Velew ki taraflardan biri Kabil veya Firavun bile olsa burada kimseyi ötekileştirmeden tarihi doğru bir şekilde anlatmak gerekiyor. Bilime de, adalete de, ahlaka da uygun olan yaklaşım budur.

Sonuç Yerine

Son olarak şunu belirtmeliyim ki ötekileştirmenin bilimde hiçbir dayanağı yoktur ve olamaz da. Bir sınıfın, etnisitenin, dinin, mezhebin lehine diğerinin aleyhine üretilen bilgi kısa vadeli olarak bir toplumun/grubun lehine birtakım iyileştirmelere sebep olsa da uzun vadede her toplumun aleyhine olacaktır. Doğrudan adaletsizliğe zemin teşkil eden ötekileştirmenin yaratacağı sorunlar ve meydana getireceği toplumsal çatışmalar kısa vadeli menfaatlerin yok olmasına ve toplumların büyük acılar çekmesine neden olacaktır. Yukarıda değindiğimiz gibi bir bilim olarak tarih, geçmişin bilgisinden daha çok geleceğin inşasına yönelik ise burada herkesin kendisini içerisinde bulduğu başka bir hikâyeye yazmak gerekiyor. Fakat geçmişi çarpıtmadan, hakaret etmeden, aşağılamadan kısaca kimseyi ötekileştirmeden bu hikâyeyi yazmak gerekiyor. Adalete uygun olan da budur. Bu yaklaşım aynı zamanda toplumsal güveni arttıracak, farklı kimlikleri birbirlerine yaklaştıracak ve toplumsal bir barışın yolunu açacaktır. Ancak bu şekilde toplumsal birliktelik ve ortak yaşam mümkün olabilir. Gerisi ayrışma, huzursuzluk, kaos, kargaşa, çatışma ve savaş getirecektir.

Kaynakça

Kuran-ı Kerim.

Maier, R., “Otoriter Veya Totaliter Bir Geçmişle Nasıl Hesaplaşılır? Ders Kitabı

Yazarlarının Önündeki Sorunlar”, Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, ss.13-22

Özbaran, S., “Türkiye’de Tarih Eğitimi ve Ders Kitapları Üstüne Düşünceler”, Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, ss.61-69

Öztürk, M., Kur’an Kıssalarının Mahiyeti, Kuramer yayınları, 2. Baskı, Haziran 2017

Pesmazoğlu, S., “‘Ötekilik’ Üzerine Bazı Yöntemsel Yorumlar”, Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, ss.7-12

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

- Pingel, F., “Tarihsel Anılar ve Çok etnisiteli Bir Bağlamda Tarih Ders Kitapları: Bazı Deneyimler”, Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, ss.134-140
- Rağıb el-İsfahanî, Müfredât, Çıra Yayınları, 3. Baskı, (Tercüme: Abdalbaki Güneş-Mehmet Yolcu), İstanbul, Aralık 2012
- Vamik Volkan, https://www.academia.edu/17928522/Secilmis_Travma, Erişim Tar. 02.11.2017
- Yılmaz, H., “ 'Türkiye'de 'Biz'lik, 'Öteki'lik, Ötekileştirme ve Ayrımcılık: Kamuoyundaki Algılar ve Eğilimler”. Açık Toplum Vakfı (Destek No: 2009001) ve Boğaziçi Üniversitesi (Destek No: 07K120620) tarafından eş katkıyla desteklenen araştırma projesi. Tamamlanma tarihi: Haziran 2010. Erişim adresi: www.hakanyilmaz.info

Aile Toplum ve Adalet: Kadına Yapılan Haksızlık

Ayşe KILIÇ*

Özet: Bu çalışma da Türkiye de kurulmuş genel aile birliklerinin ve bu birlikten oluşmuş toplumun yapısını, değer yargılarını, inançlarını ve bunların adalet anlayışına etkisini; gelenek örf ve adetlerin belli bir adalet oluşturduğu kanısına varılmıştır. Toplum yapısında "ortak akıl" gerçeğinin hukuk kurallarından daha çok nüfus edip işlendiği; adaletsizlik gerçeği sonucunda kadınların daha çok etkilendiğini ve bu etkinin aileye ve topluma nasıl bir iz bıraktığını tespit etmeyi amaçlıyorum. Toplumumuzda zamansal sürekliliği devam eden ortak aklın, geçmişten süregelen hak, hukuk ve adalet silsilesi en çok kadınları etkilemektedir. Kadınların erkeklerle olan eşitliği Türkiye Cumhuriyeti kanunları tarafından belirlenmiştir ancak toplumumuzda aileden gelen ve bu eşitsizliğin çoğunlukla fiziksel güç ve dini değerlere dayalı yani genel olarak toplumsal cinsiyet rollerine (gender) dayandığı bir gerçektir. Bir kadının gece sokağa çıkamamasından tutup, bir erkekle toplum gözü önünde dahi diyalog kuramaması toplum yapısının içindeki kurallardandır. Erkeğinin tehditlerine karşın kendi kararları doğrultusunda boşanmak isteyen bir kadın, kararları doğrultusunda dövülüyor hatta öldürülüyor. Bunun başlı başına bir sebebi "töre" ise toplum bunu hor görmüyor. Tecavüze uğramış bir kadının suçlusuna bir şey yapılmayıp "namus" kavramı altında öldürülen yine kadın. Bunlar gibi birçok adaletsizliğin içerisinde barınan her kadının aileye ve toplum yapısına olan etkilerini gözlemleyerek ve değerlendirerek, kadınların daha yaşanılabilir bir dünyada kalması için çözüm geliştirmek amaçlar arasındadır. Bu sorunun giderilmesi için yapılması gerekenleri araştırıp, soruna nüfuz ederek geliştirmek amaçlar arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Toplum, Kadın, Adalet, Toplumsal Cinsiyet.

Giriş

Türkiye de kadına verilen değer, kadın-erkek ilişkilerinde erkeklerin üstünlüğü ve cinsiyetler arasında ki farkın toplumsal kimliğe yansımaları oldukça tartışılmaktadır. Ataerkil bir toplumda egemenliğin erkek üzerinde hâkim olmasıyla, ezilen kadınları, gelenekselleşmiş toplum yapısı içine alarak kadına sadece cinsiyet farkı ile bakılmaktadır. Erkek-kadın fizyolojik yapısından erkeğin kadından daha güçlü olduğu bilinmektedir. Üstünlük söz konusu değildir. Bu durum toplum olarak geçmişten süregelen örf ve adetler, kemikleşmiş fikirler ve yanlış anlaşılmış dini değerler sayesinde erkeği kadından üstün kılmaktadır. Kadına yapılan adaletsizliğin temeli aile de başlamıştır ve toplum beynine yerleşmiştir. Dünyanın her hangi bir yerinde doğan çocuğun, ailesini, dilini, dinini seçme

* Ömer Halisdemir Üniversitesi

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

şansı olmayışı gibi daha çocukken aile de verilmeye başlanan eğitim bu durumun zeminini hazırlamaktadır. Babanın erkek çocuğu kızına göre daha serbest büyütmesi ve her dilediğini yapma hakkını verip “erkektir yapar” düşüncesini daha çocukken aşılması ile öte yandan kızını giydiği kıyafetlerle sokağa çıkıp çıkmayacağını belirlemesinde, akşam dışarı da gezemeyeceğini, annesi gibi yemek ve temizlik üzerine master yapması gerektiği de daha küçük yaşlarda verilir.

Türkiye’nin ataerkil ve gelenekselleşmiş toplum yapısında doğan her çocuk, kendisine öğretilen “erkek gibi erkek olmak” ve kadının erkeğinin boyunduruğu halinde gerçeğiyle büyür. Toplumumuzun yapısı, değer yargıları, inançları, gelenek örf ve adetleri belli bir adalet anlayışı oluşturmuştur. Zamansal sürekliliği devam eden “ortak aklın” geçmişten süregelen hak, hukuk ve adalet silsilesi en çok kadınları etkilemektedir. Kadınların erkeklerle olan eşitliği Türkiye Cumhuriyeti kanunları tarafından belirlenmiştir ancak toplumumuz da aileden gelen bu eşitsizliğin çoğunlukla fizyolojik yapı ile başlayıp dini değerler çerçevesinde ölçüldüğü gerçeği mensuptur. Araştırmayı ve okumayı sevmeyen bir topluma, kalıp yargılar ve kendi lehine kullanılabilecek değerleri temel alarak kadın üzerinde bir üstünlük sağlamaya çalışılmaktadır. Din üzerinden adaleti veya eşitliği kadın üzerinden değerlendirildiğin de erkeğin kadından üstün olduğu toplum beynine yerleşmiştir. Kadına sadece evde ki iş gücü ve kocasına edeceği hizmetkâr olarak bakıldığında ülkemiz de boşanma davalarının arttığını görmekteyiz. Boşanmak isteyen her kadın da, kocası tarafından öldürülmekle tehdit edilip dövülüyor hatta öldürülüyor. Bu olayın adı “töre” ise toplum bu durumu hor görmüyor. Tecavüze uğramış bir kadını, namus kavramı altında öldüren yine töre. Toplum tecavüz olaylarında durumu nasıl değerlendiriyor dediğimiz de, olaya ilk kadının ne giydiği yerden bakılıyor. Çünkü dini değerlere önem veren toplum kadının giyimine, tesettüre dikkat etmesi gerektiğini biliyor ama erkeğin gözkapağını nasıl kullanması gerektiğini, kadına vereceği değeri bilmiyor. Topluma baktığımızda genel aile yapıları çocuğu küçükken kendi doğruları ile büyütüyor çünkü ağacın yaş iken eğileceği herkes tarafından biliniyor. Bu doğrultu da bu sorunu temel yapı olan eğitimde bulmakta ve hukuk kuralları eşliğinde eğitimin zorunluluğunu şart konulmasını düşünmekteyim. Her ailenin sağlık merkezlerinde özel doktoru olması gibi, aile danışmanlarının olmasını ve zorunluluk getirilmesi dâhilinde düzenli seans uygulanarak bu durumun ortadan kalkmasını düşünmekteyim. Ekonomik alanda ise işverenler kadının iş gücünden ucuza faydalanıp üretim kapasitesini artırmaktadır. Erkekle aynı saat, aynı emek gücü harcamasına rağmen erkeği evin reisi olarak gördüklerinden

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

dolayı ücretlerini erkeğe oranla az vermektedirler. Kocasından boşanmış yada bekar olan bir kadın, hayata tutunma gücünün emeğini tam anlamıyla alamıyor. Bu durum, bir erkeğe ihtiyaç duyduğunu varsayıyor ve bir erkekle parası için birlikte olan evlilikte erkeğe boyun eğmesi sebebiyle huzur, mutluluk kavramları oldukça yeterli olmayıp ayrılma eşiğine gelmektedirler. Psikolojik yıpranmalar kadını ya boşanmalara ya da ölüme götürüyor.

Ekonomik Alanda Kadına Yapılan Adaletsizlik

Çalışma yaşamı açısından cinsiyet ayrımcılığı, işin yapılmasında etkisi olmamasına rağmen, kadınların cinsiyetlerinden dolayı çalışma yaşamında dışlanması ve bunun sonucunda işyerindeki güç, tatmin düzeyi ve gelirin erkekler arasında paylaşılması anlamındadır. İşyerinde cinsiyet ayrımcılığı; eğitimde, iş bölümünde, ücretlendirmede kadın ve erkeğin yaptıkları işle değil, cinsiyet temeline dayanarak işleme tabi tutulmasıdır. Ayrımcılık, aynı iş için farklı ödeme yapılması biçiminde olabileceği gibi, eşit verimliliğe sahip bireylerin farklı ücret düzeyine karşı gelen farklı işlere sahip olmaları şeklinde de meydana gelebilmektedir. Genel olarak; “kadın işi” düşük statülü ve düşük ücretli, geçici, güvencesiz olan niteliksiz işlerden, buna karşı “erkek işi” yetki ve sorumluluk gerektiren, yüksek ücretli, sürekli, güvenceli olan nitelikli işlerden oluşmaktadır.

İşten çıkarılmalarda; aile reisinin erkek olarak düşünülmesi ve evi geçindirme rolünün erkeğin görevi olarak görülmesi gibi birçok nedenlerle, ekonomik kriz dönemlerinde öncelikle kadın çalışanlar tercih edilmektedir. İşyerlerinde tacize mağdur kalmaları sebebi kadını çalışmaktan alıkoymaktadır. İş yerinde psikolojik taciz yani mobbinge ile kadını yıldırma, pasifize etme veya işten uzaklaştırmayı amaçlayan bu olayı yaşatanlara, yaşam serüveni içerisinde fiziksel güçleriyle kadını ezmeye çalışan her erkeğe kanunlar eşliğinde gereken cezayı vermek ve geliştirmek gerektiğini düşünmekteyim.

İslam’da Kadının Yeri

Günümüz de Kuran-ı Kerim çevirileri hala yapılmakta ve ne yazık ki yanlış çeviriler ve yorumlamalar sayesinde bu bilgiler önce insan sonra toplum belleğine yerleşmiştir. Yanlış bilgiyi hafızalardan kazımak çok güç bir iştir. Kuran-ı Kerim’i yanlış çeviren insanların, erkeğin kadına üstün olduğuna delil olarak gösterdiği iki ayet vardır. Konuyla ilgili olarak ilk önce Nisa Suresi 34. ayeti inceleyelim.

“Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler. O sebeple ki Allah onlardan kimini (erkekleri) kiminden (kadınlardan) üstün kılmıştır.” (Nisa Suresi, 34)

Oysaki doğru çeviri şöyledir;

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

“Erkekler kadınları gözetmekle yükümlüdür. Zira Allah, her birine farklı yetenekler ve özellikler vermiştir. Nitekim erkek evin geçiminden sorumludur.” (Nisa Suresi, 34) Cinsiyet ayrımı yoktur.

Erkek üstünlüğüne delil gösterilen diğer ayet ise Bakara 228’dir. Ayetin son bölümünü alınıp ilk bölümünü görmezden gelinirse, erkek kadına üstünmüş gibi bir sonuç çıkar. Ancak ayeti bütün olarak okuduğunuzda böyle bir anlamla uzaktan yakından alakası olmadığını görürsünüz. Sonuç olarak erkek kadının hâkimi değil, koruyup gözetendir. Kuran’da hitap ”mümin erkekler ve mümin kadınlara söyle” şeklindedir. Kimse kimseye üstün değildir. Üstünlük sadece takvaya göredir. Bu da Allah Katındadır.

Yanlış çevirmeler sonucu oluşan bu durum toplumun beynine ne yazık ki yerleşmiştir ve daha kötüsü bu durumu yanlış ya da lehine bilen birisi öğüt verici, eğitmeni olmasıdır. Gelenekçi din anlayışında olan toplumumuz ilk olarak bu durumu dile getirmektedir ve kadını bu durumu kullanarak uysal hale sokmaktadır. Kadın nedir? sorusuna evinde işini, aşını yapan çocukları yetiştirmekle yükümlü bireydir demek yine ya dinin beyinlere girmiş yanlış bilginin ya da ataerkil toplumun eseridir. İslam dinini doğru benimsemek, kadına verilen değeri açıkça ortaya koymaktadır.

Cinsiyetçiliği Aşmak

Cinsiyetçi bir yaklaşımla değil, insan olmak ve temel hakların korunması açısından hukuki eşitlik kaçınılmazdır. Ancak, hukuksal ve siyasal eşitlik, geleneksel kültür tarafından beslenen erkek egemen güç ilişkileri içinde kadınları yeterince koruyamadığı gibi, mağduriyetlerini de giderememiştir. Bu bakımdan hukuksal ve yasal eşitliğin ötesine giderek, farklılıklardan doğan mağduriyetlerin giderileceği hakkaniyet ve adalet perspektifli yaklaşımların ve politikaların tesis edilmesi esastır.

Sosyal Bir Kategori Olarak Kadın

Türkiye’de ve dünyada son yirmi yıldaki toplumsal dönüşümler her alanda olduğu gibi aile ve toplum içinde kadına ilişkin incelemeleri gerekli kılmıştır. Modernleşme, küreselleşme ve popüler kültürün her alana nüfus eden yükselişi, yaşanan işsizlik ve yoksulluk gibi faktörler geleneksel ailedeki cinsiyetçi kaynak bölüşümü, eğitim ve sosyal haklara ulaşması noktasında kadınları derinden etkilemiştir. Kadınların aile ve toplum içinde kişisel anlamda güçlenmelerini sağlayacak kaynaklara ulaşım için eğitimin gerekliliği yine bu dönemde vurgulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle toplumların yaşamış oldukları değişimi anlamamanın bir yolu, kültürel aktarımda önemli bir rol üstlenen kadın

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

olgusuna ilişkin sorunları ve buna yönelik çözümlemeleri doğru bir şekilde ortaya koyabilmektedir.

Denilebilir ki daha eşitlikçi toplumsal, kültürel ve ekonomik zemin üzerinde kadına, yaşamın her alanında kendi öznelliğini kurabileceği platformlar tanınmalı ve kadınlar toplumun değişim ve kendini yenileme dinamiklerinden beslenmelidir.

Kaynakça

AKTAŞ, Gül. (2013). Feminist söylemler bağlamında kadın kimliği: Erkek egemen bir toplumda kadın olmak. Edebiyat Fakültesi Dergisi. Cilt 1. Sayı 30. (Haziran 2013).

<http://kadem.org.tr/sare-aydin-yilmazin-esitlik-ustu-adalet-baslikli-makalesi-starda-yayinlandi/>

<http://kurandaceliskiolmaz.com/kuranda-erkekler-kadinlara-gore-ustun-mu/>

<https://www.tmmob.org.tr/sayfa/cinsiyet-ayrimciligi-hakkinda>

Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadının Siyasal Katılımında Adalet ve

Temel Sorunlar

Hatice BALİN*

Özet: Hayatın her kademesinde kadınlar cinsiyet ayrımcılığına tabi tutulmaktadır. Modernleşen dünyada kadınlar hukuksal haklarını elde etseler bile, uygulanabilirliği tartışılmaktadır. Kadının her alanda bir takım engellere takılarak yükselememesi, cam tavan uygulaması hala gündemdeki yerini korumakta...

Bu tebliğde toplumsal cinsiyet açısından, kadının siyasal katılımındaki temel sorunları ve siyasi arenada adaletin nasıl işlediğini inceleyeceğiz. Bu sorunları tespit amacıyla parti teşkilatların en alt kademeden en üst kademedekilere kadar kadın siyasetçilerle derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlarda sözlü tarih yöntemi de kullanılmıştır. Siyasi mekanizmanın işleyişindeki sıkıntılar ve bunu oluşturan dinamiklerin neler olduğuna bakılmıştır.

Kadınların temsil sorununu incelerken, Türk siyasi tarihinde kadının özel alandan kamusal alana geçiş serüvenine bakılacak. Ve bu süreçle birlikte günümüzde erkeklerin siyaset arenasında kadınların yükselmesine dair sorunlar toplumsal cinsiyet açısından değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada amaç “yönetime katılma “mücadelesinde cinsiyetler arası eşitsizlik ve adalet sorununu “tespit edebilmek olacaktır.

Anahtar kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Adalet, Cinsiyet Ayrımcılığı, Kadının siyasi katılımı

Giriş

Kadın ile ilgili tartışmaların halen gündemdeki yerini geçmişte olduğu gibi bu gün de koruduğunu görmekteyiz. Batı tarihine baktığımızda kadının zorlu süreçlerden geçerek bir takım hakları elde etmesinin yaşam pratiğindeki gibi, cinsiyetler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmada yetersiz olduğu görülmektedir. Bu eşitsizlik yaşamın her alanında günümüzde dâhil etkisini sürdürmektedir. Makalemizde bu eşitsizliğin nasıl yaşandığını, özel alandan kamusal alana geçiş sürecindeki sıkıntılarını, iş hayatında cam tavan sendromu ile kadının siyasal katılımının önündeki engelleri değerlendirmeye çalışacağım. Cinsiyet birey açısından yaşamın ilk yıllarından toplumsal bir kategori olarak anlam kazanır. Takip eden yıllarda bireyin biyolojik cinsiyetinin (sex) merkeze alan bir anlayış düşünüş –yaşama dünyası inşa olunur. Oluşan bu dünyanın ismi “toplumsal cinsiyettir (gender) .” Toplumsal cinsiyet, bireyin belli bir cinsten olduğuna ilişkin bilgiye, bu bilgi dâhilinde olmak üzere toplumsal düzlemde bireyden beklenenlere ve toplumda bireye

* Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Yüksek Lisans Programı Öğrencisi

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

biçilen konuma işaret eder. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramını sosyolojiye dâhil eden Ann Oakley, 1972 yılında yayımlanan *Sex, Gender and Society*'de açıkladığı üzere cinsiyet (sex) biyolojik açıdan erkek /kadın ayrımını anlatırken toplumsal cinsiyet (gender)erkeklik ve kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır. (Vatandaş, 2011)

Toplumsal cinsiyeti inşa eden besleyen ve devam etmesini sağlayan unsurların iki ayrı boyutta yer alan düşünce yapılarıyla ilgili olduğunu görürüz. Bunlardan ilki: Cinsiyet önyargıları, cinsiyete ilişkin davranışların, tutumların tepkilerin ve cinsler arasındaki farka dair inançlarla ikincisi ise: ideal erkek ile kadın arasında bulunması gerektiğine inanılan farklılıklarla ilgilidir. Bu farklılıkların hayata yansıyan boyutunu ise roller oluşturmaktadır. Toplumun bu rolleri kendi toplumsal genetiğine göre kadına erkeğe dair biçtiği roldür. Türkiye insanının toplumsal cinsiyet bağlamında sahip olduğu düşünce ve tutumların ana kaynağı gelenek ve örfе dayanmaktadır.

Kadınların eğitim, yetenek ve sahip oldukları deneyim dikkate alınmadan, sırf kadın olmalarından dolayı gizli ve açık biçimde yönetici pozisyonlarına yükselmelerinin engellenmesi literatürde “cam tavan “ sendromu olarak tanımlanmaktadır. (Ömer ve Havva ÇAHA, Ekim 2016) Cam tavan, iş yaşamında kurumsal ve toplumsal olarak kadınların üst düzey yöneticiliğe gelmesini engelleyen görünmeyen engeller olarak kabul edilir. Ayrıca kadınların iş hayatında karşılaştıkları sorunlar olarak da tanımlanır. Bu engeller bireysel nedenler olabileceği gibi, çalıştığı kurum içerisinde karşılaştığı sorunlar karşımıza çıkabilir. Çalışan kadın aile içindeki sorunlulukları aksatmadan iş hayatına devam ederek yükü ikiye katlanır. Çalışan anne iş ve aile yaşantısının dengede tutabilme mücadelesi verir. Çocuk ile ilgili sorumluluğu baba paslaşmadıkça kadın bu sorumluluğun altında ezilir. Toplumsal cinsiyet anlayışında kadının birinci görevi ev kadınlığı ve anneliktir. Kadının işgücüne katılmasıyla birlikte aile yapısı değişmektedir. Ancak ev içi görevlerinin büyük kısmı hala kadının üzerindedir. Geleneksel toplumlarda kadın işten eve geldiğinde tüm ev işlerini yapmak ve çocuklarla ilgilenmek durumundadır. Kadının işte başarılı olma çabası evdeki düzeni sağlama gayreti kadının iki rol arasında sıkışmasına ve strese neden olmaktadır.

Kadınların iş yaşamında ki stres ve baskıları aile içindeki rollerine karşı erkeklere göre daha büyük tehdit olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla terfi etmeye çalışmak yerine kadınlar aileye daha çok zaman ayırmayı tercih etmektedirler. Bu da aile içindeki sorunların içinden çıkılmaz duruma gelmesi durumunda kadınların işten ayrılmasına

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

yol açmaktadır. İş ile ilgili şehirlerarası seyahatin aile içinde sorun olması kadının çalışmasının önünde engel olarak algılandığından kadının siyasal katılımına da ket vurduğu ortaya konmuştur. Kadının özel alandan kamusal alana çıkmasının önünde engel olarak algılanan bu sorunlar kadının erkeklerin gerisinde kalmalarına neden olmuştur. Kadın haklarının temellendirildiği ikilik, kamusal ve özel ayırımıdır. Kamusal /özel ayrımı modern dünyada kadınlık ve erkeklik anlayışlarında anahtar konumunda bir bileşen olarak kabul edilmektedir. Fakat bu ayrım sadece kadın /erkek anlayışlarını değil, ahlak anlayışında değiştiren bir ayırmadır. Bu ayrımı yapan ve kamusal alanı ahlak dışı tasvir eden ilk kişi Machievelli'di. Bu anlayış nedeniyle, sadece siyasi alan değil, aynı zamanda ekonomik alan da ahlaktan bağımsız hale gelmiş ve kapitalizmin meşruiyet kazanabileceği bir çerçeve ortaya çıkmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse modern döneme geçişi belirleyen ayrım gerçekleşmiştir. Rasyonel, ahlak dışı kamusal alan, yani siyasetin ve ekonominin alanı erkek alanı, irrasyonel, duyguların ve tutkuların hâkim olduğu özel alan ise kadının alanı olarak tanımlanmıştır. (Şişman, 2016)

Kadının siyasal katılımında toplumsal cinsiyet açısından, adalet ve temel sorunlara dair literatür araştırmasının yanı sıra yarı yapılandırılmış mülakatlar da gerçekleştirdim. Mülakatları gerçekleştirmek için doğru bir zaman değildi. Türkiye'de sistem değişikliği için referandum olduğundan siyasilerle görüşmek hiç kolay olmadı. Yoğunluklarının arasına dar bir vakitte yaptığım mülakatlar oldu. Mülakat yaptığım kadınların çoğu geçmişte üniversitede başörtüsü sorunundan dolayı siyasete katılan kişilerdi. On bir kişi ile mülakat yaptım. Teşkilatın her kademesinde görev alan kadınlarla mülakat yapmaya dikkat ettim. Özellikle teşkilat zemininden başlayarak belli bir kademeye yükselen, yükselirken bir takım engellere takılan, milletvekilleri, Büyükşehir Belediye il meclis üyeliğinde olan, Partinin ilk kurulmasıyla birlikte kadın kollarında görev yapan alt ve üst yönetimde olan kadınlarla mülakat yaptım.

Tartışmaların çoğunun temelinde, kadınların erkeklerden farklı siyasal yapıya sahip oldukları varsayımı yatmaktadır. Bu anlayış siyaseti “erkek işi” ’görmekle toplumsal yaşamda siyaset ve kadın kavramlarının bağdaşmadığının altını çizmektedir. Erkeklerle kıyasla, kadınların siyasete farklı oranlarda, farklı yollarla ve farklı nedenlerle katıldıkları siyasete karşı tutumlarının erkeklerden farklı olduğu vurgulamaktadır. (Carnaghan, 1990)

Kadın ve siyaset başlığının önündeki engeller sadece cinsiyet ayrımcılığının olmadığını farklı etkenlerinde en az cinsiyet ayrımcılığı kadar etkili olduğunu göstermiştir. Kadının özel alandan kamusal alana geçişindeki özgürlük, bireyleşmesini statü

kazanmasını sağlamıştır. Bu özgürlüğün erkek egemen anlayışını yeniden üretip üretmediğini ya da öğrenilmiş çaresizlikle kadının kabullenişini, kadının siyasetteki duruşu bir temele dayanıyor mu? Bu soruların cevabını mülakatlardan sonra sonuç kısmında değerlendireceğim

1. Toplumsal Cinsiyet

Kadın hakları mücadelesinin tarihçesi eskidir. 18. yüzyılda Avrupa’da sivil özgürleşme hareketleriyle birlikte başlayan kadın hareketinin temelini, Fransız Devrimi’nin de bir getirisi “eşitlik (egalite)” fikri oluşturmaktadır. Eşitlik taleplerinin sonucunda elde edilen “insan hakları” olarak betimlenen haklar, yalnızca erkekler arasında bir eşitlik anlayışını ortaya koyarak, soyut “insan” kavramını salt erkek cinsini bir kavram olarak öne sürmüş, hak mücadelesinin bir parçası olan ve nüfusun yarısını oluşturan kadın cinsini saf dışı bırakmıştır. Olympos de Gouges erkeklerin kadınlar üzerindeki tiranlığının tüm eşitsizlik biçimlerinin olduğunu düşünmekteydi. Meclisin “Erkek ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’ne cevaben 1791 yılında “Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesini” yayımladı. Fikirleri nedeniyle 3 Kasım 1793’te guillotine ile idam edildi.

18. yüzyılın sonlarına doğru bu yasal ve sosyal açıdan eşitlik fikrine, kadın –erkek arasında eşitsizliklere vurgu yapılarak toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden yeni bir tanımlama getirilmiştir. Mary Wollstonecraft (Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi, 2007), ile birlikte ifadesini bulan eşitlikçi feminist yaklaşımının, kadın sorunlarının temelini toplumda kadına yüklenen rollerde ve kadınlara erkeklerle eşit fırsatların sağlanmamasında olduğu tespitinden hareketle gelinen noktada, toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusunu öne çıkarmıştır (Aydın, 2015). Toplum bireylerin toplumsallaşma sürecinde edindikleri görünüm ve davranış kalıplarını toplumsal cinsiyete göre inşa etmektedirler. Çünkü hemen her toplumda cinsiyet ile davranış ve görünüm arasında doğrudan ilişki tesis edilmiştir. Bireylerin davranışları ve görünümleri toplumsallaşma sürecinde birbirlerini tamamlayan bir bütünlük içerisinde bireyin cinsiyetini (sex) temsil etmektedir. Bu durum ise toplum tarafından önemsenmektedir. Toplumlar, son derece baskın kontrol mekanizmaları aracılığıyla, bireylerin cinslere göre tasnif edilen davranış ve görünümünün birbirlerine karıştırmalarını engellemeye büyük önem vermektedirler. Her ne kadar modern zamanlarda ve özellikle de son yüzyıl içinde baş döndürücü hızla gerçekleşen düşünsel, toplumsal değişimler davranış ve görünümleri cinslere göre kategorize etme katılığını eskisine oranla kısmen yumuşatmış olsa da tamamen silebilmiş değildir.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Toplumda cinsiyet ayrımı daha anne karnında cinsiyetin öğrenilmesinden itibaren başlar. Bu alana giriş renk dayatmasıyla başlar. Kız ve oğlan çocukları farklı renkte giyim ve farklı türde oyuncak tercihi ile birlikte farklı duygusal gelişime de yönlendirilir. Kızlar şefkatli, duygusal, anaç, ev işlerine ve çocuk bakımına yatkın, çekingen ve utangaç bir benlik geliştirilirken, erkekler mücadeleci, saldırgan, savaştı, dediğim dedik, rasyonel bir benlik geliştirirler. Kadınlar meslek sahibi olsalar bile çocuk bakımından ve ev içi uğraşlardan sorumludurlar. Erkekler kendilerini bu işlerde sorumlu görmezler.

Cinslerin birbirinden farklı psikolojik, bedensel, toplumsal ve sosyal özellikleri olduğu fikri elbette ki modern toplumlara özgü değildir. Ama endüstrileşme ve kapitalizmin dünya çapındaki gelişimi (sömürgecilik ve emperyalizm) yeni modern bir cinsiyet farkları düzeni yarattı. Çalışıp para kazanan, ailesini geçindiren erkek nasıl işsiz ve bekâr erkekten üstün ise, iş adamı, işçi erkekten daha üstün ise kentli kadın doğulu kadından, beyaz Batılı erkek, Doğulu etnik erkekten daha üstün görülmeye başlandı. Çıkarlarını iyi bilmek ve kazanmak için hareket etmek, başkalarını yönetebilmek, teknolojiyi ve bilimi üretim için, insanların refahı ve toplumların istikrarı için kullanmayı becermek gibi modern değerler aslında dünya ölçeğinde erkeklerin yaptıkları işleri anlatır. Akıl, rasyonel düşünme becerisi, rekabeti göze alma ve doğru karar alma yeteneği... Bunlar modern toplumların “eril” değerleridir. Ve diğer toplumsal değerlere göre üstünlük ve ayrıcalık atfedilen değerlerdir.

Öte yandan duygusallık, merhamet, başkaları için fedakârlık yapmak, uyumlu ve itaatkâr olmak gibi davranışlar “dişil” değerlerdir. Dişil değerler yaygın düşünme biçimine göre modern toplumsal ilişkilerde bu tür davranışlar insanın güçlü ve başarılı olmasını sağlamada geçerli ve arzulanan davranışlar olamaz. Dişil değerler ancak özel yaşamda aile ve çocuklarla ilişkilerde, cinsellik ve dostluk ilişkilerinde geçerli davranışlar olabilir. Bu davranış ve bunlarla ilişkili değer farklarının aynı zamanda cinsiyet farkları tanımlarıyla ilişkili olduğunu, kadınların ve erkeklerin sahip oldukları özellikler olarak kabul edildiğini biliyoruz. İşte bu cinsiyet farklarının toplumsal ilişkilerde ayrımlara hiyerarşilere, içirme ve dışlama yol açan pratiklere “cinsiyet farkları rejimi” diyoruz. Cinsiyet farkları rejimi yani toplumsal cinsiyet gündelik yaşamımızdaki birçok şeyi buna bağlıyor. Örneğin; Araba kullanmanın erkeksi çamaşır yıkamanın kadınsı olduğu gibi... Ya da üst düzey yöneticilikte, siyasi arenada erkeklerin olması gerektiği algısı kadının da öğretmen, sekreter, ev kadını olup, ev-içi sorumlulukları üstlenmesi gibi... ((Berktaş, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, 2013)

Kadınlara ve erkeklere yüklenen farklı roller ve sorumluluklar çalışma yaşamından siyasete, hukuktan eğitime kadar uzanan bütün bir toplumsal alanda toplumsal cinsiyet eşitsizliği doğurmuştur. Elbette ki kadınlarla erkeklerin birbirlerinden farklı oldukları, farklı eğilimlerinin, beklentilerinin yeteneklerinin olduğu fikri çok rahatsız edici olmayabilir. Âmâ varsayılan bu farklılık bir cinsiyetin aleyhine işliyorsa, o zaman farklılık eşitsizliğe ve ayrımcılığa neden olur. (Özkan, 2017)

2.Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadının Özel ve Kamusal Alandaki Serüveni

Kadınların siyasetten dışlanmalarını modern toplumlarda toplumsal cinsiyet ayrımına dayalı olarak özel - kamusal ayrımının oluşmasıyla meydana gelmiştir. Gündelik yaşamın özel kısmı ev içi alanlar kadına kamusal işlerin erkeklere ayrılması modern toplumların kurucu bir ilkesi olarak kabul edilir. Özel - kamusal ayrımı modern zamanın dikotomisi gibi gözükse bile asıl bu düşüncenin çıkış noktası antik dönemlere aittir. Kamusal ve özel alan ayrımı, en keskin hatlarıyla ve antik dönemden farklılıklarıyla liberalizmin doğuşuyla birlikte var olmaya başlamıştır. Özel/kamusal alan dikotomisinin antik dönemdeki biçimiyle modern biçimi arasında köklü bir farklılık, hatta bir tersyüz olma vardır. 17. yüzyıldan itibaren siyasal süreçlerin ve hukuksal düzenlemelerin uygun alanı olarak görülen kamusal alan ile bu süreçlerin dışında tutulan özel alan bütünüyle birbirlerinden farklı olarak gelişmiştir (Berktaş, 2003)

Avrupa’da özel ve kamusal alan modernleşme ile birlikte, feodalizmin çökmesiyle birlikte, bölgesel güçlerin ulus devlet olma süreciyle başlamıştır. Özel alanlar kamusal görevi olmayana kamusal ise kamu gücünü anlatıyordu. Kamunun ucunda saray yer alırken özel alanda ise emek veren, ter dökenler bulunuyordu. Batı toplumunda , feodalizmin bitmesi ve Sanayiye dayalı ekonomi ile birlikte toplumsal değişim hızla yaşandı. Bundan en çok etkilenen aile de üretim yapan kadın oldu.Küçük aile işletmelerinin ortadan kalkması, ekonomideki ağırlığının azalması demektir. Endüstri devriminin ortaya çıkardığı yeni üretim sistemi kadınları üretim sürecinin dışına itti.Çünkü üretim evlerden fabrikalara taşınmıştı. Max Weber’in dediği gib, artık evle iş arasında bir yaşantı başlamıştı. Önceleri evinde üretim yapan kadın kendi mekanındaki ağırlığını kaybetti ve sadece tüketici oldu.Daha önceleri geçim ekonomisi içerisinde olan kadın artık ev işlerini yapan ücretsiz gölge işçiydi. (Şişman, 2013)

Nagel j. Saptamasıyla ulus devletler cinsiyetçi projelerdir. ’Ulus /devletler erkek kurumları, erkek süreçleri ve erkek eylemlerini içeren cinsiyetçi projelerdir. Kadınlar eylemciler ve liderler olarak devletin inşasında rol oynasalar bile, onların rollerini

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

belirleyen senaryolar ve projeler erkekler tarafından erkekler için yazılmıştır. Ulus devlet projesinde kadınlar hem iyi anne hem iyi eş olarak vazifelendirildiler. Bu rollere uygun davranmaları istendi. Kadınlar hem özel alanda hemde kamusal alanda özerk birey haklarıyla donatıldılar. Kadınların yurttaşlık hakları kırılmıştır. Ulusal projelerin en zayıf halkasını kadınlar oluşturur. (Altınay, 200)

Özel alan ve kamusal alan dikotomisinin çağdaş toplumsal cinsiyet (gender) araştırmalarında özel bir yeri ve önemi vardır. Kadının toplumsal varlığı, kimliği, konumu ve eylemleri betimlenmeye tanımlanmaya açıklanmaya çalışırken referans noktası olarak alınan kavram, kamusal alan kavramıdır. Kadının kamusal alana çıkması ya da bunun engellenmesi söylemi kadına ilişkin sosyolojik çözümlemenin ayrılmaz parçası' 'olmazsa olmaz''ı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun temelinde ise öncelikle kapitalizmin doğuşu ile birlikte, kadınların ev (özel alan) dışında çalışmalarının doğurduğu aile içi güç çatışmalarını, Fabrikada çalışma olgusunun kendilerine eşit işe düşük ücret biçiminde yansıyan olumsuzluklarını aşma çabası içinde olan kadınların kapitalistlere ve kapitalist düzene karşı giriştikleri aile –dışı güç çatışmalarını ve nihayet siyasal haklarını kazanma mücadelelerini çözümleme çabaları bulunmaktadır. (ERKİLET, 2015) Wagner'e göre kamusal ve özel alanların birbirinden ayrılmasıyla birlikte kamusal alan erkekle özel alan ise kadınla özdeşleştirildi. Bunun sonucu olarak da kadınlar, diğer aşağı sınıflarla birlikte (işçi sınıfı ve deliler gibi) liberal düzenden dışlandılar.

Batıda özel ve kamusal alan tartışmaları önemini yitirmeye başladığında artık devlet –toplum karşıtlığı biçimine dönüştü. Kadın hareketi olarak başlayan bu karşı duruş seçme ve seçilme, özgürlük mücadelesiydi. 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere'de ve diğer Avrupa ülkelerinde ortaya çıkmıştır. 'Süfrazetler'' olarak bilinen kadın hareketi, başta ABD ve İngiltere'de olmak üzere pasif direniş, kamu toplantılarını bölme, açlık grevi gibi yollarla kadınların seçme ve seçilme hakkını savunan kadın hakları savunucularıdır. (Pateman.C, 1980) Öte yandan "Oy hakkı Militanları" 'İngiltere'de çeşitli yürüyüş ve gösteriler, politikacıların kapılarını yumruklamak, başbakanlık konutunun bulunduğu caddede (Downing Street) protestolar düzenlemek, posta kutularını ateşe verip hatta dükkân vitrinlerini parçalamak gibi farklı derecelerde şiddet içeren eylemler gerçekleştirdiler. Hatta içlerinden biri olan Emily Davison 1913'te yapılan bir derbi koşusunda kralın atının önüne kendini atarak atın devrilmesine ve kendi ölümüne sebep olmuştur. Bütün bu mücadelelerin sonucunda Mart 1928 'de erkeklerle eşit şekilde oy hakkına kavuşmuşlardır.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Modernleşme sürecine giren Müslüman toplumlarında ve Türkiye’de devletin tüm gücünü kullanarak, değişime öncelikle kadından başlayarak özel alandan kamusal alana doğru çıkartıldı. Modernleşme sürecinde özellikle Osmanlı son dönemlerde, Cumhuriyetin kurulmasıyla ilk değişiklikler aile –kadın üzerinden yapıldı. Başörtülü Müslüman kadın seçme ve seçilme, eğitim, çalışma haklarından yararlanmak istediler. Ziya Gökalp ise kadınlara serbest mesleklere atılmada eğitim alanında, evlenme, miras, boşanma, miras konularında erkeklerle eşit haklar verilmesi gerektiğini savunmuştur. 1917 yılında Aile kararnamesi çıkarılmasında Ziya Gökalp’in 1916 yılında verdiği din devlet işlerinden ayırma ile ilgili sunduğu muhtıranın etkili olduğu bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu ilk kez 1844’te yapılan nüfus sayımında kadınları da nüfusun bir parçası olarak görmüş ve sayıma dâhil etmiştir. Nüfusta bir rakam olarak görünür kılınırsalar da bu kadınların ilk kez hanenin dışında varlıklarının kabul edildiğinin de bir göstergesi olarak kabul edilebilir. (AKT: Erkilet, 2013, Berkes tarihsiz. s, 436, 440, 453).

1990’lı yılların Türkiye’sinde laik –anti laik tartışmaları, başörtülü kızların eğitim hakkının alındığı ve başörtüsü mücadelesiyle birlikte yaşanan kadının, özel alana dâhil edilmesi kamusal alandan soyutlandığı yıllar... 28 Şubat süreciyle birlikte mücadele devam eder. Çalkantılı siyasetin ardından, başörtüsü engeli kadının siyasal katılımının önünde engel oluşturur. Ak Parti dönemiyle bu yasağın kalkması özel alandan kamusal alana kadının geçişi sağlanır.

3.Toplumsal Cinsiyet Açısından Cam Tavan Sendromu

Kadının çalışma hayatına günümüzdeki anlamda girişi, 18.yüzyıl sonunda Sanayi Devrimi ile gerçekleşmiştir. Üretim örgütlenişindeki değişikliğin ortaya çıkardığı iş gücü ihtiyacının yanında, o dönemde hâkim olan liberal iktisat anlayışının sonucu ortaya çıkan düşük ücret düzeyi yaşayabilmek için kadınların da çalışma yaşamına girmesine neden olmuştur. Bununla birlikte kadın emeğinin daha ucuz olması da o dönemde hatta günümüzde bile kadın iş gücüne olan talebi artıran bir gerçeği ifade etmektedir. (Açıkalın, 200) 19.yüzyılın ortalarından itibaren devlet anlayışının oluşmasıyla birlikte kadın istihdamı ve çalışma şartları ile ilgili bir takım yasal düzenlemeler yapıldı. Birinci ve İkinci Dünya savaşlarıyla birlikte erkeklerin cephede olmasından dolayı iş gücü olarak kadınlar çalıştı. Kadınların tarım dışı alanlarda üretime katılmaları, sanayi devrimi ve Dünya savaşlarıyla birlikte bu katılım hızlandı. Bilgi tabanlı toplumda 21.yüzyılda kadınlar artık çalışma hayatında erkeklerle eşit bir konumda olmayı istiyor.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Ancak kadınların çalışma hayatındaki bu talepleri maalesef istenilen düzeyde değil erkek egemen toplumların halen belirli tutumlardan dolayı kadın, çalışma hayatında da birçok sıkıntıya maruz kalıyor. Günümüzde kadın ve erkeğin iş gücüne katılıma oranları ile ilgili büyük fark var. Bu mevcudiyeti halen hem dünya da hem de Türkiye’de görmekteyiz. Kadınlar eğitim, deneyim ve mesleki açıdan liyakatli bir vasfa sahip olsalar dahi çalıştıkları pozisyonlardan yukarı yükselmeleri erkeklere rağmen daha seyrek rastlanılan durumdur. Kadınların yönetici olarak, çalışamamasının nedenlerinden en büyüğü adaletsizlik, cinsiyet ayrımcılığı ve iş ayrımcılığı şeklinde karşımıza çıkar.

Cinsiyet ayrımcılığı hem yatay hem dikey olarak gerçekleşebilmektedir. Yatay ayrımcılık; kadın ve erkek çalışanların iş yerinde aynı statü, role sahipken farklı görevleri ve sorumlulukları üzerine almaları durumu olup, bu durumun temel nedeni, aynı işin eşit sorumluluk, meydan okuma ve fırsat içermemesidir. Dikey ayrımcılıkta ise kadınlar daha düşük statü ve daha az sorumlulukla görev yaptıklarından kariyer yolunda ilerlemeleri ve terfi etmeleri için daha az fırsatları olacaktır. Dolayısıyla, erkekler daha yüksek kademelere hâkim iken kadınlar ise daha alt kademelerde kalmaktadır. (Besler, 2010) Kadın ve erkek eşitliğinin ya da cinsiyet ayrımcılığında ki adaletin sağlanması için Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (İLO) ve BM aldığı bir takım önlemler var. ‘İstihdam ve Meslekte Ayrım Yapılmasını Yasaklayan’, ‘Eşit İşe Eşit Ücret “ “Analığın Korunması” , ’Aile Sorunları Olan Kadınların Çalışması “başlıklarını taşıyan çok sayıda uluslararası sözleşme ve tavsiye kararı Birleşmiş Milletler tarafından toplum yaşantısında ve bunun bir parçasını oluşturan çalışma hayatında kadının durumuna ilişkin öngörülen esasları içeren çalışmaları bu bağlamda karşımıza çıkmaktadır. (Kocacık Gökkaya, 2005) Küresel arenada yapılan bu düzenlemelere dair kadınlar iş yaşamında hak ettiği yere gelemiyorlar. Kadınlar bir taraftan toplum tarafından kendilerine biçilen geleneksel eş ve annelik rollerini yerine getirmeye çalışırken diğer taraftan da meslek yaşamlarında erkek rakipleri yarışarak iki misli sorumluluk üstlenmektedir. (Bedük, 2005 /10)

Özellikle ekonomik yetersizlik nedeniyle mecburen çalışmak zorunda olan kadınlar hem ev kadını, hem anne hemde çalışma şartlarının yetersizliği ve toplumsal baskıların eklenmesiyle kadının üzerine çok fazla sorumluluk biniyor. Mesai saatlerinin fazla olması emeğine karşılık aldığı ücretin yeterli olmaması bu konu ile ilgili yasaları, işveren tarafından uygulanmadığı için kadın özel –iş hayatında ki dengeyi sağlayamadığından mutsuz olur.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Kadınların eğitim, yetenek ve sahip oldukları deneyim dikkate alınmadan, sırf kadın olmalarından dolayı gizli veya açık biçimde yönetici pozisyonlarına yükselmelerinin engellenmesi literatürde “cam tavan” sendromu olarak tanımlanmaktadır. (Çaha, 2016) Cam tavan, iş yaşamında kurumsal ve toplumsal önyargıların kadınların üst düzey üst düzey pozisyonlara gelmelerini engelleyen, görünmeyen yapay engeller olarak kabul edilmektedir. 1977 yılında “Görünmez engeller kavramını” ilk kez Marilyn Lodan kullanmıştır. (Carnes, 2008) Wall Street Journal tarafından şirketlerde çalışan kadınların yönetici olmamaları amacıyla çıkarılan engelleri tanımlamak amacıyla kullanılan “cam tavan” terimi 1987 yılında yazılan akademik bir makaleden sonra literatürde kullanılmaya başlanmıştır. (Çaha, 2016)

Cam tavan kavramı, 1991 yılında ABD’de Sivil Haklar Yasası kapsamında oluşturulan komisyonun hazırlamış olduğu raporda, kadın azınlıkların iş yaşamında karşılaştıkları engelleri ifade eden terim olarak ilk defa resmi belgelere girmiştir. Önceleri sadece kadınların yükselememesini ifade eden bu terim daha sonra dezavantajlı gurupları başta olmak üzere, yaşlıları, farklı cinsel tercihi olanları kapsayan bir kavram haline gelmiştir. Söz gelimi azınlıklara mensup kadınların daha sert engellere maruz kaldığını ifade eden “beton tavan” kamu sektöründe alt kademelerde çalışan ve terfi imkânı olmayan düşük ücretli kadınların yükselmesinin önündeki engelleri ifade eden “yapışkan taban” gibi terimler literatürde kullanılmıştır. (Çaha, 2016) Cam tavan oluşmasına neden olan unsurlar arasında en çok karşılaşılanları sıraladığımızda;

- *Erkek egemen örgüt kültürü ve uygulamaları
- *Cinsiyete dayalı basmakalıp yargılar
- *İş ve aile dengesi mücadelesi
- *Rol model ve mentor eksikliği
- *Kadınlar ve erkekler arasında ki yönetsel tarz farklılığı
- *Astların ve kadın yöneticilerin olumsuz tutumları

Kadın iş hayatına girmiş, ekonomik bağımsızlığını kazanmıştır. Ama iş dünyasındaki kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik dikkat çekicidir. Çalışma hayatında yaşanan bu eşitsizliklere baktığımızda; Kadının eğitim düzeyinin yeterli olmaması ya da beceri isteyen işlerle ilgili ön hazırlayıcı eğitimin alınmaması, bazı iş ve mesleklerde kadınların alınmaması, belli iş ve mesleklerde kadın istihdamının doldurulmuş olması, işe almada ve iş yerinde yapılan ayrımcılık, ücretlerde yapılan ayrımcı uygulamalar, evlenme ve çocuk doğurma hallerinde işten çıkarmalar, krizlerde veya ekonomik gerilemede

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

erkeklerden önce kadınların işten çıkartılmaları, kadınların koruyucu mevzuattan dolayı bazı işlere girmelerinin engellenmesi, sendikalarda kadın ve erkek üyeler arasında fark gözetilmesi, yönetim kadrolarında kadınların çok az temsil edilmesi öncelikli olarak yer almaktadır. (Dalkıranoglu, 2006) Ülkemizde geleneksel değerler, tutumlar sosyoekonomik yapı toplumsal yaşam ve çalışma hayatında kadınları dezavantajlı duruma düşürmektedir. Kadınların karşılaştığı sorunları sıraladığımızda; Eğitim ve mesleki alanlardaki eğitim seviyesinin yeterli olmaması, İş bulmada eşitsizlik, ücretlerde eşitsizlik, sosyal haklarda eşitsizlik, cinsel taciz, mobbing, en çok görülen eşitsizlikler olarak sıralayabiliriz.

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkeklerin meslek seçiminde de etkili, mesleklerin kadın mesleği ya da erkek mesleği diye ayrılması yatay ayrışma, kadınların aynı niteliklere sahip erkek meslektaşlarına göre daha yavaş terfi etmesi dikey ayrışma olarak tanımlanır. Kadınların toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak sosyalleştikleri için kendilerinden duyarlı ve nazik olmalarının yanı sıra ev içinde çocuk, yaşlı ve hastalarla ilgilenen kişi olmaları beklenir. Çalışma yaşamında yer aldıklarında da öğretmen, hemşire ve müşteri temsilcisi gibi meslekleri tercih etmeleri beklenmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin erkeklere yüklendiği güçlü, kuvvetli, hırslı, cesur, bağımsız, olma gibi değerler ise erkeklerin asker, mühendis, tüccar, yönetici, gibi mesleklere yönelmelerine yol açmaktadır. Bunun sonucunda Kadınlar düşük ücretli ve göreceli olarak düşük prestijli sektörlerde ve alanlarda yoğunlaşırken, erkekler yüksek getirisi olan prestijli mesleklerde yoğunlaşmaktadır.

Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu 2015 Raporu ve Türkiye

World Economic Forum, her yıl yayınladığı Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu ile dünya çapında kadın-erkek dengelerini analiz ediyor. Rapor oluşturulurken;

- Kadın ve erkeğin ortalama yaşam süreleri,
- Kadınların işgücü olarak ekonomiye katkıları,
- Kadınların çalışma hayatındaki yeri,
- Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerden faydalanma düzeyleri,
- Akademik ve siyasi faaliyetlerdeki etkinlik oranları,
- Rapora konu ülkelerin parlamentolarındaki kadın siyasetçi sayıları

gibi, önemli kriterler ölçüt olarak alınıyor. Kasım ayında yayımlanan 2015 yılı Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporuna göre; Genel sıralamada Türkiye 145 ülke arasında 130.sırada Geçtiğimiz yıl, 125. İdi... Toplumsal cinsiyet Eşitliğinde ilk 10 ülke sırasıyla: İzlanda, Norveç, Finlandiya, İsveç, İrlanda,

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Ruanda, Filipinler, İsviçre, Slovenya ve Yeni Zelanda olurken: son sırada Yemen, Pakistan ve Suriye bulunuyor.

Rapora göre, dünya çapında cinsiyet uçurumunun ortadan kalkması için tam 118 yıla ihtiyaç var.

***Kadın üst düzey yönetici sayısında** 109. sıradayız. Ülkemizde 100 kadından 13'ü üst düzey pozisyonlarda görev yapıyor. 100 kadından 57'sinin üst düzey yönetici olduğu Filipinler ise ilk sırada bulunuyor.

***Kadın çalışan sayısında** 103. sıradayız. Ülkemizde 100 kadından 37'si çalışıyor. İlk sıradaki Belarus'ta bu oran %73.

***Parlamentodaki kadın parlamenter sayısında** 86. sıradayız. TBMM'de 100 milletvekilinden 18'i kadın. Ruanda Cumhuriyeti ise ilk sırada ve 100 milletvekilinden 64'ü kadın.

***Kabine açısından** değerlendirildiğinde, ülkemiz 139. sırada yer alıyor. Kabinenin yalnızca %4'ü kadın bakanlardan oluşuyor. En çok kadın bakana sahip ülke ise %63 ile Finlandiya.

***Ücret eşitliğinde** 82. sıradayız. Rapora göre, ülkemizde bir erkek çalışanın kazandığı 100.- USD'a karşın aynı işi yapan bir kadın çalışan maalesef 80.- USD kazanıyor.

***Eğitimde cinsiyet eşitliği ve okuryazar kadın oranında** 105. sıradayız. Ortaöğretimde 101., yükseköğretimde ise 100. sırada yer alıyoruz. Üniversite mezunu kadın oranımız %47 ancak, bu oranın yarıya yakın kısmı iş hayatında yer alamıyor. Genel hatlarıyla ülkemizin görünümü bu şekilde. Bu uçurumları mümkün olduğunca kaldırabilmek; ülkemizdeki kadın yönetici ve çalışan istihdamını geliştirebilmek için elbette yine stratejik insan kaynakları birimlerine önemli görevler düşüyor. İnsan kaynakları birimleri;

***Şirketteki cam tavan engelini** net bir şekilde tanımlamalı ve boyutlarının farkında olmalı,

***İş planları, çalışan programları, iş süreçleri** gibi konularda cam tavan engellerini kaldırıcı çalışma planları oluşturmalı,

***Yalnızca cinsiyet değil her türlü ayrımcılığın engellendiği; adillik ve fırsat eşitliği** üzerine kurulu bir organizasyonel iklim ve kurum kültürü yaratılması için değişim ve iyileştirme süreci başlatılmalı,

***Bu süreci üst yönetime** benimsetecek adımlar atılmalı.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Bunların da ötesinde elbette hükümet, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri nezdinde, kadınların işgücüne katılımını teşvik edici çalışmalar çoğaltılmalı; hukuki düzenlemeler ile önlemler alınmalı. Toplumun kadın-erkek eşitliğine bakışı ve kadına yaklaşımı konusunda değişim süreci başlatılmalı. Bu çalışmalar, küresel ekonomide önemli bir yere sahip olan şirketlerimizin ve ülkemizin yalnızca ekonomik performansına değil aynı zamanda itibar algısına yapılacak çok önemli bir yatırım. Bir ülkenin medeniyet seviyesinin o ülkedeki eşitlikle paralel bir seyir izlediği düşünüldüğünde, her alanda olduğu gibi iş yaşamında da kadın-erkek rol dağılımının eşitliği büyük önem taşıyor. Bu araştırmada üst sıralarda yer alan birçok Avrupa ülkesinden yıllar önce, ülkemizde, seçme ve seçilme hakkını elde eden Türk Kadını; bugün ekonomiden sanata, üretimden yönetime birçok alanda gerçekten hak ettiği yerde değil... Hem kendi kafalarımızda hem de toplumda yer eden cam tavanların kaldırıldığı, kadına hak ettiği değerin verildiği; Cinsiyet, ırk, din, dil, etnik köken ayrımı yapılmayan; adil ve eşit bir dünyanın inşası için çok çalışmak gerekiyor. (Özülke, 2015)

4)Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadının Siyasal Katılımı Ve Adalet

Toplumsal cinsiyet, hayatlarımızın her alanını etkileyen ve düzenleyen ikili bir sistemdir. Zamanla ve mekânla değişebilen dinamik bir yapı gösteren toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasında hiyerarşik bir sistem yaratır. Bu hiyerarşik yapı içerisinde erkekler özne, aktif, olumlu taraf olarak tanımlanırken, kadınlar ise öteki, pasif, olumsuz olarak kodlanır. Ataerkillik, kadınların sistematik bir biçimde erkek egemenliği ve baskısı altına alındığı ve hatta sömürüldüğü bir toplumsal yapılar ve uygulamalar bütünüdür. Ataerkil toplumsal düzende, erkeklik eril, erkeksi değerler ve nitelikler imtiyazlı bir konuma sahiptir. Ataerkil toplumsal düzende güç ve otorite erkeğe aittir Kadınlar, güç ve otoriteden yoksundurlar ve sistematik olarak yoksun bırakılmaktadırlar. Aslında ataerkillik her zamanda ve her kültürde mevcut olan evrensel bir kurumdur. Özel alan ile kamu alanı ayrımı temelinde ataerkil düzen, kadını özel alanla (ev ve aile) sınırlandırırken, erkeği ise kamu alanına (siyaset, iş, vatan koruması, kültürel hayat) hâkim kılmaktadır. Ancak, ataerkillik sadece toplumsal düzende kendini göstermez: aile ve cinsellik (baba otoritesi, namus, şiddet, vb.), kültürel kurumlar (medya, din, eğitim, vb.), mevcut kapitalist ekonomik yapıdaki üretim tarzları ve tüketim ilişkileri, iş bölümü ve uzmanlaşma (ev işi, ücretli işler, tam-zamanlı, yarı zamanlı işler, vb.) ataerkil toplumsal düzenin işlevsellik kazandığı alanlardan bazılarıdır (ÖZTÜRK, 2012)

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Mevcut küresel ekonomik yapı, uluslararası ilişkilerin temel aktörleri olan devletlerarasında istikrarlı siyasi ve askeri ilişkiler gerektirmektedir. İstikrarlı işleyen siyasi, diplomatik ve askeri yapılar ve ilişkiler bütününün kurulabilmesi de kadınların belirtilen bu yedi temel alandaki ikincil ve bağımlı rollerini, sorumluluklarını kabul edip yerine getirmelerine bağlıdır. Bu aktif değil edilgen roller, ataerkil toplumsal düzenin kadına biçtiği rol ve statü ile birebir örtüşmektedir. Kadınlara ya içinde yaşadıkları toplumsal, ekonomik ya da siyasi yapılarca bu rolleri üstlenmekten öte bir fırsat, gerekli eğitim ve iş olanakları verilmemekte, ya da ataerkil toplumsal düzen çerçevesinde yetiştirilen kadınlar kendilerine biçilen bu ikincil rolleri kendi tercihleri olarak benimseyip kabul etmektedirler. Başka bir deyişle kadına biçilen rol, tanımlayan, karar veren, yöneten, yapan, uygulayan aktif özne yerine edilgen, pasif, boyun eğen, otorite ve güçten yoksun, karşı çıkmayan birer nesne olmaktan öteye gitmemektedir. (ÖZTÜRK, 2012)

Toplumsal baskılar altında ezilen kadınlar, öğrenilmiş çaresizlik içerisinde toplumun kendilerine biçtiği rolü benimseyerek, sorgulayan, eleştiren bir kimliğe bürünmekten kaçınmıştır. Bu durumun sadece eğitimsizlikten kaynaklandığını açıklamak doğru olmasa bile eğitimin kişinin benliğinin gelişiminde etkisi büyüktür. Batı bölgesinde bulunan kadınların eğitim seviyesinin yüksek olması nedeniyle erkeklerle birlikte eşit karar mekanizmalarında etkili olduğu görülmektedir. Karar mekanizmalarında etkili olan kadınların toplumun başka bir dayatmasıyla karşılaşır. Bu dayatmada kadınların’’ erkek gibi’’ olduğunu kadınlıktan uzaklaştığına dair tepki alır. Aldıkları tepki yalnız erkeklerden değil kadınlardan da gelir. Toplumsal cinsiyet anlayışıyla erkeklerle eşit söz hakkına sahip kadınları da eleştirir. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadın ve erkek için ön gördüğü yaşam kalıplarının sosyo –ekonomik eşitsizliklerle birleşmesi, kadınların siyasal katılımının düşük düzeyde oluşunun temel nedenidir.

Siyasal hayatın kamusal ve toplumsal yanlarının birleştirilmesi olan vatandaşlık, başta Batı’da olmak üzere tüm dünyada uzun bir süre kadınların mahrum edildikleri temel bir siyasal haktır. Devlet ile birey arasındaki ilişkinin çerçevesinin çizilmesinde önemli bir rol oynayan vatandaşlık kavramı bağımsız, özerk ve rasyonel birey anlayışı üzerine kurulmuştur. Sadece erkekte verili olarak kabul edilen bu özelliklerin kadında noksan olduğu anlayışı, kadınların vatandaşlık ve ona bağlı olarak oy kullanma hakkını kazanmaları 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında mümkün olmuştur. Günümüzde genellikle tüm devletler kadınların ve erkeklerin eşit birer vatandaş olduklarını kabul edip buna yasal bir altyapı hazırlamış olsalar bile, eşit yasal hakların fırsat eşitliği ve

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

eşit şartlarda siyasi temsil ve katılım anlamına gelmediği görülmüştür. Bunun en önemli sebeplerinden birinin aslında kadının ataerkil toplumsal düzen çerçevesinde halen bir taraftan erkeğe diğer taraftan ise devlete bağımlı olduğu gerçeğidir. Kadının bağımsız ve özerk bir birey olarak hem kamusal hem de özel alanda var olamayışı anlamına gelen bu bağımlılık, kadınları kendi başlarına birer özne ya da vatandaş olarak görmek yerine “vatan evlatları”nı doğurup büyüten birer “anne” olarak gören devletin ürettiği politikalara da yansımaktadır. (Pateman, 1980)

arih	Ülke
893	Yeni Zelanda
902	Avustralya
906	Finlandiya
913	Norveç
915	Danimarka, İzlanda
917	Kanada
918	Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Estonya, Macaristan, Kırgızistan, Polonya, Letonya, Avusturya, Almanya, Gürcistan, İrlanda Birleşik Krallık
	Litvanya, Beyaz Rusya, Ukrayna,

arih	Ülke
947	Malta, Singapur, Arjantin, Meksika, Pakistan
948	İsrail, Güney Kore, Surinam, Nijer
949	Bosna Hersek, Çin, Kostarika, Yunanistan, Suriye, Hong Kong
950	Barbados, Haiti, Hindistan
951	Dominik, Grenada, Nepal
952	Lübnan
954	Belize, Kolombiya, Gana
955	Kamboçya, Honduras, Nikaragua, Peru, Etiyopya
956	Mısır, Benin, Mali, Somali
	Malezya

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

919	Lüksemburg, Hollanda, İsveç, Belçika, Zimbabwe, Kenya	957	
		958	Laos, Burkina, Faso, Nijerya
920	ABD, Arnavutluk, Çek Cumhuriyeti, Slovakya	959	San Marino, Tunus, Tanzanya
921	Ermenistan	960	Kıbrıs
924	Tacikistan, Moğolistan, Kazakistan	961	Paraguay, Malavi, Ruanda, Sierra Leone, Bahamalar
927	Türkmenistan	962	Monaco, Cezayir, Uganda, Zambia,
929	Romanya, Ekvator	963	Afganistan, Kongo, Fiji, Fas, İran
930	Güney Afrika (1930 beyaz ırk, 1984 Hint ırkı, 1994 siyah ırk), Türkiye (1930, 1934)	964	Libya, Sudan
931	İspanya, Sri Lanka, Portekiz, Şili (1931, 1946)	967	Yemen
932	Tayland, Uruguay, Maldivler, Brezilya	970	Andorra
934	Küba	971	İsviçre
935	Myanmar	972	Bangladeş
937	Filipinler	973	Bahreyn
938	Özbekistan, Bolivya (1938, 1952)	975	Angola, Mozambik
939	El Salvador	978	Moldova
	Panama	980	Irak
			Lihtenştayn

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

941		984	
943	Dominik Cumhuriyeti	989	Namibya
944	Fransa, Jamaika, Bulgaristan	994	Umman
945	İtalya, Hırvatistan, Slovenya, Endonezya, Senegal, Togo, Japonya	003	Katar
946	Sırbistan, Montenegro, Kuzey Kore, Guatemala, Liberya, Makedonya, Vietnam, Trinidad ve Tobago, Venezuela, Kamerun	005	Kuveyt
		006	Birleşik Arap Emirlikleri
		011	Suudi Arabistan (2011 de Kabul edilmiş ve 2015 de ilk defa kadınlar seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir)

Kadınların seçme ve seçilme ile ilgili tarihleri ülkelerine göre

Günümüzde siyasette, kadına yönelik ayrımcılığın en yoğun yaşandığı alanlardan biridir. Ülkemizde kadınların seçme ve seçilme hakları Batı'ya göre daha erken almalarına rağmen siyasette ki temsiline baktığımızda çokta iç açıcı olmadığını görürüz. Kadınların siyasette temsil düzeyi yıllardır dünya ortalamalarının altındadır. Ülkemizde hukuki açıdan eşit söz hakkına ve temsil yetkisine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Toplumsal ve sosyal hayatta uygulanabilirliği açısından bakıldığında ise, kadın özellikle siyasi alanda birçok engellere maruz kalır. Cinsiyet ayrımcılığı ve erkeklerle eşit söz hakkına sahip olmadığı bir ortamda siyaset yapmaya çalışır. Oysa bireylerin karar alma süreçlerinde etkin rol alabilmeleri, siyaset hayatına katılarak fikir ve eylemlerini paylaşımlarıyla gerçekleşir.

Eşit siyasal katılım, seçilmiş ya da atanmış bütün siyasal alanlarda ve kamu politikalarının oluşturulması süreçlerine katılan ve karar veren her düzey görevde eşitliktir. Bu nedenle kadınların siyasal katılımı konusu, Türk toplumunda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin farklı alanlardaki tezahürlerinden düşünülemez. Kadının erkekle eşit haklara sahip olması, toplum hayatının her alanında kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması ile mümkün olacaktır. Bu eşitliğin sağlanabilmesi için ise kadının toplumun en küçük birimi olan aileden toplumsal yetki düzeyi en yüksek olan meclise kadar söz ve karar alma sürecine katılma hakkını elde etmesi gerekmektedir.(Dilek Karal, 2011)

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Kadınların siyasal temsiline arttırılması konusunda altı çizilmesi gereken nokta, hedeflenenin yalnızca, kadınların mecliste sayı olarak artması olmadığıdır. Siyasi süreçlerin farklı kademelerinde kadınlar erkeklerle sayısal olarak eşit düzeyi hedeflerken, konunun toplumda var olan cinsiyet eşitsizliği problemi ile bağı unutulmamalıdır. Kadınların sadece mecliste yer alması, kadın sorunlarının tartışılmasının ve kadının toplumsal konumunu destekleyici sosyal politikaların siyaset alanına taşınmasının garantisi değildir. Kadının şüphesiz ki kendi haklarının en canlı savunucusu kendisidir. Öte yandan kadının temsili konusunu cinsiyetçi bir noktaya indirgeyip, kadının yegâne temsilcisi kendisidir. Ve sadece kadınları temsil eder gibi bir argüman da hem kadınların meclise girdikleri takdirde belirli görevler içerisinde sınırlanmasına neden olur, hem de kadın milletvekili adaylarının çoğulcu politikalar üretmesinin önüne geçer. Kadınların siyasette daha yüksek düzeyde yer alması, kadına ve toplumun farklı kesimlerine dair pek çok problemin daha eşitlikçi bir şekilde tartışılmasına imkân tanıyan önemli bir araç olarak desteklenmelidir. (Aydın, 2015)

Kadınlar, siyasi tercihlerinin tabana yayılması konusunda erkek çağdaşları ile benzer şekilde çaba gösterebilirler de, bu tercihleri yönlendirici pozisyonlarda yer bulmaları çok kısıtlı düzeyde kalmaktadır. Kadınların da büyük ölçüde farkında olduğu, kadının siyasi temsil düzeyinin artmasında çoğu zaman önüne geçen farklı faktörler, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, sosyo ekonomik faktörler, siyasal kültür, siyasal bilinç, siyasal ilgi, siyasal sistemin yapısı ve işleyişi olarak ele alabiliriz. Makalemizin bu bölümünde, kadının siyasal katılımındaki temel sorunları ve siyasi arenada adaletin nasıl işlediğini, mülakatlar üzerinden temel sorunları farklı bir şekilde başlıklandırarak ele alacağız. Son olarak mülakatları ve genel bakış açısını sonuç kısmında değerlendireceğiz.

4.1. Teşkilat Zemininde Parti İçerisindeki Terfinin Güçlüklerine Dair Değerlendirmeler

Katılımcılarımızla yaptığımız mülakatta , teşkilat zemininden parti içerisinde ki terfinin güçlükleri ile ilgili sorularımıza katılımcılarımızdan biri şöyle cevapvermiştir: *“Siyaset politikadır.Siyaset yapan kişininde politik davranması gerekiyor. Özellikle , dürüst çalışmasının bir şey ifade etmediğini , siyasette herkesin genelde politik davrandığını söyleyebiliriz.”*

Diğer katılımcımız ise;Kadın olarak kendisinin il başkanı olarak seçildiğinde oradaki erkeklerin buna karşı çıkarak , kadının emri altında çalışmak istemediklerini itiraz ettiklerini belirtirken mazeret olarak da;*Siyaset kadın işi değil erkek işidir.Gece geç*

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

saatlere kadar dışarıda bulunmak, gerektiğinde kadının geç saatlere kadar onlar gibi dışarıda erkeklerle birlikte görevde olmasının uygun olmayacağını erkek işi olduğunu kahvehanlere rahat giremeyeceğini öne sürdü....”cinsiyet ayrımcılığına tabii tutulduğunu ama ısrarcı bir şekilde hakkettiği görevi icra ettiğini belirtti.

Kadınkolları Başkanlığını yapan diğer katılımcımızda çalışma ortamlarında erkeklerin dost gibi göründüklerini ama kendilerinden önde olmalarını istemediklerini ;*Çalışma esnasında bir şey anlamıyorsunuz gizli arkanızdan işler çeviriyorlar.Başarılı olduğunuzu farkettilerinde kesinlikle engelliyorlar.*

Aslında , *erkeklerin yalnız bu engeli oluşturmadıklarını kadınların da birbirlerine karşı dürüst olmadığını , kısaca kadın dayanışması yok.*

4.2. Genel Olarak Ya Da Fiili Parti Siyasetindek Engellere Dair Değerlendirmeler

Engellerin neler olduğuyla ilgili ikinci sorumuzda katılımcılarımız sorularımızı cevaplamaya devam etti;

“Kadınların görünürlüğünün olmadığını , özellikle kadın kolları diye birşeyin resmiyette yok.Ve siz çalışıyorsunuz aktifsiniz ama görünürlüğünüz yok.İşi mutfağındasınız ama, karar mekanizmalarında söz hakkınız yok.Siyasetin cinsiyeti erkek aslında siz erkek egemen bir yapıda var olmaya çalışıyorsunuz.”

Diğer katılımcımız ise, “*Her çalışma ortamında engellerin varolduğunu , bu engellerin ne olduğunun önemli olmadığını bilakis bu engelleri nasıl aşılması gerektiğini bilmenin daha isabetli olacağını belirtirken şunları da ekledi*”*Kadın olarak talepkar olmak gerekir .Ama maalesef bizim kadınlarımız talepkar değil , çalışkan olmak gerekir.Bu engelleri aşmak için liyakatli olmak gerekmiyor.*”

Milletvekili olarak görev yapan katılımcımızsa siyasetin zor bir iş olduğunu , bu zorluğun karar mekanizmaların da erkeklerin olduğundan dolayı zor olduğunu belirtirken sadece siyasette kadınlar için zor olmadığını, erkekler içinde bir takım engeller var olduğuna dikkat çekiyor; “*Ama kadınlar erkeklere rağmen biraz daha zorluk yaşıyor.O yüzden kadınların çok daha fazla çalışması gerektiğine inıyor.Yaptığınız işin ne kadar zaman ve emek harcarsanız harcadığınız bir şekilde başkalarına yararlı olduğunu ve hayata döndüğünü görebiliyorsunuz.Geçekten siyaset çok zor bir iş ama sonuç aldığınızda değerli bir şey oraya çıkıyor.*”

Siyasetin zorluğundan diğer katılımcımız ise başka bir açıdan bakarak değerlendiriyor.”*Çünkü Kadının doğurganlıklarının olması, çalışma zamanlarının genelde*

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

hamileliklerine denk geldiği , çok yoğun çalışmaları gereken zamanda bebeğinin olması engel:Kadın için annelik siyasetle uğraşmasından çok daha önemli. Bu yüzden zor.’’

4.3.Türkiye’deki Kadınların Siyasete Katılımlarını Nasıl Görüyorlar?

Katılımcılarımıza bu soruyu yönelttiğimizde farklı cevaplar aldık. Özellikle halen aktif olarak siyasette bulunan katılımcımız; Kadının önünde bir engel olmadığını belirtirken şunları söyledi; Kültürel olarak kadının çok dışlandığını düşünmüyor.Siyasetin sadece T.B.M.M çatısı altında yapılmadığını onun dışında da kadınların siyaset içerisinde olduğundan bahsetti.Hayatın her kademesinde örneğin üniversitede, akademide , iş dünyasında siyasetin bir etkisinin olduğunu söyler.Kadının da siyasetin başörtüsü yasağıyla içinde olduğunu, çalışan kadının evdeki iş yükünün iki katına çıkararak etkisinden bahseder.En önemlisi ataerkil yapıya sahip olan toplumumuzda sınırlandırılan kadın kamusal alandaki görünürlüğünü siyasetin arkada mutfak kısmında katılır.

“Türki’ye yi diğer İslam coğrafyasındaki kadınlarla karşılaştığımızda Türkiye’deki şartların daha iyi olduğunu fakederiz.Engelleri sıraladığımızda siyasette de böyle siyasal tanınmada da kadın yani o anaç kimliği masum kimliği sürekli gündeme dile getirilir. Erkekler erkek olduğu için o kadar sert davranabilir. Mesela hoyrat davranabilir. Veya yolsuzluk yapabilir ama bir kadının kadın siyasetçinin o şekilde sert olmaması beklenir. Bu şekilde hırslı olmaması, erkeklerin lobilerinde erkek gibi olmaması, yolsuzlukların içerisinde erkek gibi olmaması bilinçaltında bu kadına çizilmiş bir melek şeyi anjelist bir bakış açısı var kadına yönelik olarak bunların bu tip psikolojilerin ben ket vurduğunu düşünüyorum. Kadının önünde çok ciddi bir engel yok başörtüsü engeli vardır mesela veya Kürt kadınların yaşadığı dil engeli vardır. Veya sosyal psikolojik engel var. Devletin koyduğu mesafeler var. Bunlar evet siyasal engeldir. İnançlı kesime ve etnik kesime kimliğini muhafaza etmek isteyen kesime karşı Cumhuriyetin veya merkez kesimin resmi ideolojinin bir mesafesi var. Bunlar üzerinde engel var. Ama onun dışında ben çokta belirgin engeller olduğunu düşünmüyorum. Kadınların siyasete önem vermediğini, siyasete meraklı olmadığını ve politikacıları yalancı olarak görüyorlar.”

Kadınların siyasete katılımlarını nasıl buluyorsunuz sorusuna başak bir katılımcımız; *’Siyasal katılım az dediğimiz gibi, devlet erkek parti erkek cinsiyet olarak ayrıca İslami olarak da kadının kamusal alanda olmasıyla ilgili yani evin dışındaki varlığı ile alakalı ve hele siyaset gibi itiş kakışlı bir ortamda bulunmasını olumsuzlayan bir genel çoğunluk var. Siyaset makinesinin hantallığı da Türkiye’de kadınlar için büyük bir engeldir.’’*

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Diğer katılımcımız kadınların öğrenilmiş çaresizlik içinde kendilerini belli bir alana sıkıştırdıklarından bahsederken;

“Alanımızı kadın içi ilişkiler veyahut da kadının kapsayacağı alanlar olarak belirlemişiz diğerlerine sınır çizmişiz biz hâlbuki çalışan insanız, ekonomiyle ilgileniyoruz, faizler bizi ilgilendiriyor, döviz iniş çıkışı bizi ilgilendiriyor, iç talebin düşüşü bizi ilgilendiriyor, istihdam bizi ilgilendiriyor. Kadın olarak, bir kabullenişin olduğunu, siyaset veya diğer konularda erkeklere aitmiş gibi davranılmasının toplumsal baskıdan kaynaklanmaktadır. Çünkü geleneksel yapının kadınlar üzerinde baskı oluşturduğu gibi kabullenmede onların sığındığı bir kale haline gelmiştir.” Bütün engellere rağmen aslında kadının güçlü olduğuna inanan aktif olarak siyasette bulunan diğer katılımcımız ; *“kadınların siyasi katılımıyla ilgili sıkıntı yaşamadığını kadınların başarılı çalışmaları sonucunda partilerini iktidara taşıyabilecek güce sahip olduğunu diğer partilerce bu sistemin sosyolojik olarak çözemediğini savunuyor.”*

4.4. Siyasal Katılımın Artışında Partilere Düşen Görevler Nelerdir?

Kadınların siyasal katılımındaki artışta partilere düşen görev nedir ? diye sordüğümüzda katılımcımız; *“Öncelikli olarak partilerin kadınları çok desteklemeleri gerekir. Kadınların fiili anlamda siyasi faaliyette bulunması için çaba göstermek lazım. Bir, kadınların gücünden yararlanmak şeklinde olabilir. İki, Cumhurbaşkanımızın yaptığı gibi daha çok kadın seçimine teşvik sağlamak gibi kadınların değerinden bahsetmekle ve daha çok karar mekanizmalarına kadınların alınmasıyla ilgili çalışmalar söz konusu olabilir. Üç, Kadınların yukarı çıkışını engelleyecek zorlukların ortadan kaldırılmasıyla olabilir çünkü kadınla erkek eşit başlamıyor. Kadın bir yirmi adım sonrasında başlıyor. Bir erkekten beklentinizin her şeyine sahip ama ekstra da bir şeye sahip olması gerekir ki aradaki o fark ortadan kaldırılabilsin. Erkek bir hata yaptığında çok fazla söz konusu olmazken kadının ufacık bir sözü onun darmaduman edilmesiyle sonuçlanabiliyor. Erkekler meclise gelmesin mesela sıkıntı olmuyor ama kadın sayısı zaten az olduğu için biz bir gün gelmeyelim hemen sıkıntı oluyor.”* Ak partide aktif siyasette bulunan katılımcımızın verdiği cevap ise;

“ Kadınların siyasal katılımında ki artışın en önemli ayağını partilerin oluşturduğu aşikâr ama parti liderlerinin, kadının önünü açmaya çalışıp, katılımın iyileşmesi konusunda ana kademe kadrolar kadar alt kadrolarında bilinçlenmesi gerekir. Partideki bu sıkıntıların cinsiyetçi yaklaşımdan çok kadınlar ve erkeklerin bu yarışa aynı zamanda başlamadıklarından erkeklerin daha önde olduğunu, kadınlar siyasette tabanda çok

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

aktifler. Ak partinin oylarının yüzde elli beş küsuru kadın. Cumhurbaşkanımızın şahsının önemi var Ak partinin politikalarının çok ciddi önemi var. Kadınlar aktif olarak var. Ama temsilde sıkıntı var. Erkekler bu yönetim işini on bin yıldan fazladır yapıyorlar. Kadınlar hep arkada kalmışlar, şu anda erkekle kadın arasındaki yetiştirilme farkları azaldıkça kadınlar da kendilerini daha fazla temsil edecek cinsiyetçi bir yaklaşım değil diğer erkeklerle eşit ortamlar eşit eğitim şartlarında dünya ve Türkiye meselelerine kafa yoran genç kızlarımız da kendilerinin temsilini isteyecekler’’

Sorumuza kadınlara uygulanan kota hakkında yorum yaparak cevap veren katılımcımız;’’ *“Kotaya karşı değilim, karşı olmamı gerektirir ama kendimizi nerede kamusal anlamda idrak edebilme var edebilme imkânı veriliyorsa çok iyi. Ben gocunmuyorum ondan ben kadın olduğum için gocunmuyorum ki bana verilen bir pozitif ayrımcılık beni gocundurmuyor açıkçası. Zaten negatif ayrımcılıktan o kadar çok geriye atılmışız ki niye yani? Onun bana kişi olarak katacağı bir şey yok ama ortada bir sistem var, öyle şeylerle uğraşmaya gerek yok. Kotayı ben kısıtlayıcı değil de pozitif ayrımcılık olarak kullandım. Bence sırf kadın olduğu için de kadınlar bir yerde olmalı, o süreç başlasın da hele sonra layık olan da gelir. Bu kadar kadınlar olarak kendimize çok sertiz. Erkek siyasi partinin, bizi bu kadar zorlarken, hırpalarken bir de onun öğretisini içselleştirerek daha da iyi olalım, erkek 3 yapacaksa kadın 5 yapmak zorunda, yani bu Hillary Clinton için de böyle, cinsiyet denen bir şey var.*

Batıya da gitseniz, Doğuya gitseniz de bu böyle... Biri size 10 tane kontenjan vereceğim diyor. “ Batı ‘da da, Doğuda da kadına yapılan muamelenin birebir örtüştüğünü bunun dinle, dille kısacası etnik bir kimlikle alakasının olmadığını cinsiyetçi yaklaşımın dünyayı sarmaladığını vurgular.’’

Kadınların siyasi katılımın artışında bile söz sahibi olamadıklarını belirten diğer katılımcımız;’’ *Kadınların önünün açılmasında en önemli etkenin de doğru kadının seçilmesi gerektiğine inanıyorum. Sadece kadın olsun düşüncesi bize ters olarak dönecektir doğru kadınların seçilmesi de bizim önümüzü açacaktır. Bir kere kadının kollarının kadın aday hakkındaki önerilerini mutlaka almaları gerektiğine inanıyorum. Kadın kollarının şuanda önerileri alınıyor ama değerlendirme noktasında biraz haksızlık yapılıyor. Ama bu böyle olmuyor orada olacak kadınları da erkekler belirliyor. Kadınlar belirlese bence çok daha doğru bir tespit yapılır. ’’Parti teşkilat zemininde yetişerek belli bir kademeye gelmiş katılımcımızsa;*

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

“Kadınların siyasete katılımı ile ilgili artışın olması için öncelikle kadına ve partiye ayrı ayrı sorumluluk düşüyor. Kadın siyasette olmayı talep edecek. Partilerde onun siyasete kazandırmayı bilecek. Bir kere siyasetin dilini yumuşatacak. Mekânlarını kadınların rahat kullanacağı mekânlar haline getirecek. Tuvaleti olmayan kahve modunda mekânlar var. Kadınlar hep öteleniyordu. Âmâ şimdiki iktidar partisi kadınların önünü açtı. Ve teşkilatlarda %30 kadın var. Erkekler kendi aralarında lobi oluşturuyorlar. Biz kadınlar da teknolojiye yararlanarak watsapta gurup kurduk. Guruba da onları ekledik. Şimdi onların nerde ne yaptığına dair haberimiz oluyor. Bu engellide aşmanın yolların oluşturuyoruz. Tabii kadınlar olarak bizim gayretimizle oluyor”

4.5.Türkiye’de Kadınların Sadece Aile Bakanlığında Görev Almasına Dair Değerlendirmeler

Bu soruya dair mülakatı yaptığımız kadın siyasilerimizin çoğu yaklaşık olarak aynı cevabı verdi.Ama aralarından bazıları , cevaplarken kendi yorumlarını da kattı.Hepsinin ortak kanatleri ise , *”Kadınlara diğer Bakanlıklar verilirse o bakanlıklardaki işi kadın daha iyi yapar”*oldu.Bu konu hakkında Ak Partili Ö.T “ *Aile ve Sosyal Bakanlığı daha evvel bir kurumdu kurumu bakanlığa doğru çevirdiler, çok sosyal politikalar olunca kadın veriliyor normal mi, evet olabilir. Çünkü onun içinde anne var, şiddet konusu var, engelli konusu var vesaire vesaire bunu da çok abartmamak lazım mesela buraya erkek olsun kadın buraya niye oluyor olayın akışına göre böyle olabilir bunda ben bir sorun görmüyorum ama diğer Bakanlıkları da kadınlar yaparlar nitekim yaptılar. Nimet hanım Milli eğitim Bakanlığı yaptı, pekâlâ adalet bakanlığı yapabilir, pekâlâ Bayındırlık Bakanlığı yaptı bir arkadaşımız, yani diğer Bakanlıklarda da yarış o kadar hızlı ki kadınları sadece şeye hapsediyorlar Aile bakanlığına hapsediyorlar.”*

Diğer katılımcımızın bu soruya cevabı, *” Son on beş yılda sadece kadınlara kadın bakanlığı veriliyor. Geçmişte MEB verilmişti. Ama o siyaset makinasının ve partinin erkek olduğunu göz önünde bulundurursak Ak Parti’yi diğer partilere göre kıyasladığımızda ilerlemeci olarak görüyoruz. Bu zincirin ne zaman kırıldığını anlarız, kadınları sorumlu kadın bakan olmadığında. Kadından sorumlu bakanın kadın olmayıp diğer bakanlıklar kadınları olması bir. İkincisi kadından sorumlu bakanın da kadın olup yarı yarıya yapalım mı şu bakanlıkları, 49-51 olsun bari. O zaman da başörtülü başörtüsüz meselesi girecek işin içine. Başörtüsü sorununu da tam aşmadığımızı düşünüyorum.”*

Siyasette aktif olan katılımcımız, kadınlara sadece bir Bakanlığın verilmesi ile ilgili diğerleriyle aynı düşüncede sadece bunun değişebilmesi hakkında farklı görüş sunuyor:

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

“Haziran seçimlerinde iki tane kadın bakanımız vardı ama bir müddet sonra tekrar teke düştü. Çünkü bir erkek bir şey yaptığında çok fazla eleştirilmezken bir kadın aynı işi yaptığında on kat daha fazla eleştiriliyor. Siyaset toplumun algılarını dikkate almak gereken bir kurum. Çünkü çok fazla eleştirilen bir yerde olduğunuz zaman siyaset diyor ki bu benim oyumu düşürecek dolayısıyla ben bunu gerçekleştirmeyeyim diyor. Bir değişiklik olduğunda kadınların varlığı desteklense bile ilk gidenler kadınlar oluyor maalesef. Bana göre Türkiye gibi bir ülkede tek bir kadının bakan olması yetmez. Milli Savunma bakanının kadın olduğu ülkeler var. Elbette ki olabilir bunu engelleyen bir durum yok aslında. Bunun olması için sanırım toplumun bunu kabullenmesi lazım.” Kadınlara sadece bir Bakanlığın verilmesiyle ilgili kadınların talebinin yeterli olmadığını savunan bu konuda genel bir değerlendirme yapan katılımcımız;

“ Mesele arz talep meselesi, talep olmazsa arz da olmaz. Size bir alan tanımladık siz burada mutlu mesut oynayın. Ya tamam baş üstüne dersin böyle olur. Ama yeni nesil geliyor bunu kabul etmeyecek. Yani oy vermiyor, diyor ki ben kendimi genç kadınlarla Müslüman genç kadınlar bile bize oy vermiyorlar ne diyorlar biz kendimizi bulamıyoruz orada. Kendimizi gerçekleştirebileceğimize inanmıyoruz. Apolitik kalacağım diyor. CHP de beni tatmin etmedi. Böyle ciddi bir gençlik kesimi var. Sizin kadın kolları, kadın kolu ne demek ki anne diyor. Sen eğitilmiş bir kadınsın diyor, iş hayatında en zor zamanlarda erkeklerle mücadele ettin belli bir yere geldin, sen şimdi kadınlarla bir alan, orada da bir çarpışma bir bel atı, niteliksizleştirme ya sen kendine yazık ediyorsun diyor. Bunu kızım bana söyledi. Yani bu alan sana göre değil ama bizim işte saiklerimiz var. Bize bir alanda burada dur dedikleri zaman burada durmamız lazım. Bunu böyle öğrendik, ama yeni nesil bunu böyle yapmıyor. Ben kendimi değersiz addedemem diyor. Benim değerimi anlayacak. Bizim siyasette öğrendiğimiz şey senin önemin yoktu burada bir dava vardır bu davanın gerçekleşmesini hedefine varması için can verirsin mal verirsin kişiliğinden verirsin ama o dava devam eder birileri sırtına basarak bir yerlere çıkabilir. Ona da göz yumacaksın eyvallah diyeceksin biz teslimiyetçi bir siyaset yapıyoruz. Geleceğin siyaseti böyle değil.

Onun için eşitlikçi onun için daha adilane daha kişisel yetenekleri birikimleri ön plana çıkaran değerlendirebilen bir yapı, başkanlık sistemi onu getiriyor aslında. Lider ya da polit büro ile hareket eden değil niteliğinin ön plana çıktığı iş bitirmenin koordinasyonun entegre bir zihin yapısının ön plana çıkabileceği bir siyaset. Siyasetin şeyi pek değişmez, insanın davranışları hırsları en arkaik dönemlerden bugünlere kadar

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

geliyor ve ben siyasetin bir amacı var ama siyasetin yapış şeklinde bir değişiklik olması şart. ''

Değerlendirme ve Sonuç

Sonuç olarak baktığımızda; Siyasetin erkek egemen yapısı, tüm partilerin zihninde kadınların bu arenada var olmalarını hazmedememektedir. Mülakatlarda ki görüşmeleri başlık başlık incelediğimizde aslında, siyaset içindeki erkeklerin tutumunun devam ettiğini değişimin çok zor ilerlediğini göstermektedir. Siyasete yönelmesinde üstlendiği rol bakımından kadına değer atfedilen, dönemde kadın, bu saiklerle politikleştirilmiş; ancak Müslüman erkeklerce kendi siyasi başarısı için kabul gören kadının siyasetteki temsiline sıcak bakılmamış ve kadının siyasette kolayca yönetilmesi istenmiştir.. Ak Parti 'nin kadının önünü açan bir lidere sahip olmasına rağmen parti içerisindeki ataerkil zihniyetin değiştiği anlamına gelmemelidir. Halen kadının siyasi temsil sorunu, kadın hakları ihlalleri ve cinsiyet ayrımcılığı devam etmektedir.

Kadın siyasetin mutfağındaki başarısını, siyasetin masasına ve karar mercilerine taşıyacağı günü beklemektedir. Kadına kota uygulaması pozitif bir ayrımcılık gözüксе bile aslında burada merkezde erkelerin, kadının ise onun azası konumda olduğunu ifade etmektedir. Buna rağmen kadın kotalarını doldurma görevi, erkeklerde olduğu sürece siyaset yolu hep kadınlara kapalı kalacaktır. Yönetim kadrosundaki isim eksikliklerinin teşkilat zemininde emek veren işin mutfağında olan kişilerin getirilmediği ünlü vitrinize edilen kadın isimleriyle doldurulduğu görülmektedir.

Müslüman erkeklerin başörtülü kadınlarla beraber çalışma ortamlarında örtülü kadınlara bacı olarak ona amatör muamelesi yaparken başı açık olan kadına ise takım arkadaşı gözüyle yaklaşp, profesyonel muamelede bulunmaktadır. Kadın dayanışmasının olmadığı, ataerkil bir yapıda kadınların siyasi alanın erkeklere ait olduğu düşüncesini kadının kabullenmesi, Kadının siyasi duruşu erkek egemen bir yapıda değer görmediği gibi tutumlar kadının siyasi cesaretini kırmaktadır. Kadının ataerkil toplumsal yapının öğretilerinden kaynaklanan öğrenilmiş çaresizliği siyaset alanında olmak daha çok erkeklerin hakkıymış gibi kabullenişin var olduğu... Bu kabullenme toplumun kadına gösterdiği alanda durması gerektiğini de öğretiyor.

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, kadına yüklediği sorumluluğun dışına çıkmasına müsaade etmezken bu roller yerel kültürde kutsallaştırarak, yerine getirilmediği takdirde toplumca dışlanıp, itileceği duygusuna kapılan kadınlar o rollerin dışına çıkamamaktadır.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Ve bu öğretiyi mazeret olarak gösterir. Örnek verecek olursak; kadının anne olması ve çocuklarına bakması siyaset arenasında olmasına en büyük engel.

Siyasette kadının önündeki engellerin en önemlisi bu arenada kadının ve erkeğin birbirleriyle olan rekabeti... Bu rekabetin sınır tanımaz mücadelesi görülmektedir. Erkeklerin rekabette güçlü olması cinsiyet ayrımcılığını belirlerken, kadının mücadelesi erkeğe rağmen daha çetin mücadele haline dönüşür. Çünkü sadece bu arenada erkeklerle yarışmamaktadır. Hemcinsiyle de zorlu bir yarış içindedir. ” Siyasette olmak toplumu oluşturan halkın sesi olmak demektir. Ve bu insanları temsil etmek çok büyük bir sorumluluktur. Bu sorumluluk kişiye verilen emanettir. Herkes emaneti hakkıyla taşıyıp taşımadığını düşünmeli ve emaneti teslim edene kadar en iyi şekilde yerine getirmelidir. Bu emaneti alanın erkek ya da kadın olması önem arzetmemektedir. İmam Gazalının dediği gibi ’ İlimlerin içerisinde en yüksek olanı siyasettir. Ama bu siyaseti hakkıyla yapmak gerekir.

Kaynakça

- Açıkalın, A. (200). İlköğretim okulu Yöneticilerinin Dönüşümcü Liderlik Özellikleri ile Empati Becerileri arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi /Eğitim Bilimleri Enstitüsü*. Ankara.
- Altınay, A. (200). *Vatan Millet Kadınlar* . İstanbul : İletişim Yayınları .
- Aydın, S. (2015). Kadın Hareketinde Bir İvme :Toplumsal Cinsiyet Adaleti. *Turkish Polcy Quarterly*.
- Bedük, A. (2005 /10). Türkiye'de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* , 17-38.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis yayınları.
- Besler, S. (2010). Türkiye'de Basılı Yazında Kadın ve Kadın Yöneticiler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , sayı 10, 17-38.
- Carnaghan, E. (1990). "Politik Attitudes and the gender gap in the Ussr". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi sayfa 64, 3, 379-399*.
- Carnes, M. (2008). Women's Health and Women's Leadership in Academic Medicine Hitting the same Glass Ceiling? 17, 1453-1462.
- Çaha, Ö. (2016). *Türkiye'de cam tavan Sendromu*. İstanbul: Kadem Demokrasi Deneği yayınları.
- Dalkırançoğlu, T. (2006). *Çalışma yaşamında Kadının iş gücü ve Cinsiyet Ayrımcılığı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

- Dilek Karal, E. A. (2011). *Türk Siyasetinde Kadın Çok oluyoruz*. Ankara: Uluslararası stratejik Araştırmalar Kurumu , USAK Derneği.
- ERKİLET, A. (2015). *Eleştirellikten Uyuma Müslümanların Kamusal Alan Serüveni*. İstanbul: Büyüyen Ay yayınevi.
- Kocacık Gökkaya, V. (2005). Türkiye'de Çalışan Kadınların Sorunu. *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* (6), 195-219.
- Mohanty, C. (2008). *Sınır tanımayan Feminizm Teoriyi Sömürgeleştirmekten Kurtarmak Dayanışmayı Örmek*. (H. Şenoğuz, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Ömer ve Havva ÇAHA, S. A. (Ekim 2016). *Türkiye'de Cam Tavan Sendromu Hizmet Sektöründe Kadın* . İstanbul: Kadem Derneği yayınları.
- Özkan, B. (2017, 10 cumartesi). *Toplumsal Cinsiyetin Kavramının Tanıtımı*. www.academia.edu/17668477/. adresinden alındı
- ÖZTÜRK, Y. D. (2012). Cam Tavan Sendromu, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Raporu ve Türkiye. *Dergi-park*, 3.
- Özülke, F. (2015, Aralık). *Cam Tavan Sendromu, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Raporu ve Türkiye*. (F. Özülke.com, Düzenleyen) 10.10.2017 tarihinde Blog, Eğitim, Genel, İnsan Kaynakları. adresinden alındı
- Pateman. (1980). Women , Nature , and the suffrage , . (D. A. Öztürk, Dü.) *Ethics* , 90, 564-575.
- Pateman.C. (1980). Women , Nature , and the suffrage. (D. Öztürk, Dü.) *Ethics*, 90, 564-575.
- Şişman, N. (2013, 12 14). *Kadın ve sosyal Hayat*. (Kadem, Prodüktör) 2013 tarihinde Kadem .org.tr. adresinden alındı
- Şişman, N. (2016). *Emanetten Mülke Kadın , Beden , Siyaset*. İstanbul: İz yayıncılık.
- Vatandaş, C. (2011). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı . *Dergipark*.

Kadına Eşitlik Üstü Adalet

Mehmet Emin IŞIK*

Özet: Kadının toplumdaki konumu ve hakları tarih boyunca tartışılmıştır. Kadınların haklarını sadece eşitlik üzerinden tartışmaya açmak, eşitliğin kadının mağduriyetini ve haksızlığa uğramışlığını ortadan kaldırmaya yetersiz kalacaktır. Bunun için kadın haklarını, eşitlik üzerine değil adalet üzerine verilmelidir.

“Adalet”, eşitliği de içine alan bir kavramdır. Kadın-erkek ilişkisinde adaletten bahsetmek, eşitliğin ötesinde bir şeye vurgu yapmaktır.

Bu tebliğde kadının, “modernitenin sözde eşitçi” anlayışından kaynaklanan mağduriyetini giderecek bir yaklaşıma dikkat çekmek hedefimizdir. Kadınların ihtiyaçlarını eşitlik değil “ Eşitlik Üstü Adalet” ile bu mağduriyetlerin nasıl giderileceğini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kadın, eşitlik, adalet, modernite, hak.

Giriş

İnsan, varlıklar içerisinde en özgün ve seçkinidir. Peki insan olmakla yetinmeyip, kişinin seçiminde kendi dahil bulunmayan “kadın”lığını ya da “erkek”liğini öne çıkarması, hangi insani yaklaşımın ürünüdür. İnsan haklarından söz edilen bir yerde, ayrıca bir de kadın haklarından söz ediliyorsa, orada kadına haksızlık yapılıyor demektir.

Geleneksel ve modern kadın anlayışına baktığımızda, ne yazık ki aynı şeyleri görüyoruz. Geleneksel anlayışta, kadın erkeğin gölgesi altında kalmış. Bu anlayışta kadın genelde ikinci sınıf muamelesi görmüştür. Modernite ise, “eşitçilik” ve “ ilerleme” söylemlerine rağmen, kadına insani anlamda çok haksızlık yapmıştır ¹ . Kadını insanlığından ederek metalaştırmıştır. Kadının ruhunu öldürmüş ve bedenini kullanmıştır.

Yazımızda daha çok “modernite’de kadın”lar üzerinde duracağız. Çünkü “eşitçilik” söylemlerle bu dönemde kadınlara çok haksızlık yapılmıştır. Eşitliğin, Adaletle aynı şeyler olmadığını. Kadınların hakları, eşitçilik söylemlerle ellerinden nasıl alındığını örnekler üzerinden anlatacağız.

1. 8 Mart Kadınlar Kandırılma Gün

8 Mart, kadına verilmiş bir kandırılma günüdür. Bu gün kadınlara verilmiş bir rüşvettir. Ataerkil toplumlar kadını metalaştırıp kullanmış, sonra kandırmak için kandırma/kadınlar gününü vermişler. Hem de bu günü büyük bir hediyeymiş gibi vermişler.

* İlahiyatçı- Eğitici

¹ Tuksal şefkatli, Hidayet. Kadın Karşıtı söylemin İslam geleneğindeki izdüşümleri, otto yayınları, sayfa 21.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Kadınlara “eşitlik, eşitlik” diye slogan atanlar, kadına gün ihdas ederek “cinsiyetçilik” yapmışlardır. Bu mantıkla hareket edenler, adaletli olmamışlardır. Böylece kadınların ellerinden bir çok hakkı almışlardır. Üstelik kadınlar haklarını aramasınlar diye de “göz boyamak için” eşitlik! yalanıyla rüşvet mahiyetinde kadınlara, kandırılma/kadınlar verilmiş.

Yine kadına yapılan en büyük haksızlık, kadını insan türü içinden çıkarıp “eşitlik! Yalanıyla” ayrı bir kategoriye koymaktır. İşte kadını ayrı kategoriye koyanlar, haksız eşitçi! Yaklaşımlardır. Bu kimseler, aynı zamanda kadını metalaştıran ve sadece şehvet nesnesi haline getirme sürecini de başlatanlardır. Ancak bu sürecin önüne geçmek için, kadınlara karşı “cinsiyet düşüncesi” değil “insaniyet düşüncesi”yle hareket etmek gerek.

İslam dinin bu konudaki yaklaşımına bir göz atmakta fayda vardır. İslam dini, kadına karşı “insaniyet düşüncesi” ile yaklaşır. Bir ayette, “ siz birbirinizdensiniz”²der. Yine aynı şekilde kadına karşı “cinsiyet” üzerine değil “insaniyet” üzerine yaklaşılması gerektiğini İslam dinin kaynağı olan Kur’anı Kerim’in bir çok ayetinde görebiliriz ; “ Kadın olsun erkek olsun, fark etmez” . “ Erkek olsun, kadın olsun, her kim de mümin olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler...”³ Bu ayetlerden de anlaşıldığı üzere, kadını başka kategoride göstermek yanlıştır. Çünkü kadın ve erkek birbirilerinden olup “insan”dırlar. İnsana hakkını vereceğimiz zaman bu çerçevede vermeliyiz. Başka başka kategorileştirirsek adaletli bir hak dağılımı yapamayız. Bundan dolayı kadına “eşitlik üstü adalet” lazımdır.

2. Annelik Hakkı

Kadınlar yaratılışlarından getirdikleri en doğal hakları anneliktir. Anne, bir çocuğu doğura, bakımını üstlenen veya kendi doğurmadığı bir çocuğu evlat edinen ve bakımını üstlenen kadın⁴ demektir. Bu insanlığın yaratılışında olan tabii bir durumdur. Annelik sayesinde insan neslinin devamı sağlanmaktadır.

Kadınların, doğal hakkı olan ve yapıları itibarıyla doğurganlık özelliği taşıyan kadınların bu haklarına saldırıldı. Modernizmin kandırmacı aleti olan eşitlik söylemleriyle kadının, hakkı olan annelik ellerinden alındı. Eşitçilikçiler anneliği aşağıladı. Anneliği kadınlara bir yük olarak gösterdiler. Kadını, doğasından uzaklaştırıp kendisine

² Diyanet Yayınları, Kur’anı Kerim Meali, Al-i İmran suresi 195.ayet

³ Diyanet Yayınları, Kur’anı Kerim Meali, Nisa suresi 124. ayet

⁴ <https://tr.m.wikipedia.org>

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

yabancılaştırdılar. Ancak araştırmalarımız bize gösterdi ki; bu insan fitratına açılan bir savaştır. İşte bu savaşa rağmen yenilmeyen annelerin ağzından, annelik:

- Rahime Anne: Annelik, kelimelerle anlatılamaz. İlk anne olduğumda artık bazı eksiklerimin bittiğini ve artık tam olma duygusuna ulaştım. Annelik duygusu, açılmak isteyen bir gül gibidir. O duygularına kavuşmama yani çocuğum olmaz endişeleri uykularımı kaçırıyordu. Annelik anlatılmaz bir duygudur...⁵

Zine Anne “annelik... nasıl desem, anlatsam ki... sana bir aşk anlatayım ben en iyisi. Öyle bir aşk ki, her dakika ona dokunmak onu öpmek istiyorsun, her dakika yanında olsun istiyorsun... merak ediyorsun, göremeyince acayip özlüyorsun... öyle ki geceleri uykundan uyandırıyor seni bu özlem... işte bu kadın erkek erkek arasında olunca tutku, anne ve çocuklar asında olunca sevgi oluyor.”⁶

- Tülay Anne: Anneliği şöyle anlatayım; hayatımdaki hiçbir güzellik hiçbir aşk hiçbir sevgiyle mukayese bile edilemeyen bir duygudur. Annelik bence ömür boyu sürecek bir yürek hiplamasıdır. O gülerken delicesine kalbinin çarpması onun yüzüne baktıkça mucizelere inanmak bence anne olmak kalbimin Kocaman olmasıdır anne olmak.⁷

- Semra Anne: Annelik, Karşılıksız tek sevgidir. O, en büyük aşıktır. Annelik, Allah’ın bize vermiş olduğu mucizedir. Bu Hayatımda yaşadığım en güzel duygudur. Annelik, büyük bir fedakârlıktır.⁸

- Ayşe Anne: Annelik, bir kadın için en güzel hediyedir. Kadına, Allah tarafından kalbinin derinliklerine yerleştirilen tarifsiz bir duygudur. Ben anne olmak istemem diyen hiçbir kadın yoktur. Çünkü bütün kadınlar, annelik duygusunu zaten nefes gibi kalplerinde taşırlar. Bence en güzel duygu anne olmaktır.⁹

Bu kadınlar, annelik hakkının ne kadar öz bir hak olduğunu gösterdiler. Modernitenin kandırmacı eşitlik söylemlerinin yetersizliği tekrar kendini göstermiş oldu. İşte bundan dolayıdır ki insanın ihtiyacı öz haklarıdır. Kadının sözlü, yalancı eşitliklere ihtiyacı yoktur. Kadına, “eşitlik üstü adalet” ile annelik hakkının verilmesi lazım.

⁵ Rahime KAYA (25)

⁶ Zine KAYA (52)

⁷ Tülay Anne (34)

⁸ Semra Savaş (36)

⁹ Ayşe Anne (28)

3. Modern Hayat Kadını Kapitalizm kölesi Yaptı

Modern hayat, kadına büyük tuzaklar kurdu. Kadını sadece “bedeninden ibaret” hale getirdi. Modernizm, Kadının insaniyetini içeri alıp sadece bedenini dışarı çıkardı. Her dışarı çıkarışında da bir şeylere mecbur etti. Her zaman aynı kıyafetle, aynı ayakkabıyla çıkılmaz ki dışarı! Her zaman farklı, yenisi lazım. Hem renkleri, kıyafetleri, ayakkabıları tek tek uydurmak lazım!

Trenti geceni atıp modaya uymak lazım. Eskimiş yada daha yeniymiş hiç önemi yok. Önemli olan yeni trenti almakmış. Ee yoksa modernite seni küçümser, dışlar ve ezer.

Bütün bunlar için çalışmak gerek. Daha çok daha çok çalışmak gerek. Daha çok çalışmadan nasıl çok kazanılacak? Her moda döneminde yenisini almak için daha çok kazanmak gerek. Daha çok kazanmak lazım. Daha çok kazanmak lazım... Daha çok kazanmak için harcamadan olmuyorsa, daha daha çok kazanmak gerek. Daha çok kazanamıyorsan, taksitli bağımlı ol.

Modernizm getirdiği durum; Daha çok harcayan kadındır. O zaman kadın, erkek gibi (eşit şekilde) çalışmalıdır. Peki kadının fitri olan; narin, zarif beden bunun altından kalkar mı? Bu eşitçilik iki insanın fitri haklarını ne kadar teslim ediyor?

İşte bu anlayış, kadını insanlığından ederek metalaştırmıştır. Kadının ruhunu öldürmüş ve köle haline getirmiş. Kadının özgür olabilmesi için lazım olan “eşitlik üstü adalet”tir.

4. Başörtüsü

Başörtüsü, Anadolu kadının kadim bir kültürüdür¹⁰. Müslüman kadının ise inancından kaynaklanan farizalarından biridir¹¹. Bu başörtüsünün çeşitleri vardır. Ancak biz burada çeşitlerini tartışmayacağız. Bu başörtüsüne yıllar boyunca yasaklar koyanlar oldu. Bu yasaklar ile insanların ellerinden alınan haklarını konuşacağız.

Bu yasağı koyanlar eşitçi! modernitenin temsilcileridir. Onlar bu yasağı hiçbir hukuki ve toplumsal gerçeğe dayanmadan uyguladılar. Kendi koydukları yasağa eşitlik deyip kadının hakkı olanı aldılar. Buda gösteriyor ki amaç eşitlik değildir.

Sadece Türkiye’de başörtüsü yasağının doğrudan mağduru olan binlerce kadın var. Genel olarak ise bu yasaktan dolayı olarak etkilenen ve mağdur olanların sayısı milyonları bulmuştur. Bundan da öte bu yasak, kendilerine yasak uygulanan kadınlar için “psikolojik işkence” haline gelmiştir.

¹⁰ WWW.YOBAZ.NET/NODE/93

¹¹ Diyanet yayınları Kur’anı Kerim Meali, Nur suresi 31. Ahzab suresi 55,59. Ayetler.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Başörtüsü yasağının kalkması sadece kültür ve inanç özgürlüğü bağlamında değerlendirilecek bir talep değildir. Bu talep, kadının sadece “cinsiyetiyle” değil “insanlığıyla” varlığını kabul etmesiyle alakalıdır. Bunun için başörtüsü artık bir hak ve özgürlük meselesidir. Başörtüsü özgürlüğünü savunmak, Müslim gayr-ı Müslim, inanan inanmayan, kim olursa olsun her bireyin özgürlüğünün bir parçası sayılmalıdır. Kime yönelik olursa olsun, verilmeyen her hak insaniyetin ayağına vurulmuş/vurulacak prangadır. Bu pranganın tek anahtarı “eşitlik üstü adalettir.

Sonuç

Modernitede, çoğu zaman eşitlik söylemleriyle Kadınların haklarını ellerinden almıştır. Kadınlar bu dönemde de zor durumda bırakılmışlardır. Ancak çoğu zaman, eşitlik mefhumunun, adaletle karıştırıldığını görüyoruz. Ancak eşitliğin, adaletle aynı şeyler olmadığını bilmek lazım¹².

Eşitlik, iki şeyin her yönden denk olması demektir. **Adalet** ise, her hak sahibine hakkını vermek ve haksızları cezalandırmak şeklinde tarif edilir.¹³

Bir öğretmenin boyları farklı olan Mert ve Melisa diye iki öğrencisi var. Mert’in boyu 1.30 cm’dir. Melisa’nın boyu 1.20 cm’dir. Öğretmen Melisa’nın tahtaya yetişmesi için 20 cm’lik bir basamak verir ise Mert’e de 10 cm’lik basamak veriyor. Burada Mert’e 10 cm’lik Melisa’ya ise 20 cm’lik verilmesinde bir eşitsizlik vardır, ama adaletsizlik yoktur. İkisinin tahtaya yetişmesi için Melisa’ya 20 cm’li basamak, Mert’e de 10 cm’li basamak gereklidir.

Mutlak eşitlik, yâni her şeyin her yönüyle birbirinin aynı olması adaletle zıttır.¹⁴

Örneğin bir şairin, şiir yazmasına göz atalım: Bu şair, şiirinde her harfi kelimenin tamamını dikkate alarak yazar. Her kelimeyi, şiirin bütününe nazara alarak yerleştirir. Her mısra da şiirin tümünü gözeterek kaleme alır. Burada mutlak eşitlik değil, adalet söz konusu... İlk mısra başa düşer, son mısra arkada kalır, ama hepsi aynı gayeye hizmet ederler.¹⁵

Kadın Haklarının iadesi için lazım olan eşitlik değildir. İnsanlar arasında mutlak eşitlik olsaydı her şeyden önce, anne, baba ve evlât kavramlarından söz edilebilir miydi?

¹² <https://sorularlailamiyet.com/esitlik-ve-adalet-ayni-sey-midir-degilse-aralarindaki-fark-nedir>, Başar Alaaddin

¹³ İslamoğlu Mustafa, Adalet Yazıları, Düşün Yayınları.

¹⁴ <http://www.nurnet.org/kurana-gore-allah-insan-ayrimi-yapar-mi-yapmaz-mi-esitlik-ve-adalet-ayni-sey-midir/>

¹⁵ <http://www.nurnet.org/kurana-gore-allah-insan-ayrimi-yapar-mi-yapmaz-mi-esitlik-ve-adalet-ayni-sey-midir/>

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Bütün insanların, bütün yönleriyle eşit olmaları halinde artık ortada toplum hayatı diye bir şey kalmazdı. İnsan topluluğunu oluşturan insanların özü (doğası, fıtratı) itibarıyla taşıdıkları haklar vardır. Eğer biz bu özlerin farkında olmayıp, hepsine aynı şeylerden vermeye çalışırsak haksızlık ederiz. Bunun için de kadına, haklarını “eşitlik üstü bir adalet” ile vermek gerekir.

Uluslararası Kuruluşların Küresel Barış ve Adalet Söylemi: Suriye Krizi Üzerine Bir

Değerlendirme

Ömer Faruk BİLBAY*

Abdulsamet BİLBAY**

Özet: Küreselleşme, dünyanın farklı yerlerinde yaşayan insanların birbirleriyle ilişkileri arttırmış ve bir toplumda veya coğrafyadaki siyasi sosyal kültürel ve ekonomik olayların diğer toplulukları etkileme gücünü ve süresini hızlandırmıştır. Bu durum dünyayı bir köy haline getirerek teknolojik kolaylıklar sağlarken; aynı zamanda terör, savaş, doğal felaket, sosyal patlamalar gibi birçok olumsuz olayı da meydana getirmiştir. Günümüzde etkisini küresel anlamda gösteren olayların olumsuz sonuçlarının önüne geçmek adına uluslararası kuruluşlar bir takım faaliyetler yapma yoluna gitmişlerdir. Çünkü uluslararası kuruluşların kuruluş amaçlarından birisi de dünyada barışı ve adaleti sağlamaktır. Bu noktada özellikle orta doğuda yaşanan ve ‘Arap Baharı’ olarak adlandırılan son gelişmelerle birlikte uluslararası kuruluşların görev ve sorumluluklarını arttırırken aynı zamanda uluslararası kuruluşların dünyada adaleti ve barışı sağlamadaki etkinlik sorunsalını da gündeme taşımıştır. Bu bağlamda bu çalışmada Suriye krizinin ortaya çıktığı günden bu yana uluslararası kuruluşların sorunun çözümüne yönelik yürüttükleri faaliyetler araştırılarak yapıla (maya)nlr kuruluş amaçlarından biri olan adaleti sağlama ekseninde irdelenecektir. Çalışma Suriye özelinde olduğu kadar dünya genelinde de uluslararası kuruluşların kuruluş amacındaki görev ve sorumlulukları yeteri düzeyde yerine getirip getirmediğini ve nedenlerini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Kuruluşlar, Adalet, Arap Baharı, Suriye

Giriş

21. yüzyılda Küreselleşme süreci ile birlikte, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan bireyler, uluslar ve toplumların hiç olmadığı kadar birbirleri ile olan bağlantıları artmış, aynı zamanda dünyanın bir ucundaki bir toplumun farklı toplumları etkileyebilme gücü de fazlalaşmıştır. Küreselleşen dünyada bu şekilde gelişen siyasal, kültürel, sosyal ve ekonomik olaylar da birbirleriyle daha fazla bağlantılı olmuş ve farklı toplumların yaşadıkları siyasal, kültürel, ekonomik tecrübeler diğer toplumlarda da derin etkiler bırakmaya başlamıştır. Küreselleşmenin dünyayı bu şekilde küçük bir köy haline getirmesi insanlığa iletişim, ulaşım ve gelişme gibi kimi avantajlar sağlamaktayken, çok sayıda olumsuzluğu da beraberinde getirmiştir. Küreselleşme sayesinde teknoloji ve ulaşımın

* Harran Üniversitesi, Kamu Yönetimi

** Uludağ Üniversitesi, İlahiyat

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

gelişmesi dünyada farklı kültürlere sahip toplumlar arasında gerilimlere neden olmuş, çatışmacı söylem gelişmiş ve şiddet eylemleri bölgesel olmaktan çıkıp küresel bir boyut kazanarak tüm dünyayı etkiler hale gelmiştir. 11 Eylül sonrası dönemde terörizm söyleminin tüm dünyayı etkisi altına almasından sonra, dünyada yaşanan tüm olumsuzluklara karşı ahlaki sorumlulukların ön plana çıkarılması gerektiği söylenmeye başlanmış ve daha adaletli, güvenilir ve yaşanabilir bir dünya talepleri sık sık dile getirilmiştir. Bu uluslararası sorumlulukların ve zorunlulukların yavaş yavaş belirlemiş olduğu uluslararası trend, uluslararası ilişkiler disiplinin merkezine uluslararası adalet kavramını sokmuş ve uluslararası adalet küresel bir kavram haline gelmiştir. Bu doğrultuda da ulusal adalet sistemlerini tamamlayacak ve güçlendirecek bir uluslararası adalet sisteminin kurulabilme ihtimali tartışmaların merkezine oturmuştur (1).

Bu tartışmaların amacı ise daha demokratik ve daha adil uluslararası mekanizmalar sayesinde tüm dünyanın refah ve huzur içerisinde yaşayacağı, uluslararası barış ve adaletin egemen olduğu bir ortamın oluşturulup oluşturulamayacağını araştırmaktır. Bu kapsamda uluslararası etkiye sahip suçların yayılmasının engellenmesi, her bir farklılık taşıyan topluma hoşgörü çerçevesinde yaklaşıp bir arada yaşamının sağlanması, ekonomik eşitsizliğin ortadan kaldırılması gibi konular gündemi teşkil etmekteydi. Bu şekilde uluslararası arenada ciddi bir konu haline gelen uluslararası adalet, uluslararası politikanın ahlaki açıdan ciddi bir şekilde tartışılmasına neden olmuş, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, işkence, cinsel şiddet gibi vicdanların asla kabullenemeyeceği suçların dokunulmazlığına karşı bir başkaldırıyı ve konsensüsü ifade etmiştir. Uluslararası adalet bu şekilde ağır insanlık dışı suçları işleyen kişileri sorumlu tutmak için ülkeler arası işbirliği olarak gelişmiş ve dünyanın tüm karşı sınırlarında faillerin adaletten kaçamamasını sağlayan bir güvenlik ağı sembolü haline gelmiştir. Bunun yanında uluslararası adalet dünyada var olan farklı toplumların var olduklarını gösteren araç haline gelmiş ve hem siyasal anlamda hem de ekonomik anlamda eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için başvuru referans noktası olmuştur (2).

Uluslararası adalet kavramına paralel olarak uluslararası ilişkiler literatürüne etki eden diğer bir konu da uluslararası adaleti kimin sağlayacağı, yani buradaki temel aktörün kim olacağıdır. Bu noktada büyük çoğunluk uluslararası ilişkilerde temel aktör konumunda olan ulus-devletlerin uluslararası adaleti gerçekleştirmede gönüllü olarak sorumluluk almaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bu gruptaki düşünürler örneğin herhangi bir devletin imzalayıp onayladığı bir uluslararası nitelikli antlaşmanın bir adaleti gerçekleştirme örneği

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

olabileceğinden dolayı, uluslararası adalet konusunda da temel aktörün kesinlikle ulus-devletlerin olması gerektiğini belirtmektedirler. Uluslararası sistemin anarşik bir yapıya sahip olduğu için devlet içerisinde iç hukuk aracılığıyla uygulanan adalet sistemi uluslararası arenada uluslararası hukuku gözetecek bir uluslararası polisin olmamasından dolayı kurulamamaktadır. Realist perspektifin izinde gelişen bu düşüncelere göre iç politika ve dış politika ortaklık duygusu tarafından da birbirinden ayrılmaktadır. Bir toplumda var olan ortaklık duygusu ve bağlılıklar adalet standartlarının ne olduğunu aynı çerçevede belirleyebilmektedir. Uluslararası politikada ise farklı uluslar aynı bağlılığa sahip değildir ve küresel ortaklık duygusu da kuvvetli değildir. Bu doğrultuda farklı adalet anlayışları mevcuttur ve adalet ve düzen arasında da büyük bir uçurum vardır. Böyle bir dünyada çoğu insan ulusal kaygıları uluslararası adaletin önüne koymaktadır. Realizmin dışındaki teoriler ise adaletin anarşinin ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşebileceğini düşünmüşler ve adaleti tüm dünyayı saran ilkeler aracılığıyla bireylere indirgeyerek kozmopolitan bir şekle büründürmeye çalışmışlardır. Immanuel Kant'ın öncülüğünü yaptığı bu akım da adaleti devletin ötesinde tanımlamaya çalışmış ve uluslararası bir adalet için uluslararası örgütlerin ve uluslararası hukukun gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Ahlakı, demokrasiyi ve ticareti geliştirerek pratiğe geçirilecek uluslararası adalet, böylece tüm dünyada edebiyen sürececek bir barışa yardımcı olacaktır. Ayrıca uluslararası adalet uluslararası sistemin Batı merkezli yapısı tarafından belirlenerek ulus-devlet sistemine odaklanmış ve ulusal adaletin nasıl sağlanacağına çözüm aramaktan uluslararası bir adalet vakit ayıramamıştır. Uluslararası adalet yerine uluslararası sistemde güç politikası daha geçerli bir mekanizmayı teşkil etmiş ve dünya siyaseti adalet tarafından değil ulusal çıkarlar tarafından yönetilmiştir (3).

Bu durum günümüzdeki uluslararası adaletteki belirsizliği kabaca açıklamakta ve neden bugün uluslararası adaletin ön plana çıkarak tartışıldığını güzelce izah etmektedir. Kanaatimizce de uluslararası sistem Batı merkezli olmaktan çıktıkça ve Batı dışından farklı medeniyetler tarafından ortaya çıkarılan siyasal teoriler uluslararası sistemi zorladıkça, adaletin ne olduğuna ilişkin farklı teoriler de ortaya atılacak ve farklı adalet konseptleri sistemde yer bulmaya başlayacaktır. Bugüne kadar uluslararası adaletin nasıl sağlanacağı konusunda teoride farklı görüşler olmuş olsa da, pratikte uluslararası adaletin devlet içerisinde iç hukuk yoluyla sağlandığı gibi sağlanabileceği düşünülmüştür. Yani doğal hukuk öğretisiyle tanımlanmaya başlanmış adalet kavramının uluslararası boyutu da toplumun iç fikirlerinden bazı varsayımların nakledilmesiyle uluslararası hukukun varlığı

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

ve uluslararası yargının aracılığıyla ele alınmıştır. Özellikle 1990'lı yıllardan bu yana uluslararası kamuoyunun gündemine yerleşmiş olan ve ahlaki bir öfke yaratan savaşlar, çatışmalar, toplu katliamlar, işkenceler gibi tüm insanlık suçlarına karşı, uluslararası toplum bu suçlardan sorumlu olan kişilerin dokunulmazlıklarını kaldırma konusunda önemli adımlar atmıştır. Bu yüzden iki soykırım ve diğer birçok yaygın suçların yaşanmış olduğu son yirmi yıl, bu ciddi suçları işleyenlere karşı uluslararası cezai adalet mekanizmalarının kurulmasına ve evrensel yargıya başvurulmasına şahit olmuştur. Bu doğrultuda da bu dönemde uluslararası insan haklarının ihlalleriyle suçlanan bireylere karşı Uluslararası Ceza Mahkemesi, Yugoslavya ve Ruanda ad hoc mahkemeleri, uluslararası ve yerel mahkemeler kurularak bu kişilerin uluslararası yargı önüne çıkması sağlanmıştır (1).

Buradaki uluslararası adaleti gerçekleştiren uluslararası yargı, insanlık suçunu işleyen failleri yargı önüne getirmenin her ülkenin çıkarı olduğunu belirten devletlerarası işbirliği prensibidir. Ulusal alanda siyasetin hukuka ve yargıya müdahalesi günümüzde kabul edilmezken, uluslararası alanda böyle bir siyaset müdahalesi meşru görülebilmektedir. Menfaat ve güç odakları olan siyasi aktörlerin uluslararası yargıya müdahale çabaları birçok kere görülmüştür ve bugün de birçok olayla bu duruma şahit olunmaktadır. Haklı olmayı güçlü olmanın doğal bir sonucu olduğunu zanneden bu anlayış, Bosna Kasabı olarak bilinen Karaciç, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin ve Sudan Devlet Başkanı El-Beşir'in yargılanma olaylarında açıkça görülmüştür. Mesela Karaciç'in iddianamesi ve yakalanması arasındaki uzun gecikme uluslararası adaletin doğasında bulunan bu zaaftan kaynaklanmaktadır.

Yine Saddam Hüseyin'in yakalanıp, yargılanması ve hatta idam edilmesi Uluslararası adaletle mi yoksa uluslararası siyasetle mi ilgilidir? Açıkçası bu noktada hem siyasal çıkarların hem de adaleti gerçekleştirme hissiyatının her ikisinin de etkisi gözlemlenebilmektedir. Bu yaşanmış örnekler aynı zamanda tartışmaların büyümesine neden olmakta ve uluslararası adalet için yapılan yargılamaların güçlünün ve kazananların adaleti mi yoksa kovuşturmanın doğal eğilimi mi olduğu tartışmaların merkezine oturmaktadır. Saddam Hüseyin'in yargılanması veya Guatanamo tutuklularının tedavisi gibi olaylar uluslararası adaletin işleyişindeki tek taraflı tutumları göstermektedir. Her ne kadar Uluslararası Af Örgütü faillerin avukat tutma gibi sahip oldukları birçok hakka dikkat çekse de, bu konuda tatmin edicilik taşımamaktadır. Çünkü Saddam Hüseyin gibi isimleri hemen yargılayan siyasi motivasyon, Gazze katliamında İsrail'i neden yargılamamaktadır sorusu adaletle olan güveni sarsmakta ve adaleti yok etmektedir.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Uluslararası adaletin bu çelişkili durumuna rağmen, Uluslararası toplum yine de uluslararası hukuku geliştirme konusunda niyetli ve iddialıdır. Günümüz modern çağda uluslararası hukukun varlığını inkâr etmek zor görünmekteyken, evrensel yargı sistemini kurmak kimilerine göre mümkün kimilerine göre de hayal görünmektedir. Evrensel yargı prensibinin kökeninde insanlığın tümüne karşı bir saldırıyı ifade eden soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, işkence, kaybolma, yargısız infaz gibi suçların önlenmesi yatmaktadır ve bu sebeple tüm devletler sorumluları yargı önüne çıkarma konusunda sorumlu tutulmaktadır. Evrensel yargının bu prensibinin uluslararası politikadaki karşılığı ise Uluslararası Ceza Mahkemesi olmuştur. Her ne kadar Uluslararası Ceza Mahkemesi ulus üstü izlerin yeryüzü çapında görüldüğü tek hukuk kurumu olarak çağdaş uluslararası hukuk alanında gerçek bir devrimi simgelemekteyse de, güce dayalı siyasetin bu mahkemeyi sınırladığı ve bir ölçüde uzlaşmaya zorladığı iddiaları akıllara takılan en büyük soruları teşkil etmektedir. Bu kapsamda çalışmamızda ilk önce “Adalet” ve “Uluslar arası Adalet” kavramı üzerinde durulacaktır. Daha sonraki aşamada tarihsel olarak ekseninde adaleti sağlama çabaları irdelenecektir. Son olarak ise günümüzde uluslar arası kuruluşların ve küresel güçlerin adaleti gerçekten sağlayıp sağlamadıkları tartışılacaktır ve sonuçta da bugünün dünyasında gerçekten adalet olup olmadığı üzerinde durularak adaletin geleceği tartışılacaktır.

Adalet ve Uluslararası Adalet Kavramı Üzerine:

Arapça bir kelime olan ‘Adalet’ kavramı, A-de-le fiilinden bir mastar olup doğru olmak, doğru davranmak, aynı düzeyde yapmak, düzenli ve dengeli davranma, her şeyin ve herkesin hakkını vermek, haksızlıklardan uzaklaşarak orta yolu tutma, bir şeyi yerli yerine koyma, insaf, eşitlik, tarafsız hüküm, hak gözetme, hakkı yerine getirme gibi anlamlara gelir. Kavram, hukuk biliminin ya da hukuk felsefesinin inceleme alanında görünmesine karşın, felsefe siyaset bilimi, hatta iktisat teorisi gibi sosyal bilimlerin geleneksel anlamda ilgisini çekmiştir (1).

Bu durum da adalet kavramının *interdisipliner* bir kavram olarak inceleme konusu teşkil ettiğini göstermiştir. Dolayısıyla adalet kavramının ilgili disiplinlerden bağlantısız olarak incelenmesi, bazı sorunlar ortaya çıkaracağı gibi, adalet kavramının tanımını yapma konusunda da bazı zorluklarla karşılaşmamıza neden olmuştur. Kısacası tanımlanmasında zorluklarla karşılaşan ve epitemolojik sorun haline gelen adalet kavramı, sosyal düzenin sürdürülmesinde hayati bir önem arz ettiğinden dolayı, herhangi bir disiplin tarafından ihmal edilmemiş, aksine birçok disiplin tarafından ele alınmıştır (4).

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Soyut ve genel olarak geçerli bir adalet tanımına uzak kalınmışken, adaletin ne olduğunu saptamak için somut ve ferdi adaletsizlik durumlarını belirlemek için çaba harcanmıştır. Bu şekilde belirlenen adaletsizlik durumları ile adalet, adaletsizliğin olmadığı durumlardan oluşur şeklinde belirtilmiştir. Yunan düşüncesi başlangıçta adaleti, adaletsizliğin olmadığı durumlar olarak açıklamıştı. Osmanlı adalet anlayışı da adaleti, zulmün red edilmesi ve önlenmesi, başka bir ifade ile adaletsizliğin olmadığı durum olarak değerlendirmiştir. Adalet kavramının sözlükteki anlamına bakarsak, yasalara uygunluk olarak ele alındığını görürüz. Bu kapsamda da ancak yasalara uygunlukla gerçekleşebilecek bir kavramın hukuk ile ilişkili olduğu söylemeye de gerek yoktur. Bu konuda hukuk ve devlet felsefesi denilince akla ilk gelenler Doğal Hukukçular olduğu için, onların adalet konusundaki bıraktığı izler ve temel kavramlar yol çizici niteliktedir. Doğuştan kazanılan haklar kavramı doğal hukukun temel ilkesini oluşturmuşken, haklar kavramıyla gelişen eşitlik esası da adaletin kavramının içeriğine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Doğal hukukçuların yanında pozitivist hukukun ve sosyolojinin gelişmesi de adalet düşüncesinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Pozitivist hukuk, pozitivismle ortaya çıkmış ve kullanılan uygulamada olan hukuk ile aynı anlama gelmektedir.

İslami açıdan adalet kavramına bakacak olursak adalet, düzenli ve dengeli davranma, her şeyin ve herkesin hakkını verme, haksızlıklardan uzaklaşarak orta yolu tutma, bir şeyi yerli yerine koyma, insaf ve eşitlik anlamlarındadır (5). Geniş kapsamlı bir kavram olan adaletin zıttı zulüm, hıyanet ve insafsızlıktır. Adalet, sadece devlete ve yöneticilere has bir olgu değildir. Adalet, hukuki, içtimai ve ahlaki alanların hepsini kapsar. Bu bağlamda adalet ‘kişinin kendine, ailesine ve çevresinde yer alan insan, doğa ve hayvanlara karşı görevlerini ve haklarını yerine getirmesidir. Peygamberimiz (s.a.)’ın hadislerinde ‘Hükümünde, ailesine karşı ve velayeti altında olanlar hakkında adil davrananlar, kıyamet gününde nurdan minberler üzerindedirler’ (6) geçen adalet, bu geniş boyutuyla ele alınan adalettir. Çünkü adalet, kişinin görevlerini yerine getirmesi ve haklarını almasıdır. Bu itibarla kişi hem kendine karşı hem de aile efradına karşı, ayrıca yöneticiler emri altında olan memur, işçi ve halklara karşı görevlerini adil ve dengeli bir şekilde yerine getirmek zorundadırlar. Aksi takdirde kendisine emanet edilen ‘nefsi, ailesi ve emri altında bulunanlara’ zulmetmiş olurlar.

İslam Dini’nde adalet: İslam dininin her alandaki temel kaynaklarından olan, Kur’an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde bu konuda bir çok emir ve tavsiyeler bulunmaktadır. Allâh Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ‘De ki, Rabbin adaleti emretti.’ (7/29), ‘Muhakkak ki

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder.’ (16/90), ‘Allah size, mutlaka emanetleri (görev ve vazifeleri) ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.’ (4/58), ‘Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan kendiniz, ana - babanız ve akrabanız aleyhinde olsa da Allah için şahitlik eden kimseler olun.’ (Nisa, 4/135)

Bunlar ve bunlara benzer daha birçok ayet-i kerimede adalet kavramının sadece müslüman olanlara değil, kültür, bilgi, mevki, cinsiyet, ırk, dil ve din farkı gözetmeden bütün insanlara, sadece insan oldukları için, aynı değer ve ölçüde uygulanması emredilmiştir. Allâh Teâlâ şöyle buyurmuştur: ‘Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa, Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, бүker (doğru şahitlik etmez), yahut sâhidlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır.’ Nisa, 4/135

İslam tarihinin her safhası ve dönemi, Resûlullah'ın, sahabelerinin ve onlar gibi dini doğru anlamış ve hayatına tatbik etmiş kişi ve toplumların bu tarz düşünce ve uygulamalarının örnekleri ile doludur. Öyle ki, Adalet kavramı, islam toplumuna, ‘Adalet Mülkün Temelidir. ‘ özdeyişi ile mal olmuştur. Resûlullah'ın ikinci halifesi olan Hz. Ömer, bu anlamda adalet ile sembolleşmiş bir şahsiyet olmuştur. İslâm bu anlamda her ferdin ve her toplumun karşılıklı olarak işlerinde değişmez bir ölçü şeklinde yerini almış, istek ve heveslere yer vermemiş, sevgi ve nefretlere uymamış, akrabalık ve yakınlık gözetilmemiş, zengin-fakir, kuvvetli - zayıf ayırımı yapılmamıştır.

Hiz. Peygamber, adalet konusunda aracı olmak isteyenleri çok yakını da olsa sert bir şekilde reddetmiş, suçluya layık olduğu cezasını vermekte en ufak bir tereddüt göstermemiştir. Zira adalet dünyadan kalkarsa, insan hayatına değer verecek bir şey kalmaz. Ayrıca ülkeler kılıçla alınır ama adaletle korunur. ‘Allah insanlar arasında hüküm verdiği zaman, adaletle hükmetmenizi emreder.’ (en-Nisâ, 4/58) İlâhî emrinin hikmeti gayet açıktır.

Adaletin İslâm toplumunda, yönetimde, muhakemelerde ve insanlar arası ilişkilerde tam anlamıyla uygulanması zorunludur. Çünkü adalet mülk'ün temelidir. Adaletin olmadığı cemiyetlere zulüm, anarşi ve terör hâkim olur. Toplumsal isyanlar çıkar, mahkemelere, devlete hatta fertlerin birbirlerine olan güveni kaybolur. Kendilerini koruma ve haklarını elde etme peşine düşeceklerdir. Kan davaları ve ihkakı hak peşinde koşan bu cemiyetlerde

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

yıkılıp tarihe karışacaktır. Bu hususta peygamberimiz bizleri uyarmıştır. ‘Bir kavmin (devlet, mahkeme, aile ve fertleri arasında) hak ve adaletten uzak hükümler verilirse, o kavimde mutlaka kan dökümü yaygınlaşır’.

İslâm'da adaleti gerçekleştirmek için çeşitli müesseseler kurulmuştur. Rasulullah davalara bizzat kendisi bakmıştır. Bu durum ikinci halife Ebu Bekir (rh.a.) zamanında da böyle devam etmiş, Hz. Ömer zamanında ise İslâm toprakları oldukça genişlediğinden bazı sahâbiler kaza işleriyle görevlendirilmiş ve birer kadı olarak vazife görmüşlerdi. Adalet'in uluslararası boyutuna yöneldiğimiz zaman, görülmektedir ki adalet, güç ve ahlaki değerler arasında ince bir çizgide tanımlanmaya çalışılmıştır.

Adalet herhangi bir kelimedenden daha çok şeyi, bir ideayı, daha doğrusu ideal bir düzeni tasarlamaktadır. Zenginlik, güç, kaba kuvvet her zaman insan ilişkilerinde ve devletlerarası ilişkilerde kritik bir rol oynamıştır. Fakat çoğu defa bu ilişkilerde ‘öteki’ olarak tanımlanan tarafa hükmetmek ve onu kontrol altına almak için ‘adalet’ kavramı unutulmuştur. Bu durum ise gücü ele geçirmek için girişilen bir eylem olarak açıklanmış, hatta adaleti sağlamak için ortaya konulan bir savaş olarak tanımlanmıştır (7).

Tarihsel Olaylar Ekseninde Uluslararası Adalet Sağlama Çabaları

Uluslararası adaletin geçmişten bugüne kadar gelişiminde bazı trendler egemen olmuşken ve bazıları üzerinde geniş bir uzlaşma sağlanmışken, yine de kavramın içeriğinin ve uluslararası adalet sisteminin sürekli bir değişip durma eylemi içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Uluslararası adaletin ne olduğunu ve sistemin mekanizmalarının ne olacağının sürüp giden bu belirsizliği birçokları için sonuna ulaşamayacak bir yol gibi görünmekteyken, kimilerine göre de uluslararası adalet sisteminin dizayn edildiği her bir adım uluslararası toplumu adaleti gerçekleştirmek için doğru yolda ilerletmektedir. Ancak geçmişten günümüze adaleti sağlama yollarına bakıldığında çok gelişim sağlanamadığı ve adaletin bir intikam olarak algılandığı da inkâr edilememektedir (8).

Uluslararası adalet arayışı sürerken intikam duygusuyla hareket etme sonucunda karşılaşılan bu ikilem, günümüzde de adil yargılamanın önündeki en büyük engellerin temelini oluşturmakta ve daha adil bir dünyanın inşa edilmesini engellemektedir.

Günümüzde ‘Galiplerin Adaleti’ şeklinde ifade edilen ve günümüz adalet sisteminin eksikliğini vurgulamayı hedefleyen bu terim, ilk olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri sonrasındaki uygulamaları ve uygulanan sözde adalet fikrini eleştirmek için kullanılmıştır. Uluslararası boyuttaki adalet sistemine o günden bu yana getirilen siyasal ve psikolojik eleştiriler ceza duruşmalarının en önemli

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

unsuru olan ayırım gözetmeme ilkesini ve dolayısıyla da evrensel adalet anlayışını da zayıflatmaktadır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonunda yenilen Almanya ve Japonya'nın kazanan tarafların yargılamayı yapmasından dolayı adil yargılanmadığı iddia edilmiş ve burada yapılanın evrensel adaletin sağlanmasından ziyade intikam almak olduğu söylenmiştir. Zaten Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri gibi tek yanlı bir şekilde kurulan ve bölgesel nitelik taşıyan mahkemelerin evrensel adalet fikrine dayanan uluslararası bir yargıya önderlik etmesini arzu etmek de büyük bir beklenti içerisine girmek olacaktır. Aynı şekilde 1990'lı yıllarda kurulan Yugoslavya ve Ruanda Mahkemeleri de, kazananların adaletini yansıtan mahkemeler olarak görülebilirler. İkinci Dünya Savaşı kurulan Birleşmiş Milletler sisteminin Güvenlik Konseyi'nde bulunan daimi üyeleri olan ABD, İngiltere, Rusya, Çin ve Fransa'nın istekleri doğrultusunda kurulan bu mahkemeler hem sistemin kazananları tarafından kurulması nedeniyle eleştirilmiş hem de sistemin güvenliğini tehdit altında gördükleri savaş sonrası durumda canlarının istediği zaman ad hoc nitelikte mahkemeye rıza göstermeleri kaybedenlerin adalet sistemi içerisinde ezilmeye devam ettiklerini de göstermiştir. Ayrıca Güvenlik Konseyi üyelerinin ilişkilerinin iyi olmadığı ülkeler konusunda rahatça bir yargılama yapabilmesi, bunun yanında kendilerinin veya müttefiklerinin insanlık dışı eylemlerinde yargılama yoluna gidilmeden yapılanlara göz yumulması sistemin ayırıcı bir şekilde işlediği ve çifte standartlı bir adaletin sisteme hâkim olduğu iddialarını da güçlendirmiştir.

Aslına bakılırsa uluslararası seviyede bir adaletin ve adalet sisteminin olmaması Westphalian Sistemde çok normaldir. Çünkü realist paradigmanın egemen olduğu ve ulus-devletlerin her birinin sahip olduğu bağımsız karakterleri sayesinde uluslararası bir adaletin gerçekleşmesi beklenemez. Devletleri tek aktör olarak tanıyan realist paradigmanın içerdiği devletlerin tek amacının ulusal çıkarları olduğu ve anarşik bir yapıya sahip olan bir uluslararası sistemde kazananların adaletinin olması çok doğaldır. Bu sistemde devletlerin adil bir uluslararası sistem kurmaları için uluslararası hukuk kurallarına uymaları beklenmekteyken, devletler ulusal çıkarları ve uluslararası hukuk arasında bir tercih yapmaya zorlanmışlardır (9).

Nitekim İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş sonrasında kurulan bütün bu ad hoc mahkemeler dönemlerinin adaletsizliklerine bir reaksiyon olarak ortaya çıkmalarına ve acil sorunlara çözüm üretmeye çalışmalarına rağmen, güç politikalarının altında beklenilene verememişler ve BM Güvenlik Konseyi'nin galip devletlerinin kurdurduğu mekanizmalardan ibaret kalmışlardır. Bu süreç içerisinde devletlerin güç politikaları

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

altında ezilen adalet mekanizmalarının gerçek görevlerini yapmalarının tek yolu olarak, evrensel hukuk normlarını bünyesinde barındıran gerçek uluslararası yargı sistemini kurmak olduğu iddia edilmiştir. Bu doğrultuda büyük bir katılımıla ortaya çıkarılan Roma Statüsü ve bu statü ile kurulmuş olan daimi bir Uluslararası Ceza Mahkemesi bir devrim niteliği taşımaktaydı. Gerçekten de gücünü tamamen evrensel normlardan ve uluslararası hukuktan alacak olan bir Uluslararası Ceza Mahkemesi, bölgesel ad hoc mahkemelerin aksine evrensel bir yargı mekanizması olarak işlem görebilir ve güç politikalarına karşı hukukun üstünlüğü üzerinden tüm dünyadaki adaletsizliklere bir mesaj niteliği taşıyabilirdi. Roma Statüsü'ne göre bağımsız bir karaktere sahip olan Uluslararası Ceza Mahkemesi hem güçler ayrılığı prensibine sahip olması hem de BM Güvenlik Konseyi'nin yetkileri altında kurulmamış olması nedeniyle Güvenlik Konseyi çatısı altında kurulan önceki ad hoc mahkemelere de artık ihtiyacın kalmaması sonucunu da doğurabilirdi.

Ne var ki Uluslararası Ceza Mahkemesi daha kuruluş aşamasında iken Soğuk Savaş sonrası düzenin hâkimi Amerika ve müttefikleri tarafından Roma Statüsüne olumsuz yaklaşması, daha sonra sürece katılarak statüyü imzalayan devletlere imzalamamaları yönünde baskılar yapılması ve son aşamada statüden çekilip statünün tanınmaması Mahkeme'nin meşruiyeti açısından ve görevini yapma açısından sancılı bir dönemin habercisiydi. Çünkü Uluslararası Ceza Mahkemesi daha kurulmadan Westphalian modele bir başkaldırı olarak algılanmış ve Westphalian egemenlik ve bağımsızlığın dönüşümüne neden olacağı ifade edilmeye başlanmıştı. Bu şekilde uluslararası yargı süreci Güvenlik Konseyi'ndeki devletlerin yetkisinden çıkmış olacak ve uluslararası toplumun yetkisine girmiş olacaktı (10). Bunun yanında bireylerin uluslararası insan haklarına sahip olduğu gibi düşünceler de evrensel olarak kabul görmesine rağmen, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi bir kurumun devletleri ve devletlerin bağımsızlıklarını zayıflatacağından dolayı ABD gibi ülkelerin çıkarlarıyla ters düşmüş ve hayal kırıklığı ortaya çıkmıştır.

Roma Statüsünü ise bugüne kadar 139 devlet imzalamışken, bunlar içerisinde 90 devlet onaylamıştır. Amerika gibi hegemon bir devletin destek vermediği bir Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin nasıl başarılı olacağı tartışmalıyken, tekrar devlet egemenliğinde güç politikalarının altında kalıp sadece güçsüzlerin yargılandığı bir kurum olması da istenmeyen bir durumdur. Nitekim Mahkeme evrensel normlar etrafında birleşip uluslararası hukuku tarafsız bir şekilde uygulama ilkesinin üzerine gitmiş olsa da, bunu sistemin egemen aktörü olan devletlerle işbirliğine giderek çözme yolunu tercih etmiştir. Bu durum da Mahkemenin iddia edildiği gibi uluslararası sistemi dönüştürmesinden ziyade

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

sistemle birlikte dönüştüğünün bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaten unilateralist bir anlayışa sahip olan politikalarını bu çerçevede belirleyen küresel bir süper gücün uluslararası adalet fikriyle uyuşması da beklenmemektedir. Bu çerçevede de Uluslararası Ceza Mahkemesi mevcut güç politikası ve tek kutuplu düzen çerçevesinde işleyen bir dünyada uluslararası hukukun gelebileceği en iyi noktayı göstermektedir. ABD merkezli bir uluslararası yargı sistemi için ise bağımsız bir uluslararası ceza mahkemesinden ziyade BM Güvenlik Konseyi tarafından kurulan ad hoc mahkemeler evrensel yargının daha kabul edilebilir mekanizmaları olarak görülebilirler. Bu doğrultuda Uluslararası Ceza Mahkemesi sonrası gelişen uluslararası yargı süreci bu düşünceye paralel olarak gelişmiş ve Irak ve Lübnan'da kurulan Özel Mahkemeler bu durumun en güzel örneklerini teşkil etmişler ve uluslararası arenada hala güç politikasının egemen olduğunu da bu şekilde ispatlamışlardır. Bu gelişmelerin üzerine 11 Eylül süreci de uluslararası adalet ve mekanizmaları için önemli bir dönüm noktası olarak kendini göstermiştir. 9/11 Olayları olarak tarihe geçen ve Amerika gibi dünyanın süper gücüne karşı düzenlenmiş olan bu saldırılar, tüm dünya siyasetini etkilediği gibi hukuku ve adalet mekanizmalarını da etkilemiştir. Amerika bundan sonraki dönemde dünyanın en büyük düşmanı olarak ilan ettiği terörizme karşı mücadele edenlerin kendi saflarından, mücadele etmeyenlerin ise kendilerinden olmayacağını ilan etmesi ve terörizme karşı gereken her şeyin yapılacağını söylemesi tüm dünya dengelerini alt üst etmiştir. Yeni dönemde dünyada bir taraftan küresel yasalılık artmış ve uluslararası hukukun önemini de arttırmıştır. Bu kapsamda dünyada var olan tüm problemlerin çözümü için uluslararası hukuk tek mümkün kaynak olarak görülmüş ve bu yasalılık kültürü ile dünyanın daha adil bir hale geleceği iddia edilmiştir. diğer yandan ise Amerika'nın terörle mücadele politikaları mevcut savaş hukukunu etkilemiş ve bu mücadele için haklı savaş veya insani müdahale gibi yani açıklamalar geliştirmiştir. Bu kapsamda terörle mücadele başlığı altında gerek örgütlere gerekse de devletlere karşı girişilen müdahaleler yasal savaşlar haline gelmişler ve adilliği tartışma konusu olsa da tüm devletlerin bu mücadelelere katılmasının ahlaki bir konu olduğu iddia edilerek görev addedilmiştir.

Hiç şüphe yoktur ki 11 Eylül sonrası dönemin temel sloganı haline gelen bu terörle savaş doktrini, sonraki dönemde ortaya çıkacak uluslararası adaletsizliklerin de başlangıcını teşkil etmiştir. Amerika'nın 'Haydut Devlet' olarak gördüğü ve terörle mücadele kapsamında müdahale edilmesi gerektiğini düşündüğü devletlerin, Amerikan müdahalesi esnasında ve sonrasında yaşamış olduklarının ne kadar adil bir durum teşkil

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

ettiği büyük bir soru işaretiyken, bu ülkelerin bugün hala istikrarsızlık içerisinde çaresizlikleri Amerika'nın müdahale ederken kullandıkları 'Sonsuz Adaleti' sağlama hedeflerine ne kadar uzak kaldığını da ispatlamaktadır. Amerika'nın terörle savaş politikalarının yasallığının tartışıldığı bir başka olay da İsrail'in Gazze saldırılarında ortaya çıkmıştır. İsrail'in ulusal güvenliğine karşı tehdit olarak gördüğü ve terörist faaliyetler içerisinde olduğunu iddia ettiği hizbullaha karşı müdahale etme amacı taşıyan Gazze ve benzeri saldırıları, terörle mücadelenin insan hakları ihlallerine sebep olup olmasının meşruluğunu tartışmaya açmıştır. Ulusal güvenlik bahanesiyle Gazze'de İsrail'in sebep olduğu ve savaş suçu, insanlığa karşı suç kabul edilebilecek suçlardan sayılabilecek kimyasal bomba kullanımı ya da masum insanların katledilmesi gibi gelişmeler İsrail'in uluslararası hukuku ya da insani değerleri hiç dikkate almadığının bir göstergesidir. Uluslararası İnsancıl Hukuk izin verilen ve yasak kabul edilen davranışlar arası çizgileri sınırlandırmak için normatif bir zemin sağlamaktadır, ancak İsrail'in bu saldırılarının karşısında hiçbir uluslararası müdahalenin konuşulmaması ve uluslararası ceza mahkemesinin de sessiz kalması dünyada var olan adalet sisteminin aciziyetini de göstermektedir.

Suriye Krizi ve Adalet

Suriye'deki kriz, 2011 Mart'ında Beşar Esad yönetimindeki iktidar ve muhalif güçler arasındaki çatışmalarla başlamış ve 6 yıldan fazla süredir devam etmektedir. Krizin sonucu olarak on binlerce kişi hayatını kaybetmiş, evsiz kalmış ya da ülkedeki şiddet ortamından kaçarak Türkiye, Irak ve Lübnan gibi komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Aslında Suriye'de yaşananlar, Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketlerinin bir parçasıdır. Aralık 2010'da Tunus'ta hükümet karşıtı gösterilerle başlayan halk isyanları, kısa sürede Libya, Yemen, Mısır, Cezayir ve Ürdün gibi pek çok Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesine sıçramış ancak Suriye'de süreç bu ülkelerden çok daha farklı şekilde cereyan etmiştir. Zeynel Abidin Bin Ali, Muammer Kaddafi ve Hüsnü Mübarek gibi güçlü diktatörlerin bile değişim rüzgarına karşı koyamadığı ve iktidarlarını kaybettikleri bu süreçte, Esad rejimi, özellikle Rusya, Çin ve İran gibi bölgesel ve küresel müttefiklerin desteğinin de etkisiyle ayakta kalmayı başarmıştır. Pek çok Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkesine benzer şekilde, Suriye'de de halk 2011 Mart'ında gösterilere başlamış ve gösteriler kısa sürede tüm ülkeye yayılmıştır. Kriz, ülkeyi uzun süredir yöneten Baas Partisi ve Beşar Esad karşıtlığına dönüşmüş ve Suriye halkı Esad yönetiminden reform talebinde bulunmuştur. Ancak Suriye'deki rejimin yaptığı oldukça küçük çaplı reformlar

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

Suriye halkını tatmin etmeye yetmemiş ve Esad yönetimi gösterileri güç kullanarak bastırmaya çalışmıştır. Süreç içerisinde ordu destekli Suriye yönetimi ile muhalifler arasında yaşanan yoğun silahlı çatışmalar iç savaşa yol açmıştır. Muhaliflerin birçok kentte yönetimi ele almasının ardından Esad rejimi şiddeti artırmış ve Ağustos 2013'te sivil halka karşı kimyasal silah saldırısıyla tekrar üstünlüğü ele geçirmiştir. Bu saldırı sonrasında uluslararası toplum, Suriye'ye karşı yapılacak müdahale konusunda bölünmüş ancak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başkanı Obama'nın bu konuda Kongre desteği aradığı esnada yapılan Rusya'nın teklifini Suriye'deki rejimin kabul etmesi üzere, ABD müdahale fikrinden vazgeçmiştir. Açıkça gözlemlenebileceği üzere, Suriye krizi, Arap Baharının devamı niteliğinde olmasının da etkisiyle daha başladığı andan itibaren uluslararası kimlik kazanmış bir olaydır. Krizin çabuklukla uluslararası toplumun gündeminin ilk sırasına oturmasının başlıca sebepleri arasında Ortadoğu'nun dünya siyasetinin en hassas bölgelerinden olması, ABD, Rusya, Çin, Avrupa Birliği (AB) gibi küresel aktörlerin bölgeye olan ilgisi ve bölgesel güçlerin güvenlik endişeleri ile Suriye'deki en küçük değişimlere bile duyarlı olmaları sayılabilir. Uluslararası toplum teorisi açısından Suriye krizinin kurumlar mekanizmasını çalıştıran noktalar üç adımda açıklanabilir; birincisi, Suriye'deki durum, uluslararası toplumun temel amaçlarından olan şiddetin sınırlanması ve göreceli barışın sağlanmasına tehdit oluşturmaktadır. İkincisi, Suriye'nin devlet olarak ortadan kalkması, başka bir deyişle egemenliğini yitirmesi ya da dünya siyaset sahnesinden silinmesi, uluslararası toplumun “üyelerin bekalarını sağlama” amacıyla ters düşmektedir. Üçüncüsü, Suriye'ye müdahalenin gündeme gelmesi uluslararası toplumun çoğulcu mu yoksa dayanışmacı bir yol izleyeceği sorusunu gündeme getirmiştir. Bu durum, aynı zamanda, hem güçler dengesi hem de büyük güçler yönetimi mekanizmalarını harekete geçirmiştir. Suriye Krizinde Büyük Güçler Yönetimi Büyük güç kavramı disiplinde o kadar büyük yer tutmaktadır ki uluslararası ilişkilerin tarihini büyük güçler arasındaki ilişkilerin tarihi olarak dahi tanımlayabiliriz. Büyük güçlerin Suriye krizinde de etkin rol alması bu nedenle şaşırtıcı değildir. Uluslararası İlişkilerde büyük güçler dediğimizde belirli bir zaman diliminde nüfuzu en yüksek olan aktörleri kastetmekteyiz de belirttiği üzere “diğer güçler ittifak halinde olsa dahi büyük güç bu ittifaka karşı duruş sergileyebilmelidir.” Ayrıca, “büyük gücün hususi hak ve görevlere sahip olduğu hem kendisi tarafından hem de uluslararası toplumdaki diğer devletler tarafından kabul görmelidir” . Clark bu durumu uluslararası toplumda meşruiyet sorunsalı ile açıklamaktadır. Clark'a göre uluslararası toplumda hegemonya ve meşruiyet birbirleri ile

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

çok yakın ilişki içerisindeyler. Yani büyük güç dediğimiz aktör, ancak onun büyük güç olduğunu kabul eden ikincil derecedeki ya da daha küçük aktörlerin varlığı ile meşruiyet kazanır. Büyük güçler yönetimi kurumunun bir diğer özelliği ise uluslararası toplumda büyük güç dediğimiz aktörlerin her zaman çoğul olarak ele alınmasıdır. Başka bir deyişle, uluslararası toplumda her zaman iki ya da daha fazla büyük güç bulunmalıdır ki “büyük güçler yönetimi” kurumundan bahsedebilelim. Bunun başlıca sebebi normatiftir. Özellikle güçler dengesi ile birlikte düşündüğümüzde, İngiliz ekolünün klasik düşünürleri tarafından uluslararası toplumun anti-hegemonik bir karakterde olması gerektiği savunulmuştur. Eğer uluslararası toplumda tek bir büyük güç var ise o uluslararası toplumun bir çeşit imparatorluk ya da tahakküm ile sonuçlanması çoğunlukla kaçınılmaz, daha sonra hegemonyanın da uluslararası toplumda var olabileceğini iddia etmiştir. Bull’a göre büyük güçler birbirleri ile güç dengesini sağlayarak, krizleri ve savaşları sınırlayarak ya da bunlardan tamamen kaçınarak uluslararası toplumun düzen sağlayıcı bir kurumu olarak hareket ederler. Büyük güçlerin birbirleri ile ilişkilerini yönetmeleri güçler dengesinin diplomasinin işleyişine mahal vermeyecek bir biçimde bozulmasını engellemektedir. Suriye krizinde de küresel uluslararası toplumun büyük güçlerinin yani özellikle ABD, Rusya, AB ve Çin’in birbirleri ile ilişkilerini yöneterek uluslararası toplumun varlığını ve düzenini koruduğunu net bir biçimde görmekteyiz. Batılı güçlerin daha müdahaleci tutum takındığı Suriye krizinde, Rusya ve Çin ekseriyetle BM kararlarına muhalefet ederek ABD ve AB’yi dengelemiştir. Bu iki gücün özellikle krizin ilk iki yılında Suriye ile ilgili kararların çoğuna karşı çıkması sonucunda ABD ve AB ülkelerinin BM gündemine getirdiği kararların çıkması mümkün olmamıştır. Aslında BMGK’daki karar alma sürecinin kendisi güçler dengesi ilkesinin yanı sıra, büyük güçler yönetiminin doğrudan bir sonucudur. Beş daimi, on seçilmiş ve geçici üyesi olan BMGK, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla kurulan BM’nin en önemli organıdır ve kararları tüm üye ülkeler için bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Konseye sunulan bir önerenin kabulü için 9 üyenin oyu yeterlidir ancak ABD, Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa ve Birleşik Krallık’tan oluşan BMGK’nın beş daimi üyesinin veto hakkı bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı’nın galiplerini temsil eden bu beş üyeden birinin dahi veto ettiği bir kararın kabul edilmesi mümkün değildir. Ekim 2011’de, muhalif eylemlere karşı uygulanan baskı dolayısıyla Suriye’ye karşı daha sert adımlar atılmasını öngören ve Suriye’yi gerekli olması durumunda yaptırımlarla karşılaşılabileceği konusunda uyarıcı karar tasarısı, Rusya ve Çin’in veto etmesi sonucunda reddedilmiştir. Rusya,

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

metinde Suriye'nin iç işlerine karışılmayacağına ve dolayısıyla ülkeye müdahalede bulunulmayacağına dair bir ifade olmadığını belirtirken, Çin de Suriye'nin içişlerine müdahale fikrine karşı olduklarını vurgulamıştır. Şubat 2012'de BMGK'ya sunulan ve ülkedeki şiddetin sona ermesi çağrısında bulunarak Suriye rejimi tarafından yapılan insan hakları ihlallerini kınayan başka bir karar tasarısı bir kez daha Rusya ve Çin'in vetosu nedeniyle kabul edilememiştir. Veto kararı ile ilgili olarak Rusya ve Çin tasarının muhalifler ve iktidar arasında dengeli bir tutum almadığını savunmuştur. Rusya ve Çin'in BMGK'daki üçüncü vetosu, Suriye yönetiminin ülkedeki ağır silahların kullanımına son vermemesi ve BM Sözleşmesi'nin yedinci bölümüne bağlı kalmaması halinde² (askeri olmayan) yaptırımlarla karşılaşacağını öngören karar tasarısına karşı olmuştur. BM'de görüşülen bir tasarıyı üç kez veto ederek BMGK tarihine geçen Rusya ve Çin, siyasi ve ekonomik yaptırımlar içeren bu karar tasarısının askeri yaptırımların önünü açacağından endişe etmiştir. Rusya ve Çin son olarak, Suriye'de işlenen savaş suçları ile insan hakları ihlallerinin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (UCM) sevk edilmesini öngören karar tasarısını da veto etmiştir. Rusya, ABD, Çin ve AB gibi büyük güçlerin Suriye krizi konusundaki farklı görüşleri, krizin yönetilme şeklini ve sürecini önemli şekilde etkilemiştir. Suriye'deki kriz konusunda Rusya ile ABD arasındaki farklı görüşlere değinmesi ve Rusya'nın konumunu vurgulaması açısından Putin'in 11 Eylül 2013 tarihinde New York Times'ta yayınlanan makalesi oldukça büyük önem arz etmektedir. Putin direk olarak Amerikan halkına ve siyasetçilerine seslendiği bu makaleye, BM'deki karar alma sürecinin ve beş daimi üyeye tanınan veto hakkının barış ve savaş ilgilendiren konuların oybirliği ile alınması gerekliliğinin bir sonucu olduğunu vurgulayarak başlamıştır. Makalede sıklıkla uluslararası toplumun özellikle uluslararası hukuk ve diplomasi gibi kurumlarının işletilmesinin önemine değinen Putin, Washington'ı tek taraflı bir karar almanın muhtemel sonuçlarına karşı uyarılmış ve böylesi bir eylemin uluslararası hukuk ve denge sisteminin sonunu getireceğini vurgulamıştır. Belirtilmelidir ki, kimyasal silah kullanılması sonucunda Suriye'ye karşı (askeri) bir müdahale yapılması gerektiğini savunan Obama bile, bunu tek taraflı bir ABD müdahalesi şeklinde değil, BM kararı ile yapmaya çalışmıştır. Bu durum, Suriye krizinde büyük güçler yönetiminin oldukça bariz bir örneği niteliğindedir. Bu iki büyük gücün liderleri sadece uluslararası toplum ve kurumlarını söylemlerine dahil etmemiş aynı zamanda onları işletmeye çalışmışlardır; bu yüzden uluslararası toplum sadece teoride değil, uluslararası politikanın aktörleri tarafından algılandığı üzere gerçekte de mevcuttur. 2BM Antlaşması'nın yedinci bölümü,

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemi durumunda alınacak önlemler ile ilgilidir ve 39. ve 51. Maddeler arasını kapsamaktadır. BM antlaşmasının bu bölümü, uluslararası toplumun varlığını korumak, göreceli barışı sağlamak ve şiddeti sınırlamak amaçlarına hizmet etmektedir. Tek taraflı bir askeri müdahalenin ya da yaptırımın Suriye'ye uygulanamayacağını, Rusya ve Çin'in BMGK'nın bağlayıcı kararlarına muhalefeti açıkça göstermiştir. Bu iki ülkenin vetolarının en önemli noktası, ABD ve Suriye'ye müdahaleyi destekleyen diğer ülkelere uluslararası toplumun tek elden yönetilemeyeceğini göstermesidir. Büyük güçler yönetimi kurumu bu sayede hem bir üyesinin varlığını hem de daha sonraki müdahalelere zemin hazırlayacak bir kararı önlemiştir. Dolayısıyla uluslararası toplum, büyük güçler yönetimi kurumu aracılığı ile düzen/adalet dengesi bağlamında düzen lehine işlemiştir. Büyük güçler yalnızca birbirleri ile ilişkilerini düzenleyerek uluslararası toplumun amaçlarına ve düzene hizmet etmezler. Aynı zamanda uluslararası toplumdaki üstün pozisyonlarını toplumun geri kalanı ile ilişkilerinde de gösterirler. Bölgesel olarak baskınlıklarını tek taraflı gösterebilecekleri gibi, diğer büyük güçler ile etki alanları üzerinde anlaşabilir, çeşitli bölgelerde müşterek hakimiyet vasıtasıyla hareket edebilirler. Suriye krizinde de bilhassa ABD ve Rusya arasında etki alanları konusunda bir mücadele yaşanmış, ABD her ne kadar ilk bakışta Ortadoğu coğrafyasında fazlasıyla etkin görünse de, Suriye'nin halen Rusya'nın etki alanı olduğunu kabul etmek durumunda kalmıştır. Neticede Suriye sınırları içindeki Tartus, Rusya'nın Akdeniz'deki tek deniz üssüdür ve Rusya'nın böyle bir üstün vazgeçmesi çok olası değildir. ABD, özetle, krizin derinleştiği, insani kayıpların had safhaya ulaştığı ve kimyasal saldırıların yaşandığı günlerde yoğun bir biçimde müdahale edilmesi konusunda pozisyon almış ancak büyük güçler yönetimi kurumunun birbirinin etki alanlarını tanıma prensibinin işletilmesi sonucunda uluslararası toplumda düzen korunmuştur. Rusya ve ABD müşterek hakimiyet vasıtası ile de Suriye krizinde büyük güçler yönetimi kurumunu işletmişlerdir. Uluslararası hukuk kurumu başlığında altında da işleneceği üzere Suriye'ye müdahale Rusya ve ABD'nin kimyasal silahların imha edilmesi hususunda anlaşması ile engellenmiştir. Suriye yönetiminin Guta kentinde 21 Ağustos 2013'te sivil halka karşı kimyasal silah kullandığına dair iddialar BM gündemine taşınmış ve iddiaları incelemek üzere bir BM araştırma misyonu oluşturulmuştur. Bu misyonun hazırlayıp BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon'a sunduğu 16 Eylül 2013 tarihli raporda, iktidarın bu kentte çocuklar da dahil olmak üzere sivil halka karşı görece yoğun bir şekilde kimyasal silah kullandığını gösteren “açık ve ikna edici” delillerin olduğunu belirtmesinin ardından

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

yaklaşık on gün sonra, BM Genel Kurulu bu raporu baz alarak 2118 nolu karar tasarısını hazırlamıştır. Kalaycı'nın da belirttiği üzere, (28 Eylül 2013) krizin başlamasından itibaren üçüncü defa BMGK'ya gelen karar tasarısı, Suriye'de kimyasal silahların kullanıldığının kesinleşmesinin ardından tüm devletlerin “evet” demesi sonucunda kabul edilmiş ve kararın oybirliğiyle alınması, “uluslararası toplumun konuya gösterdiği duyarlılığı ifade ettiği şeklinde yorumlanmıştır.” Suriye'de kimyasal silah kullanımını kınayan kararda, kimyasal silah kullanımının uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği ve 21 Ağustos 2013 tarihli saldırının uluslararası hukukun ihlali anlamına geldiği belirtilmektedir. Diğer bir deyişle BM aracılığı ile büyük güçler yönetimi uluslararası toplumun amaçlarından olan şiddetin sınırlanması ilkesine yönelik hareket etmiş bulunmaktadır (11).

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Tüm bu örnekler de uluslararası adaletin aslında hala ‘güç’ tarafından yönlendirildiğini göstermektedir. Günümüz dünyasında uluslararası adaleti gerçekleştirmek için kurulan yargı mekanizmaları, sadece başka devletlerin siyasi bağımsızlığını kontrol eden bir devletin resmi ya da resmi olmayan politikalarını değil, aynı zamanda dünyayı kendilerine göre yeniden tanımlamaya ve inşa etmeye çalışan devletlerin farklılık fikrine dayanarak evrensel bir ‘öteki’ yaratma ve bu ‘öteki’yi medenileştirme amacı taşıyan baskıcı uygulamaları içermektedir. Bu durum da tüm toplumların uyması gereken Avrupa ve Batılı normlarla idealize edilen medeniyet standardının evrenselleştirilmek istendiğini göstermektedir. Suriye'deki krizin bu denli uzamasının ve insan hakları ihlallerinin altında yatan nedenin uluslar arası barış ve adaleti sağlama söyleminde bulunanların sadece kendi menfaatlerini ön planda tutan eylemlerde bulunması olduğunu söylemek mümkündür. Küresel anlamda etkisini gösteren bu yapının yeniden dizayn edilmeden mevcut durumun değişebileceğine ait ön görülerin güvenilirleri zayıf kalacaktır. Ayrıca barış ve adalet söylem ve uygulamaları devlet çıkarına yönelik politikalarından ibaret olmayı terk edip insanı değerleri referans alan uygulamalara yönelmediği sürece dünya barışı ve adaletinin sağlanması mümkün değildir.

Kaynakça

- Bruce Broomhall, *International Justice and The International Criminal Court: Between Sovereignty and Rule of Law*, Oxford University Press, 2003, s.50-60. 136
- Carl M. Cannon, *The Pursuit of Happiness in Times of War*, Rowman and Littlefield Publishers, Oxford, 2004, s.168.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

- Jackson Nyamuya Maogoto, *War Crimes and Realpolitik*, Lynne Rienner Publishers, 2004, s.2.
- Klaus R. Scherer, *Justice: Interdisciplinary Perspectives*, Cambridge University Press, 2010, s.2.
- Leila Nadya Sadat and S. Richard Carden, ‘*The New International Criminal Court: An Uneasy Revolution*’, Gerogetown Law Journal, 2008, s.381-387.
- Müslim, Sünen, İmare 5 (1827) c. 2 s.1458
- Richard J. Goldstone and Adam M. Smith, a.g.e., s.135. 374 Hans Köchler, *Küresel Adalet mi, Küresel İntikam mı?*, çev. Funda Keskin ve Erdem Denk, Alkım Yayınları, İstanbul, Haziran 2005, s.36.
- Tepeciklioğlu A. Onur ve Tepeciklioğlu Eylem “ *Teoriden Pratiğe: Suriye Krizi ve Uluslar arası Toplum*” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 70, No. 1, 2015, s. 163 - 193
- Thomas M. Magstadt and Peter Schotten, *Understanding Politics: Ideas, Institutions and Issues*, St. Martin’s Press, New York, 1984. Pp. 472-475.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1/341; Şamil İslam Ansiklopedisi, Md. *Adalet* Ünlü, Hayati (2011) ‘ *Uluslararası İlişkilerde Adalet Kavramı Ve Uluslararası Adalet Mekanizmaları*’ Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya.

Hukuka Mahkûm Adalet

Barış KAYA*

Özet Günümüz dünyasında adalet hukukla çerçevelenmiş, bunun nihayetinde ise adalet anlayışımız daraltılmıştır. Adaletin kaynağı sonsuz olan Allah iken kaynaklık ettiği adaleti hukukla kısıtlamak ahlaki noktada ciddi problem oluşturmaktadır. Kaynaktan uzaklaştıkça görüyoruz ki zulüm yani adaletsizlik ruhumuzu esir almakta bunun belkide en büyük nişanesi müslamanların zulme uğraması hatta müslümanın müslümana zulmetmesidir. Adalet kaynağına yakınlaşmak, onun rehber tayin ettiğini öğrenmek ve uygulamak adaleti tesis etmekteki en büyük gayemiz olacaktır. Bu çalışmada adalet ile kaynağının arasındakileri görmeye çalıştım.

Adaletin kökü olarak adl, her şeyi yerli yerine koymaktır, aynı zamanda azgınlık, aşırılık, haksızlık, zulmün zıddı, karşı istikametidir. Bir başka deyişle ifrat ile tefrit arasındaki dengedir.

Cürcani'ye göre adalet, istikamet, doğruluk, doğru davranış olarak tarif edilir. Tavr ve hükümlerde doğru olmak, hükmü hakka göre vermek, haksızları yukarıdaki tanımla bunlar aynı zamanda zalim olur, zalimleri terbiye etmek, insaf, eşit olmak ve kılmak anlamındaki arapça kökenli mastar isimdir.

Kuran-ı kerim ve hadislerde ise düzen, denge denklik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, tarafsızlık anlamlarıdır.

Kadı Abdulcebbar, başka birine fayda sağlamak veya zarar vermek suretiyle yapılan her iyi fiile adaletli fiil, bunu uygulayanı da adaletli fail diye tanımlamıştır.

Bu tanımla da anlaşılmaktadır ki esas olan adalettir, yarar veya zarar değildir. Adaletin nesnelliğine ve aradaki dengede oluşuna işaret etmektedir aynı zamanda. Ve çıkarılmalıdır ki bir kişinin bir topluluğun veya siyasi bir oluşumun güdümüne giren veyahud yönlendirdiği, oluşturduğu bir adaletin tarafsız ve adil oluşu söz konusu dahi değildir.

“Adalet demek, her şeyi yerli yerine koymak demektir. Ayakkabı ayağındır. Külâh da başa aittir.”

“Böylece, her isteyen hedefine erişir. Her şey kendine takdir ve tahsis edilen yere varır.” der Mevlana mesnevisinde çünkü ona göre;

* Adıyaman Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

“Her şey yerinde güzel, ormanda fakat zincire vurulmuş bir aslan, kum üstünde çırpınan bir balık, mahmur bir halde ötemeyen bülbül, doğal özelliklerini kaybetmiştir”

Anlaşıyor ki ilk haliyle, doğal haliyle olan olması gerektir. Adalette böyle bir olgudur, insani bir sistemle tesis etmek beraberinde zaafı ve noksanlıları getirecektir ve bunları kullanabilen zalim olup zulmedecektir. Sözde adaletin merkezi olan Batı’nın Suriye üzerinde uyguladıkları politikalar, adaletin evrensellik ilkesini yok sayarak Suriye ile birlikte adaleti de işgal etmiştir. Bu tür olaylar zihinleri işgal etmiş medeniyetin ve adaletin kaynak olarak belirtildiği Batı’nın gerçek yüzünü görmede ve göstermede gözetilmesi gereken sayısız zulümlerden yalnızca bir tanesidir. Ki bu bile tek başına birçok şeyi uyandırır niteliktedir.

“Adalet nedir? Bir şeyi yerli yerine koymaktır. Adaletsizlik nedir? Bir şeyi layık olmadığı, kötü bir yere koymaktır.”

“Adalet nedir? Ağaçlara su vermektir. Adaletsizlik nedir? Dikene su vermektir. Adalet bir nimeti yerine koymaktır. Her su emen kökü sulamak değildir. Yani hakkı hak sahibine vermektir. Bir şeyi layık olmayana vermek ise adaletsizliktir. Adaletsizlik nedir? Bir şeyi konmaması gereken yere koymak. Bu hal de sadece belaya (felakete) kaynak olur.”

Adaletin zıttı olan zulümde bu şekilde açıklar Mevlana. Adalette gerekeni yapmak belli sınırları ortaya koymaktır. Bu, güneşin insana verdiği yararın hudut aşıldığı zaman zarara dönüşmesidir. Halk edenin hak sahibi olduğu yani insanın sınırlarını belirleyen ilahi kaynakla hürriyet muhtevastaki adalet sağlanmış olur. Nimetin nikmet olmadan nimet olduğuna böyle varabiliriz. Bütün değerlerden arındırılmış hukuk, insan hakları, çeşitli özgürlükler ve köklü medeniyet göstergesi gibi görünen Batı’nın bütün dünyaya mal ettiği sadece kendi dar ufuklarının ürünü olan evrensel hukuk ve insan haklarına bütün dünya da zulüm ettiği açık ve net bir şekilde bilinmesine ve görülmesine rağmen halen itibar ediliyor olması işte bu nimetin nikmete dönüşmesine sebebiyet veriyor ve verecektir.

Hürriyetimizin bir ifadeside cennet ile cehennemin varlığıdır. Cennetide cehennemide talep etme hakkımız, hürriyetimiz vardır. Allah adil olandır ve tercihimiz bizim irademizdedir. Allah’ a karşı adil olmak ise tevhid anlayışıdır.

Emeviler döneminde hürriyet ve adalet düşüncesi devlet kontrolünde, devlet kaynaklı bir anlayış haline geldi. Sultan’ın Allah’ın gölgesi sıfatını alması bu döneme rast gelir ve yavaş yavaş adaletin kaynağından uzaklaşma başlar. Birilerinin tekelinde olan hukuk adalet sağlamaya başlar. (!)Hukuk artık saltanata göre dizayn edilir ve Allah’ın

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

gölgesi sıfatı da adaletin artık melik merkezli oluşunu yansıtır. Nasihatnameler, siyasetnameler ve pendnameler bu dönemde sultanlara öğüt vermek için ortaya çıkmış eserlerdir.

Adalet ve eşitlik yaklaşımında eşitlik adalet olmamakla beraber adaletin içinde bir olgudur. Batı merkezli oluşan adalet ilkesi ihlal edilerek oluşan salt eşitlik tezlerine müslümanların itibar etmesi pek doğru kabul edilmese gerek. Çünkü eşitlik zaman zaman adalete ters bir istikamet alır. Örnek vermek gerekirse üç, beş ve yedi yaşındaki üç çocuğa aynı ölçüdeki yemeği vermek eşitlik iken çocukların bulundukları yaştaki fiziksel ihtiyaçlarını göz ardı edip bir oran oluşturmamak adaletsizliktir.

Adaletin insan tekeline girmesiyle adalet nefis ve menfaat vasıtası haline gelmiştir. Adalet, ahlak ve edep kaynağından soyutlanarak hukukla daraltılmış, modern bir şekil almıştır. Örf, ahlak ve edep adaletten boşaltılarak sadece hukuka teslim edildi. Hukuk ise zalimlere. İnsan tekeliyle beraber iktidar hırsının azgınlığı, adaletin siyaset için kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Modern dünyanın küresel bir sekülerleşmeye gitmesi bütün toplumların ve insanların algılarının, değerlerinin belli bir grubun, ailenin yönetimine girmesiyle sonuçlandı. İnsanların içinde emperyalist bir anlayışın tezahürü oldu.

Siyaset, çıkar kavgasıyla birlikte adaleti nefse dayandırmış, nefis ise güce. Yani adaletin kaynağı iktidar olmuştur. Hukukla beraber adalet delille sağlanır oldu ve mahkeme yalancı şahitliği delil kabul gördü, delili olmayanı ise suçlu ilan edip mahkum etti. Menfaat merkezli oluşan adalet artık mahkemelerin verdiği kararın lehine olmadığı durumlarda satılmış mahkeme anlayışı doğurdu. Ve mahkeme satın almanın mümkün kılındığı bir sistem oluştu ve kullanıldı. Hukuk kendini adil hissettirmeye çalışanların oluşturduğu bir sistem haline geldi. İlk adalet kaynağı Allah olmasından ve sonrasında bu inancı otorite gücü olarak kullanmak isteyenler böyle bir yola girmiş ve adete oluşturdukları sistemle Allah'ın saygınlığını kullanmak istemişlerdir.

Batı merkezli oluşan hukuk, insan haklarının ilk mucidi, ilk ortaya atanıymış gibi oluşan algı doğru değildir. Batı'da haklar savaş, çatışma ve kaostan sonra kazanılmış ardından yasalaştırılarak kabul edilmiştir. Yani eğer yasada belirtilmişse hakkınızdır, belirtilmemişse hakkınız değildir. Bu anlayış insan haklarının ve adaletin Batı merkezinde nasıl bir zihniyet ürünü olduğunu ortaya koymaktadır.

İnsan haklarının Batı kaynaklı olduğu tezi doğru değildir. Çünkü Allah insanı yarattığında haklarını da vermiştir. İrade bunun en bariz örneğidir. Allah bezm-i eleste

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

varlıklara “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” sorusunu sorarak kabul edip veya etmemeyi onların iradesine, hürriyetine bırakmıştır. Soru karşısında ilk başta heyecan ve coşku sonradan yerine benlik sıkıntısı belirdi. Çünkü Allah “her şey benim ve benden başka bir şey yok” dedi. Bunun endişesi ile cevap veremediler. Cevabın gecikmesiyle Allah bütün alemlere buruşma, kapanma emri verdi. Ta ki Kainat’ın efendisinin kalbinden “Beli Allah” diye bir niyaz çıkana kadar. Allah öyle mutlu oldu ki bütün eşyaların yeniden varolmasına yaşamasına izin verdi ve bu coşku ilerde yaratılacaklara da vesile oldu.

İslamda sadece haram ve yasaklardan bahsedilir onun dışında hakları ve hürriyetleri vardır yeryüzünün halifelerinin. Adalet, ancak yeniden ahlak ve edep hukukla birleşerek oluşturulacak fikriyat ve hissiyatın tesis edilmesiyle varolacaktır. Her şeyde en iyi en doğru olarak kabul ettiğimiz Batı’nın geçmiş kodlarını biraz incelediğimiz zamanda aslında şu an kurdukları teknoloji ve insani sistemlerin köklerinin Doğu yani İslam medeniyetinden alınıp değiştirilip dönüştürülerek insanlık üzerinde etki etmiştir. Artık içimizde barındırdığımız tevhid inancında bularak kendi aslımıza dönüşümüzü gerçekleştirmek, mutlak olan Allah’ın adaletin kaynağı olduğu bilincini kendimizde ve sonrasında halka halka bütün insaflıkta yaşama ve yaşatma ümidi ile.

Adalet ve Liyakat

İbrahim Halil YILDIRIM*

Özet: İnsanoğlu tarihin her döneminde adalet arayışını ve ısrarını sürdürmüştür. Geçmişten günümüze adalet kavramı birçok düşünce adamı tarafından tanımlanmıştır. Adalet mefhumu zamanın ve coğrafyanın etkisiyle farklı şekillerde tanımlanan bir ideal olsa da nispeten adaletin sağlandığı topluluklarda huzurun ve refahın kaynağı olmuştur. Tarihsel sürecin tamamında insanoğlunun özlemini çektiği bu kavramın şuurunu kaybetmesiyle ortaya çıkan zulmün yok edilmesi ancak adalet mefhumunun yeniden tanımlanmasına ve tanıtılması bağlıdır. Birçok zaviyeden tanımlanan adalet ve alt başlığı niteliğinde ki hak kavramının karşılaştırmalı incelenmesi sonucu ortaya çıkan farklılıkların kaynağı, bu çalışmamızın can alıcı noktasını oluşturmuştur. Devlet mekanizmalarının en temel unsurlarından olan hukuk sistemi oluşturulurken üzerine bina edilmesi gereken ölçülerden mahrum kaldığı müddetçe adaletin ihdas edilmesi mümkün değildir. Liyakat ilkesinden mahrum kalan bir düşünce yapısının adaleti asla tesis edilemeyeceği bu çalışmamızda bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adalet, hak, Ahlak, liyakat, hukuk.

1.Giriş

İnsanoğlu sosyal bir varlık olup zaman içerisinde dünyayı anlayış biçimleri birçok kez değişmiş ve ihtiyaçları her zaman diliminde farklı tanımlanmıştır. 7 ile 8 bin yıllık insanlık tarihinde birçok kavram, dönemin şartları dolayısıyla farklı şekillerde tanımlanmıştır. Adalet kavramı ortaya çıkışından itibaren günümüze dek birçok evreden geçmiş yeniden tanımlanma ihtiyacı doğmuştur. Bu çalışmamızda tarihsel süreç içerisinde adalet yüklenen anlamların analizi yapılmaya çalışılmıştır. Adalet ve hak kavramları çoğu kez eş anlamlı şekilde kabul edilmiştir. Hakkın tanımı adaletten, adaletin tanımı haktan bağımsız yapılamaz hale gelmiştir. Günümüzde sığılan hak tanımıyla birlikte adaletsiz yönetimlerin iş başına gelmesi kaçınılmaz bir süreç olmuştur. Dünya halklarının yeniden huzura ve refaha ulaşması yeni bir ahlaki anlayışla sağlanabilir. Bu ahlaki anlayış liyakat ilkesinden asla kopmayan bir adalet anlayışı ve hukuki düzeni oluşturabilecek yeterlilikte olmalıdır. Bu çalışmamızda adalet mevzusunun nasıl ele alınması gerektiği anlatılmıştır.

2.Adalet

Tarih boyunca “ Adalet “ kavramı birçok düşünür tarafından farklı yorumlanmış ve kavram hakkında farklı tanımlar ortaya atılmıştır. Farklı tanımların mevcut olması nedeniyle ortak bir adalet tanımı üzerinde uzlaşılammıştır. Mevlâna Celâleddin-i Rûmî adaleti, “Her şeyi lâıyk olduğu yere koymaktır.” şeklinde tanımlarken, Platon “ Herkesin

* İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi öğrencisi.

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

kendi üzerine düşeni yapması ve kendi payına sahip olmasıdır.” diye tanımlamıştır. Adalet kavramı her ne kadar politik bir tanım içerse de bulunduğu dönemin sosyoekonomik yapısından ve coğrafi etmenlerinden bağımsız değildir. Her düşünür adaletle ilgili düşüncelerini ortaya atarken yaşadığı dönemin siyasi görüşünün, toplumsal ve kültürel yapısının etkisi altında kalmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus toplumdaki düşünürlerin bulunduğu dönemin koşullarına göre adalet kavramının sürekli olarak güncellenmesi gerekliliğidir. Buradan anlaşılabileceği üzere adalet kavramı geçmişte olduğu gibi gelecekte de sürekli değişmeye devam edecektir.

Adalet herkese hak ettiğinin verilmesi öngören ahlaki bir ilkedir. Toplum örgütlenmesinde malların, hak ve sorumluların aritmetik bölüşülmesi adaletin yerine getirilmesi olarak ifade edilir. Adalet herkesin yeteneğine ve toplumda sahip olduğu rol ve statüye uygun olarak paylaşıldığında adalet sağlanmış olur.¹

İnsanoğlu adalet arayışını geçmiş tarihten bu yana sürdürmüş ve sürdürmeye devam etmektedir. Adil olmayı erdemli olmak gibi görmüştür. Adil bir devlet düzeni çerçevesinde yaşamını sürdürmek istemiştir. Adaletin sağlandığı toplumlarda huzur ve refah düzeyi de yükselmiştir. Adalet konusunda yeterli seviyeye ulaşamamış toplumlarda ise büyük felaketler ortaya çıkmış bu felaketler ise toplumun gelişmesi açısından önlerine çıkan en büyük etken olmuştur. Adaletin doğru bir şekilde yerine getirilebilmesi için hak kavramının doğru ve uygun şekilde tanımlanması gerekir.

2.1.Hak

Adalet kavramı ile çoğu zaman eş anlamlı şekilde kullanılan hak kavramı; adalet mefhumunun tarihsel süreç içerisinde sürüklenişinin sebep ve sonucunu oluşturmuştur. Avrupa’da ki Rönesans ve Reform süreçlerinin ardından yoğun bir erozyona uğrayan hak kavramı günümüzde şuurunu kaybetmiştir. Hak kavramının, sekülerizme nispetle açıklanmaya çalışılması beraberinde birçok sorunu da getirmiştir.

Hak kavramı; Arapça *ḥḳḳ* kökünden gelen *ḥaḳḳ* "yasaya, hakikate veya bilgelige uygun olma; doğruluk, hakikat, yasallık" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük İbranice *ḥuḳḳā* *חֻקָּה* "taşa veya metale oyulmuş şey, yasa, ferman, kural" sözcüğü ile eş kökenlidir. Bu sözcük İbranice ve Aramice/Süryanice *#ḥḳḳ* "oyma, taş veya metale yazı yazma, hakketme" kökünden türetilmiştir.² Günümüzde ise hak kavramının sözlükteki

¹ <http://www.filozof.net/Turkce/felsefe-akimlari/286-adalet-nedir-ne-demektir-genel-anlamada-adalet-aristoplaton-stoa-hume-filozoflara-felsefeye-gore-nedir-ne-demektir-tanimi-hakkinda-konusu-adalet-islamda-adalet-nedir-tanimi-islam-devletinde-toplumunda-adalet-peygamber-adaleti.html>, 21 Ekim 2017’de erişildi.

² <https://www.etimoloji.net/turkce/kelime/hak1>, 21 Ekim 2017’de erişildi

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

karşılığı; hukukun, adaletin gerektirdiği ve birine ayırdığı şey, kazanım, kazanç olarak tanımlanmıştır. Hak kavramı doğal ve yasal haklar olmak üzere yapay bir ayrım yapılmıştır. Doğal haklar kuramının teorisyei Locke³, siyasi iktidarların bazı haklar üzerinde tasarruf yetkisini kaldırarak uluslararası yasal haklar tanımlamıştır. Doğal haklar da aslında bir yasal haktır.

Hak kavramı ile doğru kavramı özdeşken günümüzde hak kavramı siyasi otoritenin bireylere sağladığı özgürlük olarak düşünce yapımızda yer almıştır. Teokratik toplumlarda dini öğretiler mutlak doğru olarak kabul edilir, toplumsal normlar ve hukuk kanunları da bu doğrularla uyumlu hale getirilirdi. İlk başlarda dini öğretilerin sonralarda ise hukuk sisteminin bireylere yüklediği sorumluluk ve özgürlükler bireyin hakkı sayılırdı. Avrupa'nın iç dinamikleri sonucunda sekülerleşmesi hukuk sistemini ya da toplumsal normları etkileyen en büyük kaynağı tanrıdan, beşeri fikirlere yöneltti. Birey, toplum ve hukuk sistemi aynı öğretilerle dizayn edilirken şimdilerde Locke gibi diğer düşünce adamların fikirleriyle dizayn edilmeye çalışılıyor. Beşeri fikirler dini öğretiler gibi mutlak doğru kabul edilmediğinden tartışmalar ve bunun birlikte çatışmalar olağan hale geldi. Küresel çağın getirdiği algısal yanılgılardan biriye insanların evrensel hukuk kurallarıyla bir araya getirme fikrinin kabul edilebilir bir fikir olarak sunulması. Bir toplumda hak kavramı genel bir uzlaşıyla ortaya çıkar. Toplum farklı ahlak anlayışlarından etkilense bile toplumun içinde bulunduğu coğrafik ve sosyoekonomik şartlar sebebiyle o topluma has bir karar oluşacaktır. Bu yönüyle hak kavramı ahlak kavramıyla sarmal bir ilişki içindedir. İdeolojiler, dini öğretiler, coğrafik şartlar bireyde ve toplumda bazı ahlaki kurallar oluşturur iyi ve kötü kavramının ortaya çıkışı ile birlikte bu ahlaki kurallar bütünü doğrultusunda hak kavramı ortaya çıkar. Hukuksal sistemsel ise toplumdaki bu ahlaki ölçüyü yasal hale getirmekle memurdur. Hukuki sistemin bireye sağladığı haklar toplumsal normlarla örtüşmezse hukuksal sistem veya anayasal düzen o toplum için zülüm üretmekten öteye gidemez. Avrupa'daki dönüşüm süreci sonrasında kendi anayasal düzenlerini tüm uluslara dayatma çabaları aslında ahlaki ölçütlerini kabul ettirme çabasıdır. Bir toplum sosyoekonomik yapısına bağlı olarak düşünce yapısıyla birlikte Avrupalı bir insanın ahlaki ölçütlerine sahip olmadığı sürece nispeten en iyi kurallar bütünü dahi olsa toplumu memnun etmesi beklenemez.

Dünya üzerindeki bütün devletlerin belirli bazı anayasal metinleri vardır. Gelişmemiş veya gelişmekte toplumlardaki zulmün sebebi anayasal metinlerin bireylere

³ John Locke (29 Ağustos 1632 – 28 Ekim 1704) İngiliz klasik liberal

KURTUBA AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER IV. ULUSAL ÖĞRENCİ SEMPOZYUMU GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İNSANOĞLUNUN ADALET ARAYIŞI

yeterli hakları tanımamasından kaynaklanmamaktadır. Toplumsal olarak ahlaki ölçütler sonucunda ortaya attıkları iyi ya da kötü kavramlarının siyasi iktidarlar vasıtasıyla yasalaştırılmadıklarından kaynaklanmaktadır. Bir toplum hırsızlık yapmayı erdemli bir davranış olarak görüyorsa hırsızlık yapan birine verilen her ceza zulümdür. İnsanoğlunun asırlar boyunca üzerinde uzlaştığı erdemlerin diğer toplumlara aktarılması onlar adına hukuki kurallar tayin etmek yerine ahlaki bir eğitim sonucunda bu öğretilerin kendiliğinden yasalaşmasını beklemek gerekir. Hukuki kurallar belli bir süre sonunda toplumun ahlaki yapısını değiştirebilir ancak değişim sürecinde verilen her karar toplumun tepkisine maruz kalacak bazı durumlarda ise değişimin yarıda kalmasına sebep olacaktır.

3.Liyakat

Liyakat kavramı dilimize Arapçadan geçmiştir. Arapça lyk kökünden gelen liyākāt لياقة "yakışma, layık olma" sözcüğünden alıntıdır.⁴ Genel bir ifadeyle bahsetmek gerekirse bir kimsenin, kendisine iş verilmeye uygunluk, yaraşırılık durumudur. Liyakat ilkesinin benimsenmediği yerde adaletten bahsetmek mümkün olamaz. Adil olmanın en büyük gereksinimlerinden biri liyakat ilkesine sahip olmaktır. Bir siyasi otorite öncelikle adaleti tesis etmek istiyorsa liyakatten asla taviz vermemelidir. Beşeri hiçbir sistem liyakatli ölçülerini belirlemekte isabet edip bu liyakat ölçüsü ile insanları işlerine memur etmediği sürece sistemin amacına hizmet etmesi beklenemez. Liyakat ilkesini düşünce yapısı içerisinde barındırmayan bir siyasi otoritenin uzun soluklu bir hayat sürmesi beklenemez. Liyakat ilkesi her sistem ve kurum için hayati önem taşımaktadır. İdeal sahibi her insan o ideale layık olmalıdır. İdeale ortak ettiği her kişi ve kurum o ideale layık olmalıdır. Mevlâna Celâleddin-i Rûmî adalet, her şeyi lâıyk olduğu yere koymaktır derken adaletle liyakat kavramını özdeşleştirmiştir. Adaleti sağlayacak kişileri belirleyen siyasi otorite, iktidar olmaya layık olmalıdır. Adaleti sağlamakla görevli olan her kişi ve kurum liyakat ölçülerini taşımalıdır. Bu ölçülerle göreve gelen kişilerin bu ölçülerle hükümlanlık etmesi ile birlikte adalet mümkün olabilir.

⁴ <https://www.etimolojiurkce.com/kelime/liyakat>, 21 Ekim'de erişildi.

4.Sonuç

Ahlak bir toplumun, davranışları iyi veya kötü olarak tasnif etmesini sağlar. Ahlak gerçekleştirdiği bu tasnifle birlikte bazı davranış kalıplarını ortaya çıkarır. Toplum bir davranışı iyi ya da kötü olarak tanımlamayı bir fikre nispetle gerçekleştirir. Bu fikir bazen bir dindir, ideolojidir, amaçtır bazen bir zorunluluk bazen de bir sevgidir belki de bütün bunların hepsidir. Bir fikre nispetle ortaya çıkan ve bazı davranışlar manzumesi oluşturan her şey ahlaktır. Ahlak anlayışı insanlara veya topluma iyi-kötü, doğru-yanlış ya da haklı-haksız kavramını tanımlamasını sağlar. Siyasi otorite toplumun benimsediği ahlak anlayışını anayasallaştırmalıdır ve toplumun ahlak anlayışının ortaya çıkardığı haklı ve haksız arasında adaleti sağlamakla memurdur. Bu şurdan mahrum kaldığı sürece bir devletin payidar kalması beklenemez. Adaletin tesis edilmesinde ve süreklilik kazanmasında önemli paya sahip olan bir diğer husus ise yine adalet kavramının içinde yer alan liyakat ilkesidir. Ahlakı idrak edip hak kavramını tanımında isabet eden bir toplum haklı ile haksızı tasnifinden sonra üzerine düşen görev; liyakat sahibi bir otoriteyi iktidara getirmek ve otoritenin aynı liyakat ölçüleriyle adalet kurumlarını sağlayıp ona layık insanlara yerleştirmesinde yardımcı olmasıdır.